

Ігор ОЛЬШЕВСЬКИЙ

**ТАРАС
ШЕВЧЕНКО:
ВІД ІМЕНІ – ДО
МІСІЇ**

Луцьк - 2015

Ігор ОЛЬШЕВСЬКИЙ

**ТАРАС
ШЕВЧЕНКО:
ВІД ІМЕНІ – ДО
МІСІЇ**

Луцьк - 2015

У новому творі сучасного українського письменника й філософа Ігоря Ольшевського читач знову зустрінеться із персонажами книги “Агатангел Кримський: поклик Сходу” – Автором, його Однодумницею, Вчителькою, Юристом-Книголюбом, Жінкою Без Комплексів та ін. Темою розмови буде постать і творчість Великого Кобзаря – Тараса Григоровича Шевченка, проте цього разу лекції Автора залишаться ніби “за кадром” – про їх зміст читач довідається з листів та коментарів героїв, а також із інтерв’ю, які брала у них невтомна Жінка Без Комплексів.

Для вдумливої, допитливої й незакомплексованої аудиторії.

© Ольшевський І., 2015

З М І С Т

Віктор Вербич. ТАРАС ШЕВЧЕНКО ЯК ПРОВІДНИК УКРАЇНИ У ШІ ТИСЯЧОЛІТТІ, АБО ОДКРОВЕННЯ ІГОРЯ ОЛЬШЕВСЬКОГО

ДІЙОВІ ОСОБИ

ПРОЛОГ-СОНЕТ

КОЛИ ІМ’Я СТАЄ ДОЛЕЮ

(з листування Автора і його Однодумниці)

ЖІНКА БЕЗ КОМПЛЕКСІВ-1. ЧЕРВЕНЬ 2013-ГО

“УКРАЇНО, СЕРЦЕ МОЄ!..”

(з листування Вчительки та Юриста-Книголюба)

ЖІНКА БЕЗ КОМПЛЕКСІВ-2. СЕРПЕНЬ 2013-ГО

ПРО “ЗАПОВІТ” І НЕ ТІЛЬКИ

*(з листування Православного Фундаменталіста
і Носія Свідомої Віри)*

ЖІНКА БЕЗ КОМПЛЕКСІВ-3. РІК 2014-Й

ЗАМІСТЬ ЕПІЛОГУ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ЯК ПРОВІДНИК УКРАЇНИ У ІІІ ТИСЯЧОЛІТТІ, АБО ОДКРОВЕННЯ ІГОРЯ ОЛЬШЕВСЬКОГО

Постать лучанина Ігоря Ольшевського, який сумлінно трудиться на ниві українського художнього слова, не тільки самодостатня, а й насправду унікальна. І не лишень тому, що своє творче “я” він талановито, неповторно втілює в поезії, прозі, літературознавстві, критиці, публіцистиці. Передовсім ця унікальність полягає у здатності побратима Ігоря, незважаючи на політичні бурі, нав’язувані владними режимами комплекси, літературно-мистецькі моди, залишатися собою, усвідомлюючи власну місію. Тому й він, будучи насправду модерним у сприйманні Буття, водночас залишається митцем-філософом, який має щастя і дар відчувати безперервність української літературної традиції.

І. Ольшевський, навіть коли замикається в обитель самотини, робить це тому, щоб не стати бранцем “марноти марнот”. Він так чинить, аби мати можливість дослухатися до Вищого Голосу, торувати власний творчий і життєвий шлях, не розминаючись із Істиною.

Чи не тому він не міг оминати увагою таких постатей, завдяки яким “не вмирає душа наша, не вмирає воля” (Тарас Шевченко)? Причому, абстрагуючись від зацикленості на міфах і стереотипах, скрупульозно вистеживши перипетії долі, письменник-філософ сягає глибин (без пафосу “розвінчувача” чи першовідкривача). І робить це вкрай делікатно, не хизуючись своєю широю шаною та зворушливою любов’ю, а навертаючи вдумливого сучасника до слова тих Українців, творчі набутки яких не канули у прірву забуття, адже вони жили Словом.

Тож коли Ігор Ольшевський створив есеї про Григорія Сковороду, Лесю Українку, Агатангела Кримського та Павла Тичину, цілком закономірними були сподівання його читачів на книгу про Тараса Шевченка – навіть поза рамками 200-літнього ювілею, коли так чи інакше дослідник (літературознавець, письменник) пропонує нове бачення Генія, Рятівника душі України, Вартового її прийдешності та незнищенності). Адже тоді вільно-невільно автор мусив би віддати данину пафосу, показово-трибунному пієтету і... віддалитися від правди.

Тож книга Ігоря Ольшевського “Тарас Шевченко: від імені – до Місії” починає шлях до читача не тоді, коли в концертних залах, на шпальтах газет слід показово доводити свою вдячність Кобзареві. Цей роман-есеї у листах, інтерв’ю та коментарях нині, коли триває війна, на часі. Адже найлютіший споконвічний ворог у шовіністичному імперському пориві, знявши зі свого потворного лику маску будь-якої пристойності, намагається нас убити не тільки фізично за допомогою куль, снарядів, ракет, бомб, але й (і передовсім) завдати смертельного удару в саму душу Богом береженої України. У цьому ракурсі –

й “бузинізм”, і призначення на посади впливових медійних засобів осіб, подібних до цьогоріч загиблого автора писань про “вурдалака Шевченка”.

Ігор Ольшевський, не ставши бранцем жодних стереотипів, пропонує в своїй книзі своєрідний полілог – адже свого Кобзаря намагаються утвердити у сприйнятті читача всі дійові особи: Автор, Його Однодумниця, Жінка Без Комплексів, Скептик, Вчителька, Юрист-Книголюб, Мусульманин, Православний Фундаменталіст, Носій Свідомої Віри (теж православний), Орієнтований на Європу, Закохана у Схід, Перекоаний Націоналіст, Перекоана Комуністка, Містик. Відтак, будучи, по суті, причетним до диспуту щодо постаті й слова Тараса Шевченка, читач отримує шанс не тільки наблизитися до унікального, рятівного для України феномену, а й сам, дозволю скористатися дефініцією світлої пам’яті професора Олександра Рисака, запричащається духом світла та незнищенності.

Зрештою, про доцільність вибору автором саме такої форми тексту зауважує один із персонажів (Носій Свідомої Віри – в листі до Православного Фундаменталіста): “Есей? Але ж у творах цього жанру письменник просто ділиться з читачем своїми думками про ту чи іншу постать, подію, явище, анітрохи не видаючи їх за аксіому”. Тож вибір (і це принципово) мусить зробити кожен, будучи сам на сам зі своєю совістю.

Як заспів до прозового полотна – сонет-пролог, у якому Ігор Ольшевський не може оминати болісних запитань:

*У час, коли від політичних чвар
Наш край двигить, сягнувши повноліття,
Запитуймо себе щодня й щомиті:
“Що б мовив з цього приводу Кобзар?”*

А відтак і відверто пропонує, не ховаючись у словесні нетрі, дидактичну настанову: “Живімо ж, як Пророк заповідав”.

При цьому автор книги “Тарас Шевченко: від імені – до Місії”, не нав’язуючи власних концептуальних засад, пропонує читачеві стати якщо не співавтором, то здійснити принциповий вибір для усвідомлення слова та чину Кобзаря. У пошуках “зерна правди” щодо феномену, невідповідності Шевченкової долі, він заглиблюється до низки письмових джерел – спогадів сучасників Тараса Григоровича, його автобіографічних зізнань. Це – своєрідна мозаїка одкровень, завдяки якій можна спробувати сприйняти цю знакову постать цілісно.

Ігор Ольшевський висловлює версію, що “часто читані батьком Четв’ї-Мінеї – Життя Святих, – вкупі з розповідями дідуся та власними спостереженнями за життям селян, любов до народної пісні, якраз і склали фундамент майбутнього літературно-мистецького явища, ім’я якому – творчість Тараса Григоровича

Шевченка як Поета, Прозаїка, Драматурга, Художника і Громадянина”. А відтак, нагадує письменник, корективи в долю одного з найвизначніших синів України, її рятівника, вносять мандри, сирітство (смерть матері, згодом – батька), наймитування, зустрічі, які не можна вважати випадковими.

“Між Світлом й темрявою, отже, точилася запекла боротьба за Тараса, і остання всіляко перешкоджала становленню підлітка, прагнучи відвернути від призначеної для нього Місії”, – резюмує автор. При цьому, наближаючись до істини, він не стає бранцем міфів (як-от: Тарас Шевченко – син Василя Енгельгардта, небожа князя Григорія Потьомкіна тощо).

Під час діалогу між Автором й Однодумницею у формі роздумів про сутність долі та слова Кобзаря (зокрема й про особистісно-інтимні загадки його життєпису) також емоційно “засвічуються” взаємини обох. Та передовсім ці перлини мудрості стають своєрідним дороговказом чи й шляхом до рятівної для українства Постаті. На переконання Однодумниці, “навіть цей довічно самотній статус Шевченка був частиною Божественного Плану, частиною згаданої вище Місії Тараса – Будителя Народної Свідомості”. Натомість Автор, не заперечуючи, висловлює переконання: “Місія Великого Кобзаря особлива, і для її виконання Поет мав пройти через кріпацтво, аби стати Співцем Волі”.

Ігор Ольшевський, згадуючи про екстатичну молитовну здатність Шевченка (“А я собі у бур’яні // Молюся Богу... І не знаю, // Чого маленькому мені // Тойді так приязно молилось, // Чого так весело було. // Господнє небо, і село, // Ягня, здається, веселилось // І сонце гріло, не пекло!”), апелює до Павла Тичини, який намагався, як і Сковорода, перебувати “у стані чистого, дитинного єднання з Богом”. Тож у цьому контексті й Носій Свідомої Віри, один із персонажів роману-есею, заперечує Православному Фундаменталістові щодо нібито безбожності Шевченка: “Тільки той, хто очистив серце від «внутрішнього ворога» здобуває духовну свободу і відкритий шлях до єднання з Богом – вже не на зовнішньо-обрядовому, а на внутрішньому, духовному рівні. Цей істинний «зв’язок з Вищим» має латинську назву religare, себто і є Релігією в найповнішому своєму вияві й, зрештою, Православ’ям як станом душі, незалежно від того, до якої конфесії належить людина – адже Спаситель конфесій не створював”.

При цьому письменник-філософ акцентує увагу на всесвітній значимості Кобзаря, принагідно нагадавши, що той, окрім української, володів і російською, польською, французькою та казахською мовами. Уникаючи закомплексованості, Ігор Ольшевський висловлюється про невідповідність ролі Оксани Коваленко, Ядвіги Гусиковської, Харитини Довгополенко та Ликери Полусмак у життєписі Генія. У цьому ж ракурсі автор книги говорить про позитивний (благодатний) вплив на Тараса дружини П. Енгельгардта Софії.

Ігор Ольшевський (звернімо увагу на лист Автора до своєї Однодумниці), зазначає, що навіть начебто вкрай песимістичні фактори виявили протилежну сутність: “Справді, виходить парадокс: не потрапив би Тарас під різки Совгиря й Богорського – не ознайомився б із творчістю Григорія Сковороди, не опанував би церковнослов’янську мову й не отримав би доступу до специфічної релігійної літератури, список якої далеко ширший за Четьї Мінеї, якби не опинився б у дворі Павла Енгельгардта – не оволодів би російською, польською, французькою, й не прочитав би величезного пласта світової літератури, не познайомився б у Санкт-Петербурзі з визначним художником Іваном Сошенком та його наставниками, причетними до звільнення Тараса з кріпацтва (а якщо припустити, попри всі сумніви, що юний Шевченко таки вчився малярству в Йонаса Рустемаса, то й цей епізод був би неможливим без поїздки до Вільна з Енгельгардтами), зрештою, якби не «Сон», не участь у Кирило-Мефодіївському братстві, не заслання й муштра – не зблизився б із казахами, не опанував би їхньої мови, не збагатив свій інтелектуальний набуток іще й східними культурними надбаннями. І навіть заборона писати й малювати не відвернула Митця від літератури та образотворчого мистецтва – він усупереч «височайшому» повелінню «мережав книжечки» (його рукописну «Малу книжку» можна вважати ледь чи не найяскравішим явищем тогочасного «самвидаву»), малював, а крім того, ще й реалізувався як скульптор (про заборону ліпити «нагорі» якось не подумали)... Боротьба між Світлом і темрявою рано чи пізно увінчувалася перемогою Світла, і в цьому плані доленосною доцільно вважати не лише приналежність Тараса до власності пана Енгельгардта, але й... шлюб Павла Васильовича з Софією Григорівною, бо ж без її участі не було б духовного зростання «покойового маляра». Волею Провидіння сформувався не просто бунтар – стихійних протестів серед народу не бракувало, – а бунтар-інтелектуал”.

І. Ольшевський, роздумуючи про шляхи та зорю Шевченка, намагається осягнути ці пошуки, посилаючись на волинян Володимира Бича, Олександра Сінкевича, Петра Кралука, Дмитра Степовика... Доречно процитувати лист Жінки Без Комплексів, який Автор (судячи зі змісту книги), отримав улітку 2014-го: “...слово Тараса Шевченка є нині символом духовної свободи й каталізатором революційних процесів у суспільстві. Творчість Кобзаря знаходить відгук у серцях мільйонів, причому це стосується не лише етнічних українців: згадайте, як проникливо рядки «Кавказу» прозвучали на Майдані з вуст вірменина Сергія Нігояна, котрий невдовзі відкрив скорботний список загиблих”.

У розділі “Замість епілогу” Ігор Ольшевський констатує: “Тричі на рік – 9 і 10 березня, в річниці народження Тараса Григоровича Шевченка і його відходу з земного життя, а також 22 травня – в річницю перепоховання Великого Кобзаря на Чернечій горі у Каневі, – доля зводить нас біля пам’ятників Генію, якому випала висока місія українського національного Пророка й гірка стежа мученика за свій народ. Ці дні – нагадування про духовний подвиг Поета”. Він

підкреслює, що “уроки Шевченка для кожного з нас – непроминуці”, нагадуючи слова Генія:

*Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.*

Богдан-Ігор Антонич зізнався у 1935-му, що “був хрущем і жив колись на вишнях, на вишнях тих, що їх оспівував Шевченко”. А відтак освідчувався: “Моя країно зоряна, біблійна й пишна, квітчаста батьківщино вишні й соловейка” (“Вишні”). Максим Рильський, усвідомивши значимість Шевченка, молитовно промовляв у 1941-му:

*Благословен той день і час,
Коли прослалась килимами
Земля, яку сходив Тарас
Малими босими ногами,
Земля, яку скропив Тарас
Дрібними росами-сльозами*

(“Слово про рідну матір”).

І вже в XXI сторіччі, 2015-го року Ігор Ольшевський – скромний, сумлінний дослідник, охоплений прагненням сягнути глибин, наче віддячуючи за “свою Волинь святую” (Тарас Шевченко, “Варнак”), і дбаючи про прийдешнє, пропонує свою книгу. Його есей “Тарас Шевченко: від імені – до Місії” не може не мати вдячного читача, який не має права розминутися з Істиною. Тому цей твір безумовно, треба прочитати (дозволю скористатися цитатою з Кобзарєвого послання “І мертвим, і живим...”, датованого 1845 роком: “Прочитайте знову // Тую славу. Та читайте // Од слова до слова, // Не минайте ані титли, // Ніже тії коми”. І. Ольшевський, крокуючи шляхом Істини, по своєму виконав заповідь світлої пам’яті Миколи Куделі, якому, за кілька років перед тим, як лишитися живим під час розстрілу у Луцькій в’язниці, у видивосні постав сам Тарас. Адже Шевченко – це та постать, яка спроможна вирятувати від відчуття “глухого кута”, оскільки він, вірячи в нас, не сумнівався, що

*...на оновленій землі
врага не буде, супостата,
а буде син, і буде мати,
і будуть люде на землі.*

Віктор ВЕРБИЧ,
член Національної Спілки письменників України,
лауреат премій імені Агатангела Кримського
та Пантелеймона Куліша

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Автор.

Його Однодумниця.

Жінка Без Комплексів.

Скептик.

Вчителька.

Юрист-Книголюб.

Мусульманин.

Православний Фундаменталіст.

Носій Свідомої Віри (теж православний).

Орієнтований на Європу.

Закохана у Схід.

Переконаний Націоналіст.

Переконана Комуністка.

Містик.

ПРОЛОГ-СОНЕТ

*У час, коли від політичних чвар
Наш край двигтить, сягнувши повноліття,
Запитуймо себе щодня й щомиті:
“Що б мовив з цього приводу Кобзар?”*

*Допоки племінь совісті не згас,
Допоки розум ще не безробітний,
Задумаймося, молоді і літні,
Як би сьогодні учинив Тарас?*

*Я твердо знаю: він би не мовчав
І всім би: “Годі плакати!” – сказав.
Не в самоїдстві, не в порожнім слові*

*Народ мети святої досягав,
А у борні, у праці і в любові.
Живімо ж, як Пророк заповідав!*

КОЛИ ІМ'Я СТАЄ ДОЛЕЮ (з листування Автора і його Однодумниці)

Історія, про яку хотілося б повідати читачеві, почалася невдовзі після виходу книги “Агатангел Кримський: поклик Сходу” – ба більше, в перші дні листопада того ж таки 2012 року, коли я знайшов у поштовій скриньці послання, якого чекав чи не найбільше. Це був лист від моєї Однодумниці. Отже...

Однодумниця – Авторіві:

1. 11. 2012 р.

Доброго дня, дорогий Авторе!

Минуло, здається, зовсім небагато часу від виходу Вашої книги “Агатангел Кримський: поклик Сходу”, а запитань до Вас уже є чимало. Я дещо в курсі, наскільки непросто було видати останній есей (чи “крайній”, якщо не любите попереднього слова) – адже під загрозою опинилася доля самої серії “Нестандарт” і лише диво врятувало її від закриття. Дуже прошу Вас і пана Андрія – Вашого видавця, – не полишати цього проекту (навіть якби довелось повернутися до методів “старого доброго самвидаву”, а чи, враховуючи реалії сьогодення, “електронвидаву” або аудіокниг).

Працю про Кримського прочитала з захопленням і дуже рада, що мої зауваження й доповнення враховані. Та, вже починаючи від найпершої – про Лесю Українку, – мені весь час здавалося, що нова книга буде присвячена саме Тарасові Григоровичу Шевченку. Але наступними були – Павло Тичина, Григорій Сковорода, Агатангел Кримський... У чому річ? Свідоме ігнорування виключаю, знаючи Ваше трепетне ставлення до постаті й творчості Великого Кобзаря. Можливо, просто не наважуєтесь узятися за цю тему, аби не повторити уже відоме? Але ж розкриття постаті Тараса Шевченка через аналіз його імені та доленосних дат навряд чи буде таким повторенням. Щоправда, Іван Глинський уже писав у своїй чудовій книзі “Твоє ім'я – твій друг”, яка побачила світ іще в радянський час: “Україна дала світовій історії і світовій літературі двох безсмертних Тарасів: легендарного керівника селянського повстання Тараса Федоровича (Трясила) і Великого Кобзаря Тараса Шевченка. Першого з них обезсмертив славний українець Микола Гоголь, другий став співцем усього українського народу” [19, 182].

Проте у Глинського бачимо лише натяк, – хоч і дуже виразний, – на зв'язок долі людини з іменем (“Важко знайти більш дивну тотожність характеристик цих двох велетнів нашої землі та значення їх імен. Може здатися, нібито ті наймення дав їм якийсь ясновидець” [19, 182]). Докладного аналізу іменної вібрації у книжці ви не знайдете, та й не могло його бути в той час – адже праці, присвячені цій темі (на зразок досліджень о. Павла Флоренського) здебільшого “спочивали”

тоді у спецфондах без близької перспективи оприлюднення. Окрім того, Тараса отець Павло в “Іменах” не розглядав.

То кого Ви боїтесь повторити? Глинського чи Флоренського? А якщо й пошлетесь на когось із відомих – то що це, трагедія? Головне, аби такі посилення були доцільними й доречними.

Так що дерзайте, Друже! Тут, далєбі, є де розвернутися, тим паче, що не за горами 200-річчя Поета.

З повагою –
Ваша Приятелька
і Однотумниця.

Автор – Однотумниця:

10. 11. 2012 р.

Доброго дня, сердечна моя Приятелько!

Щиро дякую Вам за теплий відгук про мої книги. Приємно, що Вас теж цікавить ідея зв’язку імені людини з її вдачею та долею, яку висловлював свого часу отець Павло Флоренський і яку прагнув підтвердити в цілій низці есеїв автор цих рядків. Ваші доповнення до моєї лекції про Агатангела Кримського були дуже доречними, як доречним є і Ваш теперішній лист.

Варто сказати, що думка написати якщо не великий есей, то бодай ґрунтовну статтю про Великого Кобзаря вперше виникла у мене одразу після завершення книжки про Лесю Українку, проте ці наміри справді одразу ж розбивалися об стіну власної невпевненості та численних запитань на кшталт: “А що я нового скажу цим твором? Чи не буде він схожим на більшість видань із Шевченкіани? І, зрештою, чи маю я взагалі право братися за цю знакову тему?” Так тривало, либонь, до Вашого листа. Прочитавши його, я зрозумів: пора! Отже, починаємо.

Якщо з твердженням Івана Глинського щодо Миколи Гоголя навряд чи можна погодитися беззастережно – адже образ Тараса Бульби збірний (що підтверджував і сам Микола Васильович), і Тарас Федорович був далеко не єдиним прототипом славного гоголівського персонажа: дослідники називають, зокрема, імена курінного отамана Війська Запорізького Низового Охріма Макуху (славного пращура видатного мандрівника і вченого Миколи Миклухо-Маклая), наказного гетьмана Правобережної України Остапа Гоголя (до речі, одного з предків автора “Тараса Бульби”) та ін. – то місія Тараса Шевченка охарактеризована на диво точно: співець народу, його болів і сподівань, мрій про “сім’ю вольну, нову” і “оновлену землю”.

Річ у тім, що у вільному українському перекладі з давньогрецької Тарас означає “бунтар” (інше значення – “будитель”). Бунтарське ж начало було закладене у Тарасові Шевченку з дитинства, як і невтолима жага до пізнання (а що є така жага, як не підсвідомий бунт проти власного незнання і прагнення вирватися з його полону, пробудитися, говорячи словами Франсіско Гойї, зі “сну розуму”?). Хрестоматійною уже стала історія про наївні уявлення малого Тараса щодо Світобудови, його мрію знайти залізні стовпи, що підпирають небо. Але в іншій дитини це так би й залишилося мрією, яка одразу ж наштовхнулася б на усвідомлення неможливості її здійснення і поступово згасла б, поступившись іншим, реальнішим для втілення в життя. Тарас же пішов шукати ці “стовпи”. Ось як про це розповідає сам Поет у повісті “Княгиня”, написаній, як і вся його проза, російською мовою з українізмами:

“Видал я на своем веку таки порядочные сады, как, например, Уманский и Петергофский, но это что за сады! Гроша не стоят в сравнении с нашим великолепным садом: густой, темный, тихий, словом, другого такого сада нет на всем свете. А за садом левада, а за левадою долина, а в долине тихий, едва журчащий ручей, уставленный вербами и калиною и окутанный широколиственными темными зелеными лопухами; а в этом ручье под нависшими лопухами купается кубический белокурый мальчуган, а выкупавшись, перебегает он долину и леваду, вбегает в тенистый сад и падает под первую грушею или яблонею и засыпает настоящим невозмутимым сном. Проснувшись, он смотрит на противоположную гору, смотрит, думает и спрашивает сам у себя: «А что же там за горою? Там должны быть железные столбы, что поддерживают небо! А что если бы пойти да посмотреть, как это они его там подпирают? Пойду да посмотрю, ведь это недалеко».

Встал и, не задумавшись, пошел он через долину и леваду прямо на гору. И вот выходит он за село, прошел *царыну*, прошел с полверсты поля; на поле стоит высокая черная могила. Он вскарабкался на могилу, чтобы с нее посмотреть, далеко ли еще до тех железных столбов, что подпирают небо.

Стоит мальчуган на могиле и смотрит во все стороны: и по одну сторону село, и по другую сторону село, и там из темных садов выглядывает трехглавая церковь, белым железом крытая, там тоже выглядывает церковь из темных садов и тоже белым железом крытая. Мальчуган задумался. Нет, думает он, сегодня поздно, не дойду я до тех железных столбов, а завтра вместе с Катрею: она до череды коров погонит, а я пойду к железным столбам; а сегодня одурю Микиту (брата), скажу, что я видел железные столбы, те, что подпирают небо.” [115, III, 152, 153].

Людина, далека від творчого мислення, побачить тут хіба що неслухняність хлопчачка і його схильність до неправдомовства (“одурю Микиту”), тоді як насправді йдеться про зародки творчої фантазії, яка згодом пробудить у малому Тарасикові Поета й Художника.

Згаданий уже бунт проти власного незнання невдовзі зумовить великий інтерес до навчання. На жаль, детальних автобіографічних записок по собі Поет не залишив (за винятком повісті “Княгиня” й не надто великого, датованого 18-м лютого 1860 року листа до редактора “Народного чтения” з викладом власного життєпису). Тому нерідко доводиться звертатися до спогадів родичів та сучасників Шевченка, яким той міг звіритися у хвилину відвертості та й – чого гріха таїти? – до реконструкцій Поетового дитинства у творах художньої літератури (адже інтуїція письменника іноді може подекуди сягнути навіть глибше, аніж зусилля дослідників-науковців). Тож зі спогадів Тарасового шкільного товариша Гната Бондаренка, який служив церковним титарем у селі Кирилівці (нині – Шевченкове), відомо, що Тарас Григорович учився грамоти в місцевого дячка. Традиційно вважається, що першим учителем Тараса був місцевий дяк Совгир (про це, зрештою, йдеться у видрукуваному 1978 року “Літописі життя і творчості Т. Г. Шевченка” Василя Анісова та Єлизавети Середи [2, 9]. Та й сам Великий Кобзар у цитованій уже “Княгині” писав:

“Через два-три года я уже вижу себя в школе у слепого Совгиря (так назывался наш нестихарный дьячок), складывающего «тму, мну».” [115, III, 154].

Досі немає певності, хто саме був отим Совгирем – дяком, схожим на запорожця... Олександр Лазаревський, Михайло Чалий, Василь Маслов стверджували, що Тараса вперше віддали в науку до міщанина Губського, однак Олександр Кониський більше схилився до версії про опального кирилівського священника Василя Губського, оскільки міщанин не міг учителювати в церковній школі [41, 37]. Інша кандидатура на Совгиря – дяк Павло Рубан, котрий, очевидно, теж мешкав при тій же школі й мав своїх учнів. Саме на Рубана як на першого вчителя майбутнього Поета вказував, за словами О. Кониського, “Тарасів брат в третій і майже одноліток з ним” Петро Павлович Шевченко [41, 38]. Про ідентичність Павла Рубана і “сліпого Совгиря” писалося і у ХХ столітті, зокрема, в опублікованій 1960 року в серії ЖЗЛ книзі Леоніда Хінкулова “Тарас Шевченко” [101, 17, 18]. Ототожнює Павла Рубана з Совгирем і сучасний дослідник – академік Іван Дзюба [25, 22].

“Совгир”, очевидно, – це прізвисько, яке, ймовірно, походить від тюркського “салгир”, що означає “гірська ріка” (до речі, таку назву має й річка у Криму). Відповідна до прізвиська бурхливість і крутизна вдачі, непередбачуваність долі зримо постають із тієї скупої інформації, яку доводить до нас Тарас Григорович:

“Нрава он [Совгир – І. О.] был более сурового, нежели веселого. А в отношении житейских потребностей и вообще комфорта он был настоящий спартанец [115, III, 154].

Совгир справді міг бути покараним за якийсь аморальний учинок священником (“спартанський” спосіб життя – чи не шлях спокути гріхів?), а міг виявитися

людиною з числа останніх “мандрованих дяків” (за Іваном Дзюбою) або й просто освіченим і талановитим... авантюристом, котрий потрапив до Кирилівки суто випадково:

“Совгирь-слипый (слепым его звали за то, что он был только косой, а не слепой) был в нашем селе дьячком – не то чтобы стихарным, настоящим дьячком, а так соби, приبلудю” [115, III, 154].

Звернімо увагу на слово “приблуда” – навряд чи так міг назвати письменник людину, котра вже була священнослужителем (тим паче у Кирилівці, де отця Василя, напевно ж, пам’ятали). Ким був Павло Рубан, достеменно невідомо, але із цих двох підстав бути Совгирем із “Княгині” у нього набагато більше. Не варто також забувати й того, що Кобзарєва повість, попри наявність автобіографічних моментів, усе ж є не мемуарним, а художнім твором, тож і образ Совгиря міг бути збірним, стосовним до обох прототипів.

Читаємо “Княгиню” далі:

“Предшественник его [Совгиря – Авт.], Никифор Хмара, тоже был у нас нестихарным дьячком; только раз у тытаря на меду захворал ночью, а к утру и помер, Бог его знает отчего. А Совгирь-слипый случился тут же у тытаря на банкете, да, не долго думаячи, в следующее же воскресенье стал на клиросе, пропел обедню, прочитал Апостола, да так прочитал, что громада и сам отец Касиян только чмокнули. Вот так после обедни громадою был провозглашен слипый Совгирь дьячком и с честью, подобающею его сану, введен был в школу, яко в свою *дидивщину*. Великий человек громада!” [115, III, 154].

Отакий-от добродій і став навчати грамоти кирилівських школярів. Варто сказати, педагогічний процес у цій прицерковній школі, де жив і сам Совгир, – був далеко не творчим. Сиділи учні на ослонах за столом у надзвичайно бідній обідраній сільській хаті й повторювали за вчителем: “Тма, мна, здо, тло” або “буки-аз-ба, веді-аз-ва, глаголь-аз-га” тощо. Дехто з учнів (подібно до Гриця зі славнозвісного оповідання Івана Франка), мабуть, і не міг збагнути до пуття, що воно означає – тільки не Тарас:

“Після вивчення «азбуковника», – згадував Г. Бондаренко, – Тарас Григорович перейшов до читання псалтиря. Приходячи додому після уроків, Шевченко довго просиджував над псалмами, захоплюючись їхньою поезією, декламуючи їх уголос” [84, 26].

Можливо, саме з того дитячого захоплення й постав у майбутньому задум переспіву Давидових Псалмів:

*Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,*

*І з лютим не сяде.
А в законі Господньому¹
Серце його й воля
Навчається, і стане він,
Як на добрім полі
Над водою посажене
Древо зеленіє,
Плодом вкрите. Так і муж той
В добрі своїм спіє,
А лукавих, нечестивих
І слід пропадає,
Як той попіл над землею
Вітер розмахає.
І не встануть з праведними
Злії з домовини,
Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть.*

[115, I, 358]

Та охота до навчання й бунт проти власного незнання нерідко вступали у суперечність із іншим бунтом – проти рутинності шкільного процесу. Здібному й кмітливому Тарасові, котрий випереджав своїх однолітків у вивченні тієї ж таки азбуки, було нудно сидіти у школі й чекати кінця уроку: “И, проскладавши, бывало, до «тля, мля», выйду из школы на улицу, посмотрю в яр, а там мои счастливые сверстники играют себе на соломе около клуни и не знают, что есть на свете и дяк, и школа. Смотрю, бывало, на них и думаю: «Отчего же я такой бесталаный, зачем меня, сердечного, мучат над этим проклятым букварем?» И, махнувши рукою, дам драла через цвынтарь в яр к счастливым на светлую, теплую солому, и только что начну свои гимнастические упражнения на соломе, как идут два псалтырника, берут меня, раба Божия, за руки и обращают вспять, сиречь ведут в школу, а в школе, сами здоровы знаете, что делается за несвоевременные отлучки” [115, III, 154].

Били, варто сказати, у тій школі не лише за якісь порушення, а й так би мовити, авансом, для “страху Божого”. Ця езекуція, що звалася “субітками”, справді відбувалася щосуботи – учень при цьому не мав права борсатися й пручатися, а повинен був спокійно лежати під різками й читати біблійну заповідь про “день суботній”. Сучасний дослідник життя і творчості Тараса Шевченка, праправнук Пайнтелеймона Куліша, нащадок знатного роду Вербицьких-Антіохів-Білозерських-Голіциних-Дорошенків-Забіл-Марковичів-Рашевських, кандидат технічних наук Володимир Сиротенко так коментує ці епізоди: “Важко сказати, хто був той Совгир, дяк, який став першим вчителем Тараса. Знаємо тільки, що він поров учнів нещадно, як і було заведено в ті часи, коли вважалось, що ніщо так не закріплює пам’ять, як биття” [75]. Зрештою, й сам Великий Кобзар у

вступі до поеми “Гайдамаки” згадував ті роки не лише з гіркотою, а й з вдячністю:

*...мене хоч били,
Добре били, а багато
Дечому навчили!*

[115, I, 104]

А в “Княгині” маємо рядки, сповнені широкого співчуття до суворого дяка-вчителя: “Мир праху твоему, слепый Совгирю! Ты, горемыка, и сам не знал, что делал; тебя так били, и ты так бил и не подозревал греха в своем простосердечии! Мир праху твоему, жалкий скиталец! Ты был совершенно прав!” [115, III, 155]. Час же, коли було вивчено Псалтир і малий Тарас почав навчатися у Совгиря “скорописанню”, Поет згодом назве “майже щасливим” для себе.

Та навіть це вельми відносно “щастя” було недовгим. У серпні 1823 року помирає мати Тараса, батько лишається вдівцем з шістьма дітьми, і, не чекаючи річниці, вже у жовтні того ж року – лише з розпачу й єдиного бажання, щоб у хаті була господиня) бере шлюб із сестрою дружини Оксаною – молодою вдовою, матір’ю трьох дітей. Про ті роки Поет згадував як про пекло в “найогидливішому” його вияві. Постійні сварки між зведенятами, а також між батьком та мачухою, люта ненависть останньої до малого Тараса саме через його непоступливість і непокірність вдачі – все це боляче вражало дитячу душу, спонукаючи до ранніх роздумів про людську жорстокість та несправедливість і сіючи у свідомість майбутнього Митця передумови для подальшого спротиву їм. Чи не найприкрішим спогадом тих років стала історія з крадіжкою грошей у пожилиця-солдата, безпідставним звинуваченням Тараса й жорстокою розправою над хлопцем дядька-садиста Павла (насправді гроші вкрав рідний син Оксани Степан).

Перший поштовх до творчості теж, як правило, надходить у дитинстві. Так у згаданого вже Гната Бондаренка читаємо: “Десятирічний Шевченко любив слухати розповіді старих про минуле своєї батьківщини. Любив також майбутній поет слухати пісні. Часто ховався він у садок, аби послухати пісні... Він любив розпитувати хлопчиків, які працювали у попів, на панщині, про те, хто з них що робив, скільки заплатили за роботу, як з ними поводяться” [84, 26].

Тож окрім кривд, яких випало на долю дитини аж надто багато, – Волею Провидіння, таким чином, формувався майбутній Співець Свободи (власне, для цього він і народитися повинен був кріпаком), – уже в тому ранньому віці почали виявлятися й таланти (зокрема до малювання – так, родич Тараса Варфоломій Шевченко згадував про перші його малюнки які, на жаль, не збереглися – “коні і москалі, мальовані на грубому, сірому папері” [84, 27]), й поетичність душі, й співчуття до знедолених, і інтерес до історії рідного краю,

якою б жорстокою та кривавою вона не була. Звернімося ізнову до тексту “Тайдамаків”, точніше до епілогу поеми, де автор пригадує, як

*Бувало, в неділю, закривши Мінею,
По чарці з сусідом випивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало.*

.....
*Сусіди од страху, од жалю німіли.
І мені, малому, не раз довелось
За титаря плакати. І ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче.
Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу:
Я її онукам тепер розказав.*

[115, I, 187]

Часто читані батьком Четві-Мінеї – Життя Святих, – вкупі з розповідями дідуся та власними спостереженнями за життям селян, любов до народної пісні, якраз і склали фундамент майбутнього літературно-мистецького явища, ім'я якому – творчість Тараса Григоровича Шевченка як Поета, Прозаїка, Драматурга, Художника і Громадянина. А були ж іще чумакування з батьком (почалися вони, як стверджує В. Сиротенко, саме після згаданого вище інциденту з крадіжкою грошей у солдата – раніше Григорій Іванович, вирушаючи в дорогу, брав із собою Тарасового старшого брата Микиту). Вразливий хлопчина чи не вперше після мандрівки до “залізних стовпів” зміг вирватися з домашнього пекла за межі рідного села й відвідав Звенигородку, Умань, Єлисаветград (нині Кіровоград) – місця, про які досі лиш чув від діда, і які згодом ставали місцями дії творів уже дорослого Поета. Одначе враження від тих поїздок теж були далеко не радісними – напевно ж, не з чуток дізнався Тарас, якою важкою й небезпечною для життя була ця справа, коли чумакові доволі часто загрожувала загибель чи то від рук розбійників, а чи від хвороби, підхопленої в дорозі, й, либонь, далеко не завжди товариші виявлялися, як у поезії “У неділю не гуляла...”, вірними й чуйними друзями:

*Ой застогнав сивий пугач
В степу на могилі,
Зажурились чумаченьки,
Тяжко зажурились.
“Благослови, отамане,
Коло села стати,
Та понесем товариша
В село причащати”.
Сповідали, причащали*

*Й ворожки питали –
Не допомгло... з незцілєнним
В дорогу рушали.*

[115, I, 280]

Бували, очевидно, й випадки, коли, – в разі появи у когось із чумаків явних симптомів чуми, холери, тифу чи інших заразливих смертельних недуг, – супутники, керовані інстинктом самозбереження, полишали бідолашного напризволяще. Мабуть, саме звідти оте пронизливе:

*Ой не п'ються пива-меди,
Не п'ється вода,
Прилучилась з чумаченьком
У степу біда.
Заболіла головонька,
Заболів живіт,
Унав чумак коло воза,
Унав та й лежить.
Із Одеси преславної
Завезли чуму,
Покинули товариші –
Горенько йому.
Воли його коло воза
Понуро стоять.
А із степу гайворони
До його летять.*

[115, I, 135]

А тим часом випробування на міцність тривало. Занедужавши в одній зі згаданих уже поїздок і тривалий час прохворівши, 1825 року помирає Григорій Іванович Шевченко. Згодом, у вірші “Якби ви знали, паничі...” Великий Кобзар так напише про цю трагічну подію та пов’язані з нею повороти власного талану:

*Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),
Не витернів лихої долі,
Умер на панщині!.. А ми
Розлізлися межі людьми,
Мов мишенята. Я до школи —
Носити воду школярам.*

[115, II, 222]

Негаразди зі школою почалися роком раніше... Ні, Тарас, попри часте биття, не втратив інтересу до науки. Але дяк Совгир, у якого, якого, як ми знаємо, хлопчина уже почав вивчати “скорописання”, змушений був покинути й село, і прицерковну школу, оскільки з Києва прислали справжнього, стихарного дяка – Петра Богорського: “Совгирь-слипый сначала было поартачился, но принужден был уступить перед лицом закона и, собравши всю свою мизерию в одну торбу, закинув ее на плечи, взял патерыцю в руку, а тетрадь из синей бумаги с сковородинскими псалмами в другую и пошел искать себе другой школы. А братия моя по науке, аки овцы от волка рассыпашася, так они от нового стихарного дьячка, зане пьяница бе паче всех пьяниц на свете. Тяжко противу рожна прати! И я, терпеливейший из братии, наконец взял свое орудие – таблицу, перо, каламарь с мелом и пошел восвояси с миром, дивяся бывшему” [115, III, 155].

Та зі смертю батька проблема добування хліба насущного постала аж надто гостро, й хлопчак змушений був повернутися до п'яниці-дьячка, і не лише для навчання. Окрім усього, носив воду, топив грубу, читав над померлими Псалтиря замість дяка, який усе частіше виявлявся “не в формі”, а до всього зійшовся з мачухою Тараса і з того часу вони пиячили разом.

Педагогіка, а точніше, антипедагогіка Богорського відіграла свою згубну роль у житті юного Шевченка. І річ не лише в побоях і безбожному грабуванні учня (цей, з дозволу сказати, “вчитель” без найменших докорів совісті привласнив навіть подаровану Тарасові шкіру на чоботи). Обставини, в яких дедалі частіше опинявся хлопець, – особливо з наданням йому обов'язків шкільного “консула”, – могли непоправно деформувати його вдачу і навіть повністю здеморалізувати. Звернімося до хроніки життя Великого Кобзаря, написаної Олександром Кониським:

“Головним обов'язком “консула” (саме так визначив дяк тогочасний статус Тараса. – І. О.) було сікти школярів різками; тим-то школярі, щоб прихилити до себе ласку “консула” і щоб він під годину езекуції не дуже боляче бив різками, приносили йому гостинці. Тарас зробився страшеним хабарником. Хто приносив йому більше дарунків, тому він менш різок давав; одну чи дві і то злегенька, та хватаючись швидче² перечитати четверту заповідь; а хто приносив мало або зовсім не приносив хабаря, того бив боляче, читаючи повагом та зупиняючись: “Помни... день... суб...ботній” [41, 45, 46].

Відомий психотерапевт Ернест Цветков у своїй книзі “Майстер самопізнання або поринання в «Я»” [105, 98] наводить вельми цікаве міркування одного старого знахаря, суть якого зводиться до того, що власне ім'я людина повинна *заслужити*: до цього моменту вона має лише назву. Життя щомиті влаштовувало хлопчині іспит на право не просто називатися Тарасом-бунтарем,

а бути ним, ставлячи його перед вибором – прийняти нав'язані п'яницею, гульвісою й здирником Богорським “правила гри” й невдовзі перетворитися в його подобу, а чи сказати дякові рішуче “ні”. Тарас вибрав другий шлях, удавшись, щоправда, при цьому до мір аж надто радикальних, як для дитини.

Уже на схилі свого недовгого віку, у 1860 році, Поет згадував про Богорського в листі до редакції журналу “Народное чтение”: “Этот первый деспот, на которого я наткнулся в моей жизни, поселил во мне на всю жизнь глубокое отвращение и презрение ко всякому насилию одного человека над другим. Мое детское сердце было оскорблено этим исчадием деспотических семинарий миллион раз, и я кончил с ним так, как вообще оканчивают выведенные из терпения беззащитные люди, – мстью и бегством” [115, V, 196]. Якою була та помста, можна довідатися зі споминів Тарасового родича Варфоломія Шевченка:

“Раз якось учитель був дуже злий і пересік більшу половину школярів. Положили старшого з школярів (давно вже покійного) Василя Крицького. Вставши з-під різок і доправляючи штани, Крицький промовив: «Ех, нема на тебе Тараса!» Почувши ці слова, вчитель ще більше розжеврівся; знов положили Крицького і знов узявся вчитель періщити його!

Цей случай на мене, яко на новачка ще, зробив великий вплив; дитинне моє серце забажало довідатися, що то за Тарас такий, що його не можна й споминати у школі. Йдучи разом з Крицьким з школи по улиці, я спитав його про Тараса. Крицький розказав мені, що в школі нещодавно вчився школяр Тарас Грушевський (це уличне прізвище Шевченка); раз учитель вернувся в школу вельми п'яний, Тарас зв'язав його і висік різками, а сам покинув школу і тепер десь у панському дворі” [84, 28].

Та перш аніж поміщик Павло Енгельгардт у свій спосіб розпорядився Тарасовою долею, йому довелося ще довго поневірятися у пошуках учителя-маляра – то у Лисянці, де диякон-іконописець Єфрем бачив у хлопчині лише наймита, то у Стеблеві, то у Тарасівці, де дяк-хіромант (оце дива – церковник і окультник в одній особі!), глянувши на його долоню, виніс суворий вердикт – мовляв, ні до чого малий не здатен – навіть до шевства чи бондарства, не кажучи вже про малювання [30, 11]. Між Світлом й темрявою, отже, точилася запекла боротьба за Тараса, і остання всіляко перешкоджала становленню підлітка, прагнучи відвернути від призначеної для нього Місії.

Даруйте за довгий лист.

Зі щирою повагою
і вдячністю за підтримку –
Автор.

Однодумниця – Авторіві:

15. 11. 2012 р.

Дорогий Авторе!

Не турбуйтеся, що надіслали довгого листа. Ваші послання я воліла б бачити якомога довгими й якомога цікавішими, щоб не лише читати відписки на кшталт “добрий день, у мене все гаразд, до побачення”, а й інтелектуальну поживу мати від них. Тому й у своїх листах намагатимуся подати максимум інформації.

Рада, що нарешті взялися за шевченківську тему. Цілком згодна з думкою Е. Цветкова (точніше, його знайомого знахаря) щодо необхідності заслужити власне ймення. Це, по суті, те, що ви називаєте життям у згоді з іменем, хресним чи прибораним.

Багато думала й над тезою про боротьбу сил Світла й сил темряви за майбутнього Поета. До речі, ледь не сказала “Вашою тезою”. Та, на жаль, перший не Ви – цю думку ще у XIX ст. окреслив Олександр Кониський у своєму життєписі Великого Кобзаря [41, 61]. Про таку боротьбу може свідчити, зокрема, служба Тараса у Богорського, де, як уже мовилося, могли виявитися (і подекуди таки виявлялися) далеко не позитивні риси вдачі школяра. 1875 року приятель Шевченка, лікар Андрій Козачковський (саме йому присвячено вірш “Давно те діялось. Ще в школі...”) опублікував у газеті “Киевский телеграф” спомини, де пригадав Кобзареві розповіді про дитинство. У збірнику 1982 року “Спогади про Тараса Шевченка” стаття А. Козачковського з’явилася в скороченому вигляді, причому випущено якраз згадки про ті небезпечні моменти в житті малого Тараса, які могли спричинитися до формування стійких негативних установок – мабуть, упорядники побачили в цьому зайвий “компрокат” на Поета-класика. У виданій в 1958 році “Біографії Тараса Шевченка за спогадами сучасників” ця інформація ще присутня, то ж цитую її звідти мовою оригіналу:

А. О. Козачковський.

Андрій Осипович Козачковський

Автор невідомий ■

Ілюстрація з сайту <http://leksika.com.ua/16800714/ure/kozachkovskiy>

“В разговорах со мною Шевченко рассказывал случай из его школьной жизни у дьячка. Кроме уже известных, помню рассказ его о тогдашней его профессии, доставлявшей ему скудные средства к существованию; это — чтение псалтыри над покойниками. Чтобы ускорить эту утомительную работу, он иногда на половине псалма начинал «прийдите поклонимся» и, пользуясь отвлечением внимания посетительниц к поклонам, перевертывал несколько листов, чего не замечая, они, поражаясь внятностью и вместе быстротою его чтения, считали его лучшим чтецом и охотнее других его приглашали. Голод нередко заставлял его [посягать на чужую курицу или чужого поросенка, из которых он] обыкновенно в ночную пору стряпал ужин в пещере, находившейся за селом; обыватели, видя по ночам огонь в пещере, порешили, что там должна быть нечистая сила, и обратились к батюшке, чтобы он изгнал ее оттуда; священник в сопровождении народа, окропив вход в пещеру святой водой, предложил освидетельствовать ее. Так как никто не соглашался на такой смелый подвиг, то порешили в видах поощрения сделать складчину. Когда собралось порядочное количество медных монет и смельчака ни одного не оказалось, то Шевченко, выступив вперед, изъявил желание войти в пещеру. Некоторые не хотели подвергать мальчика опасному риску, другие возразили «воно мале, до нього нечистая сила не коснется». Чтобы более отдалить всякое подозрение, он просил, чтобы к нему привязали веревку, которою, в случае опасности, могли бы вытащить его. Отправясь на веревке в пещеру и убравши в сторону все остатки стряпни своей, он вышел, объявив, что в пещере ничего не оказалось, за что и получил порядочный куш складчины от удивленной его смелостью толпы [10, 14, 15].

Мабуть, саме цю тяжку боротьбу за сина й передчував на смертному одрі Григорій Шевченко, коли не заповів хлопцеві анічогісінько, сказавши наостанок: “Синові моему Тарасові з спадщини після мене нічого не треба. Він не буде людиною абиякою; з його вийде або щось дуже добре, або велике ледащо; про його спадщина по мені або нічого не значитиме, або нічого не поможе” [41, 43]. “Щось дуже добре” могло вийти в разі перемоги Сил Світла, “велике ледащо” – в разі перемоги їхніх антагоністів, і вони, ці антагоністи, не дрімали, руками лжевчителів юного Шевченка підштовхуючи його до зневіри у своїх здібностях. Іноді, на якусь мить це вдавалося і, мабуть, саме в такий момент Тарас найнявся пасти в Кирилівці громадську отару овець, про що згодом згадував у вірші “Мені тринадцятий минало...” (“N. N.”)

До речі, в цьому писаному на засланні творі подано блискучий опис згаданої вище духовної боротьби. Спочатку герой вірша (як правило, ототожнюваний із юним Тарасом) перебуває у глибокому релігійному екстазі, який забарвлює усе навколо в тони радості й щастя.

*Мені тринадцятий минало.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога...
Уже прокликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся Богу... І не знаю,
Чого маленькому мені
Тойді так приязно молилось,
Чого так весело було.
Господнє небо, і село,
Ягня, здається, веселилось!
І сонце гріло, не пекло!*

[115, II, 36]

Порівняймо цей екстаз із відповідним станом Сковороди у однойменній симфонії Вашого улюбленого Павла Тичини. Аналогія просто разюча:

*Сковорода
на землю упаде,
цілує квіти, трави гладить,
росою очі, немов незрячі, протирає:
– О Господи, як Ти всього мене наповнив
щедро, щедротно!
Пошли ж душі моїй спокій,
і мир, і злагоду, й любов.
Я більш нічого не бажаю,
о, Всеблаженний! –
і Всеблаженний зразу десь почує,
і Сковороді
такий мир у серце ввійде,
що він од радості і бігає, і плаче,
і кожне дерево вітає,
метелику й комашиці дякує –
за все, за все!*

[94, IV, 7, 8]

І великий Мислитель, і майбутній Поет перебували в цей момент у стані чистого, дитинного єднання з Богом – латиною таке єднання зветься religare, себто власне Релігією (недарма Євген Сверстюк трактує³ цей вірш як “містерію

присутності Бога [72]). Хоч як дивно, але саме за такого стану зростає й небезпека спокус із боку темряви – людину, яка молиться, починають провокувати на переривання молитви, сторонні думки, незадоволення життям, і якщо цього вдається досягти, скажімо, через відсутність досвіду у володінні методами духовного захисту (наприклад, у зв'язку з дитячим віком), екстаз змінюється депресією:

*Та недовго сонце гріло,
Недовго молилось...
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубеє
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята –
Не мої ягнята!
Обернувся я на хати –
Нема в мене хати!
Не дав мені Бог нічого!..
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози!..*

[115, II, 36]

Як бачимо, сценарій спокуси майже реалізувався: від єднання з Всевишнім (“Мені так любо, любо стало, неначе в Бога...”), від наївного ще передусвідомлення первинності Духовного над тілесним (“Уже прокликали до паю, а я собі у бур’яні молюся Богу...”) до акценту на негачіях життя – до речі, таки реальних (“Поглянув я на ягнята – не мої ягнята! Обернувся я на хати – нема в мене хати!”) і навіть до спроб нарікання (“Не дав мені Бог нічого!..”). Небезпека цієї сакраментальної фрази не лише в жалях за матеріальними втратами, а й у спробі погодитися з думкою лихих людей про відсутність талантів і тотальну нездатність до будь-якої праці (“ледащо”), а отже, й у загрозі повного духовного роззброєння й опускання рук. Але недарма було сказано “майже” – повної реалізації задуму темних сил не відбулося, оскільки вчасно з’явилася Посланиця Світла – Оксана Коваленко, дитяча любов Тараса (чи передлюбов, як пише згаданий Вами Володимир Сиротенко):

*...А дівчина
При самій дорозі
Недалеко коло мене
Плоскінь вибирала,
Та й почувла, що я плачу.*

*Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози
І поцілувала...*

[115, II, 36, 37]

Все одразу стало на свої місця. Настрій ізнову став радісним і святковим. Темрява відступила перед силою першого почуття:

*Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Моє... лани, гаї, сади!..
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.*

[115, II, 37]

Оксана Коваленко (?)

Автор: Тарас Шевченко ■

Репродукція з сайту

http://shevchobr.blogspot.com/p/blog-page_27.html

І, варто сказати, такі випадки не були рідкісними в житті Великого Кобзаря. Це стосується, зокрема, викуплення Тараса Шевченка з кріпацтва (хрестоматійна історія з розіграним у лотерею портретом поета Василя Жуковського роботи Карла Брюллова), та й на засланні, в умовах “заборони на професію”, навіть серед тамтешнього офіцерства знаходились люди, які за змогою йшли Поетові назустріч, намагаючись полегшити його долю (як, наприклад, комендант Новопетровського укріплення, майор Іраклій Олександрович Усков або ж підпоручик 1-го лінійного батальйону Окремого Оренбурзького корпусу

Володимир Петрович Воронцов, котрий до того ж сам гарно малював і любив поезію). Завжди, коли тяжка ситуація сягала апогею, на допомогу приходили Посланці Світла, Посланці Бога.

З повагою –
Ваша Однодумниця

Автор – Однодумниці:

26. 11. 2012 р.

Дорога Однодумнице!

Читаючи Вашого листа, згадав “Тарасові шляхи” Оксани Іваненко, де письменниця подала власне бачення епізоду, який спричинився до написання поезії “Мені тринадцятий минало...”. Наведу уривок зі скороченнями:

“Він [Тарас – Авт.] лежить на пагорку, забувши про ягнят, забувши про всі поневіряння і знущання. Ніби в білих чистих сорочках, виглядають х ати з густих садів на горі, попід горою старий дуб, немов козак вийшов погуляти. Там тополі гнуться, розмовляючи з вітром. Ніби вся земля з гаями, садами, запашними луками живе, радіє і всміхається до сонця – і чомусь радіє і всміхається Тарас (...)

(...) Хмарки линули, линули, і раптом одна велика й темна закрила сонце. Ніби прокинувся Тарас від сну чарівного. Що він? Кому він потрібний? Чого радів так і з сонця, і з неба синього, і з хат біленьких? Що в тих хатах? Скрізь там сльози, злидні, прокльони. Хіба є в нього хоч і така злиденна рідна хата? Що його, Тараса, чекає?.. Так гірко йому стало. Опустив голову на коліна й заплакав.

Немов вітер прошелестів травною, і чийсь ніжний приторк відчув він на шиї. Глянув. Дивилися ніяково й ніжно великі карі очі, а навколо рожевого личка, ніби сяйво сонячне, світлі кучері з коси вибилися.

– Чом же плачеш ти? Ох, дурний Тарас, бач, як малий, плаче. Давай я сльози тобі витру,— дівчинка витерла широким рукавом очі Тарасові.

Тарас дивився ніяково. Це ж Оксаночка, ота кучерява Оксаночка, з якою гралися маленькими! Вона виросла, стала ще краща. Тарас дивився ніяково, але ніби сонце засяяло знову. Вона сіла коло нього і поклала руку на плече.

– Не сумуй, Тарасику, адже, кажуть, найкраще від усіх ти співаєш, найкраще від усіх ти читаєш, ще й, кажуть, малюєш ти. От виростеш і будеш малярем, еге ж?

– Еге ж, малярем, — усміхнувся радісно.

– І ти розмалюєш, Тарасе, нашу хату, еге ж?

– Еге ж... А всі кажуть, що я ледащо і ні на що не здібний... — сказав він, але не сумно і ніби сам дивуючись, що так кажуть. При Оксаночці він не міг журитися, і взагалі при ній усе ставало зовсім іншим. — Ні, я не ледащо, я буду-таки малярем!

– Авжеж, будеш! — переконливо мовила Оксаночка і раптом засміялася. – А що ти ледащо, то правда. Дивись, де твої ягнята! Ой бідні ягняточка, що чабан у них такий, – вони ж питоньки хочуть!

Схопилися за руки й побігли вдвох до ягнят і, так само тримаючись за руки, весело погнали їх до води” [36].

Дійшов також висновку, що певною “відлигою” серед суцільних кривд у дитинстві можна назвати й службу Тараса в кирилівського священника Григорія Кошиця, оскільки той був людиною доброю (такої ж вдачі була й його дружина). Хлопець, — писав О. Кониський, — “і коней доглядав, і за погонича їздив, і за буфетчика правив, перемивав посуду, чистив ножі і виделки, топив груби і т. ін” [41, 54]. До обов'язків Тараса входило також возити сина Кошиця – Яся, – до школи у Богуслав, а оскільки отець Григорій мав добрий сад, то й продавати сливи та інші плоди на ярмарку в Буртах чи у Шполі. Спочатку він працював лише за харчі, а згодом – і за невелику плату. Вільними вечорами Тарас мав змогу читати Псалтир або Життя святих. “Часом він, – читаємо далі у О. Кониського, – мальовав вуглем на коморі або на стайні; мальовав півнів, людей, церкви. Взагалі, у Кошиців йому жити було не зле. (...) Ніхто тут Тараса не кривдив. Одначе поривання, незрозумілі тоді задля його, тягли його несвідомо кудись інде і не давали йому при звичаїтися, як треба, до господарства. От[ець] Григорій і його паніматка не помічали за Тарасом охоти пильно братися до свого діла і перейнялися думкою, “що він ледащо, що до жодного діла господарського хисту у його нема” [41, 54]

А поміж тим над головою Тараса уже густішали хмари. Пішовши від Кошиців, він упродовж двох тижнів жив і навчався у хлипнівського (хлебнівського) маляра, котрий, хоча й визнав за хлопцем неабиякі здібності, проте ж не міг навчати кріпака без дозволу поміщика – тож відіслав Тараса по такий дозвіл. Це була пастка – управитель вільшанського ключа (групи маєтків Павла Енгельгардта) штаб-ротмістр у відставці Данило Дмитренко, замість очікуваної посвідки, узяв підлітка до панського двору у прислугу. О. Кониський, посилаючись на “усний переказ Петра П[авловича] Шевченка” стверджує, що про це просив Дмитренового помічника по кирилівському маєтку Яна Димовського Тарасів дід Іван [41, 55]⁴, у якого, звісно, намір був не “підставляти” хлопця (як тепер кажуть), а хоч десь прилаштувати його.

Традиційно вважається, що Тарас спочатку був при панському дворі кухарчуком, а вже потім – власне “козачком” у пана. Проте на кухню він потрапив, уже пройшовши певний служницький вишкіл у згаданого вже Я. Димовського, про якого Поет зберіг, до речі, добрі спогади і вже ставши вільним, листувався з ним і просив передавати йому поклони. Вочевидь, це не був звичайний “курс молодого слуги”: Ян Станіславович дбав і про інтелектуальний розвиток підлітка. Український літературознавець-емігрант Павло Зайцев посилаючись на свідчення Кобзарєвого небожа (Микитиноного сина) Петра, писав у своїй монографії “ Життя Тараса Шевченка”, що за час прислугування у Димовського хлопчина засвоїв від нього “властиво перші початки елементарної науки” [34, 35].

Але це був час, коли Тарас відчув себе кріпаком не лише де-юре, а й де-факто. Вразлива його душа (зважмо, це був перехідний вік, коли підліток сприймає все як на оголеному нерві – особливо кривди) відчула всі сумні нюанси тієї зміни, що сталася з ним, поділивши життя хлопця на два періоди – той, коли він був наданий сам собі, де були дідові розповіді про минувшину, була Оксана і мрії про малярство, і той, який настав після взяття його до двору. Одноманітність праці на кухні не лише набридала меткому Тарасові – вона була зайвим нагадуванням про його неволю, а спроби бодай на короткий час відлучитися кінчалися для нього тривіально – нагаями, після яких були нові спроби, мрії про втечу на Кубань, гірке усвідомлення її неможливості й безвиході становища. Думається, що такий стан справ був лише черговим етапом ініціації Шевченка, своєрідним ступенем посвячення в “Тараси” (бунтарі), коротше кажучи, шляхом від назви до справжнього імені. Волею Провидіння Поетові було відведено лише 47 літ життя, але певен, що в разі повного примирення зі згаданими вище обставинами, завершення земного життя настало б набагато раніше – може, й не сягнув би Тарас навіть 20-річного віку і вже точно в історії України та її культури ніколи б не постало Великого Кобзаря. Назва так і лишилася б записом у метриці, не перерісши в ім’я – більше того, це стало б початком повного розпаду особистості й перетворення її навіть не в *когось*, а в *щось* людиноподібне, яке втратило право жити і навіть померти по-людськи, а приречене животіти й, даруйте на слові, здихати.

Передбачаю осуд з боку фундаменталістів – мовляв, Автор відкидає таке наріжне поняття християнства, як смирення. Але згадане вище примирення, в жодному разі не є синонімом справжнього смирення, яке означає ніщо інше, як усвідомлення необхідності творення власної долі на виконання місії земного творця, закладеної в людині Творцем Небесним: “І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх” (*Бут., 1: 27*)⁵. Змирення з необхідністю виконувати закладену Богом місію людини і вжиття всіх можливих заходів для її виконання – ось суть смирення.

Що ж до Тараса Шевченка, на час отроцького випробування неволею напрям руху від назви до імені (а не навпаки) був у нього очевидним. Про це писав і Олександр Кониський: “Так не така ж у Тараса вдача була, щоб коритися, немов віл той у ярмі: благородний дар високих талантів ворухив йому душу; хлипнівський дякон-маляр бентежив йому серце; дим і чад пекарні не спроможні були заступити надію зробитися «хоч абияким малярем». Дмитренко й пекарня хоч і приголомшили цю надію, але не викоренили її і, певна річ, Тарас марив нею; вона зоріла йому на обрії життя, миготіла десь – хоч далеко-предалеко, так далеко, що хлопець неспроможен був сказати собі, де вона зоріє” [41, 61].

О. Кониський, як справедливо пишите Ви, ще в позаминулому столітті помітив ознаки явної боротьби Світла й темряви за Шевченка. Сили останньої намагалися зіштовхнути Тараса з призначеної йому Місії на хибний шлях раба із євангельської притчі, який замість пустити свій талант в обіг, закопав його, за що й був покараний господарем, сиріч Богом (*Матв.,25: 18, 24-30*). Відомо ж, що у притчі цій не про гроші йдеться, а про дари Господні, які треба нести між люди, а не притлумлювати їх у собі. Та знову ж ворог прорахувався: “У таких людей як Тарас, – читаємо в життєписі Кобзаря, – хоч би як вони не корилися, хоч би як не підлягали волі гнобителів людського життя і духу, довіку не зникне та підойма до світа й волі, якою наділила їх природа. Природа – се сам Бог. В які пута її не куй, хоч в які тюрми її не муруй, а вона, чи сяк, чи інак, змагатиметься за своє право людське – і до останньої спроби протестуватиме за право жити по власній волі, відповідно своєму призначенню, аби тільки не шкодячи життю інших. Так було і з Шевченком; та інакше і бути не могло з людиною, що носила в собі величезну силу поривання до світа і волі. І хоч як багацько притерпів Тарас, а таки вийшов з ярма на волю, з темного льоху на світ Божий. Енергія світа завжди непомірно міцніша за енергію темноти” [41, 61].

І Світло перемогло, хоча й у досить незвичний спосіб (воістину – шляхи Господні несповідимі!) – Тараса (найімовірніше, за рекомендацією тих же таки Данила Дмитренка чи Яна Димовського) забрали з пекарні до покоїв самого Павла Енгельгардта “козачком” (слугою), але з перспективою стати “кімнатним малярем”. Восени 1829 року пан вирушив до Вільна (Вільнюса) і з ним, зрозуміло, поїхав Тарас...

Можуть заперечити, яке ж тут Світло, коли йдеться про нову неволю? Та варто сказати, що з перебуванням Тараса у Енгельгардта не все так однозначно, як здавалося б на перший погляд, і як нерідко це зображають біографи Поета. Так, справді, становище “козачка” було принизливим – його обов’язком було “сидіти мовчки в кутку прихожої, доки не почує панського голосу з приказом: подати панові люльку, що стояла біля його ж, або налити йому в шклянку води” [41, 65]. Але знову ж таки це було випробування, й юний Шевченко реагував згідно з покликом душі й вібрацією імені: “По врожденной мне продерзости

характера, я нарушал барський наказ, напевая чуть слышним голосом гайдамацкіе унылые песни и срисовывая украдкою картины суздальской школы, украшавшіе панскіе покои. Рисовал я карандашом, который – признаюсь в этом без всякой совести – украл у конторщика” [115, V, 197].

Ясна річ, крадіжка (як згодом побачимо, не лише олівцями обходилося, а й лубочними картинками зі стін) – гріх і нікому не робить честі, але це був, так би мовити, “побічний симптом” того ж таки бунту: прагнення малювати наштовхнулося на неможливість придбання засобів для цієї справи й щоб реалізувати це бажання, хлопчині довелося піти на неадекватний вчинок, який, однак, як би парадоксально це не виглядало, був цілком доцільним у цих умовах: зберегти позірну “добročесність” означало “закопати свій талант”, здійснивши намір сил темряви. “...Не жажда стягання управляла мною, но непреодолимое желание срисовать с них как только возможно верные копии”, – напише згодом Поет [115, V, 198].

Поки що завершуватиму своє “послання”, бо вже, либонь, повернуло за північ, а завтра вранці вставати і йти на роботу, Кажу про це без нарікання – адже журналістська професія завжди багата на цікаві зустрічі, які будь-якої миті можуть стати творчою “поживою” для мого “альтер еґо” яко письменника.

Зі щирою повагою –
Автор.

Автор – Однотумниці:

30. 12. 2012 р.

Доброго дня, моя Однотумнице й Подруго!

Минуло більше місяця, а лист від Вас так і не надійшов до моєї оселі. Загубився? Чи, мо’, не дай Боже, Ви занедужали? Доходять чутки про поширення грипу (Інтернет рясніє “жахливчиками” про ускладнення), та й на міських вулицях під час ожеледі на людей теж чигає чимало небезпек...

А можливо, Вас образили мої дещо парадоксальні думки щодо приреченості на “животіння” та “здихання” людини, яка припинила боротьбу з життєвими негараздами, і ви, чого доброго, сприйняли це на свою адресу? Даремно, ой даремно! Адже Ви жодного разу не писали мені про якісь випадки капітуляції – навпаки, я знаю Вас, як жінку рішучу й несхитну, здатну не лише вистояти, а й інших підтримати й налаштувати на опір обставинам, що склалися (майже, як у Миколи Некрасова: “Коня на скаку остановит, в горящую избу войдѣт”).

Чи, може, Ви втратили інтерес до теми? Якщо так, то дуже шкода – адже саме Ви й скерували мене до дослідження долі й творчості Тараса Григоровича у ключі “Нестандарту”. Та й Ваші поради щодо дальшої долі видавничої серії я ще на початку року передав Андрієві Криштальському – він каже, що про

закриття серії не може бути й мови, і вже чекає на мою книгу про Тараса Шевченка, хоч у мене, по правді кажучи, “ще кіт не женився, кішка заміж не йшла”, оскільки триває й перечитування творів Класика, й “начитка” матеріалів про його життя, й кожна нова публікація (маю на увазі “нова для мене”) змушує не поспішати з остаточними висновками, наслідком яких стала б якщо не книга, то принаймні, ґрунтовна стаття для “Світязя”, “Літературної України”, “Слова і часу”, “Дуклі” чи “Сучасності” або ж цикл лекцій (як у випадку з А. Кримським). Стільки відкривається незнаного, та й відомих починаєш розглядати під іншим кутом зору. От, скажімо, читаю я у В. Сиротенка (Вербицького) – про дитинство Тараса в контексті кріпацтва й довідаюсь, що, згідно із тогочасними законами, панщина складала не більш як два дні на тиждень, а змушувати працювати у неділю чи релігійні свята заборонялося [76].

Навіть київський генерал-губернатор Дмитро Гаврилович Бібіков (“увічнений” Т. Г. Шевченком у поемі “Юродивий” як “Капрал Гаврилович Безрукий” [115, II, 258]), – постать в історії неоднозначна, – просив царя покарати тих поміщиків, які змушували кріпаків відробляти панщину три дні на тиждень [76].

*Дмитро Гаврилович Бібіков,
губернатор Волинський, Київський та Подільський (1792—1870)*

Портрет середини XIX ст. ■

Репродукція з сайту

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/66/Дмитро_Бібіков.jpg

У В. Сиротенка ж таки подібую інформацію, що все зароблене кріпаком у вільний від панщини час належало йому, й на ці кошти він мав право навіть викупитися й викупити землю [76].

Російський історик Ірина Супоницька називає дещо іншу цифру періодичності панщини – три-чотири дні на тиждень, але знову ж таки підтверджує, що весь інший час селянин-кріпак міг працювати на себе – адже він мав хату, знаряддя праці, землю, яка, однак, не була його власністю, а лише об’єктом користування

[88]. А ось – текст Маніфесту імператора Павла I від 5 квітня 1797 року, підтверджений 1853 року – за царювання Миколи I, – циркуляром згаданого вже Д. Бібікова, котрий на той час посідав пост міністра внутрішніх справ Російської імперії (подається в сучасній орфографії):

Імператор Павло I

Автор: *Степан Щукін* ■

Репродукція з сайту https://ru.wikipedia.org/wiki/Манифест_о_трёхдневной_барщине#/media/File:Paul_i_russia.jpg

“БОЖИЕЮ МИЛОСТИЮ
МЫ ПАВЕЛ ПЕРВЫЙ
Император и Самодержец
ВСЕРОССИЙСКИЙ,
и прочая, и прочая, и прочая.
Объявляем всем НАШИМ верным подданным.

Закон Божий в десятословии НАМ преподанный научает НАС седмый день посвящать ему; почему в день настоящий торжеством веры Христианской прославленный, и в который МЫ удостоилися воспрять священное мира помазание и Царское на Прародительском Престоле НАШЕМ венчание, почитаем долгом НАШИМ пред Творцом и всех благ подателем подтвердить во всей Империи НАШЕЙ о точном и неременном сего закона исполнении, повелевая всем и каждому наблюдать, дабы никто и ни под каким видом не дерзал в воскресные дни принуждать крестьян к работам, тем более что для сельских издельев остающиеся в неделе шесть дней по равному числу оных в обще разделяемыя, как для крестьян собственно, так и для работ их в пользу помещиков следующих, при добром распоряжении достаточны будут на удовлетворение всяким хозяйственным надобностям. Дан в Москве в день Святыя Пасхи 5-е Апреля 1797 года.

ПАВЕЛ” [50]

Як бачимо, в документі чітко визначено два положення. Перше – про заборону змушувати селян працювати в неділю. Ця заборона, по суті, існувала ще з 1649

року. В Соборному Укладенні царя Олексія Михайловича (глава X, стаття 25) сказано:

“А в воскресной день никого не судити и в приказех не сидеть и никаких дел не делати, опричь самых нужных государственных дел. Да суда же не судити и никаких дел в приказех не делати, опричь великих царьственных дел: в день Рождества Христова, в день Святаго Богоявления, и в и(ы)ные Господьские праздники, Сырная неделя, первая неделя великого поста, Страстная неделя, семь дней по Пасце. Да в которыи день приспеет праздник день рождения государя царя и великаго князя Алексея Михайловича всея Руси, и его благоверные царицы и великие княгини Марии Ильи(ни)чны, и их благородных чад” [83].

Підтверджував заборону щодо праці по неділях та у святкові дні й указ Олександра I від 30 вересня 1818 року.

Другий же момент у Маніфесті Павла I – положення про рівний поділ днів, що лишилися, між працею на поміщика й на себе.

Це повністю узгоджуються з думкою І. Супоницької, висловленою в опублікованій 2006 року в 15-му числі російського часопису “История” статті “Раб і кріпак” [88], де дослідниця доводить, що на відміну від рабовласництва у тогочасній Америці, в царській Росії у стосунках “поміщик – кріпак” був ще й третій складник – держава, яка наділяла поміщика відповідальністю за виконання селянами необхідних повинностей. Обов’язком його було забезпечувати виживання кріпаків, зокрема й допомагаючи їм у разі нещастя (пожежі, хвороби, голод). Більше того, І. Супоницька наводить слова класика російської літератури Олександра Пушкіна з його нарису “Подорож із Москви до Петербурга” – своєрідної полеміки з давно покійним на той час Олександром Радищевим, автором відомого твору “Подорож із Петербурга до Москви”, де кріпаки отожднювались із рабами. Розповівши про тяжкі будні тодішніх робітників у Англії (зважаю, це не Америка й формально рабства там не було), Олександр Сергійович змальовує натомість життя російського селянства як протиположності цьому становищу: “У нас нет ничего подобного. Повинности вообще не тягостны. Подушная платится миром; барщина определена законом; оброк не разорителен (кроме как в близости Москвы и Петербурга, где разнообразие оборотов промышленности усиливает и раздражает корыстолюбие владельцев). Помещик, наложив оброк, оставляет на произвол своего крестьянина доставать оный, как и где он хочет. Крестьянин промышляет чем вздумает и уходит иногда за 2000 верст выработывать себе деньгу...” [66, VI, 395].

Поетичною ілюстрацією до цих рядків Класика можуть бути рядки з його роману “Євгеній Онегін”:

*Один среди своих владений,
Чтоб только время проводить,
Сперва задумал наш Евгений
Порядок новый учредить.
В своей глуши мудрец пустынный,*

*Ярем он барицины старинной
Оброком легким заменил;
И раб судьбу благословил.*

[65, IV, 37]

Олександр Сергійович Пушкін

Автор: Орест Кипренський ■

Репродукція з сайту

[https://ru.wikipedia.org/wiki/Пушкін,_Александр_Сергеевич#/media/File:Portrait_of_Alexander_Pushkin_\(Orest_Kiprensky,_1827\).PNG](https://ru.wikipedia.org/wiki/Пушкін,_Александр_Сергеевич#/media/File:Portrait_of_Alexander_Pushkin_(Orest_Kiprensky,_1827).PNG)

їЗа даними Ірини Супоницької, на час скасування кріпосного права 40% кріпаків не відробляли панщину, а платили оброк – натуральний або грошовий. “Оброчник” мав певну свободу вибору, оскільки міг сам вирішувати, де і яким чином він має заробити потрібні гроші [88].

А нас-то вчили у школі, що для роботи на себе у кріпака лишалися тільки свята і ніч. Чия ж правда? І як бути з твердженням Володимира Сиротенка, що родина Шевченків, попри своє кріпацтво, була досить заможною? Звідки ж тоді:

*Не називаю її раєм,
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом край села.
Мене там мати повила
І, повиваючи, співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину... В тім гаю,
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.*

*Там матір добрую мою,
Ще молодую, у могилу
Нужда та праця положила.*

[115, II, 222]?

Окрім того, В. Сиротенко пише, що козачком у Павла Енгельгардта був не Тарас, а Іван Нечипоренко. Тарас же нібито вирушав до Вільна уже в статусі кімнатного художника... [75; 76]

Такі от “камені спотикання” виникають досить часто – з одного боку, не хочеться йти шляхом найменшого опору, переспівуючи відоме, а з іншого – небажано впадати і в надмірну сенсаційність, довірятися неперевіреному даним і давати цим поживу для різного роду “дегероїзаторів”, котрі, хоч як дивно, особливо активізувалися саме в часи Незалежності, коли, здавалося б, варто найбільше дбати про збереження народних духовних цінностей. Що це? Побічні симптоми свободи слова? Невміння нею користуватися? Мимоволі починаєш іноді нудьгувати за цензурою – принаймні в часи, які нині багато хто вважає аж ніяк не сприятливими для національного відродження, навіть уявити не можна було б визначення “вурдалак” на адресу Шевченка, якого інакше, аніж “революціонером-демократом” офіційне літературознавство й не величало [11; 12]. Причому позиція Олеса Бузини не є поодиноким фактом – це лише найвідоміший прецедент (насправді посмертні “порахунки” із Поетом трапляються куди частіше) [8; 20; 21]⁶.

Як скласти до купи закладене в дитинстві, чуване багато разів у школі, виші, читане у монографіях, біографіях, есеях дорадянської, радянської й пострадянської доби, де провести межу між безкомпромісною правдою сміливого дослідника й зумисним пасквілем шевченкофоба (останній, до речі, теж може оперувати – і часто-густо таки оперує – реальними фактами з життя Митця, подаючи їх із певною тенденцією)? Чи можливо вивести “золоту середину” між крайніми поглядами на Великого Кобзаря й чи не буде така “золота середина” новою спробою пригладжування “незручних” фактів біографії Поета і Художника? Запитань поки що, на жаль, більше, аніж відповідей...

Не буду цього разу надто вантажити Вас, хоч Ви й хотіли б бачити мої листи “якомога довгими й якомога цікавішими”. Адже я не знаю причини Вашого мовчання. Можливо, мої листи зараз зовсім не до речі. Однак все-таки черкніть, будь ласка, бодай кілька слів, щоб я знав у чому річ і, можливо, зміг би чимсь допомогти Вам.

А поки що до побачення. Вітаю Вас із прийдешніми Новорічними та Різдвяними Святами. Зичу всього, чого Ви могли б побажати собі й друзям, але насамперед – здоров’я. Його не купиш у жодній аптеці...

Бережіть здоров’я!

З повагою –

Автор.

Однодумниця – Авторіві:

7. 01. 2013 р.

Христос Народився!

Славимо Його!

Здрастуйте, Друже мій – Авторе!

Дякую Вам за листа й вітання. Вам бажаю також здоров'я й миру для всіх нас, а достаток і все інше, як-то кажуть, додасться.

Не образилася я на Вас (та й не було з чого ображатися) і, тим паче, не втратила інтересу до теми (адже сама її Вам і запропонувала).

Що ж до хвороби, то здогадки Вас, на жаль, не підвели. Грип звалив мене якраз після отримання Вашого попереднього листа і відповіді на нього я не встигла, оскільки тиждень пробула просто-таки “у відключці”. Температура за сорок, усе як у тумані. Рідні кажуть, що в маренні згадувала Шевченка й Енгельгардта, а ще – якогось Автора з Лучеська (себто Вас). А потім, коли уже почала потроху оклигувати, сталась халепа з очима (без ускладнень таки не обійшлося). Постійна світлобоязнь змушувала мружитися навіть у темних окулярах. Голова теж боліла немилосердно. З роботою – свої проблеми: адже в такому стані (я, як ви знаєте, коректор у видавництві) багато не вчитаєш (а що вже казати про якість такого вчитування?). Про те ж, щоб щось написати, не могло бути й мови. Лікарняний довелося кілька разів продовжувати, навіть за свій рахунок відпустку думала брати, та, на щастя, минулося. Потім накопичилося багато “боргів” по роботі, та й домашніх клопотів не бракувало. Тож тільки зараз руки “дійшли” до того, щоб повернути друзям уже інші “борги” – листовні.

Справді, дослідження Володимира Сиротенка можуть видатися аж надто незвичними щодо інформації, проте в мене (і, сподіваюсь, у Вас) навіть у думці немає ототожнювати їх зі згаданими Вами розгляданнями Поета в “мікроскоп” на предмет “вурдалацтва”. “Мікроскоп” пана Володимира – нащадка багатьох славних українських родів і щирого шанувальника постаті й творчості Тараса Шевченка, – спрямований на інше: мета дослідника – не применшуючи постаті Великого Кобзаря, очистити наше уявлення про нього від стереотипів, які виробилися й в Україні, і в діаспорі впродовж останніх сімдесяти – ста років. В. Сиротенко, як би там не було, намагається дошукатися правди, і враховуючи те, що, окрім розповідей предків, він послуговується й знайденими в бібліотеках колишнього Союзу рідкісними виданнями, я не бачу підстав не довіряти йому. Та й роботи згаданої Вами І. Супоницької чимало що підтверджують.

На користь заможності Григорія Шевченка В. Сиротенко наводить такий аргумент: Григорій Іванович одружився з Катериною – першою красунею села, донькою далеко не бідного козака Якимом Бойком [76]. Це могло свідчити про одне: хлопець одружився з любові, а не за вказівкою батьків або пана. Окрім того, той факт, що батько Катерини дав згоду на шлюб, означало, що Григорія за статками вважали рівнею.

В цьому плані цікаво стоїть питання про стосунки родини Шевченків-Грушівських із колишнім чумаком Колесником або Копієм, як його всі називали. Прізвисько таке чоловік отримав за те, що сильно побив чи навіть убив (“закобпав ногами”) помічника панського управителя, котрий став причиною смерті його дружини, незаконно змусивши її на останньому місяці вагітності вийти на жнива. Щоб покарати Колесника, поміщик віддав його у солдати. За О. Кониським (письменник, до речі, не був певен – віддали Копія в “москалі” чи заслали в Сибір), той по дорозі втік, зібрав ватагу таких же знедолених і розпочав розбійницьке життя [41, 30]. В. Сиротенко доповнює (чи уточнює) цю інформацію таким чином: Колесник потрапив таки до царської армії, брав участь у війні з Наполеоном, і його односельці були певні, що Копій із неї не повернеться – тож не дивно, що батько Катерини Бойко (а на той час – уже Шевченко) Яким вирішив “житлове питання” доньки й зятя, поселивши їх у Колесниковій хаті [76]. Але Копій повернувся у безстрокову відпустку (отже не про втечу йдеться) й застав свою хату зайнятою. Тоді й зібрав він ватагу міцних молодиків і почав тероризувати Шевченків, які, по суті, були заручниками ситуації, та й не лише їх... Повернімось же ізнову до О. Кониського, точніше до інформації, яку він записав від Тарасового племінника Петра Шевченка, його матері та односельця – Олексія Гончаренка (там же таки Олександр Якович додає, що “такий самий переказ”, записаний “із уст моринецьких стариків”):

“Прийде було [Копій] серед глухої ночі, стукається у вікно. Шевченко відчинить кватирку, питає: “Хто і чого тобі треба?”, – а той відповідає: “Копій, от хто! З товариством прийшов до тебе в гості. Забрав еси мій ґрунт і хату, дак тепер годуй нас. Не даси по-чеськи, – так даси по-песьки”. Отаким робом Копій чисто об’їв Шевченка; за недовгий час забрав у нього дванадцяттеро овечат і корову та ще й каже: “Корову з’їмо, хату спалимо і самого тебе замордуємо. Не хочеш сього, дак геть з моєї хати вибирайся” [41, 30].

Можна, звісно, зрозуміти Копія – причина такого зухвалого, як би зараз сказали, “рекету” крилася у розпачі Колесника й прагненні якщо не відвоювати хату (зважмо, зведену власною працею), – адже йому все одно не дали б спокою за розбій, – то бодай “відігратися” на її нових мешканцях: мовляв, “якщо не мені, так і не вам”. Але Шевченкам-Грушівським від того було не легше. Тож батько і тесть Григорія придбали зятеві і його сім’ї хату й землю в Кирилівці – як пише О. Кониський, “за 200 рублів «асигнаціями»”.

Корова, дюжина овець, воли, можливість придбати хату за 200 рублів (а це сума була неабияка – як стверджує В. Сиротенко, “гарна корова коштувала не більше 1,5 рубля” [76]) – чи може свідчити це про злиденне існування? Додаймо сюди

ще згадку в “Княгині” про “кубічного білявого хлопчика” [115, VII, 8]. Означення “кубічний” викликає в уяві образ повненького хлопчини і аж ніяк не голодного бідлаха, який їв ледь чи не саму лише глину. Глину він і справді полюбляв їсти, але навряд чи від голоду: очевидно, організм малого Тараса потребував певних мікроелементів (зрештою, я й сама в дитинстві часто відколупувала шматочки вапняної стіни й сунула до рота, аж поки батьки не порадилися з лікарем і та не виписала мені гліцерофосфат кальцію – при цьому я аж ніяк не голодувала й не виглядала виснаженою).

І зовсім приголомшливою для мене була інформація, вичитана з книги О. Лугового (Олександра-Василя Овруцького-Швабе) “Визначне жіноцтво України”, яка побачила світ у Торонто 1942 року. Згідно з нею, “балачки про могутнього Тараса Шевченка і кріпацтво, загально у нас прийняті [так у книзі. – **Одн.**], кривдять рід Шевченків, а особливо кривдять його діда по батькові, співробітника Гонти й Залізняка, курінного отамана гайдамаків Шевченка-Грушівського. Під таким імям [так у книзі. – **Одн.**] записаний у метриці і великий Тарас” [49 143]. За словами О. Лугового, Шевченки-Грушівські – це... шляхетський український рід. Мовляв, Катерина II після зруйнування Запорозької Січі повернула у кріпаки сотні тисяч шляхетських і козацьких родів – із Шевченками-Грушівськими це сталося 1783 року [49, 143].

Відверто кажучи, я ще не визначилася, як ставитися до цієї інформації, але як би там не було, на час “подорожі до залізних стовпів” в сім’ї Шевченків іще не було ознак “нужди”, що вкупі з тяжкою працею вклали у могилу Шевченкову матір, а потім і батька – стельмахівського заробітку Григорія вистачало принаймні на харчі для родини. Що ж сталося потім?

Ще минулого року мені привезли книгу російського історика Бориса Тарасова “Россия крепостная. История народного рабства” (вийшла у Москві в серії “Тайны Российской империи”), але ніяк не доходили до неї руки. Лише кілька днів тому почала її читати. Згідно з висновками Б. Тарасова, законодавчі обмеження на працю у неділю й релігійні свята, про які йдеться у цитованому Вами Соборному укладенні цілковито ігнорувалися землевласниками (мовляв, у кого гроші, тому й влада не указ), а положення Маніфесту Павла I про “триденну панщину” взагалі мали рекомендаційний характер і рідко де виконувалися [90, 37].

Розкриємо “Життя Тараса Шевченка” згаданого Вами Павла Зайцева: “За формально-правними приписами, кожний кріпак мав відбути три дні панщини на тиждень, фактично ж ця норма давно перестала існувати: заступили її норми виконаної праці – зв’язаних снопів, звезених возів, мір змолоченого зерна тощо, а норми ті були перебільшені, понад фактичну денну робочу спроможність селянина облічувані. Крім тої нібито триденної обов’язкової панщини, треба було відбувати ще й усякі «шарварки», «толоки», «даремщини», «домашні прислуги», «жіночі роботи» тощо, а в Керелівці все це спеціально було освячене традицією її нових смоленських дідичів та їхніх управителів. Тяжко працюючи на панщині, батьки Тарасові мусіли обробляти ще й клопоть землі,

визначеної їм на прохарчування. А треба ж було ще й самих себе й шестеро дітей одягти й обути, та ще й державні податки заплатити” [34, 10].

Звісно, в певних маєтках норм “триденної панщини” дотримувались, у деяких бувало взагалі за Пушкіним, коли панщина замінювалась легким оброком (описаний Класиком Євгеній Онегін був саме з таких поміщиків), та чи не набагато частіше траплялася ситуація за Радищевим, у спостережливості якого теж не випадає сумніватися [68, 10, 11]. Велику роль відігравала вдача власника кріпосних душ, чимало що залежало від його миттєвого настрою, примх (поміщик міг через дрібницю висікти або ж змусити відробляти панщину й художника чи актора-кріпака), навіть від психічного стану (згадаймо моторошний феномен “серійної вбивці” Салтичихи). Сваюля поміщика давала змогу довільно збільшувати число днів панщини й тривалість самої праці упродовж дня, так що навіть у свята і ночі в селянина не лишалося часу для роботи на себе [68, 37]. І вже зовсім безправним (про це, власне, пише й І. Супоницька) було становище селян на “місячині” (що й мав на увазі Радищев, ототожнюючи кріпаків із рабами [68, 75]), коли поміщик забирав у них землю, даючи натомість житло і утримання, але за умови, що кріпак цілий тиждень працюватиме на нього...

Олександр Миколайович Радищев

Авторство дискутується ■

Репродукція з сайту

[https://ru.wikipedia.org/wiki/](https://ru.wikipedia.org/wiki/Радищев,_Александр_Николаевич#/media/File:Radishchev_color.jpg)

[Радищев, Александр Николаевич#/media/](https://ru.wikipedia.org/wiki/Радищев,_Александр_Николаевич#/media/File:Radishchev_color.jpg)

[File:Radishchev_color.jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/Радищев,_Александр_Николаевич#/media/File:Radishchev_color.jpg)

Складається парадоксальна ситуація: виходить, що ні Олександр Пушкін, ні його тезка Радищев, ні Павло Зайцев не лукавили, й сучасні дослідники Ірина Супоницька, Борис Тарасов, Володимир Сиротенко (Вербицький) теж пишуть правду, от тільки правда в усіх якась “полярна” – ніби в кожного своя. Саме собою напрошується запитання: “Хіба так буває?” Хоч як дивно, буває,

особливо коли йдеться про різні грані якогось вельми складного явища чи цілого періоду, а хіба не таким періодом була доба феодалізму і кріпацтва на теренах тодішньої Російської імперії?

Повертаючись до родини Шевченків, поміркуймо, що ж могло статися з ними, що відносний статок досить швидко змінився нуждою?

Василь Васильович Енгельгардт

Автор невідомий ■
Репродукція із книги “Русские портреты XVIII и XIX веков.
Издание Великого князя Николая Михайловича Романова”
Сайт http://uk.wikipedia.org/wiki/Енгельгардт_Василь_Васильович#/media/File:VEngelhardt.jpg

Як відомо, Енгельгардти входили до четвірки найбагатших родин України (зараз би сказали – “олігархів”). Небіж князя Григорія Потьомкіна Василь Васильович Енгельгардт останні роки жив у Вільшаній, за шість верст від Кирилівки. Вік його вже був вельми поважний, імовірно, давали про себе знати – з огляду на блискучу військову кар’єру і активну участь у Вітчизняній війні 1812 року, – старі рани й контузії, та й гіркі роздуми про неповноцінне, як на той час, сімейне становище – Василь Васильович жив із дружиною (викраденою з дівочого монастиря польською княжною) у цивільному шлюбі й діти впродовж тривалого час вважалися незаконними, “вихованцями”, аж поки Іменним указом імператора Павла I не отримали права законних дітей, а дозволу на законний шлюб він так і не зміг домогтися – напевно, теж далися взнаки. Це цілком могло негативним чином відбитися на здоров’ї і вдачі героя війни з Наполеоном. Живучи у Вільшаній, він, очевидно, не міг контролювати ситуацію в навколишніх селах і тому довірявся управителям маєтків, тим паче «вільшанського куща», де порядкував однополчанин Василя Васильовича – штабс-ротмістр у відставці Данило Дмитренко. Енгельгардт мав репутацію хазяйновитого і завжди чуйного до потреб кріпаків поміщика. Можливо, й “триденної панщини” (чи “дводенної” – за В. Сиротенком) спочатку

дотримувався. Водночас він суворо переслідував селян за крадіжки й пияцтво [29]. То ж чи не могло бути так, що, вислужуючись перед паном (а то й зводячи рахунки з непокірними), управитель наголошував саме на цих випадках, можливо, навіть додаючи щось від себе й створюючи у того враження, що селяни так поведуться, бо мають забагато вільного часу, а собі заробляючи репутацію сумлінного й пильного? Знаючи Дмитренка по військовій службі, Василь Енгельгардт не міг йому не вірити, й тому запровадив для кріпаків набагато жорсткіший режим праці. А апетит, як відомо, приходить під час їжі. Неабияке багатство (“захочу – все і всіх куплю”) плюс зіпсутий хворобами характер поміщика цілком могли дати в сумі усвідомлення ним влади над людьми як своєїрідної “три без правил” (“мої кріпаки – що хочу, те з ними й роблю”), і – як наслідок, – те, про що писав Великий Кобзар:

*... Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.*

[115, II, 222]

Не наполягаю на істинності саме такого розвитку подій – просто намагаюся змодельювати ситуацію, яка б не суперечила жодному з вищезгаданих досліджень (мовляв, і так могло бути, й сяк)

Ясна річ, за умов, описаних П. Зайцевим, часу в того ж таки Григорія Шевченка на заробіток стельмахуванням не лишалось. Часті перевтоми, кривди й постійні роздуми “як прожити” (а додаймо сюди ще й відлуння щонічних стресів із часів конфлікту з Копієм) завдавали відчутних ударів по імунітету, й не дивно, що минуло не надто багато часу, й життя Катерини Якимівни, а згодом і Григорія Івановича обірвалось у ще доволі молодому віці...

Тепер щодо “козачкування”. Олександр Лазаревський свого часу скрушно констатував, що про перебування Тараса Шевченка у поміщика відомостей маємо “найменше” (й це казав чоловік, котрий добре знав Тараса Григоровича і доглядав його під час останньої, вже смертельної недуги, та й інші люди неодноразово говорили про “потайність” Шевченка й “недомовки”, саме коли йшлося про цей період). Ясна річ, від часів публікації матеріалів О. Лазаревського минуло більш аніж півтора ста літ, і ми аж ніяк не можемо повторити слідом за ним отого песимістичного “найменше”, а проте загадок та нестикувань не бракує. Так, О. Кониський вважав, що на випробуванні у Вільшані Тарас пробував не більш як півроку – мовляв, навесні 1829 року Дмитренко спровадив його до пекарні, а вже під кінець осені юнак із паном прибув до Вільна.

Ще один цікавий момент: у дослідженні В. Сиротенка також читаємо, що півроку юний Шевченко навчався у художника Степана Превлоцького, до якого на прохання хлопця його відправив згаданий Вами Ян Димовський –

кирилівський помічник управителя вільшанського куща маєтків Енгельгардта. На жаль, “Шевченківський словник” не подає окремої статті про Тарасового вчителя. Проте у Вікіпедії є згадка про те, що вільшанський іконописець і живописець Степан Степанович Превлоцький у різні роки навчав Григорія Лапченка, Івана Сошенка (свого внучатого племінника) й Тараса Шевченка [61].

Коли це було? Як Ви знаєте, до панської пекарні Тарас потрапив не одразу – самі ж згадували про “курс молодого слуги” у Димовського. І “Шевченківський словник”, і літопис В. Анісова та Є. Середи роком початку перебування юного Шевченка у панському дворі називають 1828-й [2, 13]. Це якраз і був початок отого “курсу”. Коли це сталося? Здавалось би, пізно восени, оскільки ранньої осені Тарас ще возив на продаж яблука й сливи з садиби Кошиців. Це якщо йти за згаданими щойно джерелами. Але доскіпливий (у найкращому розумінні цього слова) шевченкознавець Петро Жур у праці “Труди і дні Кобзаря” [33, 29] дійшов висновку, що це сталося навесні 1828 року (отже, поїздки на базар із врожаєм Кошиців стосуються осені 1827-го. – **Одн.**). “Кухонне” випробування охоплювало (за П. Журом) весну 1828-го – початок 1829-го. Цього було досить, аби з’ясувати: кухарчука із Тараса не вийде – в цьому, зрештою, впевнився і Д. Дмитренко, визнавши, що у хлопця набагато більша здібність до малювання й порекомендував його у покоєві малярі (за іншими даними, рекомендацію дав Димовський). Тоді “галереї” які Тарас влаштовував із придбаних і – чого гріха таїти! – привласнених лубочних малюнків у панському саду, розвішуючи їх по деревах і кущах, найімовірніше, стосовні до пізньої весни – ранньої осені 1828 року (адже взимку, рано навесні й пізно восени між деревами не заховаєшся, та й вологість ранньої весни і пізньої осені, згодьмося, не для таких “вернісажів”). Можливо там, у саду, і помітив його вперше згаданий уже Степан Превлоцький.

Деякі дослідники – то й же О. Кониський, – стверджують, що Павло Енгельгардт знехтував рекомендацією Дмитренка і узяв Тараса таки “козачком”. Отже, “козачкувати” (тимчасово, з перспективою стати кімнатним художником), юний Шевченко почав (знову ж таки, згідно з дослідженнями Петра Жура) десь на початку 1829 року. Очевидно, саме тоді за згодою Енгельгардта С. Превлоцький почав йому давати уроки малювання (отже, йдеться не про додаткові півуроки, а про навчання, так би мовити, “без відриву від основної служби”) – про це, зокрема, писав правнук сестри Великого Кобзаря Катерини – український письменник Дмитро Красицький у книзі “Дитинство Тараса” (1959) [45]. Навчання, найвірогідніше, тривало аж до від’їзду до Вільна – принаймні вирушав юнак туди вже в статусі покоєвого маляра. “Козачком” їхав його друг дитинства Іван Нечипоренко.

До речі, більшість біографів Т. Г. Шевченка та дослідників його творчості, пишучи про отроцтво та юність Поета робили акцент на принизливій ролі панського “козачка”. При цьому вони посилалися на слова самого Кобзаря з його автобіографії 1860 року, точніше, з листа до редактора часопису

“Народное чтение” Олександра Оболонського: “Барин мой был человек деятельный: он беспрестанно ездил то в Киев, то в Вильно, то в Петербург и таскал за собой, в обозе, меня для сиденья в передней, подаванья трубки и тому подобных надобностей”. [115, V, 197, 198].

Павло Васильович Енгельгардт

Автор: Тарас Шевченко ■
Репродукція з видання: Тарас Шевченко.
Повне зібрання творів в десяти томах. – К., 1961. – Т. 7:
Живопис, графіка 1830-1847.
Сайт <http://izbornyk.org.ua/shevchenko/shev7002.htm>

В. Сиротенко стверджує, що “не всім розповідям Тараса треба вірити беззастережно” [76]. Мовляв, у обов'язки “козачка” входило виконання різних доручень пана (часто інтимних). Себто це “наближена особа, що користувалася певними привілеями” [76]. Чи суперечить це автобіографії Поета? Анітрохи – просто розширює поняття “и тому подобных надобностей”. “Інтимні” доручення Павла Енгельгардта Шевченко, до речі, виконував і будучи покоєвим малярем, про що читаємо в тому ж таки листі до “Народного чтения”: “Однажды помещик увидел у Ничипоренка мою работу, и она ему до того понравилась, что он начал употреблять меня для снятия портретов с любимых любовниц, за которые иногда награждал меня целым рублем серебра” [115, V, 198, 199]. Зрештою, й сам Тарас Григорович зізнається: “Нельзя сказать, чтоб я тяготился своим тогдашним положением...” [115, V, 198]. Але клітка – навіть золота чи срібна, – лишається кліткою, й Поет, котрий зазнав за своє життя найрізноманітніших проявів несвободи, продовжує: “...оно [становище “козачка” й кімнатного живописця при панові] только теперь приводит меня в ужас и кажется мне каким-то диким и несвязным сном” [115, V, 198]. Можливо, тут все-таки відіграв роль давній скандал, який трапився 6 грудня 1829 року, коли, повернувшись уночі з балу, Енгельгардт застав Тараса за малюванням

при свічках, а запалювати свічки вночі у Вільні категорично заборонялося (юнака тоді покарали фізично).

А щодо точності чи неточності Кобзарєвої інформації, вся річ у тому, що факти біографії, яких бракує, ми звикли компенсувати епізодами, наявними у художніх творах Т. Г. Шевченка, де є, звичайно, місце і авторському домислу (згадаймо історію з поемою “Гайдамаки”, у якій Митець подав моторошну, але невідповідну історичній дійсності картину вбивства Іваном Гонтою власних дітей або ж віршем “Ми вкупочці колись росли...”, де свою дитячу любов – Оксану Коваленко, – Поет зобразив покриткою, описавши трагічне завершення її долі, тоді як насправді вона влаштувала особисте життя, вийшовши заміж за пединівського кріпака К. Сороку й народила йому двох дітей, і Шевченко про це знав – адже звертався до Оксани у вступі до поеми “Мар’яна-черниця” як до “чужої чорнобривої” [115, I, 192]), та й пам’ять людська може відіграти з її носієм доволі прикрий жарт, коли події минулого накладаються одна на одну, а іноді й відсутнє в реальності видається за дійсне...

Наприклад у цитованому в процесі нашого листування вірші “Як би ви знали, паничі...”, Поет пише:

*Брати на паницину ходили,
Поки лоби їм поголили!
А сестри! сестри! Горе вам,
Мої голубки молодії,
Для кого в світі живете?
Ви в наймах вирости чужії,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете!*

[115, II, 223]

Насправді ж, як мовиться у коментарях до другого тому Повного зібрання творів [115, II, 684], брати Тараса Григоровича Микита і Йосип не служили у війську, а сестри не наймитували. На цій підставі коментатори (а це відомі вчені-шевченкознавці Василь Бородін, Леся Генералюк, Володимир Мовчанюк, Микола Павлюк, Валерія Смілянська, Ніна Чамата, Василь Шубравський), дійшли висновку, що Шевченко “узагальнює реальні факти до висоти типового явища, прагнучи передати страждання усього народу, часткою якого була і його родина, і він сам”. У цьому контексті “Кобзар” є епопеєю народного життя, де й вірші, й поеми становлять ніби розділи з наскрізним ліричним героєм, котрий часто говорить ніби від імені автора, хоча й не завжди ототожнюється з ним (як, наприклад, написані від першої особи “жіночі” вірші “Ой, одна я, одна...”, “І багата я...” тощо).

Як бачите, є над чим поміркувати. Окрім того, незакінченою ще лишається тема боротьби Світла й темряви за Поета, та й відхилилися ми значно від аналізу

повного ймення Кобзаря (ще й до найменування по-батькові не дійшли, а ще ж прізвище, псевдоніми плюс доленосні дати!).

А на “фундаменталістів” та інших “істів” не зважайте. Була б свіжа думка – а “шукачі бліх” завжди знайдуться.

Отже, за роботу, Друже! Ще раз вітаю Вас із Різдвом Христовим! Хай це Свято принесе він у Вашу оселю здоров'я і радість, мир і щастя, любов і достаток!

Ваша Однотумниця.

Автор – Однотумниця:

16. 01. 2013 р.

Добра моя Подруго!

Дякую за вітання. Радий, що здоров'я Ваше поліпшилось!

Про згаданого Вами Степана Превлоцького я теж уперше прочитав не у В. Сиротенка, а саме у Д. Красицького і сталося це наприкінці 1973-го – на початку 1974-го, в останні місяці перебування в Білій Церкві. Тато вже поїхав на роботу до Волинського обласного музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка (нині він уже академічний, як і базований у Білій Церкві Київський обласний драматичний театр імені П. К. Саксаганського, де перед тим працювали батьки), а ми з мамою чекали, поки він нас ізвідти викличе, бо ж іще не було там квартири. Чесно кажучи, жили ми в цей період, особливо не розкошуючи – основною стравою було картопляне пюре з купленими в гастрономі маринованими масломасами (мама чомусь змивала з грибів маринад і смажила їх у сметані: після такої “вторинної кулінарної обробки” вони мали особливий смак – смажені, але з ледь помітною “кислинкою”). Та ще любляв я варену пшеницю (як на кутю). А з духовної поживи, звісно, були книги і що цікаво, – ці три місяці минули в нас “під знаком Шевченка”.

Річ у тім, що по сусідству з нами жила родина Циганенків – голова сім'ї (на жаль, призабулося ім'я – чи не Григорій часом?) його дружина (наскільки я пам'ятаю, її звали Марією) та їхні діти – школярі Тарас і Наталка.

Наталка, а тим паче Тарас, були частими гостями в нашій оселі. Доля ж їх батька, – як розповідала мені потім мати, – в минулому склалася трагічно. У роки війни він служив на флоті, а коли повернувся, дізнався, що його сім'ю розстріляли гітлерівці, а того, з чиєї злої волі все це сталося, й досі не покарано – він спокійнісінько живе собі в тому ж таки селі. У нестямі від горя моряк звершив самосуд – пішов до зрадника додому і вбив його, за що, звісно, отримав великий термін ув'язнення. Очевидно, в місцях позбавлення волі він мав нагоду зустрічатися й спілкуватися з “політичними” – тільки цим можна пояснити той факт, що повернувся чоловік із таборів переконаним націоналістом. Звідси – культ України і всього українського в новій родині. Особливо це стосувалося постаті й творчості Великого Кобзаря. Пригадую, як Наталка одного разу принесла стару, ще дореволюційну (з “ятями”) книгу

Олександра Кониського “Жизнь украинского поэта Тараса Григорьевича Шевченка”. Чи знали сусіди, що на той час вона була, по суті, забороненою? Судячи з поглядів Циганенка-старшого, напевно, знали, тому такий дружній жест свідчив про велику довіру до нас. Окрім Кониського, читали ми тоді “Петербурзьку осінь” Олександра Ільченка і, зрозуміло, книги Дмитра Красицького “Дитинство Тараса” і “Юність Тараса”.

Щодо теми боротьби Світла і темряви за Поета. Народна мудрість мовить: “Нема лиха без добра” – і в її правильності можна переконатися, вчитавшись у біографію Тараса Шевченка, і що дивно навіть тривалі періоди засилля темряви, нерідко мали наслідком... позитивні результати, що свідчило про незриму присутність еманцій Божественного Світла й духовну підтримку навіть у найбезпросвітніші моменти. Візьмімо хоча б засвоєння мов. Навчання у церковноприходській школі хлопець залишив не лише зі споминами про різку Совгиря та кривди з боку Богорського, а й з пристойним знанням церковнослов'янської мови, що, безумовно, стало йому в пригоді під час роботи над інтерпретацією Давидових псалмів, та й численні епіграфи з Біблії до “Сну”, “Великого льоху”, “Кавказу”, “І мертвим, і живим...”, “Неофітів”, “Тризни”, з акафісту Пресвятій Богородиці – до “Марії” подані у тексті в оригіналі – церковнослов'янською мовою. А згадаймо “подражанія” біблійним пророкам Ісайї, Єзекіїлю, Осії, де використання старослов'янізмів на кшталт “радуйся”, “восплач”, “рци”, “вскую”, “воздає”, “крин” тощо не лише щедре, а й доречне, що свідчить про неабияку обізнаність Поета в цій царині. А заготовка “Молитва Иереии пророка”, що мала стати, ймовірно, частиною нової поеми, взагалі написана суціль по-старослов'янськи. І хоч Великий Кобзар не вважав своїх знань повними та глибокими (“Тма, мна знаю, а оксію // Не втну таки й досі”), не сприймаймо цієї авторської самоіронії надто серйозно (адже й мудрий Сократ мовив колись: “Я знаю, що я нічого не знаю”).

Окрім того, церковнослов'янською (бодай на рівні розуміння прочитаного) мав би володіти й батько Тараса – Григорій Шевченко. Підтвердженням такого припущення може бути згадка про “мінею” в поемі “Гайдамаки”. Взагалі, якщо бути точним, Мінеєю зветься зібрання богослужбових текстів, розділених на 12 томів за числом місяців року (звідси й назва: від грецького μηνιαίος – “місячний”). Такі видання були тоді лише у священників (і то, мабуть, не в кожного) й, зрозуміло, не могли бути у хаті Шевченків. Ясна річ, Великий Кобзар мав на увазі Четьї (себто призначені не для богослужіння, а для читання) Мінеї – Життя Святих. Найімовірніше, це були Четьї Мінеї, укладені святителем Димитрієм Ростовським (в миру – Данилом Тупталом) – видатним релігійним діячем українського походження. Тарас Григорович згадував його у вірші “Заступила чорна хмара...”:

*Тільки ти, святий Ростовський,
Згадав у темниці
Свого друга великого [Петра Дорошенка. – Авт.]
І звелів каплицю
Над гетьманом змуровати,
І Богу молитись*

*За гетьмана, панахиду
За Петра служити.*

[118, 426]

Важко сказати, чи мали Шевченки всі книги (їх вийшло чотири), чи тільки одну із них (що вірогідніше), чи відбувалися в них по неділях читання Житій Святих уголос, а чи їх Григорій Іванович читав, так би мовити, лише “очима”, але про одне можна твердити з певністю – на російську мову Четьї-Мінеї переклали аж у 1900 році [32], тож примірники в родині Шевченків могли бути лише церковнослов’янською мовою, і якщо справді припустити, що читання вголос хоча б спонтанно відбувалися, безперечно, в допитливого, охочого до знань Тараса виникали питання щодо змісту окремих слів (чомусь думаю, що це були саме старослов’янізми, вжиті згодом у його поезіях). Можливо, саме тоді у батьків виникла думка віддати сина до церковно-приходської школи, де він, зрештою опанував азбуку, Часослов, Псалтир і почав учитися скорописанню.

Невідомий художник.
Портрет С. Г. Енгельгардт у балетному вбранні. Олія.

Софія Григорівна Енгельгардт

Автор невідомий ■

Репродукція з сайту

http://shevchobr.blogspot.com/p/blog-page_5965.html

Російську і польську мови Тарас, очевидно, почав засвоювати, уже будучи при дворі у пана. Цьогоріч, у листі від 21 січня, я вже наводив слова Павла Зайцева про те, що кирилівський помічник управителя вільшанського куща маєтків Енгельгардта Ян Димовський дав хлопцеві “властиво перші початки елементарної науки”. Не припинявся цей процес і після виїзду з Вільшаної – у Вільні та Санкт-Петербурзі. Саме у Вільні, ймовірно, після скандалу зі свічками, його взяла під покровительство дружина Павла Енгельгардта Софія. Сучасні дослідники Віктор Жадько (Україна) і Раймундас Лопата (Литва) не виключають, що саме вона могла стати ініціатором виїзду юного Шевченка до Вільна. Софія Григорівна була високоосвіченою людиною і дбала про культурний розвиток Тараса – брала його з собою “на бали, на службу в

костели й у мандри салонами” [31, 74, 75], більше того навіть дозволила гувернантці давати йому уроки французької мови. Користувався юнак також великою бібліотекою Енгельгардтів, де було чимало книг російських, польських, французьких та інших авторів, які Софія Григорівна дозволяла читати “кімнатному маляреві”, коли чоловік був на службі. Не варто забувати й віленське (чи варшавське, як дехто вважає?) кохання майбутнього Поета й Художника – Ядвігу Гусиковську, котра говорила з юнаком лише польською мовою і цього ж вимагала від нього...

Як наслідок – свідчення історика та художника Броніслава Залеського (“Шевченко говорив добре по-польськи; Міцкевича, Богдана Залеського, а почасти й Красінського не одну річ умів напам’ять” [84, 250]) та самого Кобзаря, котрий, ще будучи учнем Академії мистецтв, часто спілкувався мовою Руссо та Беранже з театральним критиком і перекладачем Олександром Ельканом. У повісті “Художник” читаємо: “Он [Елькан. – Авт.], со мною иначе не говорит как по-французски, за что я ему весьма благодарен, это для меня хорошая практика” [115, IV, 172]. Є також дані про працю Шевченка над перекладами з Адама Міцкевича (на жаль, вони були знищені самим Тарасом Григоровичем) – про це, зокрема, згадував відомий український поет та етнограф Олександр Афанасьєв-Чужбинський (щоправда, він стверджував, що польська мова була єдиною з іноземних мов, які знав Шевченко [84, 92], що не зовсім відповідало дійсності – очевидно, йшлося про володіння на досконалому рівні), – та Едварда-Вітольда Желіговського (Антонія Сови), про що залишив свідчення згаданий уже Б. Залеський. Більше того, Володимир Сиротенко (Вербицький) стверджує, що перші юнацькі вірші Тараса взагалі були написані польською мовою під впливом А. Міцкевича й присвячені згаданий уже Ядвізі Гусиковській.

Окрім згаданих вище мов, Тарас Шевченко, очевидно, володів і казахською, яку міг опанувати під час солдатчини. Відоме його приязне ставлення до казахів, яких тоді звали кайзаками або й киргизами, про що можна довідатися з листа Поета до Варвари Рєпніної від 24 жовтня 1847 року: “...киргизы так живописны, так оригинальны и наивны, сами просятя под карандаш, и я одуреваю, когда смотрю на них” [114, VI, 36].

До речі, лікар, астропсихолог і письменник із Костанаю (Казахстан), кандидат медичних наук Станіслав Мастеров детально досліджує численні тамтешні легенди, перекази про Кобзаря й навіть торкається теми, яка у вітчизняному шевченкознавстві, якщо й не підпала під цілковите табу, то принаймні, неофіційно належить до “не надто рекомендованих для поширення” – про “казахську родину” і можливих нащадків Шевченка у степовому краї [59]. Як би, зрештою, не було, а казахи свято бережуть пам’ять про “акина Таразі”, якого вважають майже за свого.

Казашка Катя

Автор: Тарас Шевченко ■
Репродукція з видання: Тарас Шевченко.
Повне зібрання творів у десяти томах. – К., 1961-1964. – Т. 9:
Живопис, графіка 1851-1857.
Сайт <http://izbornyk.org.ua/shevchenko/shev9061.htm>

Окремо варто сказати про коло читання Великого Кобзаря. Видатний український літературознавець, академік Олександр Білецький, проаналізувавши повісті Т. Г. Шевченка та його щоденник (“Журнал”), розпочатий в останній рік заслання й продовжений уже на волі, подав у статті “Шевченко і західноєвропейські літератури” [9, 265] перелік авторів, твори яких були прочитані Поетом. Це, зокрема, Гомер, Геродот, Плутарх, Вергілій, Гораций, Овідій, Тит Лівій, Данте Аліг'єрі (автора “Божественної комедії” Шевченко згадував і в написаній на засланні поемі “Іржавець”), Франческо Петрарка, Джованні Боккаччо, Лодовіко Аріосто, Торквато Тассо, Вільям Шекспір, Даніель Дефо, Семюел Річардсон, Олівер Голдсміт, Джеймс Макферсон (його твори тривалий час були відомі як пісні кельтського співця Оссіана), Едвард Гіббон, Роберт Бернс, Джордж Гордон Байрон, Вальтер Скотт, Чарльз Діккенс, Йоган-Вольфганг Гете, Фрідріх Міллер, Август Коцебу, Франсуа-Марі Вольтер, Франсуа-Рене Шатобріан, П'єр-Жан Беранже, Анрі-Огюст Барб'є, Олександр Дюма-батько, Ежен Сю, Оноре де Бальзак, Віктор Гюго, Альфонс де Ламартін, Жорж Санд, Селівіо Пелліко.

Окрім щойно названих, академік згадував і про різних латинських й грецьких письменників християнської доби [9, 265]. Звісно, важко сказати нині, які з творів цих авторів були читані в оригіналі, а які в перекладах. Зовсім нечисленні латинські вкраплення у вірші “Полякам” та поемі “Єретик”, якщо й не дають права з певністю твердити, що Великий Кобзар володів цією мовою,

то, принаймні, й не дають підстав виключати таку можливість (так само й з грецькою – адже знайомство зі згаданим уже поліглотом О. Ельканом могло мати своїм наслідком опанування не лише французької мови). Вражає інше – величезна кількість імен. І це ж було названо лише західноєвропейських літераторів (тема вимагала зосередження саме на них), а Тарас Григорович (О. Білецький писав про це у статтях “Шевченко і слов’янство”, “Шевченко і російська література” та ін.) так само глибоко знав красне письменство і культуру слов’янських народів (досить згадати його “Подражаніє Едуарду Сові”, присвяти Іванові Котляревському, Григорієві Квітці-Основ’яненку, Марку Вовчку, Миколі Маркевичу, Миколі Гоголю, Михайлові Щепкіну, Павлові-Йосефу Шафарику). Тож доволі дивними здаються висловлювання класика російської літератури Івана Тургенева, ніби Тарас Григорович мало читав, а ще менше знав [96, XI, 189]. Це, очевидно, була суто його суб’єктивна думка на рівні припущення – недарма ж Іван Сергійович тут же і обмовився: “Я полагаю” [96, XI, 189]. У листі Шевченка до І. Ускова від 12 листопада 1857 року читаємо зовсім протилежне:

“Мне здесь [в Нижньому Новгороде. – Авт.] пока хорошо. Нижегородская аристократия принимает меня радушно и за работу платит, не торгуясь. 25 р[убл]ей сереб[ром] за портрет, нарисованный карандашом. Деньги у меня есть. Костюм себе построил первого сорта, начиная с голландского белья, и вдобавок запустил бороду, настоящее помело. А книгами и журналами, по милости моих новых друзей, вся комната завалена, просто купаюся в чтении” [115, VI, 143].

Окрім того, коло інтересів Поета не обмежувалося тільки літературою і образотворчим мистецтвом (останнє було набутиим фахом, професією): він тонко відчував і розумів музику, любив театр, жваво цікавився різноманітними сторонами сучасного йому життя, був відкритий для всіх культур світу – як західних, так і східних, – не опускаючись при цьому ані до підлабузницького загравання з іноземщиною (“нехай скаже німець”), ані до хуторянського відокремлення від світових надбань, тож мав повне право сказати “і мертвим, і живим, і ненарожден(н)им” землякам “в Україні і не в Україні”:

*Не дуріте самі себе,
Учітесь, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь.
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають.*

[115, I, 353]

У додатку до “Літопису життя і творчості Т. Г. Шевченка” В. Анісова та Є Середи подається чималий опис книг, які залишилися після відходу Великого Кобзаря з земного плану Буття (зібрані вони були уже після заслання) [2, 340 – 345]. При цьому автори підкреслювали, що за цим каталогом важко судити про коло читання Поета. “Це можна, та й то приблизно, уявити – писали дослідники, – тільки на підставі вивчення всієї творчої спадщини великого Кобзаря: його поезії, прози, щоденника, листів, малярських творів. Шевченко був високоосвіченою людиною свого часу, особливо ж у галузі мистецтва, літератури, філософії, історії” [2, 339].

Справді, виходить парадокс: не потрапив би Тарас під різки Совгиря й Богорського – не ознайомився б із творчістю Григорія Сковороди, не опанував би церковнослов’янську мову й не отримав би доступу до специфічної релігійної літератури, список якої далеко ширший за Четві Мінеї, якби не опинився б у дворі Павла Енгельгардта – не оволодів би російською, польською, французькою, й не прочитав би величезного пласта світової літератури, не познайомився б у Санкт-Петербурзі з художником Іваном Сошенком та його наставниками, причетними до звільнення Тараса з кріпацтва (а якщо припустити, попри всі сумніви, що юний Шевченко таки вчився малярству в Йонаса Рустемаса, то й цей епізод був би неможливим без поїздки до Вільна з Енгельгардтами), зрештою, якби не “Сон”, не участь у Кирило-Мефодіївському братстві, не заслання й муштра – не зблизився б ізказахами, не опанував би їхньої мови, не збагатив свій інтелектуальний набуток іще й східними культурними надбаннями. І навіть заборона писати й малювати не відвернула Митця від літератури та образотворчого мистецтва – він усупереч “височайшому” повелінню “мережав книжечки” (його рукописну “Малу книжку” можна вважати ледь чи не найяскравішим явищем тогочасного “самвидаву”), малював, а крім того, ще й реалізувався як скульптор (про заборону ліпити “нагорі” якимось не подумали)... Боротьба між Світлом і темрявою рано чи пізно увінчувалася перемогою Світла, і в цьому плані доленосною доцільно вважати не лише приналежність Тараса до власності пана Енгельгардта, але й... шлюб Павла Васильовича з Софією Григорівною, бо ж без її участі не було б духовного зростання “покойового маляра”. Волею Провидіння сформувався не просто бунтар – стихійних протестів серед народу не бракувало, – а *бунтар-інтелектуал*. За такими йдуть люди, і таких боїться влада незалежно від часу й політичної орієнтації: адже неосвіченою масою керувати куди легше, аніж людьми, які не бездумно ковтають те, що їм дають, а розмірковують, аналізують, ставлять питання, критикують і при цьому мають авторитет у суспільстві. Саме такого статусу Тарас Шевченко досяг, повернувшись із заслання хоча й хворим фізично, але духовно загартованим пережитими випробуваннями. Можна сказати, що *ім’я* своє (не назву) він заслужив саме тоді, й важко не погодитися з рядками сучасного поета Володимира Бича, котрий, осмислюючи нелегку долю багатьох видатних митців, пише:

*Шевченко потому ведь и Шевченко,
Что в Орске сквозь лишения прошёл.*

.....

*И есть ли мера боли для таланта?
Ему необходимы соль и пот:
Алмаз тогда лишь станет бриллиантом,
Когда огранку жёсткую пройдёт.*

[13]

На цих словах поки що завершуватиму.

З повагою –
Автор

Однодумниця – Авторіві:

23. 01. 2013 р.

Дорогий Друже!

Бачу, ми з Вами все “танцюємо” навколо імені й ніяк не наважимося перейти до найменування Великого Кобзаря по-батькові. А поміж тим, вібрація цього “старшого імені” Вам уже знайома – адже писали й про Сковороду (Григорія) і про Тичину (Григоровича), й Вам відомо, що Григорій у перекладі з грецької означає “той, хто не спить, пильнує”, причому йдеться не про фізичне, а про духовне “неспання” та “пильнування”, перебування на сторожі, зрештою, взагалі про небайдужість до життя й людей, зокрема близьких.

Як же це реалізувалося в сім’ї Григорія Івановича Шевченка? Попри явний брак біографічних матеріалів про Кобзарєвого батька, одне можна сказати – зацикленим лише на добуванні хліба насущного, попри повсякденну працю, він не був. Як уже мовилося, був Григорій Іванович людиною письменною, набожною, любив читати Життя Святих. Чи мав він удома ще якісь книги? Враховуючи їх тодішню дорожнечу, а також відсутність згадок про це самого Кобзаря, гадаю, що окрім Четьох Міней (навіть чи повних), у хаті могло бути хіба що Євангеліє – про Біблію в повному обсязі мову не веду, оскільки тогочасне духівництво (на відміну від нинішнього) не поширювало Книгу Книг серед простого люду, зберігаючи власну монополію на її тлумачення (звідси – найвніше народне уявлення про небезпеку читання Біблії під загрозою божевілля). Гадаю, Ви правильно міркуєте, що саме батько, помітивши допитливість і охоту до знань у малого Тараса, став ініціатором навчання дитини у школі.

Саме тоді, либонь, домашню “бібліотечку” Шевченків поповнили Азбука, Часослов, Псалтир. Дбав він по-своєму й про патріотичне виховання сина, плекав у ньому шану до історії рідного народу, якою б тяжкою (й нерідко жорстокою) вона не була. Мабуть, неспроста саме в присутності сина просив він свого батька – Тарасового діда Івана розповісти про Коліївщину (із цих розповідей згодом постали “Гайдамаки”, “Холодний Яр”, “Швачка”). Переживав Григорій Іванович і за майбутнє хлопця, бачачи, що він ніби “не від світу цього”. Власне, й батьків “незаповіт” Тарасові на смертному одрі був продиктований не розчаруванням у дитині, а невсипущим болем за неї, усвідомленням тлінності, тимчасовості матеріальних речей і водночас передчуттям якоїсь особливої синовій долі. Власне ця небайдужість, “пильнування”, переживання й біль за людей сповна передалися й Тарасові. Згадаймо, славнозвісні рядки з “Подражання 11 псалму”:

*Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.*

[115, II, 281]

Оце “на сторожі” є вельми промовистим, оскільки Григоровичем Тарас Шевченко був не лише, так би мовити, юридично й родинно, а й духовно, оскільки відчував на собі вплив і іншого Григорія – Сковороди, з творчістю якого познайомився ще школярем:

*Давно те діялось. Ще в школі,
Таки в учителя-дяка,
Гарненько вкраду п'ятака –
Бо я було трохи не голе,
Таке убоге – та й куплю
Паперу аркуш. І зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І везерунками з квітками
Кругом листочки обведу.
Та й списую Сковороду
Або “Три царіє со дари”.
Та сам собі у бур'яні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую та плачу.*

[115, II, 58]

Образ Філософа раз у раз озивається і в повісті “Близнецы” (1855).

Григорій Савович Сковорода

Автор невідомий ■
Репродукція з сайту

http://uk.wikipedia.org/wiki/Сковорода_Григорій_Савич#/media/File:Григорій_Сковорода.jpg

У випадку зі Сковородою суть Григоровича напрочуд гармонує з особистістю Мислителя. Дві його праці мають, мають, по суті, однакову назву – “Сіон, або Observatorium specula”. Як Ви вже писали у своєму есеї “Григорій Сковорода: Місія Посланця”, поняття “Сіон” Біблія подає в кількох значеннях. У 1-й Книзі Параліпоменон (Хронік або Літописів) згадується завойована воєначальником царя Давида Йоавом фортеця Сіон на однойменному найпівденнішому пагорбі Єрусалиму. Так само звався і Храм, споруджений Соломоном на горі Морія (а перекладі Митрополита Іларіона – “Морія” або “Морійя”), що була вказана ще його батькові Давиду (2 Хронік, 3: 1). З образом цього Храму (як із Фаросом Александрійським, з баштою біблійного пророка Авакума тощо), Сковорода співвідносив пильність духу (власне й назва Observatorium specula, – себто “Сторожова вежа” – вжита Любомудром на означення слів пророка Авакума з 1-го вірша його книги: “Я стану на моїй сторожі, стоятиму на моїй башті і виглядатиму, щоб подивитись, що Він [Господь] мені скаже й що мені відповісти з приводу моєї скарги”) та необхідність самопізнання і самовдосконалення, без чого неможливе пізнання Божественної Істини: “Тому-то й не розуміємо ми Біблії, – писав Філософ, – що не знаємо себе. Вона-то є вселенська лампада, Фарійська вежа для мореплавного життя нашого. Вона-то є “Друг вірний, дах міцний”. Хто оволодів ним, знайшов скарб. (...). Стань на сторожі з Авакумом: “На сторожі моїй стану”. Слухай вухами! На сторожі моїй, а не чужій: “Знай себе, досить для тебе” [79, I, 291].

Зрештою, що є згадане Вами в есеї про Лесю Українку Вище Чаяння як не Пильнування й Самопізнання. Але мало займатися цим лише для себе, так би мовити, індивідуально. Необхідно пробудити до такого Чаяння й інших людей (за Лесею Українкою – запалити “досвітній огонь”). У в листі до Михайла Ковалінського від 18 липня 1763 року Григорій Сковорода говорить прямим: “Ніколи не спить цей лев – диявол. Тому нам завжди слід пильнувати. Як раптовим ударом вражає тіло ворог, так і цей духовний ворог ніколи не припиняє кидати в нашу душу вогняні стріли пристрастей і уражати ними. Ти згасиш їх, якщо подумаєш про те, що в тобі є все, завдяки чому ти можеш стати великим, тобто святим мужем” [79, II, 288]. Григорій, отже, це ще й Будитель від духовного “сну”, від “марноти марнот” (*Екл., 1: 2*). Григорович у такому разі є послідовник, наступник такого Будителя.

Чи не це бачимо у Тараса Шевченка? Тема пробудження до боротьби (не лише політичної, а й духовної – і, мабуть, насамперед, духовної) раз у раз озивається у поезіях Великого Кобзаря. Хрестоматійним уже став радикальний заклик “добре вигострить сокиру”, щоб “збудить хиренну волю” з вірша “Я не нездужаю, нівроку...” Та не був би Поет справжнім виконавцем покладеної на нього Місії, якби вважав ознакою пробудження свідомості лише збройні виступи народу за свої права й свободи. Пробудитися, “встати” й “не спати” у Кобзаря – як і у Сковороди, – це передовсім перебувати в безнастанному процесі Пізнання і, ясна річ, Самопізнання. Нехтування цією необхідністю призводить до стрімкої духовної деградації, втрати історичної пам’яті, залежності від чужих, часто неприйнятних для слов’янської і, зокрема, української дійсності, доктрин:

*Якби ви вчились так, як треба,
То й мудрость би була своя.
А то залізете на небо:
“І ми не ми, і я не я,
І все те бачив, і все знаю,
Нема ні пекла, ані Раю.
Немає й Бога, тільки я!
Та куций німець узловатий,
А більш нікого!..” – “Добре, брате,
Що ж ти такеє?”
“Нехай скаже
Німець. Ми не знаєм”.
Отак-то ви навчаєтесь
У чужому краю!*

[115, II, 350]

Тож не дарма й очікував Поет приходу у світ людський не чужого, а вітчизняного-таки “апостола правди і науки”, здатного розбудити народ остаточно.

Такі мої міркування щодо ймення Тараса Шевченка по батькові. Гадаю, я задала Вам тон у подальших дослідженнях. Чекатиму Вашої версії щодо прізвища.

Хай щастить!

Ваша Приятелька
та Однодумниця.

Автор – Однодумниця:

31. 01. 2013 р.

Добра моя Подруго!

З прізвищем, що означає “нащадок шевця або шевців”, справа виглядає, мабуть, найскладніше. Відштовхуватися від буквального значення доволі ризиковано – є небезпека профанації, нехай навіть мимовільної й не з лихих намірів. Пригадуєте історію з тлумаченням прізвища Павла Тичини – далеко не всім припала до вподоби асоціація Поета з тичкою, хоч я одразу ж ніби й аргументовано пояснив, в чому річ, процитувавши і українську народну пісню про Богдана Хмельницького (“Чи не той то хміль, що коло тичин в’ється”), й рядки самого Тичини, де він розкривав секрет причетності до “хмелю поезії” (“будь настільки тонкий”). Як “тичина” для Співця “Сонячних Кларнетів” була символом, так і вібрацію прізвища Шевченка також варто відслідковувати, керуючись саме символічним, алегоричним підходом. Що робить швець? Звичайно, що шиє та ремонтує чоботи. Кому? Та тому, хто потребує взуття. Себто взуває босого. Враховуючи народне сприйняття поняття “босий” як “бідний” (“голий-босий, без штанів”), отримуємо визначення успадкованої з діда-прадіда Місії – співчувати, допомагати бідним, захищати їх:

*Дівча любе, чорнобриве
Несло з льоху пиво.
А я глянув, подивився —
Та аж похилився...
Кому воно пиво носить?
Чому босе ходить?..*

[115, II, 334]

Для Поета найефективнішим способом такого співчуття й захисту є Слово, про що, зрештою, він і згадував у “Подражанні 11 псалму”. Однак прізвище Тараса Григоровича було подвійним – Шевченко-Грушівський (власне, Грушівським чи Грушевським зазвичай Тараса звали у шкільні роки [83, 27]). Тут знову є ризик піддатися на спокусу буквального тлумачення, результатом якого може стати повний тупик у дослідженні. Якщо з “нащадком шевців” нібито розібралися, то символом чого є груша? Гадаю, про одну з особливостей цього дерева можна твердити з певністю – про його здатність щедро плодоносити.

Вібрація праімені-тотема у нащадків роду (в разі життя у згоді з іменем та прізвищем) могла мати наслідком творчу активність і плідність, що помітно в Тараса Шевченка на диво яскраво – варто лишень згадати, в кількох видах і жанрах Великий Кобзар виступав: поезія, проза, драматургія, художній переклад – дарма що інтерпретації Міцкевича та Желіговського не збереглися! – графіка, живопис, скульптура. Окрім того, мав Митець і талант музиканта – грав на кобзі, торбані, бандурі, ймовірно на гармошці (чого б тоді так докладно згадувалось про цей інструмент у повісті “Капітанша”?). Ще в дитинстві, переписавши поезії Григорія Сковороди, Тарас не читав їх, а “виспівував”, та й цілу низку власних віршів – таких, наприклад, як “Ой повій, повій, вітре, через море та з Великого Лугу” (з “Гамалії”), думки “Тяжко-важко в світі жити” й “Нащо мені чорні брови”, за свідченням очевидців, він теж співав, і хтозна, чи мелодії якихось із пісень на вірші Кобзаря, визнаних нині як народні, не були так само спершу створені й наспівані самим Поетом?

Окрім того, прізвище “Грушівський” може походити й не від груші, а від “грушівки” – наливки з плодів цього дерева, а також виду плахти – частини українського жіночого вбрання. Пригадаймо:

*Ой стрічечка до стрічечки
Мережаю три ніченьки,
Мережаю, вишиваю,
У неділю погуляю.*

*Ой плахотка-червчаточка,
Дивуйтеся, дівчаточка,
Дивуйтеся, парубки,
Запорозькі козаки.*

*Ой дивуйтеся, лицяйтеся,
А з іншими вінчайтеся.
Подавані рушники...
Отаке-то, козаки!*

[115, II, 55]

Щодо першого зі щойно згаданих значень “грушівки” – напрошується асоціація з “вином” Омара Хайяма та “пивушком духовным” російських сектантів (т. зв. “духовних християн”). В цьому разі вібрація праімені може озиватися прагненням до Істини та сплесками творчого екстазу. Перші такі сплески відносяться до підліткового віку, коли юний Тарас увійшов у стан не читання, а творення молитви, про що згодом згадував у відомій поезії з присвятою “N. N.” (“Мені тринадцятий минало...”) – ми, до речі, вже вели про це мову. Про те, що Митець, навіть ставши дорослим, був свідомий щодо невипадковості періодичних появ такого екстазу, довідуємося і з поеми “Тризна”, конкретно – з опису стану героя:

*Душа отраднo пробуждалась,
И пробудилась... Он в слезах
Упал и землю лобызает,
Как перси матери родной!..
Он снова чистый ангел Рая,
И на земле он всем чужой.
Взглянул на небо: «О, как ясно,
Как упоительно-прекрасно!
О, как там вольно будет мне!..»
И очи в чудном полусне
На свод небесный устремляет
И в беспредельной глубине
Душой невинной утопает.*

[115, I, 242], –

А хіба не цей стан чується у написаному на засланні вірші “Буває, іноді старий...”:

*Буває, іноді старий
Не знає сам, чого зрадіє,
Неначе стане молодий,
І заспіває... як уміє.
І стане ясно перед ним
Надія ангелом святим,
І зоря, молодість його,
Витає весело над ним.*

[115, II, 198]?

Більше того, в цій поезії Тарас Шевченко розмірковує над тим, звідки виникає поштовх до творчості, доходючи висновків, які варто запам’ятати кожному з нас:

*Що ж се зробилося з старим,
Чого зрадів оце? Того,
Що, бачите, старий подумав
Добро якесь комусь зробить.
А що ж, як зробить? Добре жити
Тому, чия душа і дума
Добро навчилася любити!
Не раз такому любо стане,
Не раз барвінком зацвіте.
Отак, буває, в темну яму
Святеє сонечко загляне,
І в темній ямі, як на те,
Зелена травка поросте.*

[115, II, 198]

Ці сплески, отже, відбувалися незалежно від того, в яких умовах перебував Поет, й, мабуть, саме в такі моменти Осянянь (особливо, коли творче начало, запрограмоване родовим іменням множилося, на “бунтарські” вібрації хресного імені) у Поета з’являлися рядки, які згодом назвуть пророчими (“Великий льох”, “Ісаія. Глава 35”, “І Архімед, і Галілей...” тощо).

Та й в описах Кобзаревих видінь (“Сон”, “Буває, в неволі іноді згадаю...”, “За байраком байрак...” тощо) можна знайти чимало спільного з апокаліптичним “ходінням у дусі”.

Написав про Кобзареві пророцтва і одразу пригадав нашу зустріч десятирічної давності в один із Ваших візитів до нашого міста. Пам’ятаєте, ми тоді сиділи з Вами та Віктором Вербичем у кав’ярні “Ласощі”, яку багато хто по старій “радянській” пам’яті називав “Лакомкою” (на жаль, вона припинила своє існування)? Темою розмови була публікація Вікторівського колеги Олександра Сінкевича у “Сім’ї і домі” [78]. Стаття відомого на Волині журналіста і езотерика (шкода, що так передчасно обірвалося його життя) стосувалася ймовірного передбачення Тарасом Шевченком... Чорнобильської катастрофи у щойно згаданій містерії “Великий льох”. До речі, я більше схильний називати її поемою-апокаліпсисом, оскільки, попри характерний для містерій триадний поділ, немає чіткого поділу на радісну, скорботну і славну частини, в той час як апокаліптичний складник присутній явно і у видіннях, і в пророцтвах (особливо це стосується розділу “Три ворони”).

Пан Олександр, аналізуючи поему, стверджував, що найразючішою за влучністю візією Великого Кобзаря є рядки:

*Он, бачите, над Києвом
Мітла простяглася,
І над Дніпром і Тясмином
Земля затряслася?
Чи чуєте? Застогнала
Гора над Чигрином.
О!.. Сміється і ридає
Уся Україна!
То близнята народились,
А навісна мати
Регочеться, що Йванами
Обох буде звати!*

[115, I, 323]

Йдеться про народження двох Іванів – своєрідного “українського Месії” та його антипода. Характеристики обох постатей подано перед описом знамень про їх появу на світ:

...буде
Два дива твориться.
Сю ніч будуть в Україні
Родиться близнята.
Один буде, як той Гонта,
Катів катувати!
Другий буде... оце вже наш!
Катам помагати.
Наш вже в череві щипає...
А я начитала,
Що, як виросте той Гонта,
Все наше пропало!
Усе добро поплюндрує
Й брата не покине!
І розпустить правду й волю
По всій Україні!

[115, I, 322]

Про який же рік можна говорити, що він є роком народження обох Іванів? До речі, не факт, що вони мають бути Іванами, так би мовити, “де-юре”. Це може означати, що їх породила одна Мати – Україна. Окрім того, значення імені Іван – “Богом даний”, а це може вказувати й на те, що обоє можуть бути при владі. Згадаймо слова святого апостола Павла з Послання до Римлян: “Нехай кожна людина кориться вищій владі, бо немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога” (*Рим., 13: 1*). Якщо всі влади від Бога, то, очевидно, одні даються як нагорода, інші (зокрема й ті, які ми вважаємо жорстокими, репресивними тощо) – як покара або ж випробування на міцність і твердість переконань. Адже і завойовника Римської імперії, могутнього вождя гунів Аттілу (якого й Шевченко згадує як “великого” в поемі “Єретик”) християни IV ст. вважали “бичем Божим”, карою за гріхи язичників-римлян (етноромантичну версію Івана Білика про київського князя Гатила – “Меч Арея”, сподіваюсь, читали ми обоє? – свідомо залишаю “поза кадром”).

Та повернімось до часу здійснення пророцтва. Містерія “Великий льох” була написана 1845 року. Саме тоді Поет міг бачити Велику червневу комету (щоправда, О. Сінкевич писав про комету Галлея, і її Тарас Григорович теж міг бачити, але десятьма роками раніше – у 1835-му), яка й могла дати поштовх до есхатологічних роздумів (напрошується паралель із чорнобильською візією Павла Тичини про “зірку” на “помелі” – тільки там імпульсом став метеор). Щодо “трясіння землі”, припустимо, що це було відлуння десятибального землетрусу 11 жовтня 1845 року в Туреччині (через десять днів, 21 жовтня, поема “Великий льох” була завершена. Можливо, враження від червневої комети та жовтневого землетрусу були настільки сильними, що Т. Шевченко відчув – це неспроста, – й довірив свої передчуття паперу? Але 1845 року,

наскільки відомо, не було зафіксовано народження людей, котрі відіграли б згодом якусь особливо доленосну чи фатальну роль в історії України.

1986 року знову відбувся збіг знамень – принаймні, комета Галлея знову стала видимою і, кажуть, відбувся зовсім невеличкий землетрус, епіцентр якого знаходився під Чорнобильською АЕС, що, ймовірно, і спричинило сумновідому катастрофу (щоправда, багато хто з науковців – чи то будучи певними у власній правоті, чи то скоряючись якимось “темникам”, – відкидають таку можливість, як і факт самого землетрусу). Досліджуючи 43-й псалом, фрагмент якого був узятий Поетом за епіграф до “Великого льоху”, Олександр Сінкевич звертав увагу читачів “Сім’ї і дому” на 20-й вірш цього псалма (до мотто він не увійшов): “... у місце шакалів Ти випхнув був нас, і прикрив був нас смертною тінню...”. За словами дослідника, до здійснення відомого біблійного пророцтва про Зорю Полин лишалося два дні, коли відбулося місячне затемнення (?)⁸, яке пан Олександр і ототожнював із “тінню смертною” (Місяць начебто рухався “по знаку Скорпіона, що традиційно символізував Смерть” [78]). “Шакала” дослідник пояснював, входженням Місяця через добу у градус екліптики, який у зіркознавстві має назву “пес, що гавкає” або ж... “шакал”. Залежно від світогляду, можна сприймати або ж не сприймати підхід О. Сінкевича до теми, але навряд чи можна не погодитися з його міркуваннями наприкінці статті: “Дуже сумнівно, що Шевченко навмисно підтасував астрономію під Біблію, а Біблію – під власний вірш. Але поет таки міг передчувати, що через півтораєста років (а саме з 24 по 26 квітня 1986-го) на світ з’являться «брати-близнюки», які або створять Небесну Україну, або поставлять остаточну крапку в українській історії. Хочете дізнатися, коли це відбуватиметься?.. Не шукайте відповідей у Нострадамуса – читайте «Кобзаря»” [78].

Якщо припущення пана Олександра було правильним, “близнюкам” нині має бути десь по 27 років⁹. Чи виявились уже “брати-вороги” в сучасній політиці (бо ж, гадаю, саме *там* вони мусять заявити про себе), а чи тільки чекають “часу Х” – поки що невідомо... Але впадає у вічі факт особливого зацікавлення Тараса Шевченка біблійними текстами (і насамперед псалмами) якраз *у час написання “Великого льоху”*. Щоправда, й раніше, скажімо у поемі “Слепая” (1843) на самому початку одна з героїнь – мати Оксани, – наспівує пісню, яка є Шевченковою переробкою народної псалми “Плач Йосифа Прекрасного”, що входив, поряд із іншими духовними віршами до репертуару “калік перехожих”, за епіграф до “Тризни” (1843) служать 22-25 вірші 1-ї глави Першого соборного послання святого апостола Петра, до “Сну” (1844) – 17-й вірш 14 глави Євангелії від Івана. Та саме *у 1845-му* з під пера Тараса Григоровича виходять “Єретик” (з епіграфом із 22 вірша 117-го псалма), “Великий льох” (де окрім мотто з 43-го псалма, сюжет побудований на апокаліптичних видіннях і пророцтвах) і, нарешті, “Давидові псалми”. Та й знаковий вірш “Як умру, то поховайте...” із редакторською (не авторською!) назвою “Заповіт” також містить наприкінці хіліастичну мрію про “сем’ю вольну, нову”. А рядки з листа

до Аркадія та Надії Родзянків від 23 жовтня того ж таки 1845 року: “Если бы не Библия, то можно бы с ума сойти. (...) Дочитываю Библию, а там... а там... опять начну” [114, VI, 33]. Чи випадково це?

Щодо другого значення “грушівки” – виду плахти, знову ж таки важкувато вловити вібрацію цього значення в долі Поета. Оскільки плахта – частина жіночого вбрання, можна з певною долею вірогідності припустити, згадавши відоме даоське співвідношення “інь-ян” (“*все досліджуючи*, тримайтесь доброго!” – 2 Сол., 5: 21), що у випадку з Шевченком енергія “інь” могла дещо переважати (подібне простежується, наприклад, у Бориса Пастернака, котрий казав, що “справжній поет – це завжди трохи жінка”, і в Павла Тичини, якого казахський акин Джамбул назвав “киздай-адамом” себто “чоловіком із жіночим серцем”). Звідси – особлива вразливість душі, яка породжує поетів та співців. Звідси й розуміння вдачі й психології жінок аж до здатності глянути на світ ніби їхніми очима. Без цієї здатності, мабуть, ніколи б не з’явилися на світ “Катерина”, “Причинна”, “Тополя”, “Утоплена”, “Наймичка”, “Лілея”, “Відьма”, “Марина”, “Слепая”, “Княжна”, “Мар’яна-черниця”, “Титарівна”, “Дівичії ночі”, “Не тополю високою...”, “Плач Ярославни”, чимало поезій, написаних від імені дівчини, жінки – “Вітре буйний, вітре буйний” (“Думка”), “Нащо мені чорні брови...” (“Думка”), “Ой одна я, одна...” (з циклу “В казематі”), “Якби мені черевики...”, “І багата я...”, “Полюбилася я...”, “Ой стрічечка до стрічечки...”, “Породила мене мати...”, “На улиці невесело...”, “Ой люлі, люлі, моя дитино...”, “Туман, туман долиною...”, “У перетику ходила...”, “У неділеньку та ранесенько...”, “Утоптала стежечку...”, “Якби мені, мамо, намисто...”, “Не вернувся із походу...”, “Сон” (“На панщині пшеницю жала...”), “Ой маю, маю я оченята...” тощо. І мабуть, не дарма, у драматичній поемі Павла Тичини “Шевченко і Чернишевський” (1939 – 1964), попри чимало кон’юнктурних моментів, у словах росіянки Ізольди підкреслюється саме ця якість Поета:

*Ви заступилися за женицину.
Ах, ваша “Катерина” – я не знаю
правдивішого твору в світовій
поезії! Вона мені, що в бідній
сім’ї родилася, така близька
і зрозуміла. Я – великороска.
Але ж тепер із гордістю скажу:
люблю я вашу Україну, пісню,
народ! Люблю! І все це – через вас.
І я... ну, що сказати? Я не промовець, -
заступник ви окрадених. Прийміть
моє вітання!*

[94, II, 171]

Здається, питання про обидві частини прізвища Тараса Шевченка-Грушівського вдалося з'ясувати. Попереду – розмова про псевдонім, що став, по суті, синонімом метричного ймення Поета, але про це – в наступному листі.

З повагою –

Автор.

Однодумниця – Авторіві:

9. 02. 2013 р.

Доброго дня, Авторе!

Шкода, що “нашої” кав’ярні більш немає. Любимо ми перебудовувати все “до основанья” – от тільки про наслідки думаємо далеко не завжди...

Паралель “босий – бідний” для пояснення прізвища (“захисник знедолених”) вибрана вдало. Доповню її ще деякими моментами. Пам’ятаєте, в народі кажуть – “чоботар завжди без чобіт”? Захисник, отже, сам є незахищеним, відкритим для ударів Долі, але, попри ці удари, не має права відступати від визначеної Господом Місії. А звідси – пряма аналогія з Вашим тлумаченням фото маленької Лариси Косач з апеляцією до апостолів (босі ноги як знак смирення і готовності служити Богові)¹⁰. Й навряд, чи випадково Максим Рильський, відкрив своє “Слово про рідну матір” саме такими рядками:

*Благословен той день і час,
Коли прослалась килимами
Земля, яку сходив Тарас
Малими босими ногами,
Земля, яку скропив Тарас
Дрібними росами-сльозами.*

[69, 150]

Не знаю, чи дійшли Ви вже якогось висновку щодо псевдоніма Тараса Шевченка, а у мене власні міркування вже є. Можливо, я своїми дилетантськими версіями “перебиваю” Вам “хліб”, одначе, як мовиться, одна голова – добре, а дві – краще.

Часто нині доводиться чути, як той чи інший музикант, котрий грає на кобзі або бандурі, а то й виконує власні або ж народні пісні в супроводі того чи того інструмента, називає себе кобзарем. Чи правильно це? Боюся, що ні, як, до речі, і не кожен, хто акомпанує собі на гітарі, є бардом у справжньому розумінні цього слова. Для того, щоб не називатися (тим паче самоназиватися) а бути кобзарем чи бардом, не досить мати музичний слух і голос, не досить узяти до рук кобзу або гітару. Кобзар, гусяр, бард, скальд – це насамперед

речник народу, його болів, сподівань і прагнень. Колись у давнину для того, щоб стати кобзарем або лірником, потрібно було пройти складну систему посвячень. Жорсткі вимоги існували й щодо моральних якостей навчителя цьому мистецтву – як мовиться у Святому Письмі: “багато покликаних, та вибраних мало” (Матв., 22: 14).

Перша збірка поетичних творів Тараса Шевченка, яка раз і назавжди отримала назву “Кобзар”, містила лише вісім творів. Образ кобзаря, що “співає, як діялось” є, по суті, лейтмотивним – уперше озвавшись у “кредовому” вірші “Думи мої...”, постать народного співця набирає чітких, рельєфних форм у “Перебенді” (цей твір також можна назвати “кредовим”):

*Перебендя старий, сліпий –
Хто його не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грає.
А хто грає, того знають
І дякують люде:
Він їм тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить.*

[115, I, 110]

Саме у “Перебенді” – чи не вперше у Шевченка, – звучить тема творчості як розмови людини з Богом, творця з Творцем (Бут., 1: 27), до якої немає діла суєтному світові, що не може й не зможе зрозуміти поривань справжнього, богонатхненного співця:

*Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люде не чули, бо то Боже слово,
То серце по волі з Богом розмовля,
То серце щебече Господнюю славу,
А думка край світа на хмарі гуля.
Орлом сизокрилим літає, ширяє,
Аж небо блакитне широкими б'є;
Спочине на сонці, його запитає,
Де воно ночує, як воно встає;
Послухає моря, що воно говорить,
Спита чорну гору: чого ти німа?
І знову на небо, бо на землі горе,
Бо на їй, широкій, куточка нема
Тому, хто все знає, тому, хто все чує:
Що море говорить, де сонце ночує —
Його на сім світі ніхто не прийма;
Один він між ними, як сонце високе,*

*Його знають люде, бо носить земля;
А якби почули, що він, одинокий,
Співа на могилі, з морем розмовля, —
На Божєє слово вони б насміялись,
Дурним би назвали, од себе б прогнали.
Нехай понад морем, сказали б, гуля!*

[115, I, 111-112]

Напрошується паралель із ліричним героєм вірша “Бандуристе, орле сизий...” (“Н. Маркевичу”):

*Бандуристе, орле сизий,
Добре тобі, брате,
Маєш крила, маєш силу,
Є коли літати.*

[115, I, 127],

і навіть із віщим Бояном зі “Слова про Ігорів похід” (цитую в перекладі Володимира Свідзінського):

*Боян бо віщий,
Коли кому хотів пісню творити,
То розтікався білкою по древу,
Сірим вовком по землі,
Сизим орлом під облоками.
Пам'ятаючи, повідав
Давніх часів усобиці.
Тоді пускав десять соколів
На стадо лебедиць, —
Которої досягав,
Та перша пісню співала
Старому Ярославу,
Хороброму Мстиславу,
Що зарізав Редедю
Перед полками касозькими,
Красному Романові Святославичу.
Да то ж Боян, браття,
Не десять соколів
На стадо лебедиць пускав,
А свої віщі пальці
На живі струни покладав,
І вони самі князям славу рокотали.*

[80, 401, 402]

Але водночас очевидною є й різниця між творчою позицією Бояна й Перебенді. Перший, хоч і був геніальним співцем, воздавав хвалу “князям”, тобто

можновладцям, другий же співав пісні про життя і долю простих людей, про героїчну і трагічну історію рідного народу, осмислював євангельські мотиви:

*Отакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває про **Чалого** –
На **Горлицю** зверне;
З дівчатами на вигоні –
Гриця та веснянку,
А у шинку з парубками –
Сербина, Шинкарку,
З жонатими на бенкеті
(Де свекруха злая) –
Про тополю, лиху долю,
А потім – **У гаю**;
На базарі – про **Лазаря**,
Або, щоб те знали,
Тяжко-важко заспіває,
Як Січ руйновали.
Отакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває, засміється,
А на сльози зверне.*

[115, I, 110-111]

З “Перебенді” образ кобзаря “перекочовує” до створеної за фольклорними мотивами балади “Тополя” – ніби як відлуння “Перебенді” (“Про тополю, лиху долю...”), хоча сюжет народної пісні “Оженила мати неволею сина” – про злу свекруху, котра чарами перетворила невістку на тополю, – Поет переосмислив: у баладі мати збирається видавати дочку заміж за багатого нелюба, а дівчина продовжує чекати з походу козака, не вірячи в його загибель, зрештою, звертається до ворожки, тричі п’є за її порадою чар-зілля й перетворюється в степу на тополю (на реальному плані це, очевидно, могла бути смерть, як нині висловлюється молодець, “від передозу” цього зілля, а тополя згодом виростає на місці загибелі героїні). І що цікаво, відбувся так би мовити, зворотний зв’язок (“народ – Поет – народ”): щонайменше три фрагменти балади Т. Шевченка – “По діброві вітер виє...”, “Минув рік, минув другий...” і “Плавай, плавай, лебедонько” стали... українськими народними піснями (окрім того, три строфи з “Тополі” використано і в пісні “Ой, одбила щука-риба”). Це ж можна сказати й про “Думку” (“Нащо мені чорні брови”), що в першому “Кобзарі” йде слідом за “Тополею”, і про вірш “До Основ’яненка” (“Б’ють пороги; місяць сходить...”), на основі якого народ створив пісні “Б’ють пороги” і “Наша дума, наша пісня”. А “Іван Підкова” (“Було колись на Україні...”)! А “Тарасова ніч” (“На розпутті Кобзар сидить...”)! Та й “Перебендя” існує в пісенному варіанті (я вже не кажу про “Думи мої, думи мої...”). Вся збірка (та й багато подальших

віршів), по суті пішла в народ у вигляді пісень, що одразу зажили слави серед простого (та й не простого) люду, оскільки зачіпали найчутливіші струни української душі (чимало з них поповнило й кобзарський репертуар). А скільки творів привернули увагу композиторів (славнозвісний “Заповіт” Гордія Гладкого – лише один із безлічі прикладів). Зрештою, й “Катерина” знайшла своє музичне втілення у вигляді однойменної опери Миколи Аркаса. Тож те, що Поета почали звати Кобзарем, а згодом – уже по відходіві з земного життя – і Великим Кобзарем, нікого не повинно дивувати. Це більш аніж псевдонім – це сакральне ймення Поета. Зрештою, й сам Тарас Григорович не був проти такого визначення. Наприклад у листі до Андрія Маркевича від 22 квітня 1857, читаємо: “Подякуй і поцілуй твоїх товаришей і земляків моїх щирих, спасибі їм, що не забувають безталанного старого кобзаря” [115, VI, 123, 124]. Псевдонімом же “К[обзарь] Дармограй” (або “Кобзар Тарас Дармограй”) опальний Шевченко також підписував деякі свої листи, повісті (“Княгиня”, “Прогулка с удовольствием и не без морали”) й поеми (“Неофіти”), очевидно, сподіваючись опублікувати останні в підцензурних виданнях.

Але чому саме Дармограй? Відповідь на це питання дав ще воєнного 1944 року український історик та літературознавець (згодом емігрант) Володимир Міяковський, опублікувавши в останньому (четвертому-п’ятому) числі львівського часопису “Наші дні” нотатку “До Шевченківського криптоніма Кобзар Дармограй”. “Немає ніякого сумніву, – писав дослідник, – що у важких умовах життя на засланні поета вабило в цьому йменні його властиве значення. Але саме це ім’я взяте було з життя рідного села. Дармограй – було справжнє прізвище односельчан Шевченківських у Кирилівці на Київщині. У сповідальному розписі цього села за 1841 рік згадується ціла родина Дармограїв, на чолі з 65-річним Федором Дармограєм, трьома його синами Іваном, другим теж Іваном і Павлом та п’ятьма внуками” [97, 43]. Цю не надто відому нотатку (чи статтю-мініатюру) сучасний шевченкознавець Олесь Федорук доповнює згадкою про чорновий її автограф, збережений у архіві В. Міяковського, що належить доньці вченого Оксані Міяковській-Радиш). Цей варіант написаний російською мовою й завершується абзацом, якого немає у львівській публікації: “В ссылке Шевченко вспомнил эту выразительную фамилию и взял её для своего псевдонима, как будто символ бесплодности всех попыток провести в печать свои произведения” [97, 43].

Здавалось би, все стає на свої місця: адже і в поезіях, і в листах Великого Кобзаря прохоплюється мотив гіркоти, якогось роздратування оцією “безплідністю спроб” і навіть певного розчарування у своїх творчих можливостях. Скажімо, у 1849-му:

*Либонь, уже десяте літо,
Як людям дав я “Кобзаря”,
А їм неначе рот зашито,
Ніхто й не гавкне, не лайне,*

*Неначе й не було мене.
Не похвали собі, громадо!
Без неї, може, обійдусь,
А ради жду собі, поради!
Та, мабуть, в яму перейду
Із москалів, я не діждусь!
Мені, було, аж серце мліло,
Мій Боже милий! як хотілось,
Щоб хто-небудь мені сказав
Хоч слово мудре; щоб я знав,
Для кого я пишу? для чого?
За що я Україну люблю?
Чи варт вона огня святого?..
Бо хоч зостаріюсь за того,
А ще не знаю, що роблю.*

[115, II, 199], –

чи роком пізніше (тут Поет зривається аж на лайку):

*На батька бісового я трачу
І дні, і пера, і папір!*

[115, II, 232]

Нарешті, 1851 року настає поетична пауза, яка тривала впродовж шести літ. У цей проміжок часу Тарас Шевченко звертається до прози, яку пише російською мовою, й саме тоді з'являється згаданий вище псевдонім. То що, мав рацію В. Міяковський? Так, але, смію думати, не “на всі сто”. За всіх його заслуг, Володимир Варламович орієнтувався все ж таки на *екзотеричну* інформацію, тобто на “букву” факту, можливо, й розуміючи, що за цією “буквою” може існувати ще “щось”, але не наважуючись відступити від “загальноприйнятих” наукових норм. А поміж тим вібрація псевдоніма “Дармограй” скеровує до слів Спасителя з Євангелії від Матвія: “Ви дармо дістали, дармо й давайте. Не беріть ані золота, ані срібла, ані мідяків до своїх поясів, ані торби в дорогу, ані двох одеж, ні сандалів, ані палиці. Бо вартий робітник своєї поживи” (*Матв., 10: 8-10*). Отже, не про “безплідність спроб” може йтися, а про безкорисливість, “безсрібництво” митця, якому талант дістався від Бога.

До речі, коли я навела згадані вище рядки з Євангелії своїй знайомій (вона педагог і, до речі, брала участь в обговоренні Ваших лекцій по Кримському – пам'ятаєте Вчительку?), та замислилася, а потім мовила, що буквально сприйняття максими “дармо дістали, дармо давайте” може мати зовсім небажану дію, а саме – слугувати нечесним роботодавцям лазівкою для цинічного виправдання тривалих невиплат зарплати працівникам. Останні таким чином опиняються в становищі гіршому від рабського – адже рабів хоча б годували. При цьому вона пригадала ситуацію другої половини 90-х, коли вчителі (й не тільки) мусили працювати по суті, без оплати, а з харчів дуже часто мали “завтраки” (не в розумінні сніданків, а в розумінні обіцянок-

цяцянок, що завтра-післязавтра гроші таки будуть). Щоправда, прикриватися Святим Письмом їхні горе-начальники ще не наважувалися, натомість виставляючи як козир почуття патріотизму (“попрацюйте для України”). При цьому іноді доходило ледь не до шантажу: “Ви що, Україну не любите?” Як Ви гадаєте, має моя знайома рацію, існує на сьогодні така небезпека, чи ні?

Але повернімося до головної теми. Мало-помаленьку, але розшифрування повного ймення Великого Кобзаря добігло кінця. Тарас Григорович Шевченко-Грушівський (“Кобзар Дармограй”), отже, означає “Бунтар, Будитель мас, Захисник бідних, Безкорисливий Співець, пісні якого підхопив і досі співає народ, Поет, котрий у моменти Осяянь ставав Пророком”, що повністю збігається з суттю його життя й творчості.

Поки що до побачення. Чекаю Ваших міркувань щодо доленосних дат у житті Великого Кобзаря.

Ваша Однодумниця.

18. 02. 2013 р.

Автор – Однодумниця:

Здрастуйте, моя Однодумнице й Соратнице!

Що значить “перебиваєте хліб”? Самі ж кажете, що одна голова – добре, а дві – краще. Разом ми з Вами й прийшли до розшифрування символічного значення ймення Великого Кобзаря. І що значить “дилетантські міркування”? Ваша версія не є голослівною, вона достатньо аргументована, а якщо в когось можуть виникнути зауваження чи навіть заперечення – це теж нормально (адже скільки людей, стільки й думок).

Небезпека буквального тлумачення й цинічного використання рядків зі Святого Письма з корисливою метою, на жаль є, й залишиться доти, доки існують недоброчесні люди, котрі, може, й Біблію читали, даруйте, як “Муму” в п’ятому класі, але при загальній тенденції до зростання релігійності населення, вдаються до мімікрії, висмикуючи з контексту фрази і притчі. Але в цьому ж і слабкість їхня, що не дочитуються вони (чи свідомо не бажають дочитатися – це ще гірше) до істинного смислу біблійних текстів. Інакше б знали, що невивплата зарплати, невіддавання того, що належить за працю, є прямим порушенням заповіді “не вкради” Адже у Книзі Книг є конкретні вказівки на необхідність винагороди за сумлінну працю – згадаймо наведені Вами слова про робітника, вартого своєї поживи, а також крилаті рядки апостола Павла – “Хто не працює, той не їсть”, – що були взяті на озброєння навіть у часи, коли при владі були... атеїсти. Наведу цей фрагмент повністю:

“Самі бо ви знаєте, як належить наслідувати нас. Бо ми поміж вами не сидні справляли, і хліба не їли ні в кого даремно, але в перевтомі й напруженні день

і ніч працювали, щоб не бути нікому із вас тягарем, не тому, щоб ми влади не мали, але щоб себе за взірця дати вам, щоб нас ви наслідували.

Бо коли ми в вас перебували, то це вам наказували, що *як хто працювати не хоче, нехай той не їсть!*

Бо ми чуємо, що дехто між вами живуть по-ледачому, нічого не роблять, а тільки вдають, ніби роблять.

Таким ми наказуємо та благаємо Господом нашим Ісусом Христом, *щоб мовчки вони працювали та власний хліб їли*" (2 Сол., 3: 7-12).

Принцип оплати "від кожного за здібностями, кожному за працею" є якраз принципом не атеїстичного, а, так би мовити, християнського соціалізму. І хіба йому суперечить інший принцип – "дармо дістали, дармо й давайте"? Та анітрохи! Йдеться про примат духовного над матеріальним, про застереження від перетворення заробляння грошей у самоціль збагачення, від вимагання хабарів або, принаймні, чогось більшого, аніж цього варта праця. Суть "Кобзаря Дармограя" – в тому, що він не робить, як би нині сказали, "бізнесу" на своїх талантах, а творить за покликом душі, навіть якщо отримує за це більше ударів долі, аніж ознак визнання, як і у процитованому вами уривку з вірша "Перебендя":

*Він їм тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить.*

[115, I, 110]

"Дармограй", отже, мислився як синонім "Перебенді" – людини, що вміє до ладу розповісти цікаву історію, проспівати гарну пісню тощо. А мотиви розчарування були просто неминучими у неволі виявами гіркою настрою, і не можна сказати, що Поет не намагався їх подолати (якби це було інакше, він би з заслання просто не повернувся). Досить перечитати невольничу поезію Тараса Шевченка, аби пересвідчитися, що поряд із творами, позначеними болем, бачимо й світлі картинки – це помітно вже на "казематних" поезіях:

*Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть.
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають, ідучи, дівчата,
А матері вечерять ждуть.*

*Сем'я вечеря коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.*

*Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.*

[115, II, 17, 18]

Так і в умовах солдатчини поряд із мотивами безпросвітної туги та гніву на можновладців, іноді захованим під історичну чи біблійну тематику (“Царі” та ін.), раптово з’являлися поетичні малюнки, які можна умовно назвати й ідилічними (“І досі сниться: під горою...”), і навіть гумористичними (“У перетику ходила...”, хоч і в цій жартівливій поезії академік Максим Рильський вбачав прихований трагізм і, смію думати, мав рацію: особисто мені награна бравада героїні трохи нагадує заключний епізод із “Тарасової ночі”, де кобзар грає веселої “з журби”). Розчарування ж змінювалося впевненістю в необхідності творити, попри всі перешкоди та заборони:

*А нумо знову віршувать.
Звичайне, нишком. Нумо знову,
Поки новинка на основі,
Старинку Божу лицювать.*

[115, II, 71]

Отак ми з Вами підійшли до ролі числа в долі Тараса Шевченка. Сума цифр дня, місяця й року народження Поета становить 26. Додавши її до самого року, отримуємо 1840. Як відомо, це рік виходу з друку першого “Кобзаря” – від того часу, за традицією, таку назву має кожна велика збірка поезій Т. Шевченка.

Сума цифр числа 26 дорівнює 8-ми. Автори книги “Біблійна нумерологія” Сергій Неаполітанський та Сергій Матвеев співвідносять вісімку з таїнством Безмежності, вічного й безперервного руху по спіралі [55, 111]. У християнстві вісімка також має значення безсмертя душі, або – як мовиться в Символі Віри, – “життя будучого віку”. У проміжки, позначені вісімками, в житті людини, як правило, відбуваються події, які в майбутньому можуть увічнити, обезсмертити її ім’я. Вісім років Тарасові виповнилося 1822 року. Саме тоді, можливо, в дитини вперше виявилось бажання малювати. Того ж року х лопець почав навчатися грамоті. Майбутні перипетії літературно-мистецького та громадського життя, схоже зійшли з “зерен”, які були “посіяні” в той доленосний рік.

1830 рік – час завершення другої вісімки, – ознаменувався, за висновками В. Анісова та Є. Середи, знайомством у Вільні з вільною (даруйте, за тавтологію) дівчиною-полячкою Ядвігою Гусиковською (Дзюнею або Дунею, як її звав Тарас). Про неї Шевченко згадував і через 27 років потому, у своєму “Журналі” (запис від 5 вересня 1857 року): “Во сне видел церковь святых Анны в Вильне и

в этой церкви молящуюся милую Дуню, чернобровую Гусиковскую” [114, V, 92].

Так само і в книзі Михайла Чалого “Життя і твори Тараса Шевченка” читаємо: “Почуття першого юнацького кохання, що запало йому в душу, до дівчини, яка належала до іншого середовища й мала незалежний спосіб думок, дуже сильно вплинуло на його забиту, загнану, проте глибоко вразливу натуру. Ця перша симпатія, за визнанням самого поета, ушляхетнила його душу, піднісши його у власних очах. «Мені вперше тоді спало на думку (переказував він Сошенкові): чого б то й нам, кріпакам, не бути такими самими людьми, як інші вільні стани?»” [106, 20]. Як писав той же М. Чалий у статті “Нові матеріали для біографії. Спогади про Тараса Шевченка” (Основа. – 1862. – № 5. – С. 45-61. – № 6. – С. 1-27), з якої згодом і постала згадана вище книга, ця дівчина “немало турбувалася про нього: сама шила йому сорочки, прасувала манішки й галстуки” [84, 52].

Варто сказати, що стосунки з Ядвігою були для Тараса не лише бентежним спілкуванням з коханою людиною, а й потужним, як би нині сказали, “тренінгом” з вивчення польської мови – Дзюня поставила перед юнаком умову: спілкуватися лише польською (М. Чалий, котрий не відзначався особливою політкоректністю щодо поляків, говорив про це набагато різкіше [106, 20]). Не думаю, що така умова була Тарасові до вподоби, але базові знання (завдяки Янові Димовському) у нього були, тож підігрітий коханням “експрес-курс” із мови Міцкевича пішов майбутньому Поетові на користь – про рівень його володіння польською мовою вже говорилося.

17 (29) листопада цього ж року розпочалося польське визвольне повстання. Питання про те, чи був Тарас його очевидцем у Варшаві, належить до числа “темних місць” біографії Великого Кобзаря.

Версію наявності в житті Шевченка бодай короткого “варшавського періоду” поділяли чимало сучасників Поета – зокрема х удожник Іван Сошенко, чії спогади частково були використані М. Чалим у “Нових матеріалах до біографії”. Також Микола Костомаров у своїх “Споминках про Шевченка” згадував: “Він [Тарас Григорович. – Авт.] ні перед ким не соромився свого походження, але не любив багато говорити про нього, і чимало з того, про що він розповідав, висловлювалося завжди з недомовками; так, наприклад, він розповідав, як він був у Варшаві під час повстання 1830 року і як революційний уряд випровадив його з іншими росіянами, давши йому грошей тодішніми революційними асигнаціями; проте з якого приводу він потрапив до Варшави – цього не говорив; так само не чув я від нього подробиць, яким побитом він опинився після того в Академії мистецтв” [84, 145]. У матеріалі Миколи Білозерського “Тарас Григорович Шевченко за спогадами різних осіб (1831– 1861 pp.)”, уперше опублікованому 1882 року в журналі “Киевская старина” (кн. 10. – С. 66–77) є й фрагмент “Про Шевченка у Варшаві”: “Шевченко в 40-х роках

розповідав малоруському поетові 30-х і 40-х років Вікторові Миколайовичу Забілі (який жив на хуторі біля Борзни, пом. 1869 р.), що коли його, як дворового кріпака, вели взимку етапом з Варшави до Петербурга, то в нього порвався один чобіт, так що відпадала подошва, і Шевченко, щоб не відморозити ноги, змушений був міняти чоботи, взуваючи на якийсь час цілий чобіт на ногу, що мерзла в драному чоботі; ці зупинки набридли етапним солдатам, і один з них ударив Шевченка по шиї. Це може відноситись до 1831 року, коли Шевченко був у Варшаві і його випровадили разом з іншими росіянами за розпорядженням польського революційного уряду” [84, 163].

Зрештою, інформації про поїздку Енгельгардтів до Варшави (і зокрема про навчання Шевченка у відомого художника Лампі), вірили, окрім М. Чалого, й такі автори, як Олександр Кониський і Павло Зайцев, хоча існує плутанина з тим, про якого саме Лампі йдеться (і Чалий, і Кониський називають лише прізвище). П. Зайцев упевнений, що йдеться про Франца Ксав’є (або – на польський лад – Францішека Ксаверія) Лампі (1782 – 1852) [34, 36], Валерія Смілянська – автор коментарів до книги М. Чалого, – схиляється до думки про його брата Йогана-Баптиста Лампі-молодшого (1775 – 1837), котрий до того ж працював у Вільні (!) з жовтня 1829 по червень 1830 року (й навіть написав портрет Софії Енгельгардт) [106, 247]. Натомість Омелян Пріцак, обминаючи питання про Варшаву, але поділяючи версію про *віленське* навчання Тараса у Лампі, стверджує, що у Вільно в ті часи працював саме Франц (Франческо) Лампі [62, 109].

Говорячи про любов Тараса, П. Зайцев, посилаючись, услід за М. Чалим, на І. Сошенка, вважав, що знайомство юнака з Ядвігою відбулося саме у Варшаві (й це після того, як був опублікований Кобзарів щоденник, де було описано його сон про “Дуню”, котра молилася у *віленській* церкві святої Анни – навряд чи переживши “*варшавське* кохання” Шевченко бачив би уві сні *Вільно*). О. Кониський, навпаки, висловлював упевненість, що познайомилися молоді люди ще у Вільні. На підтвердження своїх здогадок Олександр Якович цитував лист Великого Кобзаря до Броніслава Залеського від 10 лютого 1857 року [115, VI, 120]: “*Вільна* дорога моему сердцю по споминках”. Окрім того, він наводив свідчення К. Болсуновського (очевидно, йдеться про Карла Болсуновського – згодом відомого українського історика-нумізмата, археолога, музейного діяча польського походження. – Авт.), якому “хвалився Сошенко, що те перше кохання Шевченкове була полька-варшавянка, але жила вона у Вільні [41, 69].

Зрештою, і В. Сиротенко (Вербицький) у статті “Чому Тарас не хотів згадувати про перше кохання”, опублікованій 2004 року в 10-му числі тижневика “2000 – Аспекти” пише, що познайомилися й покохалися молоді люди все-таки у Вільні, а в лютому 1831 року пани відбули до Петербурга, але... без Тараса, який начебто відпросився у своєї покровительки – Софії Енгельгардт – нібито попрощатися з Ядзею і так до виїзду й не повернувся:

“Тарас думав перебути у друзів Ядвіги, а потім якось позбавитись і кріпацтва. Він вже знав досить втікачів, які купили нові документи і жили вільними людьми. Та не так сталося, як гадалося. Ядзя забажала, щоб Тарас приєднався до студентів, які йшли до повстанців. Тараса не вабила перспектива воювати зі зброєю в руках. Він відмовився. Тоді Ядзині друзі видали його уповноваженому віленського гарнізону, якому пан Енгельгардт доручив знайти Тараса, щоб відправити етапом як втікача до пана в Петербург” [76].

У есеї ж, написаному за розповідями славних Сиротенкових предків (його неважко знайти в Інтернеті [77]), бачимо вже іншу картину: Володимир Васильович усе ж таки згадує про від’їзд Ядвіги з братом до Варшави, й Тарас відпрошується у пані не попрощатися з Ядзею у Вільні, а поїхати до Варшави нібито для навчання у Й.-Б. Лампі, якому рекомендував свого здібного учня його попередній учитель, відомий литовський художник Йонас Рустемас (Ян Рустем) – бо ж Віленський університет був закритий через студентські бунти (“бакалярів розгінали”, – напише згодом Поет) і продовжити навчання в славетного портретиста (навіть із чужим студентським квитком, як було досі) не було змоги (у О. Пріцака було навпаки – Лампі (тільки Франц або ж Франческо) рекомендував Шевченка, як здібного учня, Рустемові [63, 109] – й жодної при цьому Варшави). Софія Енгельгардт нібито умовила чоловіка, котрий відправляв до Варшави свого уповноваженого (саме там був розквартирований його полк) відпустити з ним і Тараса. Ядвіга з братом брали активну участь у підготовці повстання й цього ж чекали від Тараса, котрий, на відміну від них, революції не зрадив (ще б пак, адже перемога поляків і здобуття незалежності Речі Посполитої не принесли б особисто йому, як українцеві, жаданої волі, а просто замінили б “шило” на “мило”, – тобто статус кріпака – на статус так само безправного “хлопа” – Авт.). Юнак згоди не дав, тож Ядзя повідомила про це уповноваженого *варшавського* гарнізону, й Тараса було інтерновано. Традиційно вважається, що свій тодішній шлях до Петербурга, Поет описав у “Катерині”:

*Далекий шлях, пани-брати,
Знаю його, знаю!
Аж на серці похолоне,
Як його згадаю.
Попоміряв і я колись –
Щоб його не мірять!..
Розказав би про те лихо,
Та чи то ж повірять!
“Бреше, – скажуть, – сякий-такий!”
(Звичайно, не в очі.)
“А так тільки псує мову
Та людей морочить”.
Правда ваша, правда, люде!
Та й нащо те знати,
Що сльозами перед вами
Буду виливати?
Нащо воно? У всякого*

*І свого чимало...
Цур же йому!..*

[115, I, 100, 101]

“Так віддячила Тарасу, – пише В. Сиротенко, – його Перша... Ось і не хотів згадувати про неї ніколи. Лише у листі до Броніслава Залесьському пригадав собор Святої Ганни і чорнобриву Гусиківську з Юності. Як давній, забутий сон. Забутий і відкинутий в небуття” [77, 40]¹¹.

Не беруся судити, чому у двох публікаціях одного дослідника такі розбіжності – причину їх, мабуть, знає лише він сам. Цілком можливо, що на час написання статті для газети пан Володимир ще не володів матеріалом у достатньому обсязі (та й цензура, як можна пересвідчитись, нікуди не зникла – просто змінила свою личину, вбираючись у шати то “політкоректності”, то “авторського права”).

Підсумовуючи наведене вище, можна сказати, що вже сам факт знайомства й любовних стосунків із Я. Гусиківською робить 1830 рік доленосним у житті Тараса Шевченка. Якщо має рацію В. Сиротенко і перші вірші (наслідування Міцкевича) юнака були справді написані саме тоді, то це був рік народження Шевченка як поета (“Причинна” згодом засвідчила народження *українського* Поета). Та й повністю погодитися з твердженням, що про “Дуню” він згадував у щоденнику, як давній і забутий сон, “відкинутий у небуття”, якось не випадає – адже в “Журналі” бачимо згадку не про давнє, а про свіже сновидіння. Впадає у вічі надзвичайно теплий тон розповіді, епітет “мила”, що навряд чи свідчило б про намагання забути любов, яка нібито “отруїла” його (“Художник”). Не з болем, а зі світлим смутком говорить він про “чорнобриву Гусиківську” – і це через 27 літ! Не сперечаюся, що болісні переживання через вчинок Ядвіги в юності справді могли бути, але тоді щоденниковий запис свідчить про те, що Тарас Григорович по-християнському простив колишню кохану, а це цілком спростовує уявлення атеїстів (а з іншого боку – фундаменталістів) про Шевченка як про безбожника.

Навчання в Рустемаса або Лампі (чи навіть в обох – хоч тут виникає сумнів, бо ж надто коротким тоді виходило навчання у таких солідних наставників) теж схиляє до думки про доленосність згаданого року. Та й повстання, яке вельми налякало Павла Енгельгардта, змусивши його перебраться до Санкт-Петербурга (окрім лютого 1831 року часом цієї події дехто називає кінець 1830-го) теж відіграло свою роль у планиді Тараса – за всієї важкості “етапу”, без цього переїзду (чи навіть пішого переходу) до Північної Пальміри не було б ані звільнення від кріпацтва, ані подальшого навчання в Академії мистецтв.

Ось такі мої міркування. Поки що до побачення.

Ваш Автор.

Однодумниця – Авторіві:

28. 02. 2013 р.

Дорогий Соратнику!

Ні, таки телепатія існує. Того дня, коли листоноша приніс мені кореспонденцію від Вас (так, саме *приніс*, а не принесла, хоча чоловіки у цій професії – рідкість), я отримала й посилку з книжкою Гната Хоткевича про Великого Кобзаря (вона так і називається “Про Шевченка” й побудована на архівних матеріалах, які дивом уціліли після арешту письменника) та тут же її й відклала, оскільки спершу хотіла почути (чи то пак прочитати) Вашу думку щодо доленосності 1830 року в житті Тараса. Справді Ваші міркування дуже цікаві, й навіть повстання, у якому майбутній Поет участі не брав і не міг брати, навіть якби й був у Варшаві (оскільки воно не принесло б йому жаданої волі, а означало б лише зміну гнобителів) справді відіграло, нехай і опосередковано, свою позитивну роль у долі Кобзаря – адже справді, якби не революція й не паніка Енгельгардтів, чи потрапив би Тарас до Петербурга, чи був би звільнений від статусу кріпака, чи став би дипломованим художником? Словом, нема лиха без добра...

З цими думками я знову відкрила книжку Г. Хоткевича. (вона невеличка – всього чотири статті). Гіпотезу про перебування у Варшаві знаний український письменник і музикант повністю спростовує, надаючи, як-то кажуть, “цілу жменю” аргументів. По-перше, якби Шевченко був того року у Варшаві, навіть не беручи участі у повстанні, а просто спостерігаючи через слухове вікно з якогось горища (як про це писав П. Зайцев зі слів професора Федора Вовка, водночас сумніваючись, чи не був це його, Вовка, домисел [33, 37]), революція не могла б не озватися у його творах (як озвався, скажімо, шлях до Петербурга в “Катерині”). Одначе навіть ті, хто нібито “чув” розповіді Кобзаря “про Варшаву” чи просто знав про них, не пригадують, аби йшлося про якісь буремні події. Свідомо замовчував, аби не ятрити давні рани? Але це здатна робити людина, яка чітко контролює свою свідомість і навіть підсвідомість. Таке може бути під силу хіба що переконаному тверезникові, яким Тарас Григорович (із жалем змушена це констатувати) аж ніяк не був, або ж спеціально вишколеному розвіднику. Народна мудрість каже: “Що у тверезого на умі, те у п’яного на язиці”. Тож рано чи пізно пережите й затамоване глибоко в закамарках підсвідомості мало б вихлюпнутися чи в розмові чи на папері. Натомість навіть натяку на опис польського повстання у творах Шевченка не знайдеш і зі свічкою – хіба що в поемі “Великий льох” згадуються Радзивілл та Потоцький:

*Я в Парижі була
Та три злата з Радзивілом
Та Потоцьким пропила.*

[115, I, 318]

У примітках мовиться:

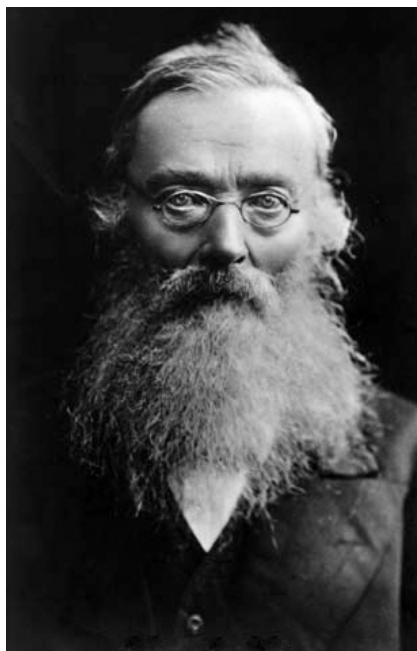
“Радзивілл, Потоцький – польські магнати. Володіли величезними маєтками в Польщі, Литві й в Україні. Брالی участь у польському повстанні 1830 – 1831 рр. Після його придушення емігрували в Париж і практично відійшли від визвольної боротьби польського народу” [115, I, 729].

Про якого ж саме Радзивілла і якого саме Потоцького йдеться? Щодо першого прізвища, можна припустити, що мова – про Міхала-Гедеона Радзивілла (1788 – 1850), котрий у часи польського повстання був командувачем польської армії (щоправда, недовго). Після придушення повстання був висланий до Ярославлю, а в 1836-му емігрував за кордон, але не у Францію, а в Німеччину, до Дрездена (згодом повернувся до Варшави, де й помер). Олександр Потоцький (1798 – 1868), син видатного військового й політичного діяча Речі Посполитої Станіслава-Фелікса Потоцького і його третьої дружини Софії (саме на її честь було створено славний дендропарк “Софіївка” в Умані), також мав причетність до повстання (хоча й досить опосередковану), а після його поразки теж емігрував, але до Італії. У Парижі ж скінчив свої дні брат Олександра – Мечислав (1799 – 1878), котрий, однак, у повстанні участі не брав, та й на час написання “Великого льоху” мешкав в Україні (якраз того року в Тульчині народився його син Микола Щенсн).

Але чи можна вважати згадку про цих людей згадкою очевидця про польську революцію? Анітрохи. Та й як писав той же таки Гнат Хоткевич, жодного спомену про цю подію немає й у листах до польських приятелів: “Дружить із поляками, вигнанцями, з людьми, що терплять за ту саму справу, за яку боролися їх брати 25 років тому на вулицях Варшави, на Гроховському полі, під Остроленкою. Згадує й тут Вільно (“Вільно також дорого по воспоминанням моему сердцу, как и твоему”) – і знову ні слова про справу, яка призвела Залеського й сотні таких самих Залеських до Сибіру, туркестанських степів, а то й шибениці” [103]. Уже цього, вважав дослідник, достатньо, аби сказати, що “Шевченко польської революції не бачив і в Варшаві не був”.

Яка ж генеза цієї легенди? Вперше про перебування Кобзаря у Варшаві написав згаданий Вами Михайло Чалий (Сава Ч.) у “Нових матеріалах до біографії Шевченка”, видрукуваних 1862 року журналом “Основа” [71]. Але вже через рік “Вестник Юго-Западной и Западной России” [50] публікує “Епізоди з життя Шевченка” подані Петром Мартосом, на кошти якого було видрукувано перший “Кобзар”. У цьому матеріалі (до речі, доволі цинічному за тоном – особливо, якщо брати оригінал, а не “причесаний” варіант у “Спогадах про Тараса Шевченка”, виданих у Києві 1982 року) вказується, однак, на цілу низку неточностей, яких припустився М. Чалий, зокрема на таку: “Несправедливо сказано, що Тараса було відправлено до Петербурга по етапу; його було відправлено, серед іншої прислуги, з панським обозом” [84, 71]. То ж чи можемо ми твердити, що і у “варшавській історії” він не припустився такої ж

неточності? Тим паче, що подає він не власні відомості, а інформацію зі слів Івана Сошенка, сам же зауважуючи, що художник, у якого “було вдосталь і свого горя, багато чого із почутого [від Шевченка. – **Одн.**] забув” [84, 48].

Микола Костомаров

Автор невідомий ■

Фото з сайту <http://spor.ucoz.ru/Kostomarov.jpg>

Тепер про Костомарова. Микола Іванович справді стверджував, що Тарас Шевченко “розповідав, як він був у Варшаві під час повстання 1830 року”, але при цьому не обумовлював, що чув це безпосередньо від Тараса Григоровича. Таким чином це могла бути і вторинна інформація. Чия? І тут зринає два криптоніми – З-ла (у матеріалах Чалого) і Z у публікації Мартоса. Згадка в останній статті про шафу, де в цього Z зберігалися пляшки та сулії з різноманітними наливками та горілками (їх він називав своїми “дітками”), дає змогу з певністю твердити, що і в першому, і в другому випадку йдеться про Шевченкового сучасника й приятеля Віктора Миколайовича Забілу – талановитого українського поета-романтика, пісняра (либонь, усім відомі романси Михайла Глінки “Гуде вітер вельми в полі” та “Не щебечи соловейку” на вірші В. Забіли; окрім того Віктор Миколайович і сам був здібним мелодистом – згадаймо його “Голуба”, “Човника”, “Не плач, дівчино” тощо) й не менш талановитого винахідника й виробника цілющих напоїв. Власне, той, хто прагне докладно довідатися про цю непересічну і вельми нещасливу людину, може набрати в Гуглі, Рамблері або Яндексі “Чудодійні напої поета Віктора Забіли” – це назва надзвичайно цікавого есею так часто згадуваного Вами Володимира Сиротенка (окрім розповіді про поета, там подаються рецептури й технології домашнього виготовлення цих напоїв – не раджу тільки

зловживати ними, як і взагалі спиртним). Сама ж лише окреслю деякі факти біографії Віктора Забіли, аби було зрозумілим те, про що йтиметься далі.

Віктор Забіла

Автор невідомий ■
Репродукція з сайту
http://uk.wikipedia.org/wiki/Забіла_Віктор_Миколайович#/media/File:Zabila_victor.jpg

Народився “поет єдиної любові і автор тисячі горілок”, як його величає В. Сиротенко, 1808 року на хуторі Кукуріківщина, (тепер це село Забілівщина Борзнянського району Чернігівської області) в сім’ї дрібного поміщика, нащадка старовинного козацько-старшинського роду, борзнянського мирового судді Миколи Забіли.

У 1822 – 1825 роках навчався у Московську чотирикласній губернській гімназії та Ніжинській гімназії вищих наук. За свідченням Пантелеймона Куліша, Забіла вчився в Ніжині разом з Гоголем і навіть сидів з ним на одній лаві, хоч були радше суперниками, аніж друзями.

У 1825–1834 роках був на військовій службі. Вийшовши у відставку в чині поручника, повернувся до свого маєтку. Був закоханий у сестру згаданого у Вашому листі Миколи Білозерського та письменниці Ганни Барвінок (дружини П. Куліша) Любу (маєток Білозерських був по сусідству з Кукуріківщиною, в Мотронівці. Кохання було взаємним, відбулися заручини, йшлося до весілля, й тут Любин батько “переграв ситуацію”, й віддав дочку за багатого вдівця Івана Боголюбцева, котрий купив собі село неподалік від Мотронівки...

З горя Віктор захворів, почав сильно пити. В пошуках “напою забуття” експериментував у домашній винокурні (на це мали право лише дворяни), винайшов чимало оригінальних рецептур. Він став прототипом Віктора Олександровича у Шевченковій повісті “Капітанша”, 1861 року супроводив домовину Кобзаря від Борзни до Канева, брав участь у похороні, разом з селянами впорядковував Поетову могилу на Чернечій горі, а через вісім літ упокоївся, так і не забувши свого втраченого кохання.

Повернімося ж до споминів М. Білозерського, точніше, до розповіді Тараса Шевченка Віктору Забілі про “етап із Варшави”. З Кобзарем Забіла познайомився 1843 року в Качанівці, 1846-го – зустрічалися у маєтку Т. Волховської в Мойсівці, а 1847 року Поет відвідав друга на його рідному хуторі. Остання зустріч Т. Шевченка та В. Забіли відбулася за два роки до відходу Кобзаря з земного життя – у 1859-му. Отже, розмови на “віленські” чи “варшавські” теми могли відбуватися саме в ті роки, себто вже після пережитої Віктором Миколайовичем драми, тоді коли він уже вперто шукав “напій забуття” й не знаходив, коли часті “дегустації” власної продукції почали даватися взнаки далеко не з кращого боку. За всього співчуття до гіркої долі “поета єдиної любові”, ми повинні запитати себе: чи можна з певністю твердити, що розповіді друга він чув у тверезому стані, чи можемо поручитися за адекватність сприйняття почутого, за точність передачі, зрештою, чи можемо безоглядно довіряти вже вторинним свідченням В. Забіли? Не знаю, як хто, а я б, наприклад, остереглася...

Спростовує Гнат Хоткевич і версії про навчання Тараса як у Йонаса Рустемаса, так і в будь-кого з Лампі. Перший його аргумент – відсутність хоч би найменших прямих свідочств про те, “що Шевченко взагалі вчився, а коли вчився, то іменно у Рустема і іменно у Лампі” [104]. Друге – чому, будучи свого часу учнем таких відомих майстрів, Тарас Григорович, ніде не згадує про своє навчання у них? Потрапивши ж у Петербурзі в учні до Василя Ширяєва, чоловіка доволі грубого й навіть жорстокого, порівнює його не з Лампі чи Рустемом (так пишеться прізвище художника у Хоткевича), а з дяконом-малярем – чи то хлипнівським (у якого пробув лише два тижні), чи, радше, лисянським (три дні пронаймував) та дяком-хіромантом (той узагалі вділив Тарасові не більш як півгодини), ба навіть із Совгирем із далекого дитинства: “Ширяев соединял в себе все качества дьячка-спартанца, дьякона-маляра и другого дьячка – хиромантика; но несмотря на весь гнет тройственного его гения, я в светлые весенние ночи бегал в Летний сад рисовать со статуи, украшающих сие прямолинейное создание Петра” [115, V, 198]. Та й, врешті-решт, ставши учнем великого Карла Брюллова молодий художник теж не допускає жодного порівняння ні з Рустемасом, ні з Лампі.

Є, щоправда, одна-єдина згадка (її, як аргумент, зокрема, обстоювали Олексій Новицький та Омелян Пріцак) – це слова Тараса Шевченка з його листа до Броніслава Залеського від 10 лютого 1855 року:

“Ты спрашиваешь меня, можно ли тебе взять кисть и палитру. На это мне отвечать тебе и советовать довольно трудно, потому что я давно не видал твоих рисунков. И теперь я могу тебе сказать только, что говаривал когда-то ученикам своим старик Рустем, профессор рисования при бывшем Виленском университете: «Шесть лет рисуй и шесть месяцев малой, и будешь мастером». И я нахожу совет его весьма основательным. Вообще, нехорошо прежде времени приниматься за краски. Первое условие живописи – рисунок и круглота, второе – колорит. Не утвердившись в рисунке, пр[ин]ятыся за краски – это все равно, что отыскивать ночью дорогу. Если можно достать в Оренбурге хороший пейзаж, масляными красками написанный, то попробуй его

скопировать, но без хорошего оригинала я тебе советую кистей и в руки не брать” [115, VI, 87-88].

*Автопортрет
Яна Рустема*

Автор: Ян Рустем (Йонас Рустемас) ■

Репродукція з сайту

http://www.ldm.lt/LDM/sukilimas_virtuali_2.htm

Ця згадка, однак, не похитнула Гната Хоткевича в переконанні, що Шевченко ні в Рустема, ні, тим паче, в Лампі не навчався. Свою впевненість письменник аргументував власними пошуками доказів перебування Кобзаря “у цих двох учителів”, наголошуючи при цьому, що майже жоден, до кого він звертався (за винятком професора Варшавського університету, доктора Зигмунта Батовського), узагалі не дав у відповіді на це питання. “Те, що я не дістав відповіді від інших, – писав Г. Хоткевич, – можна толкувати всякими способами, а між іншим і тим, що просто нічого було відповідати. Якби було що сказати, то може би чоловік і відповів, але як нема нічого, ніяких даних, то не хочеться й заходитись. Отже, навіть мовчання варшавських знавців я ладен розцінювати як доказ того, що жодних вказівок на перебування Шевченка у Лампі вони не знали” [104].

Що ж відповів Гнатові Мартиновичу згаданий уже Зигмунт Батовський у листі від 19 грудня 1930 року? Читаємо: “Він [доктор Натовський. – **Одн.**] писав, що з біографії Лампі нічого не можна вбачити для мене цікавого. З численних учнів його, відомих професорові, є лише славний потім Петро Михайловський, але то з літ перед Шевченком. Із пізніших же літ – Отто Шютц...” [104]. Однак поряд із цим пан Зигмунт констатував, що Лампі “виїздив до Вільна”. Так само не доводилося професорові натрапити на зв’язки Шевченка з Рустемасом (звернення до віленських учених також не увінчалися успіхом).

“Що послужило Новицькому підставою видвинути свою легенду? – запитує Г. Хоткевич і тут же відповідає: “Фраза Рустема, яку згадав Шевченко при кінці свого життя. Цілий вік мовчав, а перед смертю надумався” [104].

Так таки й “перед смертю”? Та ж до скону Поета лишалося ще добрих шість літ! Даруйте, але це, хоч, може, мимовільне, а все ж таки пересмикування фактів (пробачимо його авторові, зваживши на захоплення темою)... Далі Г. Хоткевич каже, що у згаданій фразі Тарас Григорович жодним словом не обмовився, що йдеться про слова, почуті безпосередньо від його вчителя. Просто, мовляв, наведено ходячий афоризм, який Митець іще юнаком міг чути, спілкуючись із його учнями у Вільні, або ж навіть уже будучи студентом Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі. Бо ж на навчання ні у Лампі, ні у Рустемаса у нього в Вільні просто не було часу.

Останній аргумент дослідника – це віддання Тараса у Петербурзі в науку до Василя Ширяєва. Це після навчання в таких майстрів? Щось, як-то кажуть, не “витанцьовується”.

І от майже згодившись із Гнатом Мартиновичем і майже прийнявши його докази не на користь навчання в Рустемаса й Лампі (та, зрештою, й Ширяєв, попри аж ніяк не янгольську вдачу, не був таким уже монстром, як може здатися, мав колекцію естампів, розписував театри, цікавився поезією Олександра Пушкіна тощо), я все-таки замислилася над двома питаннями.

Портрет батька (1829 – 1830)

Автор: Тарас Шевченко ■

Репродукція з видання: Тарас Шевченко.

Повне зібрання творів у десяти томах. – К., 1961-1964. – Т. 7:

Живопис, графіка 1830-1847.

Сайт <http://izbornyk.org.ua/shevchenko/shev7336.htm>

Перше: найраніші малюнки Тараса Шевченка (якщо не рахувати кирилівських “коней” і “солдатів”), датуються 1829-1830 роками, тобто віленським періодом. Мені особисто відомо два таких малюнки – “Портрет батька” і “Погруддя жінки”. Коли порівняти їх – “небо” і “земля”: якщо перший із творів з головою видає хоча й здібного, але все ж таки самоука (бо ж самоуком був і перший його вчитель Степан Превлоцький), то “Погруддя” свідчить уже про значну обізнаність із технікою малюнка. Звідки така обізнаність у ті роки, якщо – за Г. Хоткевичем – навчання у майстрів не було. Можливо були якісь короткочасні консультації якщо не з самим Й. Рустемасом, то бодай із його учнями (адже в цього майстра навчався брат Ядвіги Гусиковської Франек)?

Погруддя жінки (1830)

Автор: Тарас Шевченко ■

Репродукція з видання: Тарас Шевченко.

Повне зібрання творів у десяти томах. – К., 1961-1964. – Т. 7:

Живопис, графіка 1830-1847.

Сайт <http://izbornyk.org.ua/shevchenko/shev7001.htm>

Друге: чому в листі до Б. Залеського Шевченко називає саме цього художника, хоч йому були відомі імена й творчість багатьох видатних майстрів різних епох? Ці питання, схоже, Гната Мартиновича не цікавили...

Якби там не було, питання про “доширяєвське” навчання Тараса (як і його “варшавський вояж”), справді, залишаються “темними місцями” в шевченкознавстві,

а от щодо доленосності 1830 року в житті Великого Кобзаря навряд чи в кого виникнуть сумніви.

На цьому слові будьте здорові! Натхнення Вам весняного – адже завтра вже березень.

З повагою і приязню –

Ваша Однодумниця.

Автор – Однодумниці:

б. 03. 2013 р.

Дорога Однодумнице!

Дякую за інформацію про Гната Хоткевича. Ваша розповідь мене заінтригувала настільки, що я тут-таки вийшов на Юриста-Книголюба, у якого, волею щасливого випадку, виявилася згадана книжка (справді вкрай рідкісна), позичив її на ніч і, як-то, кажуть на одному диханні прочитав. Якщо про Варшаву й Лампі можна, зрештою, сказати, що Гнат Мартинович розставив крапки над “і” й розвіяв поширену легенду, то з Йонасом Рустемасом вийшла не “крапка”, а, так би мовити, “трикрапка” – чимало що залишається неясним, і наведені Вами приклади цілком це підтверджують.

Але пора йти далі. Наступна “вісімка” веде нас до 1838 року, про який навіть сумлінний школяр скаже, що це рік, коли Тарас Шевченко здобув сподівану волю. Сам Поет про це розповідав так:

“В 1837 году Сошенко представил меня конференц-секретарю Академии художеств В. И. Григоровичу с просьбой – освободить меня от моей жалкой участи. Григорович передал его просьбу В. А. Жуковскому. Тот сторговался предварительно с моим помещиком и просил К. П. Брюллова написать с него, Жуковского, портрет с целью разыграть его в частной лотерее. Великий Брюллов тотчас согласился, и вскоре портрет Жуковского был у него готов. Жуковский, с помощью графа М. Ю. Вьельгорского, устроил лотерею в 2500 рублей ассигнациями, и этою ценою куплена была моя свобода в 1838 году, апреля 22” [115, V, 199].

П. Мартос говорив про це зовсім інакше:

“Наприкінці 1837 чи на початку 1838 року якийсь генерал замовив Шевченкові свій портрет олійними фарбами. Портрет вийшов дуже вдалий і, головне, надзвичайно схожий. Його превосходительство був дуже некрасивий; художник, зображуючи його, не відійшов від правди. Можливо, це, а можливо, й те, що генералові не хотілося дорого, як йому здавалося (хоча він був дуже багатий), платити за таку бридку фізіономію, але він відмовився забрати портрет. Шевченко, замазавши генеральські атрибути й прикраси, навів замість них на шию рушник і, додавши до нього приладдя для гоління, віддав портрет у цирюльню для вивіски. Його превосходительство впізнав себе, і от спалахнув генеральський гнів, який треба було вгамувати хоч би там що...

Дізнавшись, хто такий Шевченко, генерал приступив до Енгельгардта, який перебував тоді в Петербурзі, з пропозицією купити в нього кріпака. Поки вони торгувалися, Шевченко дізнався про це і, розуміючи, що його може чекати, кинувся до Брюллова, благаючи врятувати його. Брюллов повідомив про це В. А. Жуковського, а той – імператрицю Олександру Федорівну. Енгельгардта попередили, щоб він утримався продавати Шевченка.

Неодмінною умовою задоволення клопотання про Шевченка імператриця зажадала від Брюллова закінчити портрет Жуковського, який Брюллов давно вже обіцяв, навіть почав малювати, але облишив, як це дуже часто бувало з ним. Портрет незабаром було закінчено й розіграно в лотереї між високими особами імператорської фамілії. Енгельгардту внесено було гроші за Шевченка...” [84, 71-72].

Сумнівно, що в доакадемічний період Тарас міг працювати з олією, причому настільки професійно, щоб йому замовляли портрети генерали.

Тодішні живописні роботи Шевченка – “Портрет П. В. Енгельгардта” (1833), “Голова жінки” (1834), “Портрет Є. П. Гребінки” (1837), “Портрет невідомого” (1837 – 1838), “Портрет дівчини з собакою” (1838) та деякі інші. – як, правило, акварельні (лише в роботах 1836 року “Александр Македонський виявляє довір'я своєму лікареві Філіпу” та “Смерть Віргінії” задіяно і туш). Олія ж з'являється в доробку Художника, починаючи з “Голови матері” (1838 – 1840), але цей твір належить до часу навчання вже вільного Т. Шевченка в Академії мистецтв. Тож залишимо згаданий вище епізод на совісті оповідача, пам'ятаючи про його загалом цинічну вдачу й погордливе ставлення до Тараса Григоровича.

Автопортрет Карла Брюллова

Автор: Карл Брюллов ■

Репродукція з сайту

http://www.art-catalog.ru/picture.php?id_picture=3644

Серед причетних до викуплення з кріпацтва Великий Кобзар називав художників Карла Брюллова, Олексія Венеціанова, поета й перекладача Василя Жуковського (саме виручку від розіграшу в лотерею портрета В. Жуковського роботи К. Брюллова в сумі 2500 рублів було внесено як суму викупу), історика мистецтв Василя Григорівича, композитора Михайла Вієльгорського. Почуття вдячності до цих людей Поет зберіг на все життя. Як ми знаємо, В. Жуковському була присвячена поема “Катерина” (її Шевченко розпочав тоді ж таки, – у 1838-му), В. Григорівичу – перше видання “Гайдамаків”. Мабуть, усім шанувальникам творчості Кобзаря відомі такі рядки з поеми:

*Єсть у мене щирий батько
(Рідного немає) —
Дасть він мені раду з вами,
Бо сам здоров знає,
Як то тяжко блукать в світі
Сироті без роду;
А до того — душа щира,
Козацького роду,
Не одцуравсь того слова,
Що мати співала,
Як малого повивала,
З малим розмовляла;
Не одцуравсь того слова,
Що про Україну
Сліпий старець, сумуючи,
Співає під тином...*

[115, I, 133]

Василь Іванович Григорович

Автор: Олександр Варнек ■
Репродукція з сайту <http://www.artsait.ru/art/v/varnek/art1.php>

“Щирий батько” – це якраз про Григоровича. К. Брюллов (“Карл Великий”), О. Венеціанов (“старик Венеціанов”), В. Жуковський та М. Вієльгорський (“граф Вельєгорський”) є дійовими особами повісті “Художник”, окрім того, про Михайла Юрійовича згадується в “Прогулке с удовольствием и не без морали” – як про “достойного представителя человеколюбия” [115, IV, 309].

Окремого уточнення потребує питання про роль Івана Сошенка у творчій долі Т. Шевченка і викупленні його з кріпацтва.

У “Шевченківському словнику” [110, II, 223] читаємо, що Сошенко один з перших звернув увагу на художній хист Шевченка. Та й сам Іван Максимович згодом зізнавався М. Чалому:

“Коли я був у «гіпсових головах» чи то, здається, вже у «фігурах» (1835 – 1836), разом зі мною малював брат дружини Ширяєва. Від нього я дізнався, що в його зятя служить у підмайстрах мій земляк Шевченко, про якого я дещо чув ще у Вільшаній, під час перебування у свого першого вчителя С. С. Превлоцького. З першого ж дня нашого з ним знайомства я помітив у нього велике бажання вчитися живопису. Він почав бувати в мене в свята, тому що в звичайні дні й мені було ніколи, і його хазяїн не відпускав. Під час цих відвідин Тарас уривками розповідав мені деякі епізоди з свого минулого і майже завжди закінчував свої розповіді наріканнями на долю.

Мене до глибини душі схвилювала жалюгідна доля юнака, але допомогти йому я був неспроможний. Та й чим міг допомогти його горю я, бідний трудівник-малюв, який працював безперервно заради шматка хліба насущного, без зв’язків, без протекції, без грошей.

У цей час я був добре знайомий з відомим малоросійським письменником Є. Гребінкою. От з ним я насамперед і порадився, як же допомогти нашому землякові. Гребінка щиро поставився до моєї пропозиції, почав часто запрошувати Тараса до себе, давав йому читати книжки, переказував різні відомості і т. ін. Потім уже я представив Тараса конференц-секретареві Академії мистецтв В. І. Григоровичу з великим проханням визволити його з жалюгідного становища” [84, 52, 53].

Познайомилися обидва митці в липні 1836 року. Розгорнімо тепер книгу “Тарас Шевченко: Документи та матеріали до біографії. 1814 – 1861” і перенесімося з 1838-го на три роки назад – у 1835-й. 4 жовтня того року в журналі Товариства було зроблено запис:

“В заседании присутствовали: г. Председатель граф В. В. Мусин-Пушкин-Брюс, гг. члены: граф П. И. Кутайсов, граф Ф. П. Толстой, А. П. Сапожников, граф М. Ю. Виельгорский, В. И. Григорович.

[...] 12. По рассмотрении рисунков постороннего ученика Шевченко, Комитет нашел оные заслуживающими похвалу, и положил иметь его в виду на будущее время [...]" [89, 9].

Отже, Григорович, як бачимо, знав малюнки “стороннього учня” ще задовго до знайомства Тараса з Сошенком, і не “одним із перших”, х то помітив талант юнака, був молодий художник (на той час студент Академії мистецтв), а, так би мовити, “ще одним”. Та й соціальний статус його (про що згадував сам Іван Максимович) не давав йому змоги бодай якось клопотатися перед поміщиком про звільнення кріпака – на це мав право лише дворянин. Тож у свідченні І. Сошенка про представлення ним Шевченка Григоровичу (а також у власне Кобзаревій згадці про це в автобіографії – він називає 1837 рік), може йтися хіба що про їх “очне” знайомство, і Сошенкові роль зводилася до ролі звичайного посередника між кріпаком і справді впливовими людьми, здатними докорінно змінити його долю.

Та повернімося до “стороннього учня”. На підставі документального підтвердження того, що відвідувати рисувальний клас при Товаристві заохочування художників Тарас Шевченко почав відвідувати ще 1835 року, а також відомостей про членство у цьому Товаристві О. Венеціанова (школа для обдарованих молодих людей – переважно кріпаків, – діяла за підтримки товариства навперемінно то в маєтку художника у Сафонкові, то в Петербурзі), полтавська дослідниця Рената Смирнова дійшла висновку, що шляхи Шевченка, Венеціанова та Григоровича могли перетинатися ще тоді, у 1835-му. Так само спростувала вона й твердження Л. Хінкулова, що акварельними роботами Тарас Григорович почав займатися згідно з рекомендацією Івана Сошенка (в невідповідності такого твердження історичній правді можна пересвідчитися, тільки глянувши на хронологію малярських робіт Т. Шевченка, де найраніша з відомих акварелей – портрет П. Енгельгардта, – датується 1833 роком, себто за три роки до знайомства з Сошенком; це, зрештою, фіксує навіть критикований Р. Смирновою “Шевченківський словник” [110, I, 28; II, 136]). Водночас дослідниця подає надзвичайно цікаву інформацію щодо того, х то рекомендував талановитого юнака “стороннім учнем” Товариства заохочування художників, таємно оплачував його навчання. Виявляється, ним був ніхто інший, як славетний Микола Гоголь [82], про якого Великий Кобзар писав у листі до Варвари Рєпніної від 7 березня 1850 року: “Перед Гоголем должно благоговеть как перед человеком, одаренным самым глубоким умом и самою нежною любовью к людям!” [115, VI, 54]. У спогадах Григорія Данилевського наводяться, власне, слова Миколи Васильовича про Тараса Григоровича: “Я знаю и люблю Шевченка, как земляка и даровитого художника; мне удалось и самому кое-чемъ помочь в первомъ устройствѣ его судьбы” [24]. У статті “Гоголь” згаданого “Шевченкового словника” це місце коментується так: “Якою саме була ця допомога – досі не з’ясовано” [110, I, 160]. Тепер, на щастя, з’ясовано.

Ізнову про 1838-й. Окрім здобуття сподіваної волі, цей рік означився у Тараса Шевченка й початком навчання в Академії мистецтв – цього разу не гіпотетичного (як у Лампі чи Рустемаса), а таки реального. Зміни у соціальному статусі спричинили й потужний сплеск поетичного натхнення (хоч писати – принаймні українською мовою, – молодий Поет почав ще за рік до викуплення з кріпацтва: саме тоді було створено балладу “Причинна” [115, I, 71–78] і, ймовірно, вірш “Нудно мені, тяжко – що маю робити?..” [115, I, 405]). 1860 року він згадував:

“О первых литературных моих опытах скажу только, что они начались в том же Летнем саду, в светлые, безлунные ночи. Украинская строгая муза долго чуждалась моего вкуса, извращенного жизнью в школе, в помещичьей передней, на постоянных дворах и в городских квартирах; но когда дыхание свободы возвратило моим чувствам чистоту первых лет детства, проведенных под убогою батьковскою стрехою, она, спасибо ей, обняла и приласкала меня на чужой стороне. Из первых, слабых моих опытов, написанных в Летнем саду, напечатана только одна баллада «Причинна» (нічого собі “слабые опыты” – аж чотири фрагменти балади стали народними піснями й серед них славнозвісна “Реве та стогне Дніпр широкий”, що і в радянський час, і нині є позивними Українського радіо! – Авт.). Как и когда писались последовавшие за нею стихотворения, об этом теперь я не чувствую охоты распространяться” [115, V, 198].

А тоді, у 1838-му, були написані чотири “Думки” (“Тече вода в синє море...”, “Вітре буйний, вітре буйний...”, “Тяжко-важко в світі жити...” та “Нащо мені чорні брови...”), “Тарасова ніч”, “На вічну пам’ять Котляревському”, розпочато роботу над “Катериною”. Три твори з названих вище (“Нащо мені чорні брови...”, “Катерина” й “Тарасова ніч”) через два роки увійшли до першого видання “Кобзаря”. Більшість же поезій, написаних у той доленосний рік (а також створену раніше “Причинну” і розділ із “Гайдамаків”, написаний пізніше) Євген Гребінка надрукував 1841 року в альманасі “Ластівка”.

1838 + 8 = 1846. Квітень цього року означився вступом Тараса Шевченка до Кирило-Мефодіївського товариства – таємної антицаристської та антикріпосницької організації, заснованої в Києві у грудні 1845 – січні 1846 року Миколою Гулаком, Миколою Костомаровим та Василем Білозерським. Саме за участь у цій організації Великий Кобзар 5 квітня наступного року був заарештований на Дніпровській переправі у Києві, відправлений до Петербурга й ув’язнений в казематі “Третього відділу”, а невдовзі призначений рядовим у Окремий Оренбурзький корпус із правом вислуги. На вирок Поетові сам імператор Микола I власноруч написав: “под строжайший надзор, с запрещением писать и рисовать” [89, 130].

Розпочався новий, либонь найтяжчий етап ініціації Шевченка, його посвячень у Тараси (бунтарі) і в Кобзарі. Але – який парадокс! – він був і чи не

найплідніший у його житті. Цикл “В казематі” зі справжніми шедеврами “Ой одна я, одна...”, “За байраком байрак...”, “Мені однаково...”, “Садок вишневий коло хати...”, численні твори періоду заслання (поєми “Княжна”, “Іржавець”, “Москалева криниця”, “Царі”, “Титарівна”, “Марина”, “Варнак”, “Сотник”, “Петрусь”, балади “Коло гаю в чистім полі...”, “У тієї Катерини...”, “У Вільні, городі преславнім...”, повісті, образотворчі роботи тощо). Царська заборона й муштра відіграли в житті Поета роль, зворотну сподіванням можновладців. Пройшовши “жорстку огранку” (скористаюсь поетичним образом згаданого вже В. Бича), мистецький алмаз Кобзаря заіскрився справжнім діамантом.

I, нарешті, 1846 + 8 = 1854. Цим роком датується особливий сплеск зацікавлення Тараса Григоровича на засланні величною пам’яткою давньоруської літератури – “Словом про Ігорів похід”. У листі Поета до Андрія Козачковського від 14 квітня 1854 року читаємо:

“Давно ворухиться у мене в голові думка, щоб перевести на наш прекрасний український язик «Слово о полку Игоря». Так нема в мене подлинника, а перевода читать не втну. Так от що я думаю. У вашій семінарській бібліотеці певне єсть издание Шишкова або Максимовича «Слово о полку Игореве», перевод с текстом, то ти великої ради моєї любові попроси якого-небудь скорописца списать для мене один екземпляр з переводом текст сієї невеличкої, но премудрої книги, а я тобі за це... що ж я тобі зроблю, убогий? Подякую щирим сердцем та й білш нічого. Вонми гласу моленія Бода, друже мій єдиний, пришли мені текст «Слова о полку Игоря», а то на твоїй душі буде гріх, як не буде воно, те «Слово», переведено на наш задушевний, прекрасний язик” [115, VI, 78].

Через сімнадцять днів – 1 травня 1854 року, – Шевченко пише з Новопетровського укріплення Осипові Бодянському:

“Привітай, друже мій єдиний, оцього уральського козачину, я познакомився не дуже давно, він мені тойді здавався добрим чоловіком і щирим уральським козаком, може, тепер зопсувся у вашій білокаменній. Ось що! Він у тебе попросить для мене «Слово о полку Игоря» Максимовича або Шишкова, дай йому ради святої нашої поезії один екземпляр, коли маєш. Бачиш, у мене давно вже думка заворушилась перевести його, те слово, на наш милий, на наш любий український язик” [115, VI, 79].

Останній із цитованих листів особливо символічний з огляду на інформацію (чи дезінформацію), яка гуляє нині просторами Інтернету – мовляв, такого словосполучення, як “українська мова” (“украинский язык”) Тарас Шевченко не знав і не вживав [125]. Тим, хто так вважає (чи, як зомбі, повторює вже кимось мовлене) я б радив завантажити з Мережі електронні копії журналу “Русская старина” за 1883 рік, зокрема XXXIX том, де у 9-му випуску вперше

опубліковано згаданий вище лист Шевченка до Бодянського (або ж прочитати цей випуск у режимі “онлайн” в електронній бібліотеці “Руніверс” на сайті <http://www.runivers.ru>). Якщо комусь ліньки це зробити (Вас це, на щастя, не стосується), повторю згадане речення з листа у такому вигляді й такому правописі, в якому воно подається в першодруці: “Бачишь у мене давно вже думка заворушалась перевести його те слово на нашъ милый, на нашъ любий Украинскій языкъ, достань будь ласкавъ, та передай цѣму козачини” [92, 643].

Відхилився я від теми, бо надто вже “дістали” мене подібні заяви. Так і хочеться повторити слідом за Ліною Василівною:

*Я люблю всі нації.
Я ненавиджу тільки одну націю –
п р о ф а н а ц і ю.*

[42, 42]

Повернімося, однак, до “Слова”. На жаль, сподіваного тексту Тарас Григорович тоді так і не одержав, інакше не звертався б 5 грудня 1857 року до Михайла Щепкіна із проханням: “Поцілуй старого Максимовича за мене, та чому він не шле мені своє «Слово о полку Игореве»?” [115, V, 147]. Напевно, Кобзареве прохання цього разу було таки задоволене, оскільки в описі Шевченкової книгозбірні значиться аж три видання “Слова” [2, 368]. А головне – задум україномовної інтерпретації пам’ятки у 1860 році був, нехай частково, але здійснений. Це два варіанти “Плачу Ярославни” та фрагмент “З передсвіта до вечора...”.

Отаке-то, дорога Однодумнице. І щоб зовсім не узурпувати владу щодо визначення доленосних дат, старий стиль залишаю за Вами (як тоді з А. Кримським).

До побачення. Вітаю Вас із прийдешніми святами – 8-м Березня (а якщо воно асоціюється у Вас тільки з Кларою Цеткін – то просто з Весною) і, ясна річ, із Днем народження Великого Кобзаря.

Ваш Автор.

Однодумниця – Авторіві:

12. 03. 2013 р.

Дорогий Авторе!

Щиро дякую за привітання!

До 8 Березня я звикла з дитинства і про Клару Цеткін якимось не згадую. Для мене це справді свято Весни й чоловічої уваги. Коли навіть мій директор, котрий у будні косує на мене і все придумує, яку б шпильку кинути на мою адресу, цього дня завжди приязний і багатий на компліменти – це щось таки значить!

Помітила, до речі, цікаву закономірність: може, це мені лише здається, але у дні присвячених знаковим для нашого народу постатям урочистостей людям, як правило, сприяє й погода. Щось не пригадуваю, щоб 25 лютого (День народження Лесі Українки), 9 й 10 березня (День народження й День пам'яті Кобзаря), були сильні морози або снігопади, не пригадую, щоб 22 травня (День перепоховання Тараса Шевченка на Чернечій горі в Каневі) були сильні дощі, а 1 серпня (День пам'яті Лесі Українки) – палюча спека. Те ж і з Франковими днями. Ніби передбачено, що в ті дні люди стоятимуть біля пам'ятників із непокритими головами, молитимуться за упокій душ цих Світочів Думки, виступатимуть із промовами й читанням їхніх та власних віршів. Так було й цього року...

Тепер щодо старого стилю. Коли Ви читали лекцію про Агатангела Кримського, я справді насмілилася доповнити її своїми викладками. Дякую, що не забули.

Дата народження Тараса Григоровича Шевченка за старим стилем – 25. 02. 1814. Сума цифр – 23. Згідно з книгою С. Неаполітанського та С. Матвєєва “Біблійна нумерологія” число 23 пов'язане з Тайнством Сповненості [55, 141], з творчістю, воно є символом радості, віддалення, радості, нитки і життя [55, 142]. Балада “Причинна”, якою відкриваються сучасні видання “Кобзаря” – либонь, найперша з викінчених поезій Тараса Шевченка, – вийшла з-під пера 23-річного юнака (ще кріпака), у 1837 році. Ймовірно, це сталося на початку року, бо вже 31 березня художник Аполлон Мокрицький на квартирі Карла Брюллова у присутності самого Брюллова та В. Григоровича читав поезії молодого митця (і, гадаю, це були “Нудно мені, тяжко – що маю робити?..” та “Причинна”), які припали Карлові Павловичу до вподоби. Було вирішено запросити В. Жуковського, щоб спільно вирішити питання про звільнення Шевченка з кріпацтва. Через два дні К. Брюллов почав писати відомий портрет Жуковського [2, 18, 19], а невдовзі разом з Венеціановим завітав до Павла Енгельгардта з проханням про звільнення Тараса. Поміщик у відповідь зажадав великого грошового викупу [34, 45]. Так, зрештою, почалася історія з розіграшем у лотерею згаданого портрета.

Для Шевченка це був час важкої хвороби. У повісті “Художник” описується недуга, що тривала два тижні й супроводжувалася гарячкою, маренням і втратою свідомості [115, IV, 141, 142]. Що це було? Тяжка форма грипу? Пневмонія? Малярія? Тиф? Знаний український лікар і педагог, кандидат медичних наук Петро Коваленко у своєму дослідженні “«Серце моє трудне, що в тебе болить?» (Захворювання і смерть Т. Г. Шевченка з погляду сучасної медицини)” пише: “Якщо враховувати пору року (березень – квітень) у холодному Петербурзі, то це могло бути якесь важке простудне захворювання, наприклад, запалення легенів (пневмонія). Не виключена можливість інфекційної хвороби, для якої більш характерна така висока температура та кількаденна втрата свідомості. Однак це тільки гіпотези” [40, 27].

Я не лікар (хоч у дитинстві мріяла ним стати), й не мені судити про причини недуги Тараса Шевченка. Та все ж, попри запевнення самого Письменника, що герой його (себто, по суті, він сам), “как тот сказочный преслоутый богатырь,

оживал и крепел не по дням, а по часам” [115, IV, 143], дозволю собі припустити, що саме недуга 1837 року першою вдарила по імунітету молодій людині, спричинивши в майбутньому серйозні проблеми зі здоров’ям, які, зрештою (вкупі з зовнішніми факторами), й призвели до того, що Поет полишив цей світ 47-літнім.

1837 + 23 = 1860. Рік, що ознаменував вихід на новий етап творчості [109]. 23 січня в друкарні Пантелеймона Куліша побачило світ нове, значно спотворене цензурою видання “Кобзаря” [2, 298]. До книги увійшли такі поезії, як “Думи мої, думи мої...”, “Перебендя”, “Тополя”, “Утоплена”, “Причинна”, “Тече вода в синє море...”, “Вітре буйний, вітре буйний...”, “Тяжко, важко в світі жити...”, “Нащо мені чорні брови...”, “До Основ’яненка”, “Іван Підкова”, “Тарасова ніч”, “Гамалія”, “Катерина”, “Наймичка”, “Гайдамаки”, “Псалми Давидові”. Декілька примірників надруковано без цензурних купюр. Через три дні в газеті “Северная пчела” було вміщено лист журналіста Леоніда Блюммера до видавця часопису, де, зокрема, мовилось”: “Спешим уведомить читателей о выходе в свет стихотворений малороссийского поэта Т. Г. Шевченко под титулом «Кобзарь». Эта небольшая, но великолепно изданная книжка украсила бы каждую самую богатую литературу, это истинно гениальное произведение даровитого художника; в нем, как в Крылове – Русь, отразилась вся Украина поэтическая, философская, жизненная, будничная!” [34, 398, 399]. Невдовзі, – 25 лютого, – той же таки Л. Блюммер опублікував у 8-му числі журналу “Семейный круг” (під псевдо “Крутоярченко”) рецензію на “Кобзар”:

Леонід Петрович Блюммер

Автор невідомий ■
Ілюстрація з сайту https://ru.wikipedia.org/wiki/Блюммер,_Леонид_Петрович#/media/File:Леонид_Петрович_Блюммер.jpg

“Т. Г. Шевченко, – писалося в рецензії, – представитель малороссийских писателей, перед его гениальностью все покорно склоняют свои головы, и нет ни одного украинского поэта, который даже подумал бы о соперничестве с Шевченко. Нет в Малороссии ни одного порядочного уголка, в котором имя творца Кобзаря не произносилось (бы) с уважением и глубокою любовью; в народе поют его песни. Это высшая степень славы...”

Это самая видная, самая симпатичная личность Украины нашего времени; на него обращены теперь взоры всех как на представителя народных дум, горя, желаний, радостей” [34, 405].

До речі, перу Л. Блюммера належать і переклади на російську мову вірша Т. Шевченка “Доля” та його ж поеми “Іван Підкова”.

2 вересня 1860 року рада Академії мистецтв винесла рішення про надання Тарасові Григоровичу звання академіка з гравіювання, а 4 вересня цього звання він був удостоєний було на урочистому річному засіданні Академії.

Та не лише тріумфом, а й драмою означився для Великого Кобзаря цей рік. Розрив із Ликерою Полусмак поставив, по суті, хрест на його надіях влаштувати особисте життя. Гіркотою тих днів позначено такі поезії, як “Барвінок цвів і зеленів” та “Поставлю хату і кімнату...”

Сума цифр числа 23 дорівнює 5. У біблійному числознавстві п’ятірка співвідноситься з Таїнством Вищої Сили [55, 85] і символізує союз, центр, середину, гармонію і рівновагу, Божественну Силу, а також усвідомлення й прагнення до духовного прогресу [55, 85]. У житті Тараса Шевченка перше п’ятиріччя настало 1819 року. І Василь Анісов та Єлизавета Серєда [2, 9], і Петро Жур [33, 23] сходяться на тому, що саме до цього часу варто віднести описаний у “Княгині” епізод із пошуками “залізних стовпів, що підпирають небо”. Як слушно зазначали Ви в одному з листів, це якраз і був момент зародження творчої фантазії, момент народження в дитині майбутнього Митця. $1819 + 5 = 1824$. Того року до Кирилівки був присланий стихарний дяк Петро Богорський, котрий завдав Тарасові чимало прикрощів (Ви про це вже писали). Тоді ж х лопець зазнав безпідставних звинувачень у крадіжці грошей. Цей тяжкий стрес зумовив у майбутньому загострене чуття справедливості й співчуття до скривджених. 1824 рік означився для Тараса й першим, так би мовити, “виїздом у світ”, коли батько з метою захисту сина від знущань мачухи почав брати його в чумацькі мандри.

$1824 + 5 = 1829$. Це рік доленосної поїздки до Вільна, прикрої історії з перемальовуванням “козака Платова” при свічках і подальшим побиттям Тараса

і водночас це рік, коли дружина Павла Енгельгардта взяла підлітка під свою опіку й почала дбати про його освіту та інтелектуальний розвиток.

1829 + 5 = 1834. До цього року відносять написаний аквареллю “Портрет невідомої жінки” (інша назва – “Голова жінки”).

1839-й рік – за постановою ради Академії мистецтв Тараса Шевченка нагороджено срібною медаллю за малюнок з натури. Написано поезії “Думи мої, думи мої...”, “Перебендя”, “Тополя”. “Думка” (“Нащо мені чорні брови...”), “До Основ’яненка”, “Іван Підкова”, “Тарасова ніч”, які склали основу “Кобзаря” 1840 року. Почато роботу над поемою “Гайдамаки”. Окрім того, Поет перехворів на тиф, що, смію думати, було ще одним ударом по імунітету.

1844-й рік – завершується поїздка в Україну, почата ще у 1843-му. Згодом, уже на засланні, згадуючи цю першу поїздку вільної людини до родичів-кріпаків, Поет напише у вірші “І виріс я на чужині...”:

*Аж страх погано
У тім хорошому селі.
Чорніше чорної землі
Блукають люди, повсихали
Сади зелені, погнили
Біленькі хати, повалились,
Стави бур’яном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе люде подуріли,
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть!..*

[115, II, 119]

Тоді ж, у 1844-му, з-під пера Кобзаря вийшла поема “Сон” (“У всякого своя доля...”). Цей різко антимонархічний сатиричний твір (за Поетовим визначенням – “комедію”) Тарас Шевченко написав, не плекаючи жодних ілюзій на його публікацію, проте неодноразово читав “Сон” у дружньому колі, зокрема й членам Кирило-Мефодіївського товариства. Поема поширювалася у списках, один із яких потрапив за кордон і за ним (уже після відходу Поета, у 1865 році) львівське видавництво К. Климовича видрукувало “Сон” окремою брошурою (у царській Росії це сталося аж 1905 року). Факт виявлення списка поеми (а також інших “крамольних” поезій) у самого Тараса Шевченка, а також у заарештованих 1847 року кирило-мефодіївців (наприклад, у того ж М. Костомарова) був додатковим компроматом на Поета і обтяжливою

обставиною в його справі, яка завершилася десятирічним засланням Тараса Шевченка.

Цього ж року з'являються друком “Чигиринський Кобзар і Гайдамаки”, поеми “Гамалія”, “Тризна”, перший випуск офортів “Живописная Украина”. На Різдво (25 грудня ст. ст.) в Петербурзі відбулася прем'єра написаної за рік до того драми “Назар Стодоля”, поставленої студентами медико-хірургічної академії. Вражений постановкою, Тарас Григорович писав тоді до Якова Кухаренка: “Отамане, якби ти знав, що тут робиться. Тут робиться таке, що цур йому і казати. Козацтво ожило!!!” [115, VI, 31]. Через три роки, вже будучи на засланні, Шевченко присвятить Якову Герасимовичу – на той час наказному отаману Чорноморського козацького війська, – поему “Москалева криниця”.

Яків Герасимович Кухаренко

Ілюстрація з книги: Єфименко О. Я.
Історія України та її народу. – К., 1997. – С. 196 ■

Сайт https://ru.wikipedia.org/wiki/Кухаренко,_Яков_Герасимович#/media/File:Yakiv_Kuxarenko.jpg

1849 року закінчилася почата ще в липні 1848-го Аральська описова експедиція, організована Військовим міністерством царської Росії для знімання й промірювання Аральського моря, а також вивчення природних ресурсів та умов майбутнього судноплавства. Її начальником був Олексій Бутаков, котрий добре ставився до Тараса Григоровича й порушив клопотання про включення його як художника до складу експедиції перед командиром Окремого Оренбурзького корпусу Володимиром Обручовим. До честі Володимира Панасовича, він, попри заборону Шевченкові малювати, дав згоду на таке включення, а потім, після повернення до Оренбурга, на прохання того ж таки О. Бутакова, дозволив йому залишитись для остаточної обробки матеріалів експедиції. Інша річ, що згодом, через донос прапорщика Миколи Ісаєва, В. Обручов змінив своє

ставлення до Поета і Художника, й Тарас Григорович зазнав нових репресій (1850). Через сім років, 3 вересня 1857 року, вже вільний Шевченко запише в “Журналі”: “Во сне видел Орскую крепость и корпусного ефрейтора Обручева. Я так испугался этого гнусного ефрейтора, что от страха проснулся и долго не мог прийти в себя от этого возмутительного сновидения” [115, V, 91].

Час перебування у згаданій експедиції (особливо зимівля у 1848 – 1849 роках на Косаралі) відзначився неабиякою творчою плідністю – величезна кількість малюнків, натурних зарисовок, ескізів понад 70 поезій (серед них такі, як “І знов мені не привезла...”, “Хіба самому написать...”, “Мов за подушне, оступили...”, “Заросли шляхи тернами...”), “П. С.”, “Марина”, “Якби тобі довелося...”, “Царі” та ін.).

Кінець листопада 1849-го – початок 1850-го року означився знайомством та початком дружби з польськими засланнями Броніславом Залеським, Міхалом Зельонкою, Людвіком Турно, Яном Станевичем, Євстахієм Середницьким, Балтазаром Колединським, Томашем Вернером з наглядачем школи для киргизьких дітей (киргизами тоді звали й казахів) Аркадієм Венгжиновським, аптекарем Михайлом Цейзиком та ін. Приятелював Великий Кобзар (щоправда, до особистого знайомства 1858 року – лише листовно) і з уродженцем Волині Зигмундом Сераковським – майбутнім діячем польського визвольного руху. Зберігся малюнок тушшю російського художника Олексія Чернишова, на якому Тарас Григорович зображений у колі польських політичних засланців.

*Т. Г. Шевченко серед польських
політичних засланців*

**Автор: Олексій Чернишов ■
Репродукція з видання:
Шевченківський словник у двох томах. –
К.: Гол. ред. УРЕ, 1977. – Т. 2. – Табл V. –
С. 64-65.**

Хтозна, чи не ці знайомства спонукали Поета до роздумів над драматичною долею двох народів і покликали згодом до життя гіркі рядки вірша “Буває, в

неволі іноді згадаю...”, вкладені у вуста старого козака, який, відповідно до баладних канонів, устав із могили:

*Не знаю, як тепер ляхи живуть
З своїми вольними братами.
А ми браталися з ляхами!
Аж поки третій Сигизмонд¹²
З проклятими його ксьондзами
Не роз'єднали нас...*

[115, II, 225]

Та ні, навряд: такі роздуми охоплювали Тараса Шевченка і до 1849 – 1850 років. Згадаймо написаний у 1847-му, в Орській фортеці, вірш “Полякам”, який навіть починався подібно до оповіді козака з цитованого вище твору:

*Ще як були ми козаками,
А унії не чуть було,
Отам-то весело жилось!
Братались з вольними ляхами,
Пишались вольними степами,
В садах кохалися, цвіли,
Неначе лілії, дівчата.
Пишалася синами мати,
Синами вольними... Росли,
Росли сини і веселили
Старії скорбнії літа...
Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай. І розлили
Широке море сльоз і крові,
А сирот іменем Христовим
Замордували, розп'яли...*

[115, II, 48]

Знаменним є й фінал вірша, де Поет звертається до польського народу:

*Отак-то, ляше, друже, брате!
Неситії ксьондзи, магнати
Нас порізнили, розвели,
А ми б і досі так жили.
Подай же руку козакові
І серце чистеє подай!*

Отже, не поляки як нація й не католицизм загалом, а сваволя можновладців укупі з релігійним фундаменталізмом (у даному випадку католицьким) були об'єктом інвектив Поета. Тож перш аніж огульно звинувачувати Шевченка в антипольських настроях, варто просто уважно вчитатися в рядки його поезій.

Про 1854 рік Ви уже говорили під час розгляду “вісімок”, тож переходжу одразу до 1859-го. Початок року (конкретно 23 і 24 січня) означився особистим знайомством із Марією Олександрівною Вілінською-Маркович, котра увійшла в історію української літератури як Марко Вовчок. Про неї Великий Кобзар уперше довідався від П. Куліша. В листі від 22 грудня 1857 р. Пантелеймон Олександрович повідомив, що надсилає йому оповідання письменниці. 18 лютого наступного року, під свіжим враженням від “Народних оповідань”, Тарас Григорович записав у своєму щоденнику: “Малюга сообщил мне, что Марко Вовчок — псевдоним некоей Маркович и что адрес ее можно достать от Данила Семеновича Каменецкого, поверенного Кулиша в Петербурге. Какое возвышенно прекрасное создание эта женщина. Не чета моей актрисе. Необходимо будет ей написать письмо и благодарить ее за доставленную радость чтением ее вдохновенной книги” [115, V, 155]. Через чотири дні, 22 лютого 1858 року, Поет пише М. Лазаревському: “Чи не знаєш ти її [Марка Вовчка – Одн.] адреса? Як не знаєш, то спитай у Каменецького в типографії Куліша. Я чув, що він її добре знає. Як довідаєшся, то напиши мені, треба буде хоч письмом подякувати їй за її сердечные, щирії оповідання. Шкода, що не оставив тобі Куліш «Неофіти». Може, вони єсть у Каменецького. Спитай” [115, VI, 167]. Нарешті, 13 липня Тарас Шевченко записує в щоденнику нового вірша “Сон” (“На панщині пшеницю жала...”) [115, V, 187]. Опубліковано цей твір у 3-му числі журналу “Русская беседа” за 1859 рік з присвятою авторці “Народних оповідань”. Особисте знайомство з письменницею покликала до життя вірш “Марку Вовчку”. Іван Тургенєв згадував згодом, із якою приязню ставився Тарас Григорович до неї, як високо оцінював її талант [98, XI, 187]. І це була не закоханість, цілком реальна для творчої людини, а набагато глибше, майже містичне відчуття наявності духовної доньки, відчуття, що є людина, здатна успадкувати (нехай у прозі) оту ноту співчуття до знедолених, яка визначала тональність усієї Кобзарєвої поезії:

*Недавно я поза Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмирало;
І виблагав. Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І обличителя жестоких
Людей неситих. Світе мій!*

*Моя ти зоренько святая!
Моя ти сило молодая!
Світи на мене, і огрій,
І оживи моє побите
Убоге серце, неукрите,
Голоднес. І оживу,
І думу вольную на волю
Із домовини воззову.
І думу вольную... О доле!
Пророче наш! Моя ти доне!
Твоєю думу назову.*

[115, II, 202]

Як відомо, Поет подарував Марку Вовчку рукопис своєї поеми “Неофіти” з написом “Любій моїй єдиной доні Марусі Маркович. На пам’ять 3 апреля 1859” [115, VI, 249]. “Донею” назве Великий Кобзар письменницю і в автографі на “Кобзарі” 1860 року...

Марко Вовчок

Автор невідомий ■
Репродукція з сайту

https://uk.wikipedia.org/wiki/Марко_Вовчок#/media/File:МаркоВовчок2.jpg

Вище я вже писала про те, що у 1860-му Шевченкові як художнику-графіку було надано звання академіка. Заяву ж про це до Ради Академії мистецтв Тарас Григорович подав ще 16 квітня 1859 року. На цей же рік припадає й новий сплеск біблійних мотивів у його поетичній творчості: “Подражаніє 11 псалму”, “Ісаія. Глава 35 (Подражаніє)”, “Во Іудеї во дні они...”, “Марія”, “Подражаніє Іезекіілю. Глава 19”, “Осія. Глава XIV. Подражаніє”. Нарешті, того ж року в

Лейпцігу виходить видана відомим російським публіцистом-емігрантом Іваном Головіним позацензурна збірка (тогочасний “тамвидав”) “Новые стихотворения Пушкина и Шевченки”. Творчість Тараса Шевченка представлена там поемою “Кавказ”, а також такими творами, як “Холодний Яр”, “Розрита могила”, “І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні й не в Україні моє дружнєє посланіє”. Два вірші мають назву характерну для деяких Кобзаревих поезій назву “Думка”. Це “Як умру, то поховайте...” (відомий згодом, як “Заповіт”) та “За думою дума роєм вилітає...” (інша назва – “Тоголю”). В редакторській примітці до “Кавказу” читаємо: “Слѣдующія стихотворенія были намъ присланы, на малороссийскомъ языкѣ, с примечаниемъ что Стихи Шавченки ¹³ – выражение всеобщихъ, накупѣвшихъ слезъ: не он плачетъ о Украинѣ – она сама плачетъ его голосомъ” [56, 7]. Книга здобула надзвичайну популярність як у Російській імперії, куди вона потрапляла нелегально, так і за її межами. Академік Іван Дзюба у своїй монографії про Великого Кобзаря підкреслює особливу значимість видання для Західної України, де “зароджувався потужний рух за орієнтацією на українську національну цілість, а не на Будапешт, Варшаву чи Москву” [25, 509]. Дослідник, зокрема наводить слова відомої письменниці й громадської діячки Наталі Кобринської, яка порівнює книгу з “електричною іскрою”, що “впала в серця молодіжі, котрих не могла вдоволити мертвечина університетських викладів Головацького” [25, 509]. Окрім того, І. Дзюба не виключає, що лейпцігська збірка могла підштовхнути молодих львів’ян (В. Барвінського та ін.), “до підготовки власного видання творів Шевченка у двох томах, яке вийшло вже по смерті поета 1867 року” [25, 509].

Чи знав Поет про наміри І. Головіна видати його вірші за кордоном? Безперечно, знав, хоч згоди його на це ніхто не питав, про що свідчить записка начальника III відділу Василя Долгорукова від 18 жовтня 1858 року:

“Шевченко живет в Академии художеств на квартире у графа Толстого. Он приходил сказать мне, что Головин намеревается печатать за границей его сочинения, и уверяет, что он рукописей никаких ему не передавал” [2, 267, 268].

Практика “тамвидаву” без згоди і відома автора, як бачимо, не є прерогативою лише радянської доби, а сягає часів куди давніших.

І, звичайно, 1859 рік означився для Тараса Шевченка останньою поїздкою в Україну (на згадку про це був написаний вірш “Сестрі”) й новими надіями щодо поселення на рідній землі, побудови власної хати і, ясна річ, одруження. Троюрідний брат і свояк Кобзаря, Варфоломій Шевченко так згадував про ці Поетові сподівання:

“Тарас любив жити *сем’янином*; бачачи моє життя, він не раз говорив: «Чи сподобить-то мене господь завести своє кишло, хатину, жіночку і діточок?»

Часто ми розмовляли про це діло, і завжди Тарас просив моєї ради і допомігти знайти йому місце для оселі і «дівчину», але дівчина щоб була доконче українка, проста, не панського роду, сирота і наймичка. От і стали ми з ним декуди їздити і шукати йому задля кишля такого місця, «щоб Дніпро був під самим порогом». Незабаром і знайшли ми таке місце, і справді чудове! Над самісіньким Дніпром, з невеликим ліском. Ця земелька — може, чи й було дві десятини — належала до власності п. Парчевського. Стали ми єднати цього поміщика: він – ні се ні те, рад би і продати, та видно, що чогось мулиться, – ніби хоче воловодити. Тим часом Тарас попрощався з Україною і поїхав в Петербург, припоручивши мені купити грунт чи в Парчевського, чи деінде і збудувати йому хату.

З того часу й почалася між нами переписка. Усі листи Тараса я переслав вам; вони напечатані, і додати до них небагацько треба.

В останній раз, виряджаючи Тараса в Петербург, я провів його аж до Межиріча, а він всю дорогу твердив мені: «Не гайся ж, братику, з грунтом, кінчай швидше з Парчевським та будуй хату, так щоб нам укупі поселиться і доживати віку» [84, 32].

На жаль, поміщик Никодим Парчевський, котрий у 1852 – 1854 роках уже був під слідством за участь у незаконному продажі землі, не наважився продати ділянку опальному Поетові. Окрім того, не виключено, що зволікання, а потім відмова у продажі були “замовними” з боку влади:

“Тим часом Парчевський звістив мене [В. Г. Шевченка – Одн.], що, перше ніж згодитися йому з Тарасом за грунт, треба спитати генерал-губернатора, «чи можна Шевченкові купувати землю, бо часом щоб не вийшло чого». Не зійшовши з Парчевським, став я шукати деінде грунту. Знаходив не один, але ж, наче на лихо, не довелось купити ні один. І чудне діло! Усюди траплялася одна головна притичина: «Треба спитати генерал-губернатора». Та так і питалися, аж поки безталанному поетові не прийшлося добути грунт *під домовину!*..” [84, 33]

Не пощастило і з одруженням. Уподобав Поет селянку, кріпачку князя П. Лопухіна Хариту Довгополенку, прохав Варфоломія Григоровича, котрий був управителем княжого маєтку в Корсуні, і в якого Харита на той час служила, переговорити з нею. Та ж відповіла відмовою й небажанням іти за “старого та лисого”. Не наважився родич писати Шевченкові правду – написав, що Харита йому не пара, що стала вона грубою, непокірною й сердитою. Тим часом до неї посватався парубок, якого дівчина давно кохала, й надії Тарасові були вкотре розбиті.

Історія, як відомо, не визнає умовного способу, та іноді мені хочеться хоч на мить уявити Великого Кобзаря одруженим, справді сім’янином, дбайливим чоловіком, батьком і поміркувати, чи такий стан справ не став би на заваді Місії, покладеній на Митця Силами Світла? Адже цілком імовірно, що маючи

кохану дружину, любих діток, Поет, турбуючись про їх майбутнє, вже не наважувався б відверто виступати проти основ влади, піддаючи родину небезпеці. Писав би, можливо, закриваючи очі на дійсність, ідилічні картини з селянського життя, поверхові замальовки у фольклорному стилі й був би одним із багатьох, але аж ніяк не тим, ким він став насправді. Тому мені здається, що навіть цей довічно самотній статус Шевченка був частиною Божественного Плану, частиною згаданої вище Місії Тараса – Будителя Народної Свідомості.

На цих словах – до побачення!

Ваша Однотумниця.

Автор – Однотумниця:

18. 03. 2013 р.

Дорога моя Подруго і Однотумнице!

Ваші спостереження щодо “синхронності” погодних явищ і знаменних дат, гадаю, не є плодом фантазії, оскільки сам неодноразово помічав таку закономірність. І не один я, і не лише в Україні...

Радійте! Звершилося! Лекція є! І незабаром підготую ще принаймні дві! Адже символікою імені й доленосними роками в житті Великого Кобзаря обмежуватися аж ніяк не можна. Кожен твір Поета і Художника, кожен епізод його життя – особистого, творчого, політичного, питання про світоглядні позиції Митця, його релігійні погляди – все це спонукає до повсякчасних роздумів, про все це треба говорити (тим паче, що не припиняються спроби “ревізії” Кобзарєвої спадщини, применшення його ролі в історії української та світової літератури). Не маючи нічого проти “олюднення” постаті Шевченка (Поет, звільнений від надмірних “іконізаційних” установок, на мій погляд, став би ще ближчим, ріднішим для читача), я категорично не можу погодитися зі спробами його “зnelюднення” й ледь не “демонізації”. Тому треба нести свою думку, як-то кажуть, “у маси”.

Тепер щодо Вашої думки про самотність Митця як одну із заporук виконання ним визначеної Господом Місії. Звісно, не нам про це судити, але раціональне зерно у Ваших міркуваннях, гадаю, все-таки є. Місія Великого Кобзаря особлива і для її виконання Поет мав пройти через кріпацтво, аби стати Співцем Волі. Але одна річ – стати, а інша – бути, постійно ризикуючи собою. Сім’я в такому випадку була б стримувальним, гальмівним чинником.

Тож не судилося Тарасові Шевченку звити родинне гніздо. І все ж нащадків він мав. Маю на увазі не так інформацію В. Сиротенка та С. Мастерова, котрі доводять наявність у Поета й буквального, біологічного потомства, як традицію символічного успадкування Кобзарєвих духовних пріоритетів. Так, ще за життя Тарас Шевченко назвав своєю “донею” Марію Маркович (Марка Вовчка). У ХХ столітті одним із найяскравіших прикладів такої спадкоємності була творчість

Василя Симоненка, котрий вважав себе духовним онуком Великого Кобзаря. У вірші “Скільки в тебе очей...” поет-шістдесятник так і писав:

*Скромна праця моя —
То не пишна окраса,
Але в тому, їй-богу,
Не бачу біди —
Щось у мене було
І від діда Тараса,
І від прадіда —
Сковороди.*

[74, 94]

Василь Симоненко

Автор фото невідомий ■

Репродукція з сайту

[https://uk.wikipedia.org/wiki/](https://uk.wikipedia.org/wiki/Симоненко_Василь_Андрійович#/media/File:Симоненко.jpg)

[Симоненко Василь Андрійович#/media/File:Симоненко.jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/Симоненко_Василь_Андрійович#/media/File:Симоненко.jpg)

І х іба не Кобзареві інтонації вчуваються у таких віршах, як “Толока”, “Прирученим патріотам”, “Курдському братові”, “Гранітні обеліски, як медузи...”, “Є тисячі доріг...”, “О земле з переораним чолом”, “Де зараз ви, кати мого народу?...”, х іба не Шевченків прийом “ожіночення” помітний у “Лебедях материнства”, написаних від імені... матері, що співає дитині колискову, зрештою, хіба ж не щемливий мелос його балад бачимо в “Русалці“?

Є про що говорити у лекціях, далєбі, є! А там, либонь, і книжка не забариться... Але навряд чи вималювалося б це, як би не Ваша допомога, порада, цікава інформація в кожному листі. Тому дуже х отілося, аби цього разу лекції прочитали ми удвох – я і Ви, як моя Співавторка. Гадаю, найближчим часом нам доцільно було б зустрітися та обговорити деталі, так би мовити, тет-а-тет.

До речі, вітаю Вас із прийдешнім Днем поезії – наскільки я знаю, Ви теж, окрім вичитування коректури чужих опусів, пишете й вірші, але не наважуєтесь оприлюднити їх. Даремно! Талант не можна закопувати – згадайте Книгу Книг... Тож чекаю рукопису, і – до зустрічі!

З повагою і вдячністю –

Ваш Співавтор.

ЖІНКА БЕЗ КОМПЛЕКСІВ-1. ЧЕРВЕНЬ 2013-ГО

Перед Великоднем було завершено підготовку до лекцій, і одразу після свят почалися наші з Однодумницею виступи. Школи, аудиторії вишів, бібліотеки... Першу з лекцій було сприйнято доволі стримано – далеко не всі погоджувалися з розглядом постаті й творчості Великого Кобзаря крізь призму імені й числа. Причому схильні до “канонізації” Тараса Григоровича краще “велися” на розмови про сакральність тих або інших подій у житті Поета, натомість реалістично налаштовані відзначали у лекціях зовсім інше – а саме спробу “олюднити” образ Кобзаря, що в “канонізаторів” узагалі викликало ледь не апокаліптичні асоціації.

Десь у перших числах червня 2013-го прийшов лист від... Жінки Без Комплексів (пам’ятаєш, читачу, на лекції про стосунки Агатангела Кримського з Іваном Франком і Лесею Українкою вона закинула мені “винайдення велосипеда” і “клініку” за що отримала “вливання” від Юриста-Книголюба). Відверто кажучи, тоді ми не порозумілися і, ясна річ, не обмінялися адресами, тож цей лист був для мене неабиякою несподіванкою.

“Вас, мабуть, здивує, – йшлося в листі, – що листа написала саме я. Мені Вашу адресу дав Юрист-Книголюб (той, котрий погрожував мені судом за “клініку”). На теперішній Вашій лекції ми з ним помирилися й таким чином цей лист став можливим.

Розумію Вас. Мій тодішній виступ, мабуть, став для Вас чимось на кшталт зустрічі Микити Хрущова з творчою інтелігенцією, і Ви тепер здригаєтесь за однієї лиш думки про мене. А дарма! Нині я шкодую, що вставила тоді свої “п’ять копійок”... Могла б сидіти й мовчати “в ганчірочку” – ну не сподобався виклад думок лектора, то, може, це не йому мінус, а мені. Так ні, влізла зі своїми інвективами... Знаєте, в жінок іноді бувають хвилини, коли навалюється депресія, яку не знаєш як компенсувати, от і ховаєш її за агресією, яку найчастіше виливаєш на чоловіків, які в той момент винні тільки в тому, що вони чоловіки, але від того анітрохи не легшає, а навпаки – не допомагає ні кава, ні сигарета, ні чарка, ні сльози уночі в подушку. Так що ніяка я не Жінка Без Комплексів – закомплексована, як і всі, а може, й більше за інших, тільки змушена ховатися за маскою стервозності, щоб якомога менше людей могло помітити мою безборонність і вразливість. Як співав колись Георг Отс:

*Всегда быть в маске –
Судьба моя!*

Через цю кляту маску я зіпсувала стосунки з багатьма знайомими, та й особисте життя, певна, кульгає саме через це. Та цьогоріч, здається, я таки скинула її, й допомогли мені, хоч як дивно... Ви, точніше Ваш дует із Одnodумницею. За час, що минув після лекції, я багато дечого передумала, і, по суті, вперше спробувала глянути на світ справді без комплексів. Дякую Вам за лекцію! Здавалося б, на самому лише імені Поета і хронології його життя наче й не побудуєш цікавої розповіді, а поміж тим за кожним складником імені – власне іменем, найменуванням по батькові, прізвищем, псевдонімом стоїть доля Людини з великої літери, доля Митця, якому судилося стати голосом і совістю України. Якось не задумувалася раніше про зв'язок імені й долі – на лекціях про А. Кримського просто свідомо опиралася Вашим міркуванням, – а нині переконаюсь у Вашій з Одnodумницею рації, що навіть вуличне або шкільне прізвисько може відіграти свою роль у людській долі, благодатну чи фатальну. Значення імені чи назвиська – не вирок людині, а постановка її перед вибором, і може статися так, що навіть вібрацію “кликухи” з негативним забарвленням можна використати не на шкоду і носієві, й оточенню. Пригадую свого однокласника, якого за нестримну, бурхливу реакцію на шкільні кривди однолітки прозивали “психом” і все ніби йшло до того, щоб так і сталося. Ба ні, вібрація прізвиська дивним чином увійшла в гармонію з хресним іменем хлопця – Олександр (“захисник людей”), – він закінчив медичний інститут і нині це успішний лікар-психотерапевт, котрий допоміг уже багатьом людям.

Так само й за кожною з дат Великого Кобзаря можна вибудувати розлогу розповідь про життя і творчість Тараса Шевченка. Іноді справді якимось не помічаєш змін у людській долі через певні проміжки часу, аж поки не почувеш чи не прочитаєш відповідну інформацію (а Ви ж, мабуть, і книгу готуєте, як було з Кримським?). І починаєш розуміти, що перший збіг може бути випадковим, другий – теж, а от третій – це вже не збіг, а закономірність. Ну от, наприклад, народилась я 25 жовтня 1979 року. Сума цифр дати народження дорівнює 34. Саме тридцять чотири мені виповнюється цього року (взагалі жінці б не годилося називати чоловікам свій вік, але я ж ніби “без комплексів”), і саме тепер відбулася моя еволюція. Далі, $3 + 4 = 7$. У сім років я, зрозуміло пішла до школи, у чотирнадцять захотіла стати журналісткою, у двадцять один, іще студенткою, вийшла заміж, шлюб не протривав і року, після чого я дала собі слово не мати з чоловіками жодних стосунків, окрім колежанських, і то на певній відстані (яке, знову ж таки, неодноразово порушувала). У двадцять вісім змінила місце роботи. Не збираюся аналізувати далі – адже розмова у нас не про мене, а про Шевченка. Просто збагнула, що система ця працює, та навіть якби й не зовсім працювала, вона слугує чудовим каркасом для основного викладу теми. Символіка імені й чисел – це ніби магніти, які притягують ті чи інші епізоди біографії Великого Кобзаря. Так, навколо самого лише хресного імені вибудовується розповідь, якої б вистачило на окрему лекцію (і не одну). Теж стосується й років перебування юного Шевченка у Вільні.

Згадуєте Ви й про версії, які вельми насторожено сприймаються офіційними істориками літератури й зокрема шевченкознавцями – зокрема про біологічних нащадків Поета, – щоправда, потім усе-таки “переводите стрілки” на спадкоємність духовну, посилаючись на творчість Василя Симоненка. Диму без вогню не буває, й інформація В. Сиротенка та С. Мастерова про особисте життя Тараса Григоровича мусить мати право на життя. Великий Кобзар не стане меншим від того, що ніщо людське не було йому чужим – навпаки образ його стане ще ближчим до читача. “Іконізація” ж призвела до того, що багато хто “любить” Тараса лише тричі на рік – 9, 10 березня та 22 травня, а в інші дні згадує хіба що коли доньці-школярці треба вивчити напам’ять вірша чи синові-студенту – написати реферат про творчість Поета. Але при тому – і портрет у рушниках на стіні, й “Кобзар” на книжковій полиці...

Одразу після Вашого виступу (оригінальна, до речі, форма – лекція-дуєт) я звернулася до двох слухачів – власне, це знайомі з часів Ваших “кримськознавчих” виступів Юрист-Книголюб і Скептик – з метою дізнатися про їхні враження. Обидва радо погодилися дати коментарі, так що вийшла своєрідна “рецензія-дуєт”. Отже...

Юрист-Книголюб:

Відвідавши минулого року лекції нашого шановного Автора, присвячені Агатангелові Кримському, я не сумнівався, що це не остання наша зустріч. У приватній розмові Автор іще невпевнено, але все ж натякнув, що будуть нові напрацювання (“Можливо, про Шевченка” – додав він). Того ж року вийшла книга про Агатангела Кримського, і я був приємно здивований, упізнавши там себе й багатьох інших слухачів тодішніх лекцій. Тож, заінтригований, почав чекати, що ж цього разу нам запропонується й чи будуть це нарешті виступи, присвячені Великому Кобзареві, а чи знову Автор не наважиться підійти до цієї особливо знакової для кожного свідомого українця теми. Слово – не горобець, і якщо мовив, що наступною статтю буде Тарас Шевченко – берись і працюй. Зізнаюся: ідею Одномумниці Автора щодо наполягання на розробці ним теми подав я – мовляв, жінці, тим паче, Одномумниці, Автор не посміє відмовити. Як бачу, не помилився.

Найперше, що скажу – Автор уміє дивувати. От і цього разу це не була звичний виступ, а лекція-дуєт – про символіку імені й чисел у долі Великого Кобзаря розповідали двоє – Автор і його Одномумниця. Видно було, що це витвір їхньої спільної праці й тим цікавіше було їх слухати. Зародження й, так би мовити, шліфування Поета-бунтаря, еволюція від кріпака, який прагне волі, до Співця цієї Волі, котрий не зраджував своїй Місії навіть у казахських степах – усе це пройшло перед нами на диво зримо, наче у кіно, щоправда, деякі епізоди промайнули надто швидко, побіжно, тоді як можна було на цілій низці подій спинитися докладніше – зокрема, це стосується справи Кирило-Мефодіївського товариства загалом і арешту Тараса Шевченка зокрема, яка не перестає хвилювати всіх, кому дорогі ім’я й творчість Кобзаря¹⁴.

Задумаймося, з чого почався процес у справі Кирило-Мефодіївського товариства? Відповідь заздалегідь можна передбачити – з доносу студента Київського університету Олексія Петрова. Але це, так би мовити, “друга дія” історичної драми. А “перша”, очевидно, почалася, коли Петров став членом товариства. Ось що пише сам антигерой цієї справи в першому письмовому доносі попечителеві Київського навчального округу, генерал-майорові Олександрю Траскіну від 3 березня 1847 року (кажу “письмовому”, бо, якщо бути точним, найперший донос Петрова – від 28 лютого, – був усним і адресувався помічникові Траскіна Михайлові Юзефовичу):

“Занимаясь довольно поздно вечером, я часто слышал у Гулака собрание людей и рассуждения о предметах, касающихся до государства, проникнутые совершенно идеею свободы. Оригинальность мнений, здесь излагаемых о разных отраслях государственного управления, завлекала меня, вследствие чего я начал обращать более и более внимание на подобные сходбища и разговоры; замечая таковые собрания довольно часто и видя, что предметы споров всегда были одни и те же, я с достоверностью мог заключить, что они в основании своем должны были иметь цель определенную” [38, I, 24].

Микола Іванович Гулак

Автор невідомий ■
Репродукція з сайту

[http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/35/
Hulak_mykola.jpg](http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/35/Hulak_mykola.jpg)

З другого доносу – від 29 березня 1847 року видно, що О. Петров увійшов у довіру кирило-мефодіївців, уже маючи наказ “действовать совершенно в духе этого общества”, щоб мати можливість зібрати необхідні для “органів” свідчення [38, III, 262].

Звернімо увагу на слово “завлекала”. Це може свідчити про емоційну, але водночас і легковажну, інфантильну натуру, яка, швидко захопившись

незвичайною за змістом ідеєю, може так само легко і розчаруватися, ба навіть злякатися її, якщо йтиметься про дії, набагато радикальніші, аніж очікувалося.

Я не є лікарем, тому боюся помилитися, але мені здається, що Олексій Петров – типовий приклад нестійкого психопата (та ж здатність захоплюватися й міняти об'єкт захоплення). Переманити таких осіб на інший бік, впливаючи на емоції шляхом гарячого пропагування протилежних (в данному разі – монархічних) ідей, чи залякування, а чи обіцянок подальшого кар'єрного зросту й незалежного матеріального становища – як-то кажуть, справа техніки, сиріч професіоналізму спецслужб, а то й просто – грошей. Варто сказати, що з переходом Петрова на службу до III відділу, покращилося матеріальне становище його матері, якій з веління Миколи I було істотно підвищено пенсію, однак у 1848 році за доносом (!) казначея Ткаченка ситуацію “переграли”: Чернігівська казенна палата не лише зменшила утримання (яке жінка, як виявилось отримувала й на померлого сина, й на сина, який служив у III відділі, і на доньок, які виховувалися в навчальних закладах на казенний кошт), а й зобов'язала її повернути неправильно одержані раніш 500 рублів сріблом, внаслідок чого Євфрозина Петрова була, по суті, позбавлена засобів до існування. Не зробив особливої кар'єри в III відділі й Олексій – очевидно, й там розуміли, що той, хто зрадив раз, може зрадити і вдруге... Зрештою, так і сталося: в березні 1849 року за викрадення документів 1-ї експедиції канцелярії III відділу Петров був заарештований і ув'язнений в Олексіївському рavelіні Петропавлівської фортеці. У жовтні наступного року після зізнання його відправили на службу в Олонець (нині – Республіка Карелія). Згодом О. Петров написав спогади, в яких намагався заперечити свою ганебну роль у долі членів Кирило-Мефодіївського товариства.

Цікавими є його відповіді на запитання згаданого вже О. Траскіна, дані не пізніше 9 березня 1847 року. Так, на питання про те, чим супроводжувалось його прийняття до товариства, О. Петров відповів:

“Просьбою сохранить в тайне сообщенные мне намерения от лиц, могущих повредить их исполнению, и напротив ревностнейшего распространения идей общества между лицами, могущими доставить ему хотя какую-либо пользу” [38, I, 27].

Справді, в 11-му пункті Статуту Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія сказано:

“Никто из членов не должен объявлять о существовании и составе общества тем, которые не вступают или [не] подают надежды вступить в него. [38, I, 152]. Але вище, у 2-му пункті чітко мовиться:

“Каждый член общества, поступая, произносит присягу употреблять дарования, труды, состояние, общественные свои связи для целей общества, и

ежели бы какой член потерпел гонение и даже мучения за принятые обществом идеи, то, по данной присяге, он не выдает никого из членов, своих собратий” [38, I, 152].

В той же час Петров говорит: “Присяги и особенных обетов от меня не требовалось” [38, I, 27].

Отже, нового члена було прийнято з явним порушенням Статуту. І якщо покази Петрова були правдивими, що ж було причиною? Невже ніхто не висловив підозр у зв’язку з приходом нової людини? І хто, зрештою, поручився за нього?

Відомо, що про існування таємного товариства Петров довідався від одного з його засновників – Миколи Гулака, від нього ж отримав статут товариства. Микола Іванович Гулак відомий в історії науки як учений широкого профілю – юрист, філолог, історик, математик, – тож принаймні юридична освіта й математичне мислення мали б посилити в його свідомості аналітичне начало, яке дало б змогу розпізнати істинне обличчя провокатора, і він, судячи з тексту доносу О. Петрова таки намагався це зробити, зумисне захищаючи з метою вивідання його думок, монархічну форму правління, однак потерпів поразку: “Увлечение, с которым я доказывал свое мнение, совершенно разрушило всякие сомнения Гулака на мой счет и он открыл мне следующее: что люди, стремящиеся произвести переворот в государстве, действительно существуют и существуют не в разрозненном состоянии, а напротив того составляют огромное общество, находящееся кроме России и. у других славянских племен, что члены этого общества имеют условный знак, служащий символом их соединения, причем он достал из шкатулки голубую коробочку, в которой лежало золотое кольцо, на верхней части которого находилось изображение как вообще на кольцах, покупаемых у гроба великомученицы Варвары, а внутри была надпись славянскими литерами «Во имя св. Кирилла и Мефодия». Будучи совершенно во мне уверен, он также прочитал мне Устав общества, который я из ревности тотчас попросил списать и копию имел честь представить вашему превосходительству. Потом он мне сказал, что хотя это общество и многочисленно, но он не может сообщить мне по правилам общества его членов, как новопоступившему, что многие из членов общества путешествуют по России именно с целью распространить таковые идеи, что главный центр их общества в Москве, общество это всего более старается распространять идею свободы между воспитанниками гимназии и вообще между детьми и потому самые лучшие и ревностнейшие члены стараются занять места учителей” [38, I, 25].

Є такий юридичний термін – віктимність. Це схильність стати жертвою чи, образно кажучи, певна “винуватість” жертви у злочині, скоєному проти неї. Просто дивуєшся наївності й недалекоглядності Миколи Гулака, котрий, довірившись Петрову, не лише сам постраждав, а й, по суті, “підставив” своїх соратників. Хоча, до честі його варто сказати, що під час слідства він тримався гідно й нікого не “здав” – більше того, щоб вивести з-під удару своїх побратимів, узяв на себе авторство “Книг буття українського народу” [38, I, 65].

Матеріали слідчих справ членів товариства опубліковані, й за ними можна простежити весь перебіг цього ганебного, цинічного розгрому, який різною мірою відбився на долях Миколи Гулака, Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша, Василя Білозерського, Олександра Навроцького, Івана Посяди, Георгія Андрузького, Опанаса Марковича, Миколи Савича й чи не найдорожче коштував Великому Кобзареві. Чому? Та тому, що він був Поетом із великої літери, чий вірші ходили у списках і мали резонанс у вільнодумних колах, а головне, були зрозумілими простому народу. Що легше вивчити напам'ять – “Книги буття українського народу”, чи ці, більш аніж промовисті рядки:

*Борітеся — поборете,
Вам Бог помагає!*

[115, I, 344]?

Окрім того, поезії з голосу мовця могли завчити й неписьменні, переказавши їх згодом своїм товаришам по нещастю, а це вже – своєрідний “ефект доміно”. Тож в очах можновладців Поет рівня Шевченка виглядав чи не найнебезпечнішим, вартим не тільки заслання, а й страти. Його не прирекли до смерті, ні, набагато підступнішу кару задумали – повели на страту його творчу думку, заборонивши писати й малювати. Але й це не вдалося – слова Кобзарєвого не змогли знищити ні владні заборони, ні каземати III відділу, ані муштра у казахських степах.

Скептик:

Зізнаюся: коли довідався про нові лекції Автора, певний час вагався – йти чи ні, бо ж здогадувався, що т. зв. “нестандартний підхід” ізнову може виявитися стандартним – та ж містика, те ж копірвання в імені, по-батькові, прізвищі, ті ж маніпуляції з датою народження. Нарешті наважився піти, та упередження не покидало мене навіть, коли до глядачів Автор вийшов не сам, а зі своєю Однотумницею. Перше, що прийшло в голову: “Яка ганьба – ховається від критики за жіночу спідницю!” Мабуть, із чверть лекції просидів у стані, близькому не те що до скептицизму – майже до презирства, і вже збирався накивати п'ятами, аж тут – розгляд, здавалося б, хрестоматійного вірша “Мені тринадцятий минало...”, який виявився глибоким психологічним аналізом душевного стану підлітка в момент, коли, як стверджують лектори, відбувалася боротьба сил Світла і темряви за майбутнього Поета. Я, на жаль (тепер уже скажу точно – саме *на жаль!*) стою ближче до атеїзму, аніж до віри в Бога (хоча й поважаю релігійні почуття інших людей – до яких конфесій вони б не належали, – й жодною мірою не схильний нав'язувати нікому своїх поглядів), але екстаз юного Тараса мені цілком зрозумілий. Пригадую, свій стан під час слухання класичної музики (особливо живої гри музикантів на концертах) Не скажу, що природа наділила мене багатою уявою, але бували моменти, коли

здавалося, що я – не в залі філармонії, і не те, щоб я “літав” десь у хмарах. Просто відчував себе щасливим, в оточенні добрих людей, благодатного сонячного тепла, надій на майбутнє, я любив і мене любили. Таке спілкування з музикою було для мене своєрідним заміном молитви – у філармонію я йшов як у храм... Але закінчувалося свято, стихали звуки оркестру, я повертався “на грішну землю” додому, до нескінченних розмов батька-фарцівника з матір’ю про грошву, дорогі меблі, “шмотки” і т. д., до повсякчасних спроб вирішувати мою долю на їхній лад – і інститут мені вибирали вони, і глузували з мого захоплення музикою та походів до філармонії, й навіть одружувати мене збирались із дівчиною свого кола (дочкою таких же спекулянтів). Стіна відчуження між мною й батьками ставала все масивнішою, і в цих умовах неважко було впасти в депресію (авжеж, “багаті теж плачуть”), спитися чи навіть щось собі заподіяти. Був і інший шлях – змиритися зі своєю долею, стати копією батьків і жити сьогоднішнім днем, теж поступово спиваючись або ж поринувши у безладні статеві зв’язки. Та, на щастя, у моєму житті була своя “Оксана”, котру насправді звать Дариною). Саме Дарчина підтримка й розуміння врятували мене тоді від багатьох безоглядних кроків.

Щоправда, один крок ми все ж таки зробили, хоч я не вважаю його безоглядним, а просто відчайдушним: йдеться про нашу втечу до Сибіру, яку ми здійснили в день, коли мали відбутися заручини з вибраною батьками дівчиною. Якраз будувалась Байкало-Амурська магістраль – тож маючи зв’язки в комсомольських колах, ми зробили все можливе й навіть неможливе, щоб потрапити туди. Нині, звичайно, всі кинулися в переоцінку цінностей, усе намагаються переосмислити – й тогочасний пафос, і значення цих ударних будов. Зрештою, й ми тоді (точніше я) вирушили в далеку дорогу не так з ідейних міркувань, як на знак протесту проти нав’язаного батьками шлюбу з нелюбою і з метою порятунку від нього. Там ми тяжко працювали фізично, проте атмосфера дружби і взаємовиручки, в якій ми опинилися, дала змогу зрозуміти – з БАМу, як і з Дону, “видачі не буде”. В Сибіру ми побралися й живемо досі разом... Звісно, за Україною сумували, й повернулися, щойно почалась так звана “перебудова”. Та опинившись на рідній землі, побачили, що гору тут взяли мої батьки, точніше, ті ціннісні пріоритети, яких вони дотримувалися. Потрібно було виживати в цьому новому для нас світі, вести свій бізнес, маючи клопіт і з конкурентами, й з рекетирами, і з органами. Життя людське у відчайдушні 90-ті майже нічого не вартувало, й за цих умов цілком можна було якщо не загинути, то, принаймні, поринути в нову депресію чи захворіти на манію переслідування. Але знову ж таки – в цьому “темному царстві” були “промені світла”, які скрашували моє тодішнє становище – це підтримка дружини й дітей та класична музика. А ще – хоч як це дивно не прозвучить – допомагала й обрана маска скептика (і навіть до певної міри циніка), яка не давала змоги недругам розпізнати в мені “білу ворону” або ж відвертого супротивника й дати команду “фас!” чи навіть “плі!”. Так що не знаю, які сили перемогли в боротьбі за мене – всякого роду маски та личини, напевно ж, не роблять честі нікому (віруюча людина їх у будь-якому разі

уникла б, однак я, як уже говорив, відношу себе до “незапеклих атеїстів” – точніше, повірив би, але щось не дає зробити цього кроку)...

Та повернімося до Великого Кобзаря. Про віленський період життя Тараса Шевченка писано чимало, і все ж загадок не меншає. Якось звикли ми сприймати ті роки винятково як принизливе життя “козачка у пана Енгельгардта”. Прислуговувати багатому поміщику – та ще такому вередливому, – доля справді незавидна. Проте саме там, у Вільні, почалося формування Шевченка як інтелектуала, художника, й, зрештою, майбутнього Поета, й величезну роль у цьому відіграла дружина Павла Енгельгардта Софія Григорівна, котра навіть дозволила Тарасові брати уроки французької мови, якою він зрештою, оволодів на пристойному рівні. Там зрештою він, либонь, уперше (якщо не рахувати дитячих задушевних розмов з Оксаною Коваленко) відчув себе якщо не чоловіком, то принаймні, вже й не дитиною, а юнаком, про якого піклується дівчина, котру він кохає...

До речі, досі не визначився, як ставитися до інформації Володимира Сиротенка про польськомовні юнацькі вірші Тараса, присвячені Дзюні Гусиковській. Ні в автобіографії, ні у листах, ні в щоденнику Поет жодного разу не згадує про віленські поезії – початки своєї творчості він відносить до петербурзького періоду. Якщо прийняти твердження В. Сиротенка на віру, виникає питання, а чи були ті спроби першими в житті Тараса? Адже, щоб віршувати чужою мовою, треба мати певний досвід у віршуванні рідною – бодай на рівні примітивних рим. Товариш дитинства Шевченка – Гнат Бондаренко, – згадував про те, як любив юний Тарас українську народну пісню, як ховався у садок, “аби послухати пісні”. А згадаймо, як “списував” хлопчина у саморобну книжечку вірші Григорія Сковороди та народні колядки! Чи не пробував він імпровізувати на теми переписаного, і якщо так, то чи записував – бо ж знав грамоту? Можливо, ті перші спроби так і залишилися у тій безповоротно втраченій дитячій книжечці разом зі Сковородою й “Трьома царями”? А можливо, рукописи й справді “не горять”, і десь на чийось “горищах” справді знайдуться напіврозсіпані від часу аркушики й першої “захаяльної книжечки”, й віленських віршів... А щодо навчання мистецтву малюнка – байдуже, чи був Тарасовим наставником Лампі, чи Рустемас, чи хтось третій (можливо, й Франек Гусиковський – брат Ядвіги, – адже був студентом, отже чогось встиг уже навчитися), – для мене немає сумнівів, що воно таки було: щоб пересвідчитися в цьому, справді варто порівняти “Портрет батька” і “Погруддя жінки”.

І на завершення все ж “увімкну” свій скепсис: попри те, що розповідь про Кобзаря виявилася-таки цікавою, я все ж не зміг змусити себе серйозно вникнути в усю ту містику, що ввижається Автору і його Однодумниці на кожному кроці в біографії Поета і Художника, тим паче у набридливу цифір, що кочує з лекції в лекцію і з книги в книгу. Як на мене – Шевченко великий і без містики, й без шат пророка (зрештою, всі генії так чи інакше намагалися

зобразити у своїх творах картину майбутнього, бо мали багату уяву – й дещо, хоч і не все, справді збувалося). Ідея ж зв'язку випробувань і страждань, що випали на долю Тараса Григоровича із якоюсь особливою Місією, представлення їх як ступені посвячення і т. д., видається надуманою й навіть жорстокою: людина, виходить, не вільна у своїх учинках – усе наперед вирішено за неї. Як собі хочете, а я з цим не згоден.

“УКРАЇНО, СЕРЦЕ МОЄ!..”
(з листування *Вчительки та Юриста-Книголюба*)

Вчителька – Юристові-Книголюбу:

10. 06. 2013 р.

Вельмишановний пане Юристе!

Я впізнала Вас серед слухачів лекцій нашого Автора, але якось не наважилася підійти тоді до Вас, тому звертаюся до Вас листовно.

Багато написано про Шевченка-бунтаря, Шевченка-трибуна, але до мене він “прийшов” як ніжний лірик і сталося це ще в ранньому дитинстві. Я виростала у вчительській родині і природно, що книга в житті нашої сім’ї посідала одне з найпочесніших місць. Коли ще не вміла читати сама, охоче слухала казки та оповідання, які мені читали рідні – коли мама, коли – тато, коли – бабуся. А якось на день народження мені подарували тоненьку книжечку “Вечірня зіронька” з віршами Тараса Григоровича Шевченка, адаптованими, звісно, для дитячого віку. Як сьогодні чую лагідний голос бабусі:

*За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає
І сонце спатоньки зове
У синє море: покриває
Рожевою пеленою,
Як мати дитину.*

[112, 7]

До речі, юні літа бабусі припали на роки громадянської війни 1918 – 1920 років, за часів Петлюри вони почали вивчати українську мову й за короткий час із монархістки трансформувалися у свідому українку.

Саме з бабусиних вуст почула я тоді такі ліричні шедеври Великого Кобзаря, як “Сонце заходить, гори чорніють...”, “Садок вишневий коли хати...”, вступ до “Княжни” (“Зоре моя вечірняя...”). Пам’ятаю, як наспівували вони мені “Заповіт”, “По діброві вітер виє...”, “Така її доля...” А на порозі першого класу,

коли в моїх руках опинився “Буквар”, запропонували мені вивчити напам’ять опублікований там уривочок із поеми “Сон”:

*... Світає,
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зострічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Меж ярами над ставами
Верби зеленіють.*

[115, I, 267]

Ясна річ, слово “зострічає” було приведене у відповідність із нормами правопису 1960 року (“зустрічає”), та річ не в цьому, а в тім, що не минуло й півгодини, як я вже могла відтворити цей вірш, не дивлячись у книжку. Наприкінці травня 1966-го, коли почалася двотижнева добукварна підготовка і в перший її день вчителька запропонувала прочитати вірші, які кожен знає напам’ять, я, звісно, прочитала “Світає...” (до речі, вперше я почула того дня й про Віктора Забілу – його поезія “Не щибечи, соловейку!” прозвучала тоді з вуст... доньки місцевого православного священника).

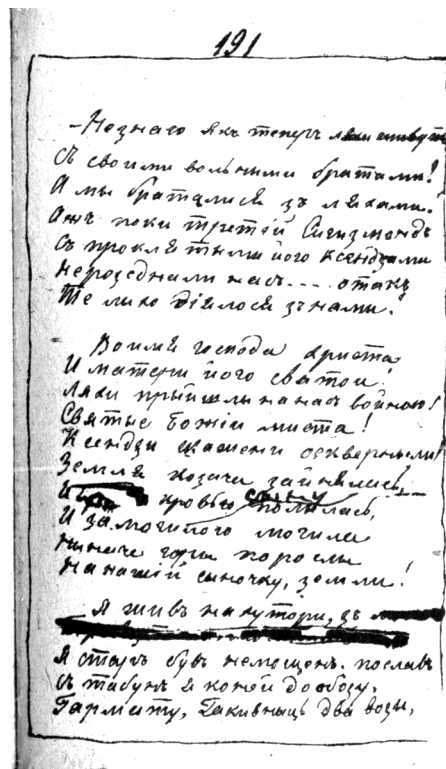
Перший клас я закінчила на відмінно – мене нагородили книгою польської письменниці Марії Ковнацької “Пластусеві пригоди”, а вдома мене чекав подарунок від бабусі – справжнє, неадаптоване видання “Кобзаря”. Ясна річ, не все мені було в книзі зрозуміло – скажімо, у символіку “Великого льоху” дитині вникнути було важко, тож рідні скеровували мене на доступні для мого віку уривки – “Защербетав жайворонок...” із “Причинної”, “Встала й весна...” з “Гайдамаків” тощо. Якось натрапила на вірш “Буває, в неволі іноді згадаю...”, де розповідь повсталого з могили старого козака, дивним чином обривалася: “Я жив на хуторі з” і далі йшло вже:

*Я стар був, немощен. Послав
З табун я коней до обозу,
Гармату, гаківниць два вози,
Пшона, пшениці, що придбав,
Я всю мізерію оддав
Моїй Україні-небозі...*

[117, 464]

А внизу у відсилачі було написано: “Далі в автографі закреслено півтора рядка, які прочитати неможливо” [117, 464]. Мене завжди цікавило, що ж такого страшного або ж крамольного було там написано, що налякало навіть Тараса

Григоровича, котрий для мене був і залишається взірцем сміливості? Придбавши (уже дорослою) факсиміле “Малої книжки”, знайшла цього вірша (поділеним на дві частини й записаним у різних місцях (власне “Буває, в неволі іноді згадаю...” і “Не знаю, як тепер ляхи живуть...”). В останньому з цих фрагментів (по суті, його можна назвати й баладою) надібала на ці закреслені рядки і як не намагалася розібрати хоч щось, так і не змогла нічого прочитати...

Сторінка з “Малої книжки” з другою (баладною) частиною вірша “Буває, в неволі іноді згадаю”.

Автор: Тарас Шевченко ■

З видання: Шевченко Т. Г. Мала книжка. –

К. : Наук. думка, 1984 – С. 191.

У школі з творчістю Кобзаря зустрічалася щороку – в кожному з класів вивчали напам’ять вірші – “Мені тринадцятий минало”, “Якби ви знали, паничі...”, “І виріс я на чужині...”, “Сестрі”, але найгрунтовніше почали студіювати доробок Поета у восьмому класі, причому почали з “Катерини”. Поему Шевченка я читала ще задовго до цього, читала й вірш “Ми вкупочці собі росли...”, звідки довідалася про дитячу любов Тараса – “маленьку, кучеряву” Оксаночку. Власне, починаючи розмову про “Катерину”, вчителька звернулася саме до цього вірша, як нібито передісторії написаного в поемі, хоч це був явний анахронізм – насправді “Катерину” було написано набагато раніше, ніж Поет зміг поїхати в Україну й отримати інформацію про Оксану (до речі, зовсім не ту, що у вірші):

*Ми вкупочці колись росли,
Маленькими собі любились.*

*А матері на нас дивились
Та говорили, що колись
Одружимо їх. Не вгадали.
Старі заранне повмирали,
А ми малими розійшлись
Та вже й не сходились ніколи.*

[115, II, 203]

Повернувшись після багатьох поневірянь, Поет (я думала саме так – адже розповідь велася від першої особи), спитав у свого брата, чи жива “маленька, кучерява” Оксаночка, котра колись із ними гралася. А у відповідь:

*...Помандрувала
Ота Оксаночка в поход
За москалями та й пропала.
Вернулась, правда, через год,
Та що з того. З байстрям вернулась,
Острижена. Було, вночі
Сидить під тином, мов зозуля,
Та кукає, або кричить,
Або тихесенько співає
Та ніби коси розплітає.
А потім знов кудись пішла,
Ніхто не знає, де поділась,
Занапастилась, одуріла.
А що за дівчина була,
Так так що краля!*

[115, II, 204]

Версія про Оксану-покритку була в різний час підтримана Павлом Зайцевим [34, 106, 107] та Дмитром Чубом [108, 22, 24]. Проте 1977 року вийшов двотомний “Шевченківський словник”, де у статті, присвяченій згаданому віршу, була згадка про те, що біографи й дослідники творчості Великого Кобзаря вважали за беззастережний факт трагічну долю колишньої коханої Поета, тоді як насправді Оксана покриткою... не була [110, I, 396]. У статті ж власне про Оксану Коваленко мовилося, що реальна дівчина вийшла заміж за кріпака з с. Пединівки К. М. Сороку і на час приїзду Шевченка до Кирилівки у 1843 році мала вже двох дочок – Параску і Варвару” [110, I, 305, 306]. Образ же зведеної офіцером дівчини, яка після всіх поневірянь збожеволіла й загинула, став трактуватися як узагальнений. Приймавши до відома нову інформацію, я з часом звикла до неї й питання про Оксану-Катерину не поставало, либонь, аж до 90-х років минулого століття, коли літературу почало лихоманити різноманітними переоцінками письменницьких постатей і доробків. Зайве, мабуть, казати, що “нетипового літературознавства” Олеся Бузини та іже з ним я не прийняла, й дітей скеровувала зовсім до інших досліджень. Проте настав “час ікс” і для мене, коли один із учнів (відмінник, до речі) на уроці звинуватив Великого Кобзаря у неправдомовстві та інших далеко не привабливих якостях. І мотивом до його інвектив стала та ж таки історія з віршем “Ми вкупочці

колись росли...” – мовляв, як можна було про живу людину писати як про загиблу (він що, бажав їй смерті за те, що обрала іншого?). Тут же він згадав і про Івана Гонту, який у “Гайдамаках” зображений дітовбивцею, в той час як історичні факти свідчать, що Гонта не лише не вбивав своїх дітей, а навіть зберіг життя своєму похресникові – синові уманського губернатора Рафала Младановича Павлові та його сестрі Вероніці (Младанович-молодший залишив спогади про Коліївщину, але про вбивство Гонтою своїх дітей не згадував, хоч здавалося в пам’яті семирічної дитини це трагічне діяння мало б закарбуватися назавжди). Та й у Гонти було не два сини, а один (плюс чотири дочки) [3, 201], і дружина його була не католичкою, а православною.

Іван Гонта

Автор невідомий ■
Репродукція з сайту

[http://uk.wikipedia.org/wiki/Іван_Гонта#/media/
File:Іван-Гонта.jpg](http://uk.wikipedia.org/wiki/Іван_Гонта#/media/File:Іван-Гонта.jpg)

Запитання було поставлене на початку уроку, перед самим опитуванням, і я, грішним ділом, подумала, що хлопець просто намагається відвернути мою увагу від перевірки знань, нав’язавши дискусію (ми пробалакали б тоді цілий урок і учні, які не підготувалися до уроку, unikнули б поганих оцінок). Ярослав, як я уже казала, був відмінником і випадків, щоб він прийшов не готовий до відповіді, по суті, не траплялося, але ж він, попри сумлінне навчання, не вважався у класі “білою вороною”, мав авторитет серед учнів й був прихильником шкільної “корпоративної етики”, тож на зрив уроку міг піти через бажання “виручити” когось зі слабших. Окрім того, він міг висловити (в плані звинувачень на адресу Поета) й не свою думку.

Подумавши саме так, я не стала відповідати на запитання учня тієї ж миті, а сказала, що зараз у нас інша тема, а про те, що цікавить Ярослава, поговоримо після уроку, або ж наприкінці його, якщо буде час. І справді, коли я подала новий матеріал, до кінця уроку лишалося хвилин п’ятнадцять. Між нами відбувся такий діалог:

Я:

– Славку, звідки ти довідався про склад сім'ї Івана Гонти і про те, що дружина його була православною, а не католичкою?

Ярослав:

– У відомого українського історика Володимира Антоновича є стаття “Уманський сотник Іван Гонти” (*показує книгу вибраних праць вченого “Моя сповідь”*). Там подається реальна інформація про дітей Гонти, а також про те, що сотник із дружиною були в числі ктиторів (тогочасних спонсорів) старої Воздвиженської церкви у Володарці, де зберігалися їх портрети) [3, 201]. Не могла ж католичка фінансувати будівництво православної церкви!

Я:

– Молодець, що не обмежуєшся підручником, що аналізуєш прочитане. У твоєму віці справді необхідно вчитися самотійно мислити. Невже ти читав і спогади Младановича?

Ярослав (на мить замислившись):

– Якщо чесно, то ні. Як не шукав у Мережі, зустрічав тільки згадки про ці мемуари й цитати з них.

Я:

– Себто згадана публікація була для тебе на цей момент недоступною. Але ж так само вона була недоступною і для Тараса Шевченка – адже “Rzeź Humańska” (“Уманська різанина”) з'явилася друком у Варшаві аж через рік після смерті Великого Кобзаря – у 1862 році. Та й книга сестри Павла Младановича – Вероніки Кребс, котра вийшла в Познані 1840 року (якраз у 1839 – 1841 роках Шевченко працював над “Гайдамаками”) теж могла не потрапити в поле його зору. А от із виданим у Парижі романом польського письменника Міхала Чайковського “Вернигора” (1838) Тарас був знайомий, про що читаємо у спогадах Петра Мартоса: “Я дав Шевченку прочитати цей роман; зміст «Гайдамаків» і переважну частину подробиць цілком запозичено звідти” [83, 71]. Ясна річ, “цілком запозичено” – це явне перебільшення (не забуваймо розповідей діда Івана), але версію про вбивство Гонтою власних дітей Тарас Шевченко почерпнув саме звідти, й зовсім не дивно, що молодий Поет довірився поданій там інформації, яка наклалася на слухані в дитинстві дідові оповіді. Тож про яке неправдомовство (тим паче свідоме) може бути мова – автор поеми вірив, що саме так і було... Крім того художня література – не протокол і не літопис, у ній є місце й для авторського домислу. Й Іван Гонти в

“Гайдамаках” – є передовсім літературним персонажем. Це ж стосується і роману М. Чайковського.

Тепер про Оксану. Вірш “Ми вкупочці колись росли...” теж не варто вважати віршованими мемуарами (дарма що оповідь ведеться від першої особи). На спогад про реальні події може скидатися хіба що початок твору (до рядка “Та вже й не сходились ніколи”). Далі починається суто художній твір. Згадаймо, якими словами супроводжує Поет повернення ліричного героя в рідне село:

*Мене по волі і неволі
Носило всюди. Принесло
На старість ледве і додому.
Веселеє колись село
Чомусь тепер мені, старому,
Здавалось темним і німим,
Таким, як я тепер, старим.*

[115, II, 203]

Зверни увагу, Славку – тричі зроблено акцент на **старості** ліричного героя. Реальному ж Поетові на час написання твору (1849) було тридцять п’ять років, що аж ніяк не можна назвати старістю. Та й полишив цей світ Тарас Григорович, по суті, молодим – у сорок сім. А першу після визволення з кріпацтва подорож в Україну (1843) Шевченко взагалі здійснив 29-літнім. Уже це може слугувати чи не найвагомим аргументом проти того, щоб вважати героя вірша повним аналогом самого Шевченка. Окрім того, першим рядком твору є... рядок крапок, що свідчить про фрагментарність вірша. А якщо це начерк до більшого твору, скажімо до ще однієї поеми про долю дівчини-покритки, з якихось причин незавершеної (адже писалася на засланні, в умовах солдатчини)? Дівчину звать Оксаною? Та ж автор вправі дати персонажу те ім’я, яке вважає за потрібне. І якщо цей персонаж за сюжетом помирає, це аж ніяк не означає, що письменник “бажав смерті” якійсь реальній людині з цим іменем. До речі, на час написання “Катерини” жива була його сестра Катерина Шевченко-Красицька. То що, Поет “бажав смерті” і їй, котра доглядала малого Тараса, була його незмінною нянькою? Дивуюсь я тобі, Ярославе – ніби й відмінник, а мислиш зовсім нелогічно...

Про те ж, що реальна Оксана вийшла заміж, Поетові було відомо з листів від родичів. Принаймні 1841 року, працюючи над “Мар’яною-черницею” він уже знав про цей, хоч і не трагічний, але сумний особисто для нього факт – звідси присвята “Оксані К.ко на пам’ять того, що давно минуло”, звідси й проникливі рядки передмови до поеми:

*Чи правда, Оксано? чужа чорнобрива!
І ти не згадаєш того сироту,
Що в сірій свитині, бувало, щасливий,
Як побачить диво — твою красоту.*

*Кого ти без мови, без слова навчила
Очима, душею, серцем розмовлять.
З ким ти усміхалась, плакала, журилась,
Кому ти любила Петруся співать.
І ти не згадаєш. Оксано! Оксано!
А я й досі плачу, і досі журюсь,
Виливаю сльози на мою Мар'яну,
На тебе дивлюся, за тебе молюсь.
Згадай же, Оксано, чужа чорнобрива,
І сестру Мар'яну рястом уквітчай,
Часом на Петруся усміхнись, щаслива,
І хоч так, як жарти, колишнє згадай.*

[115, I, 192]

Згадки про Оксану відвідують його і на засланні (“Мені тринадцятий минало...”, “Не молилася за мене...”), але у віршах тих – або Поетові спогади про дитинство, або ж печаль від того, що не судилося їм бути разом, і жодної згадки про покритку, яку спіткала доля Катерини. Тож на сьогодні можна з певністю твердити, що Оксана з вірша “Ми вкупочці колись росли...” – не більш аніж персонаж художнього твору (так само як і її тезки зі “Слепой” та “Гайдамаків”).

Тоді мені вдалося переконати Ярослава (і, гадаю, не лише його, а й усіх, хто був свідком цієї розмови – принаймні, до цих тем більше не поверталися). Та при цьому я розуміла, що розслаблятися не варто, що невдовзі можуть прозвучати інші запитання, від яких так само не можна буде просто відмахнутися (це ж не першокласники, яким можна сказати: “Підростете – про все дізнаєтеся...”). І такі запитання мені справді ставили, і не тільки Славко, з яким і сперечатися приємно – дуже часто вони лунали з вуст тих, хто ховав за ними невивчену тему або й небажання її вивчати. Виступаючи на обговоренні “кримськознавчих” лекцій вельмишановного Автора, я вже згадувала, як одна з моїх учениць (відверто скажу, не найкращих) свою неготовність до уроку (а темою була якраз творчість Тараса Шевченка) намагалася виправдати... релігійними переконаннями (мовляв, Поет закликав до крові, до порушення заповіді “Не вбий”). Мені нічого не лишалося, як наголосити, що, по-перше, таке уявлення про Великого Кобзаря є, м’яко кажучи, однобоким, а по-друге, в нашій країні церква відділена від держави, і школа у нас не приватна, не спеціалізовано-релігійна, а загальноосвітня, й тому жодні – ні релігійні, ані політичні переконання не повинні впливати на навчальний процес. При цьому я ще і нагадала настанову святого апостола Павла з 1-го послання до Солунян: “Усе досліджуючи, тримайтеся доброго!” (5: 21), себто світогляд має допомагати пізнанню, а не ставати йому на заваді, й, зрештою, додала, що ставлю в журнал поки крапку, а на наступному уроці чекаю відповіді уже з двох тем (варто сказати, дівчина послухала мене і підготувалася добре, бо ж була здібною, хоча й ледачою).

До чого все це я веду? На першій “шевченківській” лекції вельмишановного Автора (точніше, Авторів, бо ж виступали вони разом із Однотумницею) я, на жаль, не була (дуже кепсько почувалась і фізично, й психологічно), на другу ж прийшла з надією, що на наступну приведу дітей. Та уже посередині її я засумнівалася, чи варто це робити, оскільки з-поміж розмаїття цікавих тем було порушено й тему особистого життя Великого Кобзаря, його стосунків із жінками. Те, що там знайшлося місце для Оксани Коваленко, Ядвіги Гусиковської, Харитини Довгополенко та Ликери Полусмак, мене анітрохи не здивувало, але далі (хоч і недовго, й доволі коректно) йшлося про стосунки суто інтимні – зокрема з Ганною Закревською, при цьому лектори посилалися на правнука Пантелеймона Куліша Володимира Сиротенка (від близькості з Г. Закревською, як стверджує пан Володимир, народилася донька, до речі, названа Софією на честь дружини Павла Енгельгардта, до якої Тарас нібито теж мав платонічну симпатію). Далі в ліс – більше дров, і от уже озвучується версія літератора й лікаря з Казахстану Станіслава Мастерова про... казахську родину Шевченка (мовляв, і на засланні було у нього кохання до казахської дівчини з російським іменем Катя, після чого в степовому краї теж лишилися нащадки Поета). Я розумію, що людині ніщо людське не чуже і “щось”, справді могло бути (хоч документального – не на рівні родинних переказів та письменницьких гіпотез, – підтвердження цих фактів особисто я не зустрічала). Але тут же уявила собі зливу запитань від учнів – що я їм скажу? Нагримати – це тільки підірвати свій авторитет. Прикинутися, що вперше про це чую – теж не на мою користь. Сказати щось на кшталт “підростеш – дізнаєшся” – значить підігріти нездоровий інтерес. Та й веду я старшокласників, котрі давно знають, що дітей не лелеки приносять. Хотіла я поділитися своїми думками з Авторами, та запитань аудиторії до них було стільки, що я просто не встигала вставити своє, та й опісля виступу лектори були оточені таким тісним колом небайдужих до теми, що прорватися крізь нього було вельми проблематично. Так і пішла я додому, не розвіявши своїх сумнівів. Гадала, що більше пощастить наступного разу, але знову захворіла й на інші виступи не потрапила. Аж ось згадала, що й Ви були на цих лекціях. Знаючи Вашу ерудицію, вирішила порадитися саме з Вами, адже, як відомо, одна голова – добре, а дві – краще.

Даруйте, що відриваю Вас від справ.

З повагою –

Вчителька.

Юрист-Книголюб – Учительці:

19. 06. 2013 р.

Доброго дня (чи як нині пишуть в Інтернеті, доброго часу доби),
вельмишановна пані Вчителько!

Я запам’ятав Вас іще з виступу на лекції, присвяченій стосункам Агатангела Кримського з Іваном Франком та Лесею Українкою (Ви виступали після мене).

Бачив Вас і на Шевченківських імпрезах. Дивуюся Вашій нерішучості – невже я такий страшний чи неприступний, щоб до мене не можна було підійти? Та й запитання Автору (чи Авторам) можна було передати у вигляді записки. На кримськознавчій зустрічі Ви досить сміливо попросили слова, і говорили до ладу й по суті, а тут... Що з Вами сталось?

Не перестаю дивуватися збігам у наших відкриттях Шевченка як Поета. Адже наспівані бабусею “Заповіт”, “Думи мої”, “Така її доля” і в моєму житті поклали початок знайомство з поезією Тараса Григоровича. І першою книжкою Поета, яку я розгорнув, була саме “Вечірня зіронька”, й отримав я її (як згодом “Кобзаря”) також із рук бабусі. Навіть “Світає...” вчив напам’ять із “Букваря”. І у вірші-напівбаладі (за Л. Білецьким – поемі) “Буває, в неволі іноді згадаю...” оте “жив на хуторі, з...” теж не залишило байдужим ні Вас, ні мене. Я, щоправда, не вбачав у тих закреслених рядках чогось особливо страшного чи крамольного (що вже може бути крамольніше за “Сон” в очах тодішньої влади!). Та й півтора рядка мали б містити зовсім невеликий обсяг інформації й, найімовірніше, слугували розкриттям того, з ким жив старий козак (троє синів, неповнолітня дочка Пріся, й чура /зброєносець/ Данило). Уже в часи Незалежності, коли відкрито було доступ до літератури, опублікованої в діаспорі, я отримав своєрідне підтвердження своїх припущень, читаючи підготоване Леонідом Білецьким коментоване чотиритомне видання “Кобзаря” (Вінніпег, 1952 – 1954). Леонід Тимофійович узяв на себе сміливість бодай частково розшифрувати закреслений текст. У його інтерпретації перший рядок уривка звучить: “Я жив на хуторі, з моєю...” [116, III, 283]. Якщо розшифрування Л. Білецького правильне (справді, із закресленого й замазаного рядка визирає щось схоже на початок літери “м” чи “л”), в риму до “моєю” просто-таки “проситься” слово “сім’єю” (чи “сем’єю”, як писалося у часи Шевченка). В унікальному електронному проекті Миколи Жарких “Енциклопедія життя і творчості Тараса Шевченка” (адреса сайту – <http://www.t-shevchenko.name>) це місце твору публікується, попри констатацію нерозбірливості викреслених рядків, із припущенням, що йдеться про синів козака (як, зрештою, здогадувався і я в дитинстві). Щойно я подумки промовив відреставрований паном Миколою рядок: “Я жив на хуторі, з синами”, одразу в мені прозвучало “продовження”: “Жила ще й Пріся-доня з нами”. Інший, напевно, одразу впав би у ейфорію – аякже, відкриття зробив... Та набутий мною фах і досвід давно відучили мене від поспішно-емоційних висновків. Тим паче, зовсім не факт, що такий варіант справді був задуманий Великим Кобзарем – власне, й М. Жарких слово “синами” подає зі знаком питання [111]. Та й у наступному рядку, окрім першої, по суті, немає натяку на великі літери, тож звідки в ній візьметься згадка про “Прісю” чи “Данила-чуру”? А чи був він узагалі, цей другий рядок? Нині я все більше схиляюся до думки, про те, що поезія “Буває, в неволі іноді згадаю...” – яскравий приклад мук творчості. Схоже, що Поет тричі починав згаданий рядок і тричі закреслював почате, а потім виникла якась ситуація, внаслідок якого йому стало не до закінчення

рядка (за умов солдатчини такі ситуації могли виникати ледь не щодня), і коли знову трапилася вільна хвилина, Тарас Григорович вирішив продовжити вірш. Тоді, либонь, і написалось:

*Я стар був, немощен. Послав
З табун я коней до обозу,
Гармату, гаківниць два вози,
Пшона, «пшениці, що придбав,
Я всю мізерію оддав
Моїй Україні-небозі...
І трьох синів своїх. – Нехай, –
Я думав, грішний, перед Богом
Нехай хоть часточка убога
За мене піде, за наш край,
За церков Божію, за люде,
А я молитись в хаті буду. –
Бо вже нездужав, сину, встать,
Руки на ворога піднять!*

[115, II, 225, 226]

“Важкий” же рядок був залишений “до кращих часів”, які, на жаль, так і не настали, попри звільнення Поета. Принаймні, до “Більшої книжки” він цього твору не переписав – отже, очевидно, не вважав його завершеним і планував до нього повернутися...

Щодо “каверзних” запитань – нікуди від них не подітись... Змушений з болем констатувати, що багато хто з нинішніх школярів і школярок (бачу по однокласниках молодшого сина) читає вельми небагато, вважаючи, що готові електронні реферати замінять їм безпосереднє знайомство з надбаннями української та світової класики. Якщо раніше “відбувальщина” в навчанні полягала в “трьох З” (“зазубрив, здав, забув”), то зараз і зубрити не завжди доводиться – знайшов у Мережі, переписав, а то й просто роздрукував, поставив власне прізвище, прочитав на уроці, отримав оцінку й знову ж таки забув. Шукаючи ж згадані реферати, учень, а то й студент може натрапити і на деякі “нетипові” дослідження постатей та творчої спадщини класиків (справа тут, імовірно, навіть не в самому лише Олесеві Бузині – йдеться про явну тенденцію), й не знаючи цієї спадщини (як і біографії Митця) в повному обсязі, цілком ризикує довіритися цим однобоким “дослідженням”. Експеримент із т. зв. “гласністю” в часи горбачовщини засвідчив одну вельми загрозливу психологічну особливість людського світосприйняття – виявилось, що людина більше довіряє негациям (незалежно від того, йдеться про справжні факти чи про плітки), й саме її вона вважає правдою, що “очі коле”, й виявом нового, нестандартного мислення. Будь-які інші відомості з життя митця уже не сприймаються або видаються надто “прісними”, нецікавими, а отже, й не вартими уваги. Відбувається своєрідне “зомбування” людини негативною

інформацією – особливо, якщо вона злітає з вуст дослідника, відзначеного високими науковими ступеннями, званнями, чи, скажімо, представника діаспори (мовляв, “там” краще знають, оскільки “в них” більше свободи, аніж у нас в пострадянському просторі) або ж навіть просто надміру “нахрапистого” представника ЗМІ. Це, звісно, не готель “Каліфорнія” (пам’ятаєте “The Eagles”?), і вийти з цього процесу цілком можливо. Якщо Ви відчуваєте, що одразу, без роздумів і аналізу почутого чи прочитаного, готові погодитися з чиеюсь думкою, висловленою в усній розмові, а тим паче у ЗМІ – це вже повинно насторожити на предмет формування зомбі-програми. Найкраще одразу ж відкласти газету або книгу вбік, закрити інтернет-сторінку, перемкнути телевізор на іншу програму (або й узагалі вимкнути його), а в разі безпосередньої розмови на вулиці, припинити її, пославшись, скажімо, на брак часу. Таким чином Ви розірвете непотрібні умовні зв’язки ще до початку їхньої дії.

Якщо ж людина починає сама нав’язувати іншим (іноді доволі агресивно) ці “нові” ідеї, або ж зрікається колишніх друзів, дружини, а то й батьків тільки за те, що ті мають інші погляди – це вже прямі ознаки “промитих мізків”. З досвіду знаю, що таких людей уже важко, а часто й неможливо переконати в чомусь зворотньому. Їх можна хіба що “перезомбувати” – як іноді вдається “перепрограмувати” п’яницю зі спиртного на каву, а наркомана привернути до релігії, але це буде не руйнація програми, а просто заміна її іншою (як наслідок – новоявлений кавоман може так само зловживати “інтелектуальним напоєм”, як зловживав колись оковитою, а неофіт – стати релігійним фанатиком, який на будь-яку іншу думку реагуватиме подібно до... наркомана, у якого збираються відібрати наркотик). Те ж саме й з поглядами на політичні та мистецькі реалії. До речі, є кілька фраз, від яких такі люди просто несамовитіють. Наприклад: “Та ви просто зомбовані” чи “Та ж вам мізки промили!”. Або ж звичайне, здавалось би, запитання: “А яка ваша ОСОБИСТА думка?” У тім-то й річ, що (даруйте за тавтологію) особистої думки в осіб із “промитими” мізками просто немає, а зізнатися в цьому – зась...

Якби ж то вцент зруйнувати негативну програму вже на цій задавненій стадії й дати людині можливість самій сформувати нове бачення життя! Чи, може, це все-таки реально? Адже є відомий метод Геннадія Андрійовича Шичка, який застосовується у лікуванні від алкогольної та тютюнової залежності (ставши “оптималістом” під завісу горбачовщини, я не п’ю й не палю вже майже чверть віку). Іноді натякаю сестрі (вона психолог): чому б не випробувати цей метод в інших випадках “залежності”? Хоча тут не обійтися без двох речей: перша – це наявність досвідченого наставника (не вважаю це слово за “радянський пережиток”), а друга – бажання, терпіння й сила волі самої людини. Вибачайте, якщо ухилився від теми...

Є й інший бік ілюзорної привабливості згаданих уже псевдосенсацій. Бачачи, що ідеальних людей не існує, і навіть у геніїв є свої “кістяки в шафах”, читач

приходить до висновку, що і йому не варто працювати над собою в плані духовного вдосконалення. Більше того, на тлі “дегероїзованих” постатей (байдуже, чи це буде Шевченко, чи хто інший) йому зручніше виглядати “білим і пухнастим” (мовляв, сексуальна орієнтація в мене нормальна, я “вдрабадан” не напиваюся, не лаю владу, не закликаю до кровопролиття, не “вурдалак”, – словом, хоч ікону з мене пиши).

Зрештою, чим молодша й недосвідченіша людина, тим більшою є небезпека подібних “комплексів”. Тому, якщо старшокласники підходять до Вас із запитаннями на цю тему, прийміть це як належне. Зверніть увагу на тон учня, яким він ставить це питання, куди дивляться його очі, чи не видає усмішка іронію або зверхність. Якщо бачите, що хлопчина чи дівчинка цілком щиро прагне розібратися в суті почутого або прочитаного, питає у Вас поради – тут найкраще стане Вам у пригоді Ваша ж компетентність (як і вийшло на уроці з Ярославом). Зрештою й тоді, коли мета учня – похизуватися сенсаційною інформацією чи то перед Вами, чи перед однокласниками або ж показати себе “розумнішим” за вчительку, варто дати зрозуміти, що Ви обізнані з цим питанням, але інформація про Тараса Шевченка, Лесю Українку, Григорія Сковороду, інших класиків не обмежується “нетиповими дослідженнями”, і потрібно знати різні аспекти біографії та творчості цих митців, уміти аналізувати різні погляди й підходи, аби потім прийти до об’єктивних висновків. Якщо ж у провокативності запитання (й надмірній “сексуальній стурбованості” мовця) немає сумніву, й поставлене воно зухвалим тоном – теж треба реагувати адекватно (звісно, не опускаючись до рівня зухвальця). Можна, зрештою, послатися на Юрія Шевельова, котрий якось сказав, що Шевченко “нижче пояса” його не цікавить. Та й навіть, якщо епізоди, описані В. Сиротенком чи С. Мастеровим справді були в житті Кобзаря, хіба ж він стає від цього меншим? Он у Росії й вірші Олександра Пушкіна “не для дам” видали, й свій “варіант Бузини” мали (щоправда, “Прогулки с Пушкиным” Абрама Терца вийшли друком у “тамвидаві” й були до т. зв. “перебудови” – до речі, цілком справедливо, – заборонені в СРСР), і “донжуанський список” Поета мало для кого є секретом, і навіть про його коментар до ліричного шедедру, присвяченого Анні Керн, теж відомо, але ж Пушкін від цього не перестав бути Пушкіним...

Інший вид “нетипових досліджень” – звинувачення Великого Кобзаря в поетизації жорстокості. Мовляв, говоримо про мораль, виступаємо проти електронних ігор-стрілялок, проти фільмів-бойовиків, а дітям у школі пропонуємо для вивчення “Гайдамаки”.

Ніде правди діти – гайдамацькі виступи проти шляхти описані в поемі напрочуд зримо і доволі-таки моторошно. Але, як мовлять французи, “*a la guerre comme a la guerre*” – “на війні як на війні”. Хто бачив війну без крові, без жертв, без жорстокості? Не здійснюю жодних порівнянь (будь-яка аналогія виглядала б блюзнірством), але чомусь приходить на пам’ять “воєнний” цикл

Володимира Висоцького – чи не найсильніший у творчій спадщині відомого барда. Попри те, що Володимир Семенович не брав і не міг брати участь у бойових діях (адже дитиною ще був), він, як актор, прагнув якнайпереконливіше показати драматизм ситуації, нерідко вдаючись до натуралізму:

*А ветер дул, с костей сдувая мясо
И радуя прохладой скелет.*

[17, 438]

Або:

*Всем живым – ощутимая польза от тел:
Как прикрытье используем павших.*

[87, 13]

Натуралізм у картинах війни, по суті, неминучий, а у випадках, коли розповідь веде людина, яка не була безпосереднім учасником або очевидцем подій, а знає про них із розповідей старших чи з книг, він створює ілюзію, ніби герой справді був там, у горнилі битв. Джерелами тем для пісень В. Висоцького були спогади родичів і знайомих, котрі воювали, а також творчість поетів-фронтників, найперше – Семена Гудзенка, образ якого артист втілював і на сцені у виставі “Полеглі і живі”. Як поет, С. Гудзенко тяжів саме до натуралістичного опису подій – згадаймо його хрестоматійний вірш “Перед атакою”:

*Мне кажется, что я магнит,
что я притягиваю мины.
Разрыв –
и лейтенант хрипит.
И смерть опять проходит мимо.
Но мы уже
не в силах ждать.
И нас ведет через траншеи
окоченевшая вражда,
штыком дырявящая шею.
Бой был коротким.
А потом
глушили водку ледяную,
и выковыривал ножом
из-под ногтей
я кровь чужую.*

[22, 72, 73]

Так і Тарас Шевченко, пишучи про ті роки, й маючи за обов’язок відтворити реалістичну, без замовчування трагічних, жорстоких моментів, картину визвольної боротьби, теж не цурався натуралістичного опису. Не будучи учасником Коліївщини, Поет спирався частково на роман Міхала Чайковського

“Вернигора” (якраз ізвідти було запозичено історію про нібито вбивство Гонтою власних дітей), та передовсім – на дідові розповіді, в яких був і елемент романтизації пережитого: адже це були роки молодості, юності чи навіть отроцтва Івана Шевченка (адже немає повної певності в датуванні його народження – від 1742-го до 1756-го). Молодим (25 – 27-річним) на час написання “Гайдамаків” був і сам Тарас, а звідси – й певний максималізм у висвітленні теми, й романтизм (данина пам’яті про діда), а прагнення створити для читача своєрідний “ефект присутності” при подіях, спонукало до натуралізму. Однак не поспішаймо бачити в поемі лише піднесене оспівування дій гайдамаків і повністю ототожнювати думки героїв твору з думками самого автора. Вчитаймося ще раз у Кобзареві рядки:

*Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чорним шляхом запалало,
І кров полилася
Аж у Волинь. По Поліссі
Гонта бенкетує,
А Залізник в Смілянщині
Домаху гартує,
У Черкасах, де й Ярема
Пробує свячений.*

[115, I, 161]

Так, у “Гайдамаках” нерідко бачимо характерні для романтико-баладного сприйняття фольклорно-епічні порівняння війни, битви з бенкетом (одні назви розділів поеми чого варті – “Червоний бенкет”, “Бенкет у Лисянці”). Це стосується і згаданого уривка. Але нижче подибуємо аналогію вже не з бенкетом, а з пеклом:

*“Отак, отак! Добре, діти,
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці!” – на базарі
Залізник гукає.
Кругом пекло; гайдамаки
По пеклу гуляють.
А Ярема – страшно глянуть –
По три, по чотири
Так і кладе...*

[115, I, 161]

Оте авторське “страшно глянуть”, на яке мало хто звертає увагу, багато що прояснює у ставленні Поета до подій. Якби він цілковито був солідарний із

позицією Максима Залізняка (“Добре, діти, мордуйте скажених!”), йому б не було страшно від учинків Яреми (він написав би “любо глянуть” чи щось у такому дусі). Але оскільки автор проживає у творі кілька життів (й персонажів вісімнадцятого століття, і своє власне у дев’ятнадцятому), тож маємо широкий спектр оцінок зображеного – тут і месник, засліплений ненавистю до ворогів, тут і гуманіст, котрий цілком адекватно реагує на криваві події. До речі, ті, хто нині робить акцент саме на жорстокості гайдамаків, чомусь ніби не помічають жорстокості іншої сторони – згадаймо мученицьку смерть титаря. Зло породжувало зло...

Та й якби програмою Тараса Шевченка як Митця була лише пропаганда ненависті, чи вводив би він до тих же “Гайдамаків” лінію кохання Яреми та доньки титаря Оксани? Відкріймо розділ “Титар”:

*Попід гаєм, мов ласочка,
Крадеться Оксана.
Забув, побіг, обнялися.
“Серце!” — та й зомліли.
Довго-довго тільки “серце” —
Та й знову німіли.
“Годі, пташко!”
“Ще трошечки,
Ще... ще... сизокрилий!
Вийми душу!.. це раз... це раз...
Ох, як я втомилась!”
“Одпочинь, моя ти зоре!
Ти з неба злетіла!”
Послав свитку. Як ясочка,
Усміхнулась, сіла.
“Сідай же й ти коло мене”.
Сів, та й обнялися.
“Серце моє, зоре моя,
Де це ти зоріла?”*

[115, I, 143]

Ім’я та образ Оксани приходитиме до Яреми навіть у пароксизмах ненависті під час лютих битв, перетворюючись в “ідею фікс” – будь що знайти і врятувати дівчину. Згадаймо “Бенкет у Лисянці”:

*“Годі! годі! — кричить Гонта, —
Годі, погасає.
Світла, діти!.. А де Лейба?
Ще його немає?
Найти його та повісить.
Петелька свиняча!*

*Гайда, діти! Погасає
Каганець козачий”.
А Галайда: “Отамане!
Погуляймо, батьку!
Дивись — горить; на базарі
І видко, і гладко.
Потанцюєм. Грай, кобзарю!”
“Не хочу гуляти!
Огню, діти! дьогтю, клоччя!
Давайте гармати;
В потайники пустіть огонь!
Думують, жартую!”
Заревіли гайдамаки:
“Добре, батьку! Чуєм!”
Через греблю повалили,
Гукають, співають.
А Галайда кричить: “Батьку!
Стійте!.. пропадаю!
Постривайте, не вбивайте:
Там моя Оксана.
Годиночку, батьки мої!
Я її достану!”
“Добре, добре!.. Залізничче,
Гукни, щоб палили.
Преподобиться з ляхами...
А ти, сизокрилий,
Найдеш іншу”.*

[115, I, 175, 176]

Кажуть, що на війні і в любові всі засоби добрі, й немає тоді ні добра, ні зла, а є лише ситуативна доцільність тих або інших дій. Якщо для Гонти це означає жорстоку кару для ворогів будь-якою ціною, навіть якщо разом із ними загинуть і невинні люди (мовляв, “війня все спише”), й на прохання Яреми зачекати з розправою над ляхами, поки він не визволить Оксану, ватажок гайдамаків реагує доволі-таки цинічно (“А ти, сизокрилий, найдеш іншу”), то для Галайди мета – врятувати кохану, – теж виправдовує засоби, й заради цього юнак вдається до непослуху, звісно, розуміючи, що такий учинок у воєнний час може коштувати йому навіть життя:

*Оглянувся –
Галайди немає.
Ревуть гори – і будинок
З ляхами гуляє
Коло хмари. Що осталося,*

*Пеклом запалало...
“Де Галайда?” – Максим кличе.
І сліду не стало.
Поки хлоп’ята танцювали,
Ярема з Лейбою прокralись
Аж у будинок, в самий льох;
Оксану вихопив чуть живу
Ярема з льоху та й полинув
У Лебедин...*

[115, I, 176]

Безумовно, Ярема здійснив подвиг, але подвиг цей – не в ім’я ненависті, а в ім’я любові. Повернутись до своїх бойових побратимів він може лише по одруженні з коханою. І, мабуть, не випадково місцем, куди привозить Галайда Оксану, стає жіночий монастир у Лебедині. Річ не лише в тому, що там дівчина до повернення Яреми могла перебувати у відносній безпеці. Сама назва села на Черкащині викликає асоціацію з лебедями – за поширеним повір’ям, ці птахи надзвичайно вірні в любові, й якщо лебідка гине, закінчується життя й для її коханого (ця тема відображена і в піснях – згадаймо хоча б “Посідали лебеді на воду” Олександра Білаша чи “Лебедину вірність” Євгена Мартинова). Назва села й монастиря від топоніма, щодо походження якого теж існує ціла низка легенд [48], підноситься в поемі до символу кохання й вірності, й саме там здійснюється таїнство вінчання Яреми і Оксани:

*Через тиждень в Лебедині
У церкві співали:
Ісаїя, ликуй! Вранці
Ярему вінчали...*

[115, I, 179]

І ще один символічний штрих – ніде не йдеться про покарання Галайди гайдамацькими ватажками за непокору. І Гонта, й Залізник, вочевидь, простили юнака, бо в глибині душі усвідомлювали – людський рід, попри війну й горе, мусить продовжуватися. То ж і очікує Оксана молодого чоловіка з битв:

*Виглядає, чи не їде
З боярами в гості –
Перевезти із келії
В хату на помості.*

[115, I, 179], –

і завершує лінію “Ярема – Оксана” виразний мотив надії:

*Не журися, сподівайся
Та Богу молися.*

[115, I, 179]

Хоча чому “завершує”? Тема “хати на помості” ще раз зринає в епілозі – після розповіді про подальшу долю повстанців, які розійшлися “хто додому, хто в діброву”, – як ледь вловимий натяк на те, що Ярема не загинув і повернувся саме “додому”:

*Тільки часом увечері,
Понад Дніпром, гаєм
Ідуть старі гайдамаки,
Ідучи, співають:*

*“А в нашого Галайди хата на помості.
Грай, море! добре, море!
Добре буде, Галайда!”*

[115, I, 190]

Що ж до того, чи варто вивчати у школі “Гайдамаків”, чи немає загрози юним душам – питання абсурдне. Особисто ми вивчали поему у восьмому класі (як зараз, не відаю) – себто були в тому віці, коли формується людська вдача й закладається програма майбутньої поведінки. Жоден із нашого класу нікого не вбив – якщо й мав один у дорослому віці конфлікти з законом, то лише як шахрай (не Гоголя ж із його “Ревізором” та “Мертвими душами” в цьому звинувачувати!). Сам я прочитав “Гайдамаки” в дев’ятирічному віці й одразу ж... “закохався” в однокласницю – на тій лише підставі, що звали її, як і героїню Кобзарєвого твору, Оксаною. Це при тому, що в дитинстві я був вразливим хлопчаком і дуже болісно реагував на трагічні події або ж сцени жорстокості в книгах чи фільмах. Отже, не вони є головними в поемі, а любов, причому не лише до жінки – йдеться передовсім про жертвну любов до Вітчизни. Оксана тут є ніби персоніфікованим символом України, яка чекає захисту й визволення. Мрії ж про “хату на помості”, отже, підносяться до рівня державницьких устремлінь...

Завершуючи свого листа, відзначу цікаву закономірність у власній долі (наш шановний Автор, мабуть уже назвав би її містичною) – все моє свідоме життя так або інакше пов’язане з особами прекрасної статі, імена яких можна знайти в “Кобзарі”: Оксана була в школі, Катерина – в університеті, а з Мариною ми вже три десятиліття разом...

На все добре! Пишіть.

З повагою –

Юрист-Книголюб.

P. S. А от про лелек – дозволю з Вами не погодитися. За народними уявленнями, ці птахи в’ють свої гнізда на дахах осель, де панує любов і злагода. Отже. коли кажуть, що дитину приніс лелека, це означає, що народилася вона з любові й була бажаною в сім’ї.

Вчителька – Юристові-Книголюбу:

28. 06. 2013 р.

Вельмишановний пане Юристе!

Вдячна Вам за листа і висловлені в ньому міркування й поради. Вони, як ніколи, доречні. І щодо нерішучості правильно підмітили, й те, що не завжди я була такою. Не надто зручно мені писати про це Вам – напівзнайомій людині, але скажу Вам, “ніби подружці”: на початку року я пережила сильний стрес – мене покинув чоловік. Ви пишете, що вже тридцять років у шлюбі (щиро Вас вітаю!), а мені до цієї дати лишався рік, і от...

Причина до огидного банальна й стара як світ: сивина в бороду – самі знаєте хто в ребро... Майже рік водив мене за ніс, а я змалку не люблю брехні й брехунів... Діти з батьком спілкуються, я не бороню, та й як заборониш – і син, і донька дорослі (онуків-школярів уже маю), – сама ж викреслила його зі свого життя, хоч і нелегко це було (двадцять дев’ять літ разом – це не жарт). Знадобилася навіть допомога психолога. Але досить про це...

Щодо збігів у дитячих та й нинішніх наших відкриттях Шевченка – вони справді дивовижні. Мабуть, між тими, для кого постать і творчість Великого Кобзаря (а також Григорія Сковороди, Івана Франка, Лесі Українки, інших Будителів духу народного) є знаковою, попри відстані й відмінності особистих доль, існують якісь незримі духовні зв’язки, які врешті-решт, зводять їх разом у Спільній Справі. Тож, гадаю, не дарма ми познайомилися на лекціях нашого шановного Автора, присвячені А. Кримському. Зрештою саме вони мені спали на думку, коли прочитала у Вашому листі про можливу паралель “Оксана – Україна” в поемі Тараса Шевченка “Гайдамаки”. Пригадуєте лекцію, де цитувалася “Весняна розмова” Добровісника:

*У мене коханка, у мене є любка,
То – рідна країна.
До неї горнуся, її поцілунком
Уп’юсь до сконання.
О друзі! Чи є що на світі солодше
од цього кохання?*

[47, I, 64]?

Автор співвідносить такий підхід до громадянської теми з патріотичними поезіями Михайла Старицького, Володимира Сосюри, Василя Симоненка,

адресат яких – Батьківщина, – зображається як кохана жінка, причому в Симоненка це виявляється чи не найяскравіше, і якщо вважати Поета спадкоємцем Шевченкових традицій, то й творчість Тараса Григоровича доречно було б розглянути саме в цьому контексті – скажімо, твори про жіночу долю (“Катерина”, либонь, – найяскравіший приклад) – чи тільки про становище жінки в них ідеться, чи немає в них (так само, як і у згаданих вище Поетів) кодування сакральних понять, піднесення імені людини до ймення рідного краю й народу? Не стверджую нічого, проте давно звернула увагу: не те, щоб усі (є, звичайно, винятки), але переважна більшість імен героїнь творів, уміщених у “Кобзарі” – римується зі словом “Україна” (як, до речі, й Ваші любі жінки). КатерИНА (однойменна поема, “Наймичка”, “Москалева криниця”, балада “У тієї Катерини...”), МарИНА (однойменна поема), ЯрИНА (“Сліпий”, інша редакція – “Невольник”), та, зрештою й Пріся з “Буває, в неволі іноді згадаю...” (бо це ж дериват від “ФросИНА”, та й Ярославна з переспіву “Плачу” історично теж Єфросинія, себто, по-українському, ФросИНА)... Є й інший (так би мовити, більш замаскований) варіант, коли повного консонансу немає, але є виразне закінчення -НА: ОксаНА (“Слепая”, “Гайдамаки”, “Ми вкупочці колись росли...”, “Не молилася за мене...”), ГанНА (“Утоплена”, “Наймичка”), Мар’яНА (“Мар’яна-черниця”, “Маленькій Мар’яні”). І тут незле буде згадати, що окрім варіантів “Україна”, “Вкраїна” у Шевченка зустрічається й форма “УкрайНА”. А згадаймо Оріяну наших пращурів!

Чи випадково це? Гадаю, що ні: в деякі рядки без шкоди для ритміки і змісту замість наведених вище імен цілком можна вставити назву Батьківщини Поета:

*Катерино [Україно], серце моє!
Лишенько з тобою!*

Або:

*Неначе цвяшок, в серце вбитий,
Оцю Марину [Вкраїну] я ношу.*

І врешті-решт:

*Не милує, не минає
Нігде ні одного;
За титаря ляхам платить,
За батька святого;
За Оксану [За Украйну]...*

Ймовірно, саме Тарас Шевченко й започаткував цю славетну українську поетичну традицію, з якою, як ми знаємо, пов’язані й “Виклик” М. Старицького, й “Весняна розмова” А. Кримського, й здавалось би, інтимна лірика В. Сосюри та В. Симоненка.

Про “роботу” над рефератами, точніше, над завантаженням і роздрукуванням уже готових, теж підмічено. Я своїх одразу попередила, що позитивну оцінку

поставлю лише тоді, коли буду певна щодо самостійності роботи. І коли такий-от “рефератник” підходить до мого столу, я кажу: “Будь ласка, роботу – на стіл, і розповідай своїми словами”. Хтось справді вільно почувається в матеріалі (ті отримують високі бали), а хтось – пик-мик, і замовк. Ставлю ще декілька питань за темою, а у відповідь – те ж таки пик-мик (іноді навіть імена героїв плутають, хоч у рефераті все як належить). Чому ж тоді дивуватися, коли у шкільних чи навіть вступних творах трапляються перли на кшталт “Микола Рильський” тощо? А одного разу – на самому початку 90-х, – один із учнів написав, що своїм оповіданням “Горпина” Марко Вовчок бореться з... наркоманією. Це викликало сміх, але поставила я йому задовільну оцінку, оскільки вгледіла все-таки в цій фразі хоч якийсь натяк на самостійність мислення...

Цілком згодна з Вашим трактуванням “Гайдамаків”. Жодної недоречності (а тим паче блюзнірства) у Ваших аналогіях я не побачила. Гадаю, маєте Ви рацію і щодо “страшно глянуть”. Багато хто на цей момент справді взагалі не звертає, а звідти – усі ці розмови про поетизацію жорстокості й небезпеку для юних душ, і то не лише “Гайдамаків” стосується – навіть “Заповіт” нерідко стає об’єктом підозр і нагінок, особливо зараз, коли замість войовничого атеїзму часто-густо пропонується войовничий же таки фундаменталізм, а для декого це просто спосіб нігілістичного епатажу, як колись для Михайля Семенка, який і назву “Кобзар” перебрав для своєї книжки (щоправда, потім його тон щодо Шевченка дещо змінився). Власне, згадана в минулому моєму листі учениця, котра намагалася виправдати свої лінощі релігійністю, як аргумент щодо людиновбивчих закликів, наводила саме висмикнуті з контексту рядки “Заповіту”. Хоч, відверто кажучи, з цим віршем мені далеко не все зрозуміло, хоч я і вчителька: насамперед, чому тільки він – “Заповіт”? Хіба “І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє” не є таким же заповітом для українців із закликом до єднання й свободи?

На цьому, мабуть завершуватиму, бо ще гора зошитів на столі, та й до відкритого уроку треба підготуватися. Скільки вже працюю в школі, а на таких уроках щоразу відчуваю себе ніби учениця на екзамені. Саме тому намагаюся особливо не “наїжджати” (як нині модно висловлюються) на учнів під час іспитів. Розумію, що нерви у всіх на межі...

Наразі – до побачення.

З повагою –

Вчителька.

Юрист-Книголюб – Учителіці:

5. 07. 2013 р.

Вельмишановна пані Вчителько!

Дякую за відвертого листа. Нічого страшного, що Ви розповіли мені про свою драму. Я – не “напівзнайома людина”, а Ваш щирий друг, здатний зрозуміти й

підтримати у скрутну хвилину. Що ж, сталося як сталося. І, можливо (даруйте за ці слова), це все-таки кращий варіант, аніж якби Ваш екс-благовірний досі жив з Вами у шлюбі, постійно Вас обманюючи. Чи не було б це для Вас ще більшим болем? Ви відпустили чоловіка, так би мовити, фізично й юридично, а тепер відпустіть його й психологічно (як каже моя сестра, “не підживлюйте вампіра своєю енергією”). Почніть життя з чистого листа. Пізно? Дурниці! Як каже народна мудрість, жінки не старіють, а лише набувають досвіду. Старіти – це наш невеселий чоловічий “привілей”, від якого не рятує навіть той, що “у ребро”. Сивину можна зафарбувати, а літ не зафарбуєш. Я ніби й ще “хоч куди козак”, а хочеш не хочеш – і згадаєш паспортну дату.

Та що це я – почав у мажорі, а збився на мінор? Усе в мене гаразд, то я так – прибіднююсь...

Щодо Василя Симоненка. Справді, творче навчання у Великого Кобзаря у нього очевидне (недарма ж Іван Кошелівець назвав свою передмову до “Берега чекань” – “У хороший Шевченків слід ступаючи...”). Це стосується й віршів-інвектив (“Гранітні обеліски, як медузи”, відомий ще як “Пророцтво 17-го року”, “Де зараз ви, кати мого народу?..”, “Прирученим патріотам” тощо), і поезій баладного звучання (“Русалка”). А згадаймо “Одинокую матір”! Зрештою, й сам Поет зізнавався:

*Щось у мене було
І від діда Тараса...*

[74, 94], –

але тут же згадував і про “прадіда” – Григорія Сковороду [74, 94], тим стверджуючи, що Шевченко був не єдиним його духовним Наставником. У творах В. Симоненка простежується певний вплив і Павла Грабовського (чи не від “Швачки” беруть початок і “Піч”, і “Дума про щастя?”), і Михайла Старицького. Порівняймо:

*Глянь, моя рибонько, – срібною хвилею
Стелеться в полі туман.*

(М. Старицький [85, 36])

*Щастя хлюпає
срібною хвилею...*

(В. Симоненко [74, 253])¹⁵

З поетів двадцятого століття, як на мій погляд, можна назвати Володимира Сосюру, Андрія Малишка. Павло Тичина в одному зі щоденникових записів, щоправда, називає ще Василя Еллана-Блакитного та Василя Чумака [94, XI, 346], але це в Павла Григоровича більше виглядає чи то самопідстрахуванням (на жаль, мав таку проблему Співець “Сонячних кларнетів”), чи то спробою

відмежувати творчість В. Симоненка від специфіки досліджень Богдана Кравціва, згаданого вже І. Кошелівця та інших тодішніх наших “ідейних супротивників”, урятувати спадщину автора “Лебедів материнства” від можливого проscribeування, що, на жаль, невдовзі й сталося (багато в чому завдяки закордонним публікаціям). Звідси протиставлення його поезій творам Олександра Олеся та Миколи Вороного. Та якщо глянути неупередженим оком, то й імена, й вірші щодо згаданих Митців були, без сумніву, відомі В. Симоненку – адже з них на той час було знято заборону і вихід книг як М. Вороного, так і О. Олеся майже збігся зі становленням шістдесятників. Тож повністю виключати вплив цих Поетів, гадаю, не варто. Вчитаймося в Олесеві рядки:

*Хто в час пожежі край свій кине
І, як боюн, в чужий втече,
Того весь вік огонь пече
І проклін рідної країни.*

*Не знайде той ніде притулку,
Не стріне усміху ніде,
Не вгледить в друзях порятунку,
Коли знесилений впаде.*

[57, 489], –

і пригадаймо заключну строфу поезії Василя Симоненка “Земле рідна! Мозок мій світліє...”:

*Хто тебе любов’ю обікраде,
Хто твої турботи обмине,
Хай його земне тяжіння зрадить
І з прокляттям безвість проковтне!*

[74, 143].

А це – Микола Вороний:

*О, Україно!
О, рідна Ненько!
Тобі вірненько
Присягнем*

*Серця кров
І любов —
Все тобі
Віддати в боротьбі!*

*За Україну,
За її долю,
За честь і волю,
За народ!*

[16, 169], –

і знову ж таки В. Симоненко:

*Україно, ти моя молитва,
Ти моя розпука вікова...
Гримотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.*

*Хай палають хмари бурякові,
Хай сичать образи — все одно
Я проллюся крапелькою крові
На твоє священне знамено.*

[74, 97].

Але це навчання (“poeta semper tiro” – “поет завжди учень”) жодною мірою не означало епігонства. Тим більше не був В. Симоненко епігоном Шевченка – це було не наслідування, а активне творче осмислення поетики, системи образів, громадянської позиції Вчителя й водночас пошук нових, співзвучних Сучасності шляхів літературного розвитку, що, зрештою, й зблизило Митця з шістдесятниками.

Стосовно паралелі “Катерина – Україна” – це, по суті, те, що я писав про Оксану, аналізуючи поему “Гайдамаки”, тим паче, що не ми перші доходимо таких висновків. Наймолодший із шістдесятників – Леонід Кисельов, – у останній рік свого життя (1968) написав вірша “Катерина”, де ця паралель проступає особливо відчутно:

*Доки буде жити Україна
В теплім хлібі, в барвних снах дітей –
Йтиме білим полем Катерина
З немовлям, притнутим до грудей.*

*Освятивши невимовним болем
Все прийдешиє, кожну нашу мить,
Йде вона і мов велике коло,
Біле небо навздогін летить.*

*Про дівочу цноту, про калину
Не співай, поете, не квили,
Бо іде сьогодні Катерина
Тим шляхом, що наші кривні йшли.*

*Вилами розхитували трони,
Руйнували все старе дотла,
Тільки би Шевченкова Мадонна
В сніжне небуття не полягла!*

*Тільки би вона донесла сина
До свого народу, до людей.
Біле поле. Біла Катерина
З немовлям, притнутим до грудей.*

[39, 349, 350]

Більше того, він і Лимерівну з народної балади переосмислює якраз у контексті України, її історії, в контексті непроминущих духовних цінностей. Узявши за епіграф уривок зі згаданої пісні:

*Ой впилася, моя матінко, від ножа,
А заснула, моя матінко, край коня, –*

поет ніби заповідає сучасникам і тим, хто прийде після нього:

*Не дайте, щоб заснула край коня,
То наша мати. Іншої не буде.
Бо кине вас. І піде межі люди
Чужинними шляхами навмання.
Не дайте, щоб заснула край коня.*

*Сурмлять газети, радіо гука,
Що живемо у віці атомовім,
І хоч за все ми заплатили кров'ю,
Та час вже других цінностей шука.*

*Історія не є ракетний жах,
Вона мов шлях від чужини до хати.
І щастя буде. Тільки ви не дайте,
Не дайте, щоб впилася від ножа.*

[39, 353]

Чи ж не Шевченкове: “Хто матір забуває – того Бог карає” – відлунює в цих пронизливих рядках юнака, який назавжди лишився 22-річним?..

До речі, цікавий сон мені наснився учора. Ніби я ще студент, готуюсь із друзями до семінару, й начебто ми маємо підготувати промови на захист літературних персонажів, яких прийнято вважати негативними. Один із нас вибрав Саву Чалого з однойменної трагедії Івана Карпенка- Карого, іншому дістався Родіон Раскольников зі “Злочину і кари” Федора Достоевського, я ж зупинився на офіцерові – звіднику Катерини з Кобзареві поєми. Ясна річ, до цього персонажа я відчував неабияку відразу, але розуміючи, що в майбутньому багатьом із нас доведеться захищати далеко не безневинних, а почасти й гірших, і страшніших від нього людей, яких і людьми важко назвати, узяв себе в руки й почав думати над промовою.

Вже сам початок справи, чи то пак поеми – “Кохайтеся, чорнобриві, та не з москалями”, – спонукав до роздумів про неоднозначність слова “москаль” у творах Тараса Григоровича. Зазвичай це слово ототожнюють із росіянами як нацією, і це дає певні козири українофобам (і шевченкофобам зокрема) у їхніх спробах тлумачити творчість Великого Кобзаря як суто націоналістичну, антиросійську і т. д. Але подумаймо, чи так все однозначно? Вчитаймося в рядки “Розритої могили”:

*Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі Москаль
розриває... Нехай риє,
розкопує,
Не своє шукає,
А тим часом перевертні
Нехай підростають
Та допоможуть москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку знімати.
Помагайте, недолюдки,
Матір катувати.*

[115, I, 253]

А тепер подумаймо, чи може слово “москаль” у цьому вірші бути звичайним синонімом російського народу, до якого, до речі, належали й причетні до викупу молодого Тараса із кріпацтва Карл Брюллов (попри франко-германське походження), Василь Жуковський (попри тюркське коріння), Олексій Венеціанов? Такий висновок був би щонайменше однобоким. “Москаль” тут не так етнічним, як політичний термін, вжитий на ознаку представників царської влади, наділених повноваженнями проводити розкопки древніх могил (Поет вбачав у цих розкопках наругу над національними святинями).

Інше значення слова – “військовослужбовець (солдат, унтер-офіцер або ж офіцер) царської армії”. Далеко не всі з них були етнічними росіянами, й “забриту в москалі” означало призов до війська, незалежно від того, звідки походили рекрути. Згадаймо вірш Т. Г. Шевченка “І золотої, й дорогої...” (1849), де Поет проектує власний талан на майбутню долю “малого хлопчика в селі”:

*Мов одірвалось од гіллі,
Одно-однісіньке під тином
Сидить собі в старій ряднині.
Мені здається, що се я,
Що це ж та молодість моя.
Мені здається що ніколи*

*Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки. Що так
Даремне, марне пролетять
Його найкращії літа,
Що він не знатиме, де дітись
На сім широкім вольнім світі,
І піде в найми, і колись,
Щоб він не плакав, не журилась,
Щоб він де-небудь прихилився,
То оддадуть у москалі.*

[115, II, 202]

Те ж значення бачимо і у поемі “Москалева криниця” (1847, друга редакція 1857):

*Зажурилась москаль-каліка,
Де йому подітись?*

[115, II, 67]

А у “Катерині”? Згадаймо: поему присвячено Василеві Жуковському, котрий, як відомо, 25 квітня 1838 року (себто через три дні після вилуплення Шевченка з кріпацтва), вручив молодому Митцю відпускну. Якщо вважати, що “москаль” вжито у значенні чи то “росіянин”, чи “царський чиновник”, то факт присвяти такого твору видатному *російському* Поетові-романтику, перекладачеві, котрий до того ж служив *при імператорському дворі*, виглядав би аж геть некоректним. А підпис Тарасів – “Василию Андреевичу Жуковскому на память 22 апреля 1838 года” – якраз навпаки, свідчить про прихильність молодого Митця до Старшого Колеги й глибоку вдячність за даровану йому свободу. Отже доміантним значенням і тут є – “військовик” (у даному разі – офіцер царської армії). Читаємо “Катерину” далі:

*Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине...*

[115, I, 92]

Так, було серед царських вояків чимало непорядних людей. Але чи був вибір у порядних? Адже всі вони складали присягу, були підпорядковані військовій дисципліні, субординації й, щойно командири давали наказ рушати в похід, мусили беззаперечно його виконувати. Тож бідолашним дівчатам – незалежно від моральних якостей солдата чи офіцера, – в разі любовних зв’язків із ними не світило нічого доброго. Тому й умовляли батьки й матері своїх доньок: “Кохайтесь ж, чорнобриві, та не з москалями...” Про те, що ці слова належать саме батькам, а не є суто текстом “від автора”, свідчать такі рядки:

*Не слухала Катерина
Ні батька, ні неньки,
Полюбила москалика,
Як знало серденько.
Полюбила молодого,
В садочок ходила,
Поки себе, свою долю
Там занастила.*

[115, I, 92]

Тривога батьків стала зрозумілою, коли

*Прийшли вісти недобрії –
В поход затрубили.
Пішов москаль в Туреччину;
Катрусю накрили.*

[115, I, 93], –

та тільки, на жаль, не Катерині:

*Незчулася, та й байдуже,
Що коса покрита:
За милого, як співати,
Любо й потужити.
Обіцявся чорнобривий,
Коли не загине,
Обіцявся вернутися.
Тойді Катерина
Буде собі московкою,
Забудеться горе;
А поки що, нехай люде,
Що хочуть, говорять.*

[115, I, 93]

Тепер поміркуймо, про який час ідеться. Якщо військо рушило “в Туреччину” то мова – про якусь із російсько-турецьких воєн, близьких до часу написання поеми. Останньою з таких воєн був конфлікт 1828-1829 років, що стався між Російською та Османською імперіями через те, що Порта після битви у Наваринській бухті (жовтень 1827 року), порушивши Акерманську конвенцію, закрила протоку Босфор. У ході війни російські війська здійснили походи в Болгарію, на Кавказ і північний схід Анатолії, після чого Порта запросила миру. 2 (14) вересня 1829 року обидві сторони підписали Адріанопольський мир, унаслідок якого дельта Дунаю й значна частина чорноморського узбережжя (зокрема Анапа, Суджук-кале, Сухум) відійшли до Росії. Кількість убитих із російського боку становила 10 000 чоловік, з турецького – 15 000. Таке ж співвідношення маємо й з пораненими [70].

Чи ж можемо ми бути певними, що до числа поранених не потрапив і мій ”підзахисний”? Мені можуть заперечити – у Тараса Григоровича про це ні слова. Але ж у поемі не мовиться й про зворотнє, про те, що Іван (котрий, до речі, міг бути й українцем з походження – звідки такий акцент на його “чорнявості”, “чорнобривості”?) благополучно вийшов із горнила війни. А що як в одному з боїв його було тяжко контужено, наслідком чого стала амнезія?

Згодом він міг одужати, але пам’ять повернулася не повністю, й окремі проміжки пережитого ще залишалися певний час ніби “в непрозорому тумані”. Один із таких проміжків стосувався Катерини, тому й не впізнав її офіцер, тому й повівся з нею так жорстоко (наслідком контузії могла бути ще й дратівливість, грубість у ставленні до людей). Потім, скориставшись його станом, якась пані одружила Івана з собою, скажімо, переконавши його, що саме з нею він був до війни. І чи можемо ми на всі сто стверджувати, що й в останню зустріч (у кареті) мій “підзахисний” упізнав свою дитину? Можливо, процес упізнавання тільки почався й не встиг добігти кінця, оскільки “берлин рушив”?

Ясна річ – факт доведення нещасної жінки до самогубства є, але чи був цей злочин з огляду на сказане вище справді зумисним, чи не трапилася фатальна випадковість, і чи не є описане в поемі не лише трагедією Катерини, а й драмою “препоганого” Івана? І хто ж, зрештою винен, у цій історії? Кожен з героїв виявився жертвою обставин, і найбільша вина лежить на правителях держав, котрі розв’язують війни і мають із цього зиск. Тому соціальне звучання Кобзарєвої поеми підсилюється й ледь вловимою антивоєнною нотою, до речі, не випадковою в Тараса Григоровича – згадаймо його рядки, написані, через два десятки років після “Катерини”, в рік початку австро-італо-французької війни:

*Кати вінчані,
Мов пси голодні за маслак,
Гризуться знову.*

[115, II, 303]

Якими були подальші слова і яку оцінку було отримано на семінарі (чесно кажучи, аргументів для спростування моїх міркувань було предостатньо), я так і не довідався, оскільки задзеленчав будильник. Йдучи на службу, дивувався, наскільки незвичайними можуть бути сни...

Тепер про “Заповіт”. Загляньмо у алфавітний покажчик першого тому повного зібрання творів Т. Г. Шевченка і спробуймо знайти цей вірш за відомою назвою. Одразу впаде у вічі, що назву цю взято у фігурні дужки, й читач одразу переадресується на “Як умру, то поховайте...”. Відкривши том на 371-й сторінці, ми побачимо, що вірш цей надруковано без звичного наголовка. Без назви переписав його Тарас Григорович і в альбом “Три літа”. Друком цей вірш уперше з’явився 1859 року в Лейпцігу (збірка “Новые стихотворения Пушкина и Шевченки”) під назвою “Думка” (як відомо, таку назву мають принаймні чотири вірші Великого Кобзаря – хоч насправді жанрово їх набагато більше). В

упорядкованій Іваном Лазаревським наприкінці 50-х років ХІХ століття рукописній книжці “Стихотворения Т. Г. Шевченка”, до якої зробив певні правки й доповнення сам Поет, вірш називається “Завіщаніє”. З таким наголовком його опубліковано в 4-му числі львівського часопису “Мета” за 1863 рік. І нарешті 1867 року 1-8 рядки твору із редакційною назвою “Заповіт” побачили світ у Санкт-Петербурзі (“Кобзарь Тараса Шевченка”, видання Д. Кожанчикова).

Згадаймо обставини написання цього знакового для українства твору: він був написаний на Різдво 25 грудня 1845 року, коли Шевченко тяжко хворів, причому недуга сягла кульмінації й залишала мало надій на одужання, отже, прагнення залишити духовним нащадком послання-заповіт були цілком зрозумілими. Власне кажучи, хвороба спіткала Поета ще наприкінці жовтня 1845 року, про що довідуємося з листа до Аркадія та Надії Родзянків: “Я страшно простудился, едучи с Хорола, и верите ли, что знаменитый Миргород не имеет ни врача, ни аптеки, а больница градская красуется на главной улице...” [115, VI, 33]. І далі: “На скорое выздоровление не надеюсь” [115, VI, 33].

Такий стан медичних справ у Миргороді, вимушеність перенесення хвороби, по суті, “на ногах” (як довідуємося з книги Петра Жура “Труди і дні Кобзаря”, період з 22 жовтня до 22 грудня у Поета був вельми багатий на поїздки: Миргород – Лубни – Іскрівці – Березова Рудка – Переяслав – В’юнище – знову Переяслав), природно, не могли сприяти поліпшенню ані фізичного, ані душевного самопочуття. Тож більш аніж імовірно, що впродовж згаданого періоду Тараса Григоровича могли відвідувати тривожні передчуття й думки, і чим далі прогресувала недуга, тим частішими вони були. Та біль за Україну виявився сильнішим за притаманний кожній людині страх смерті. Стан Поета покликав до життя твори, позначені саме сповідально-заповідальним настроєм.

Візьмімо хоча б “Кавказ”: “Борітеся – поборете!” – хіба ж це не заповіт? І не лише народам Кавказу, а й усім нам, причому це стосується не тільки визвольної боротьби як соціального явища, це й необхідність усвідомлення, що і в повсякденному житті бажаних результатів можна досягти лише за умов активної дії (пам’ятаєте, як Абрам з анекдоту просив Бога, щоб допоміг йому виграти авто, аж поки не почув із неба прохання, аби той купив лотерейного квитка?). Послання ж “І мертвим, і живим...”, як Ви правильно підмітили, так само звернене й до предків (“мертвих”), і до сучасників (“живих”), і до мабутніх поколінь (“ненарождених”):

*Не дуріте самі себе,
Учітесь, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь.*

[115, I, 353]

Або:

*Обніміться ж, брати мої.
Молю вас, благаю!*

[115, I, 353, 354]

Якось мій швагро, коли зайшла розмова про Кобзаря, мовив: “Біда наша в тому, що не дослухалися ми до кінця Тарасового «Заповіту» – поховали, але не встали”. От і мусимо констатувати, як і в часи, коли жив Поет:

*Доборолась Україна
До самого краю.
Гірше ляха свої діти
Її розпинають.*

[115, I, 352]

22 грудня 1845 року стан Митця різко погіршав (можна лише гадати, що це було – загострення за давньої застуди, що, можливо, переросла у тяжку форму пневмонії, а чи нова недуга – скажімо, висипний тиф, як припускає чернівецький лікар Петро Коваленко [39, 32]). Очевидно, в Поета вже не було сумніву щодо трагічної розв’язки своєї долі – отоді-то 25 грудня, на Різдво і вирвалися з хворих грудей пронизливі рядки:

*Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.*

[115, I, 371]

Вірш, отже став кодою, можливо, й не задуманого спеціально, а значною мірою спонтанно виниклого циклу поезій, якому можна теж дати загальну назву “Заповіт”, тодішньою кодою Поетової розмови зі своїм народом у передчутті відходу з земного плану Буття, але ще не кодою страдницького шляху Поета-Пророка – це було лише одне з посвячень. Сам же твір поширювався у списках іще за життя Великого Кобзаря, а згодом, завдяки музиці Гордія Гладкого вже як пісня пішов між люди, ставши окрасою українського патріотичного пісенного фольклору.

Мотиви заповіту нащадкам можна знайти й у творах Шевченка, написаних після повернення на Батьківщину. Особливо це стосується поезії “Тим неситим очам...”, датованого передостаннім роком життя, коли підірване десятирічним

засланням здоров'я Поета знову дало серйозні підстави для роздумів, характерних для осені – зими 1845 року (цього разу, на жаль, передчуття Кобзаря справдилися). Так, думка висловлена в першому вірші триптиху “Молитва”:

*Трудящим людям, Всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою Ти силу ниспошли.*

[115, II, 338], –

знаходить свій розвиток у поезії “Тим неситим очам”, що примикає до згаданого циклу й теж стилізована під молитву:

*Роботящим умам,
Роботящим рукам
Перелогі орать,
Думать, сіять, не ждять
І посіяне жать
Роботящим рукам.*

[115, II, 341]

І це теж – заповіт усім нам.

Даруйте за довгий лист – доведеться надсилати його Вам як рекомендованого.

Наразі – до побачення.

З повагою –

Юрист-Книголюб.

Вчителька – Юристові-Книголюб:

18. 07. 2013 р.

Вельмишановний пане Юристе!

Цікавий сон Ви мені розповіли. Це, до речі, нерідко буває, коли робота не дає спокою і вночі. Мені теж нерідко сниться, що я на відкритому уроці, маю цитувати напам'ять великий уривок із певного поетичного чи прозового твору і з жахом розумію, що, забула один рядок із тексту, а в книжку глянути соромно – хоч бери й імпровізуй. Або – педрада. Причому на цих “сонних” педрадах я найчастіше граю Вашу роль – захисника, – й беру під своє “крило” найпроблемніших учнів, від яких наяву маю чимало “головного болю”, а то й сліз... Хоч, відверто кажучи, не надто заздрю Вашій роботі – з одного боку рятуєте від несправедливого вироку багатьох невинних, а з іншого – Вам

доводиться захищати й запеклих злочинців, нелюдів, порівняно з якими офіцер із “Катерини” справді може видатися далеко не найгіршим.

Що ж до того, що “Заповіт” – це не лише вірш “Як умру, то поховайте...”, а своєрідний цикл поезій, який упродовж подальшого життя Поета поповнювався новими творами, цілковито з Вами згодна. Точніше, Ваші міркування стали підтвердженням моїх припущень. Дивно, Ви – юрист, а у Шевченка заглиблюєтесь, як, далєбі, не кожен філолог. І якщо вже зайшла мова про ступінь проникнення у Кобзареву творчість, не можу не торкнутися однієї загадки в біографії, чи радше, постбіографії Поета (бо ж сталося це 7 травня 1861 року, під час панахиди у Різдвяній церкві у Києві). Ось як описує цей випадок один із життєписців Великого Кобзаря – Михайло Чалий:

“7 травня була неділя. Незважаючи на дощову погоду, біля Різдвяної церкви зібралось кілька тисяч народу. О. Петро відправив заупокійну обідню. Утворився досить гарний хор півчих із шанувальників навіки змовклого Кобзаря. Згідно з розпорядженням князя, промов не було зовсім. Під час панахиди між народом проштовхалася в глибокому траурі дама, поклала на труну поета терновий вінок і вийшла: красномовніше за всі надгробні слова передала вона те, що відчував кожен із нас, проводжаючи поета-страдника в могилу...” [84, 389]

А інший очевидець події – М. Білозерський додає: “Це викликало сенсацію; поліція прибрала цей вінок” [84, 168].

У ХХ віці цей факт більш як столітньої давності набув ще загадковіших, рис. Так, у статті Івана Драча “Шевченко у Києві” читаємо про цю незнайомку: “З’явилась і щезла. Наче не була. Вінок був. Шукали жінку, не знайшли. Особливо князь Васильчиков наполягав, бо, кажуть, жінка була дуже шляхетна і дуже в чорному. Вінок забрали. Вінок був і всіх колов. Шукали навіть по терновищах. Та скрізь тернина недоторкана була...” [28, 7].

Хто ж це, врешті, був, і що? На колективну галюцинацію явно “не тягне”, оскільки вінок був цілком матеріальним – адже не стала б поліція вилучати те, чого не було. У 90-ті роки, коли відбулося “посполите рушення” літератури зі світоглядних питань на полиці книгарень, були спроби витлумачити подію у Різдвяній церкві з позицій... езотерики. Особисто я знала реріхівця, котрий був переконаний, що “жінка в чорному” була адептом Шамбали. Його незмінний опонент – палкий прихильник “Шляху аріїв” Юрія Канигіна, – стверджував, що посланниця, навпаки, прибула з Агарті. Лариса, одна з моїх однокурсниць, котра ще за радянських часів по закінченні інституту вийшла заміж за офіцера і виїхала з ним до Росії, стала там прихильницею вчення Даниїла Андрєєва, й для неї більше не існувало двох думок з приводу того, звідки прибула пані з вінком. Те, що в “Розе Мира”, Тарас Шевченко згадується, як один із тих, хто найближче підійшов до “великої трансформи, що веде в Небесний Єрусалим та

Світовий Синкліт” [1, 72], означало для Лари зв’язок таємничої незнайомки із Навною чи й із самою Великою Матір’ю – Звентою-Свентаною. Зрештою, й добре знайомий нам Автор замолоду припускав, що у моменти найтяжчих випробувань того чи іншого народу людям може явитися матеріалізований, антропоморфний образ Батьківщини (у випадку з Шевченком – України) для подачі особливого Духовного Знаку. Нині він, щоправда, схиляється до більш “приземленої” версії про Варвару Репніну (про це йшлося й на одній із лекцій). А нещодавно я чула (не від Автора, звісно) припущення, яке взагалі межує з маячнею – ніби це була... Ликера (так і хочеться до цих слів додати смайлик із саркастичною посмішкою!).

Що Ви думаєте з цього приводу? Чекалиму Вашого листа, а свого поки що завершую, бо ж треба ще гору зошитів перевірити, й до контрольної підготуватися, а ще ж і відписати нарешті своєму однокурснику, який через десятки літ розлуки знайшов мене завдяки всюдисущому Інтернету (до речі, так само віднедавна розлучений). Пише, до речі, що все життя – ще з інституту, – кохав лише мене. Я помічала, що він небайдужий до мене, та вже була “зайнята” й тому не звертала уваги на його залицяння, навіть, бувало, сміялася з нього. Як бути?

Тому – до побачення.

З повагою –

Вчителька.

Юрист-Книголюб - Учительці

12. 08. 2013 р.

Вельмишановна пані Вчителько!

Прошу пробачення, що не відповів одразу. В останній декаді липня занесло мене до Праги. Ходив вулицями чеської столиці й згадував рядки Великого Кобзаря з присвяченої видатному поетові, літературознавцю, мовознавцю, етнографу, історикові, археологу та громадсько-політичному діячеві Павлу-Йосефові Шафаріку поеми “Єретик” (“Іван Гус”):

*Слава тобі, любомудре,
Чеху-слав’янине!
Що не дав ти потонути
В німецькій пучині
Нашій правді. Твоє море
Слав’янськеє, нове!*

*Затого вже буде повне,
І попливе човен
З широкими вітрилами
І з добрим кормилом,
Попливе на вольнім морі,
На широких хвилях.
Слава тобі, Шафаріку,
Вовіки і віки!
Що звів єси в одно море
Слав'янській ріки!*

[114, I, 288]

Щоправда, нині Шафарикові закидають надмірний націонал-романтизм і містифікаторство: зокрема, він обстоював “автентичність” нібито старовинних Краледворського та Зеленогірського рукописів, автором яких насправді був відомий чеський письменник ХІХ століття Вацлав Ганка. Чи знав Шафарик про це? Можливо, й знав, але з міркувань патріотичної доцільності, з метою піднесення чеського національного духу взяв участь у пропаганді цього міфу.

Чи знав про це Тарас Шевченко? Питання, як-то кажуть, на засипку. Відомо лишень згадані вище рядки з “Єретика” та ще сповнені пістету до вченого слова з передмови до не здійсненого видання “Кобзаря” 1847 року, де підкреслювалось, що Павел-Йосеф Шафарик та його сербський побратим Вук Караджич “не постриглись у німці (...), а остались слов'янами, щирими синами матерей своїх, і славу добрую стяжали” [115, V, 208].

Звичайно, їхав я до Чехії зовсім не з метою дослідження впливів чеського панславізму на погляди й творчість Тараса Григоровича, а проте не міг не вклонитися пам'ятнику Кобзареві у Сміхові (це плід творчості визначного українського скульптора Валентина Зноби, його сина Миколи й архітектора Вероніки Дірової) та Янові Гусу на Староміській площі. Стоячи перед пам'ятником останньому, просто здригався від моторошного усвідомлення того, як Божественне Вчення може обернутися в руках можновладців на свою протилежність і стати знаряддям убивства. Пригадаймо, які думки висловлював Великий Чех, згодом таки посмертно реабілітований Папою Римським Іваном Павлом II:

1. Не можна стягувати плату за таїнства і продавати церковні посади. Священикові досить брати невелику плату з багатіїв, щоб задовольнити свої найпростіші життєві потреби.

2. Не можна сліпо підкорятися церкві, але потрібно думати самим, відповідно до слів зі Святого Письма: “Якщо сліпий поведе сліпого, обидва впадуть у яму”.

3. Влада, що порушує заповіді Бога, не може бути Ним визнана.

4. Власність повинна належати справедливим. Несправедливий багатий є злодієм.

5. Кожен християнин повинен шукати правду, навіть ризикуючи благополуччям, спокоєм і життям [126].

Скажіть мені, з чим тут можна не погодитися? І хто, питається, був ближчим до Христа – Гус чи тодішня католицька церква?

Ян Гус

Портрет невідомого художника XVI ■

Репродукція з сайту

http://uk.wikipedia.org/wiki/Ян_Гус#/media/File:Jan_Hus_2.jpg

І, звичайно не могли не вразити мене тамтешні замки. Сама лише наявність цих старовинних будівель – уже передумова для містичних історій. А якщо їх багато, як, скажімо, в Чехії – тим паче. В чудовій книзі Алоїса Їрасека (1851 – 1930) “Старовинні чеські перекази” є згадки про епізодичні появи перед людьми високої жінки в білому вбранні й з білим удовиним покривалом на голові.

З’являлася вона, як правило, напередодні якихось подій – сумних або радісних. Письменник наводить історію про останнього нащадка роду Рожмберків

(Розенбергів) – Петра Вока (1539 – 1611). Загадкова жінка за життя була родичкою Рожмберків, Няньки Петра неодноразово ставали свідками її нічних візитів.

Біла Пані пестила дитя, заколисувала його, а потім зникала.

Цікаво, що за її присутності кімната була осяяна світлом, схожим на місячне. Якось нова нянька, яка не довіряла Білій Гості й боялася, аби та не заподіяла паничеві лиха, забрала малюка з її рук. “Чи знаєш ти, зухвалице, що робиш? – проказала Біла Пані, пильно дивлячись на жінку. – Я близька родичка цього немовляти і маю на нього право. Більше ви тут мене не побачите”. І зникла ... в стіні.

Коли Петр Вок став дорослим і дізнався про свою таємничу покровительку, він наказав розібрати стіну в тому місці; де зникла Біла Пані. Там він знайшов багатий скарб – спадок його предків...

Варто сказати, що й сам Петр був неординарною особистістю – попри велелюбну й марнотратну натуру (цим сторонам його життя присвячено зняту 1971 року в тодішній Чехословаччині комедійну кінострічку “Весілля пана Вока” – може, бачили?), це був освічений чоловік, який мав величезну бібліотеку, підтримував наукове життя краю (зокрема, протегував відомому данському астрономові Тіхо Браге, котрий мешкав на той час у Празі), а коли війська єпископства Пассау вторглися до Чехії, пожертвував родовим скарбом, щоб сплатити їм викупні (якщо трапиться вільна хвилина, зайдіть в Інтернет і прочитайте про це на сайті <http://www.radio.cz/ru/rubrika/progulki/petr-vok-poslednij-chlen-roda-rozhmberkov>. А з іншого сайту (<http://www.czpanorama.ru/content/view/213/38/1/1>) зможете довідатися, що навіть залізиши у великі борги, Петр Вок не підвищував податків (і не запроваджував нових), а в останні роки життя влаштував у своєму замку в Тржебоні сніданки й вечері для бідняків.

До речі, традицію бідняцьких бенкетів – цього разу в замку на Індржиховому Градці – пов’язували й з Білою Дамою. Вважалося, що за життя вона була володаркою цього замку. Наглядаючи за перебудовою частини свого обійстя, Пані обіцяла погостувати людей – у разі їх сумлінної праці, – солодкою кашею. Пізньої осені будівництво було завершене і графиня дотримала свого слова. З того часу протягом багатьох років бідняків частували солодкою кашею – спочатку восени, а потім (щоб ранній сніг, падаючи в миски, не затьмарив бідняцького свята) – навесні, у страшний четвер.

Попри те, що існування “польових” форм життя ніби вже перестає бути надбанням самої лише фантастики, легенда може мати цілком земне, матеріальне, зрештою, історичне підґрунтя. Власне, на це вказує й А. Ірасек, посилаючись на дослідження чеських істориків Б. Балбіна та А. Седлачека. Єзуїт Богуслав Балбін (1621 – 1688) вважав прообразом Білої Дами пані Перхту з Рожмберків, яку 1473 року на смертному одрі прокляв її чоловік-тиран, за те, що вона не захотіла пробачити йому знущань. Невдовзі після цього (в 1476-му) не стало й Перхти, і з того часу її привид почав з’являтися в усіх замках роду Рожмберків. Бачили її й у ХХ столітті. Так, у роки Другої світової війни Біла Пані “висловила” своє ставлення до гітлерівської окупації, перешкодивши двом молодим нацисткам підняти на даху одного з замків прапор зі свастикою (за деякими даними, останні внаслідок цього збожеволіли).

На думку ж Августина Седлачека (1843–1926) загадковою жінкою була пані Маркета з Градця (саме її вважають ініціаторкою вищезгаданих бідняцьких бенкетів), котра, ставши вдовою, передала маєток старшому синові Яну, а сама постриглася в черниці Крумлівського монастиря кларисинок, звідки іноді приїздила в білому чернечому вбранні провідувати своїх синів і таким чином зажила слави Білої Пані, а поетична уява народу надала образіві казкових рис.

Однак Біла Пані далеко не єдина жінка-загадка у світовій історії. Так ми підходимо до незнайомки, яка поклала терновий вінок на труну Тараса Шевченка у київській церкві Різдва 7 (19) травня 1861 року. Особисто, я, як і Автор, схильний припускати, що це могла бути саме Варвара Репніна. І даремно Ви вважаєте цю версію “приземленою”. Адже княжна, як відомо, кохала Тараса Григоровича, й російськомовна поема Великого Кобзаря “Тризна”, відкривається віршем-присвятою саме їй:

*Душе с прекрасным назначеньем
Должно любить, терпеть, страдать;
И дар Господний, вдохновенье,
Должно слезами поливать.
Для вас понятно это слово!..
Для вас я радостно сложил
Свои житейские оковы,
Священнодействовал я снова
И слезы в звуки перелил.
Ваш добрый ангел осенил
Меня бессмертными крылами
И тихостройными речами
Мечты о рае пробудил.*

[115, II, 239]

Варвара Миколаївна Рєпніна

Автор: Г. І. Псел ■
Репродукція з сайту
[http://uk.wikipedia.org/wiki/
Рєпніна Варвара Миколаївна #/
media/File:Рєпніна V.jpg](http://uk.wikipedia.org/wiki/Рєпніна_Варвара_Миколаївна#/media/File:Рєпніна_V.jpg)

Любов – Божий Дар, і там, де задіяне це велике Почуття, вже немає місця для матеріалістичної “приземленості”. Тим паче, що Автор і я не єдині прихильники цієї гіпотези (Вільне життя плюс. – 2010. – №20 /15132/ – 17 берез.; див. також на сайті http://vilne.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4192:vichno-aktualnyy-shevchenko&catid=21:gosti&Itemid). Це жодною мірою не заперечує й існування інших версій, не виключаючи, до речі, й містичних. Скажімо, Варвара Миколаївна могла бути *посвяченою*, Посланницею Сил Світла. Тоді епізод із терновим вінком, окрім особистої скорботи, міг бути означенням Місії Поета-Страдника. Не забуваймо, що Жінка завжди була, є й буде Дивом, а отже – і Таємницею.

Що ж до Ликери, це справді схоже на анекдот. Очевидно, той, хто озвучив перед Вами цю, з дозволу сказати, “гіпотезу”, як-то кажуть, “чув дзвін, та не знає, де він”. Його, мабуть ввела в оману розповідь Костя Широцького про останнє кохання Тараса Шевченка. Торкаючись Ликериних розповідей про головні убори, “які їй справив Шевченко”, пан Кость писав: “Якщо приглянутись до їх кольорів, назвиськ і форм, то не трудно помітити, що робилися вони по рисункам самого поета: сі самі убрання Шевченко приписує дієвим особам свого “Назара Стодолі” [122]. І в примітці додано: “Вона забула додати ще про терновий вінок, за який оповідала д. Брешко-Брешковському в 1905 р.” [122]. Цей вінок жодною мірою не міг бути вінком, покладеним на труну Великого Кобзаря в Києві — хоча б уже тому, що Ликера Полусмакова мешкала на той час у Санкт-Петербурзі. Та й як би навіть жила вона у Києві –

всі, хто писав про подію в Різдвяній церкві, неодмінно підкреслюють шляхетність невідомої пані, а звідки ця шляхетність взялася б у Ликери?

Портрет Ликери Полусмакової

Автор: Тарас Шевченко ■
Репродукція з видання: Тарас Шевченко.
Повне зібрання творів у десяти томах. – К., 1961-1964. – Т. 10:
Живопис, графіка 1857-1861.
Сайт <http://izbornyk.org.ua/shevchenko/shev10055.htm>

Ось що буває, коли читати, не вчитуючись – побачив словосполучення “терновий вінок” і вже готова “версія”. Щоправда, переїхавши після смерті чоловіка (1904) до Канева Ликера Іванівна щодня ходила на могилу Шевченка і навіть залишила у книзі відгуків запис: “13 мая 1905 року приїхала твоя Ликера, твоя люба, мій друже. Сьогодні мій день ангела. Подивись на мене, як я каюсь” [102, 127]. Але це вже тема для іншої розмови.

Що ж до однокурсника, який знайшов Вас, Ви повинні вирішити самі. Хоч особисто я радив би не відмовляти йому в спілкуванні – а раптом це Ваша доля? Тим паче, Ви пишете, що він кохав Вас зі студентської лави. Можливо, це шанс, який дано Вам від Всевишнього – скажімо, в нагороду за пережиті страждання. Адже Бог милостивий і ніщо не буває випадковим, а за темрявою завжди настає світанок.

На цьому слові бувайте здорові. Пишіть.

З повагою –

Юрист-Книголюб.

ЖІНКА БЕЗ КОМПЛЕКСІВ-2. СЕРПЕНЬ 2013-ГО

Кажуть, не варто довіряти снам, але підсвідомість наша нерідко підкидає нам сюрпризи, для яких догматичні рамки – чи то наукові, чи то світоглядні, – виявляються затісними... Того літа я часто просиджував за комп'ютером допізна. Одного разу так захопився роботою над книгою, що зовсім забув час від часу поглядати на годинник у правій нижній частині монітора, й коли врешті-решт глянув – жахнувся: без чогось третя година ночі. Не знаю чому, але майже завжди, коли прокидаюсь у холодному поті від кошмарного сновидіння, перше, що спадає на думку: “Мабуть, третя година”. Вмикаю ліхтарика, дивлюсь на годинник – так і є (плюс-мінус п'ять-десять хвилин). У чому річ? Невже в тому, що, за маминими спогадами, я народився приблизно о третій? До того ще й гроза тоді була страшенна надворі – тож перші мої життєві враження, либонь, були від спалахів блискавок та гуркоту грому. Так чи інакше, але в цей відрізок часу мені – навіть коли я не сплю, завжди стає якось не по собі.

Роздягнувшись і вклавшись до ліжка, змусив себе заснути, Звичних жахів цього разу не було, але побачене мною сновидіння за жанром цілком можна було віднести до п'єс “театру абсурду” (принаймні Ежен Йонеско або Семюел Беккет не відмовилися б від введення цих епізодів у свої фарси). Словом, наснилася мені стоматологічна поліклініка, куди я чомусь звернувся з приводу болю... в попереку. Лікар уважно оглянула мене і промовила: “Важко визначити ваш діагноз. Судячи з усього, у вас Іран, а можливо, Афганістан, чи ще щось подібне до цього”. Потім я потрапив на якийсь карнавал, де побачив, що до мене прямує... людина в масці ніби Мінотавра, на ходу перетворюючись у мешканця Центральної Азії. І коли врешті цей казах чи киргиз опиняється переді мною, я впізнаю в ньому риси... Жінки Без Комплексів. Звучить вальс “Амурські хвилі”, ми починаємо танцювати (хоч у житті з мене танцюрист ніякий), і десь на рефрені я прокидаюсь...

Була неділя, на роботу йти не треба було, тож після сніданку та “походу” до гастроному я вирішив перевірити електронну пошту. І як ти думаєш, читачу, від кого прийшов лист? Так, ти не помилився – від Жінки Без Комплексів.

“І знову я з сюрпризом, – писала вона, – річ у тім, що на днях я здибалася на вокзалі з Мусульманином (пам'ятаєте таджика, що виступав на обговоренні вашої лекції про релігійні погляди Агатангела Кримського?). Він чекав потяга, збирався провідати одного зі своїх одноплемінників та одновірців, котрий теж осів в Україні, я ж поверталася з відрядження. За журналістською звичкою не втрималася від запитання – слово за слово, й зав'язалася розмова, яка, гадаю,

буде Вам цікавою (з дозволу Мусульманина я увімкнула диктофона). Тому надсилаю ще й звуковий файл”.

Я одразу здогадався, що сон сповіщав мене про згадану кореспонденцію, а розмаїття азійських асоціацій було прихованим повідомленням про тему її листа: адже явно прозвучали назви двох мусульманських країн, де жили народи, споріднені з таджиками, а казахи й киргизи теж сповідують іслам. Та й маска, вочевидь, була маскою зовсім не Мінотавра, а... *яка* – тварини, поширеної у високогірних районах Азії (зокрема на Памірі й Тянь-Шані), де інші види худоби не можуть існувати через суворі кліматичні умови. Тож знову заглибився в читання.

“Я: Ассалому алейкум! Мир Вам!

Мусульманин (дещо збентежено): Алейкум ассалом! І Вам мир! А ми що, знайомі?

Я: Ну, як же ж не знайомі? Я – Жінка Без Комплексів. Пригадуєте лекції про Агатангела Кримського? Ви ще так гарно говорили про Автора – на повну протипагу Православному Фундаменталістові!

Мусульманин: А, так-так, звичайно, пригадую. Зізнаюся, був просто вражений тактовним підходом Автора до питань релігії взагалі та ісламу зокрема і його захопленням, навіть – *как это сказать по-украински? – трепетным, что ли?*

Я: Еге ж. В українській мові теж є слово “трепетний”.

Мусульманин: Рахмат! Дякую! Так-от, саме трепетне ставлення Автора до східних культур найбільше впадало у вічі, причому видно було, що він не “фасонить” екзотикою, а глибоко проникає в тему. На жаль, ви цього не усвідомили, інакше б не закидали йому “винайдення велосипеда” і “клініку”.

Я: Справді, тоді я ще не була готова це збагнути. На щастя, зараз усе стало на свої місця. Я навіть узялася допомагати Автору в роботі над його новою книгою. Він пише її за мотивами своїх недавніх лекцій, присвячених постаті Великого Кобзаря. Тож я зустрічаюся з людьми, які відвідали ці лекції, питаю їхню думку – переважно виходжу на знайомих за кримськознавчими студіями (Скептика, Юриста-Книголюба тощо). От і Вас знайшла. Цікаво знати Вашу думку про згадані лекції, а також яке місце посідає Тарас Шевченко у Вашому житті?

Мусульманин: Он як!

Я: Я з Вашого дозволу увімкну диктофон.

Мусульманин: Це що, так серйозно?

Я: Треба ж Авторіві знати зміст нашої розмови. Жоден опис не замінить звукового репортажу.

Мусульманин: Годі що ж, вмикайте”.

На цих словах я завантажив надісланий файл і почав слухати:

“**Мусульманин (Звукове тло – гомін вокзалу):** У мене, на жаль, майже “пастернаківська” ситуація: “Я не читал, но считаю...”, оскільки на жодній із “шевченківських” лекцій вельмишановного (это правильно?) Автора мені побувати не вдалось, але враховуючи його ерудицію й ту старатель... Ні, ні, зараз згадаю українське слово... Ретельність, мабуть? Так от, враховуючи ретельність, із якою Автор добирає матеріали, скільки прочитує літератури в процесі підготовки лекцій, вірю, що слухачі могли почути там багато цікавого і корисного для серця й розуму. Мій прадід (хай упокоїть Аллах його душу!) був другом народного поета Таджикистану Мірзо Турсунзода (чи, по-вашому, Мірзо Турсун-заде). Пам’ятаю, як ще дитиною чув від нього рядки нашого Устода ¹⁶, зокрема й “Васіят” – його переклад Шевченкового “Заповіту”:

*Вақте ки ман мурдам, шумо
Гўрам кунед, эй дўстон,
Дар байни сахрон васеи -
Украини меҳрубон.
То киштзорони калон,
То ин Днепри кап-кабуд
Бошанд дар чашмам аён
То ин ки шав-шуву Днепр
Ояд ба гўшам ҳар замон.*

[114, 31]

Це, як Ви, ясна річ, здогадалися:

*Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.*

[118, 284, 285]

По суті, з цих рядків і почалося моє відкриття Великого Кобзаря й, зрештою, відкриття ще не баченої мною тоді України. А першим переклав “Заповіт” таджицькою мовою *другий...* інший класик – Абулкосим Ахмадзода Лахуті (чи, по-вашому, Абулкасим Ахмедзаде Лахуті), чиє ім’я теж раз у раз зринало в нашій родині. Поет неодноразово бував в Україні (власне, й дружина його – Цецилія Бенціанівна Бану, – була родом із Чернігівщини [4]), після чого виступав із доповідями про життя і творчість Шевченка. Окрім того, відвідання України завжди *вдохнов...* надихало його на твори, присвячені цій благословенній землі – згадаймо такі поезії Муаліма, як “Дім Тараса буде вільний”, “Народові України” і звичайно, “Тарасу Шевченку. Відповідь на його «Заповіт»”. Пригадуєте:

*Голос живий і могутній,
Ти крізь віки не замовк.
Ім’я і заклик Тараса
В наших серцях несемо.*

Жінка Без Комплексів: Це, якщо мені не зраджує пам’ять, переклад Тереня Масенка.

*Абулкасим
Лахуті*

Автор невідомий ■
Фото з сайту http://uk.wikipedia.org/wiki/Лахуті_Абулкасим#/media/File:Abolghasem_lahouti.jpg

Мусульманин: Еге ж. Вивчаючи українську мову, я перечитав чимало ваших поетів, зокрема й їхні доробки *в облас...* у царині перекладу. Знаю з розмов, що наш Автор любить творчість Павла Тичини, котрий теж *перев...* перекладав нашого Лахуті. Так от, чи не найбільше запам'ятався мені переклад вірша “На березі Дніпра”:

*Насупроти Могили, де лежить Шевченко,
На обрії вже сходить сонце над лугами.
Широкий промінь впоперек Дніпра-Славути
Проклав блискучий шлях, колисаний вітрами.
Ніхто ж іще шляху коротшого не бачив,
Як золотий оцей, – поміж двома сонцями.*

[94, V, кн. 2, 218]

*Павло Григорович
Тичина*

Автор невідомий ■

Фото з сайту http://uk.wikipedia.org/wiki/Тичина_Павло_Григорович#/media/File:Тичина.jpg

Так, Великий Кобзар – *настоя...* справжнє СОНЦЕ української поезії (поряд з Іваном Франком і Лесею Українкою) й одне з СОНЦЬ поезії *миро...* світової (як

наші Абу Абдулло Рудакі, Абулкасим Фірдоусі, Омар Хайям, той же Абулкасим Лагуті, як у росіян – Пушкін, Лермонтов, Єсенін, у білорусів – Максим Багдановіч, Янка Купала, Якуб Колас, у грузинів – Шота Руставелі, в румунів – Михай Емінеску та цілий ряд інших співців різних народів і країн).

Жінка Без Комплексів: “Сонця стають у коло. А від них майви по всесвіту всьому”. Це теж Тичина. “Замість сонетів і октав”.

Мусульманин: Як сказано!

Жінка Без Комплексів: Повертаючись до теми “Лагуті й Шевченко” не гріх буде згадати епізод, описаний у книзі зібраних Ігорем Артемчуком літературних бувальщин “Навколо Парнасу”. Коли ваш Поет у 30-х роках ХХ століття відвідав Україну, він познайомився в одному із сіл із хлопчиком. якого почав розпитувати про Великого Кобзаря і його “Заповіт”. Відповівши на запитання прибульця, хлопчик поцікавився, звідки той родом. Лагуті жартома відповів: “Я українець”, – на що почув здивоване: “Який же ви українець, коли не знаєте «Заповіту»!”. Потім, коли Поет розповідав цю історію колегам, він завжди схвильовано повторював: “Ось що значить бути народним поетом!..” [54, 58]

Мусульманин: Так... Обиватель (зокрема й від літератури) може дозволити собі етнічну чи релігійну обмеженість і навіть нетерпимість (згадаймо горезвісне “понаехали” чи “понаїхали” щодо представників інших національностей, причому такі вигукки можна чути не лише в сусідній державі, а вряди-годи й тут). Народний же Поет – а Шевченко справді був ТАКИМ! – будучи до останку вірним своєму народові, своїй Вітчизні, водночас завжди відкритий культурам світу. Свого часу мене *командирува...* відрядили до Казахстану, і я був вражений теплим ставленням до “акина Таразі”, як звуть там Кобзаря (до речі, бачив і Косарал, який на той час уже злився з суходолом). Потім читав листи Поета, сповнені такою ж теплою до місцевих людей – “кайзаків” або ж “киргизів” (казахів тоді зазвичай звали киргиз-кайсаками або й просто киргизами). Поет швидко знайшов із ними спільну мову і *призна...* і визнаний був, по суті, своїм.

Тарас Шевченко – яскравий приклад того, як треба діяти, аби залишатися самим собою в будь-яких обставинах і *даже...* навіть всупереч їм.

Жінка Без Комплексів: До речі, з часу кримськознавчих лекцій не минуло й двох років, а ви вже досить пристойно опанували українську мову.

Мусульманин: Дякую! Рахмат! Але ще мені вчитися і вчитися...

Жінка Без Комплексів: І все ж таки... У Вас є якийсь секрет?

Мусульманин (посміхаючись): І так, і ні.

Жінка Без Комплексів (з іронією): Невже 25-й кадр?

Мусульманин (теж з іронією): Ні, 26-й.

Жінка Без Комплексів: А що вже й такий є?

Мусульманин: Чому “вже”? Він завжди був (*сміється*), і зветься він – охота *к изучению...* до вивчення, терпіння, готовність пожертвувати для вивчення мови вільним часом. А ще – не боятися розмовляти, розмовляти, розмовляти, навіть у чомусь на перших порах помиляючись... Треба сідати за підручники (бодай на рівні самовчителів чи розмовників), слухати аудіозаписи (зокрема й пісні народу, чію мову вивчаєш), запастися саморобними картками (на одному боці картки – слово іноземною мовою, на зворотньому – переклад), дивитися *недублированные...* недубльовані фільми (*а в случае...* у випадку з українською мовою – й дубльовані цією мовою – якщо, звісно, дубляж вдалий) і найголовніше – знайти співрозмовників для практики. Буде важко, але ця важкість – ніщо в порівнянні з *ощу...* з відчуттям, коли одного разу стає ясно: ти розумієш мову і можеш нею розмовляти, дедалі вдосконалюючи рівень володіння – як у Павла Тичини:

*Спочатку так: немов підкова
в руках у тебе гнеться бідна,
а потім раптом – мова! мова!
Чужа – звучить мені, як рідна.*

[94, II, 7]

А 25-й кадр і подібні методики... Навіть якщо механічно *запом...* запам'ятається певна кількість слів, чи можемо ми бути певні у правильній їх вимові? Тож як казав Ходжа Насреддін, “скільки не говори «халва», в роті солодке не стане”...

Жінка Без Комплексів: Дякую, що погодились на інтерв'ю. До побачення.

Мусульманин: До побачення! Хайр то боз дід!”

ПРО “ЗАПОВІТ” І НЕ ТІЛЬКИ
*(з листування Православного Фундаменталіста
і Носія Свідомої Віри)*

Православний Фундаменталіст – Носієві Свідомої Віри:

24. 06. 2013 р.

Доброго дня, “носію свідомої віри”!

Не здивуйте за лапки, але без них у визначенні вашої суті, боюсь, не обійтись. Так і великих літер у звертанні свідомо не вживаю, оскільки християнська мораль для мене вища за будь-який світський етикет. “Я” (з великої літери) може мовити про себе тільки Господь, “Ти” (а не “Ви” бо ж Бог єдиний) – можемо звернутися тільки до Нього. Людину ж належить звати на ймення, дане при Хрещенні (раб Божий ім’ярек), або ж уживати займенники, не вдаючись до великих літер, які тільки підігрують у людях гординю і відчуття власної значимості. Те ж із поширеним нині звертанням “пан”: адже Пан – це був грецький дохристиянський божок, наділений, до речі, цапиними ногами, рогами й бородою (як самі знаєте хто). То ким ми є, якщо звемо одне одного панамі? “Добродієм” же я міг би назвати лише того, хто справді творить добро, а хіба про вас це можна сказати, коли ви разом із автором сумнозвісних лекцій зводите людей з істинного шляху своїми сумнівними ідеями (з цієї ж причини не можу вжити щодо вас слово “шановний”)?

Так само довго думав, як вітатися – “мир вам” не скажеш, бо так вітають одновірців (а між нами просто-таки світоглядна прірва), тож вирішив побажати вам просто доброго дня – себто дня, коли ви усвідомите свої гріхи, покаєтесь і навернетесь до Церкви Божої.

Коли відбувалися слухання по Кримському, я не добув до кінця дискусії про релігійні погляди вченого, одначе тези вашого виступу мені переказали. Те, що ви видаєте за якусь “свідому віру” (а моя ж яка?) насправді зветься зовсім інакше, і для воцерковленої людини ця назва давно відома – ересь. І тим вона небезпечніша, коли йде з вуст розумної, начитаної людини, до якої багато хто (особливо з числа нестійких у вірі інтелектуалів) може прислухатися, визнавши саме її правильною й замість звільнення від гріхів поглибити й примножити їх.

Ви підступно використовуєте цитати зі Святого Письма, щоб приховати за ними ваш поганський світогляд. Іноді вам це не вдається і поруч зі щойно процитованими біблійними віршами раптом згинають згадки про якусь “астрівідю”. І те, що в основу Пасхалії покладено якісь місячні закономірності, ще не дає нікому права вклонятися світилам небесним і виправдувати астрологію. Світоглядна “всеїдність” до добра не веде. І хтозна

чи не були злигодні, які випали на долю Агатангела Кримського – людини, безумовно, талановитої, – карою Божою за таку “всеїдність”?

Довідавшись про новий цикл лекцій – цього разу присвячених Шевченкові, я все-таки змусив себе прийти на них. Подумалося (з одного боку): а може, справді я чогось не зрозумів? І хтозна, чи не врахував моїх зауважень автор (а раптом нині він поведе мову про цього пііта-богозневажника цілковито з позицій Православ’я?). На жаль, помилився. Автор залишився при своїх “тарганах у голові”, тим паче виступав він не один – приєдналася ще й “однотумниця” (очевидно, з числа введених ним в оману). Цього разу я добув до кінця, що потребувало неабияких зусиль над собою. Слова мені організатори, однак, не дали – начебто “не встигли”, як “пояснили” потім (ви, щоправда, також не виступали, так що, може, вони сказали й правду).

Основна теза останньої з прослуханих лекцій – про глибоку релігійність Шевченка. І це про віршника, який відверто закликав до крові всупереч біблійній заповіді “не вбий”. Мова навіть не про поему “Гайдамаки”, яку невоцерковлені діти вивчають у школах (вчаться вбивати на прикладі далеко не благорозумних розбійників XVIII століття й зокрема Гонти, який не пожалів власних дітей). Візьмімо хоча б так само хрестоматійний і піднесений націоналістами (як колись і більшовиками-ленінцями) до рангу ледь не молитви “Заповіт”:

*Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отойді я
І лани і гори —
Все покину, і долину
До самого Бога
Молитися... а до того
Я не знаю Бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров’ю
Волю окропіте.*

[118, 284, 285]

Невже непомітно, що поет тут яскраво акцентує на власному атеїзмі (“Я не знаю Бога”)? До речі, до кінця незрозуміло, що означає тут “не знаю” – “ще не пізнав”, чи “не визнаю” (чомусь думаю, що друге), але ясно одне – Бога в його серці немає. Інакше б не закликав він до вбивства, до насильства (згадаймо на противагу цьому Христові: “Не противтеся злу”, “Любіть ворогів своїх”). Далі, в останній строфі Шевченко мріє про “сем’ю вольну, нову”, де просить його “пом’янути незлим тихим словом”. І це після страшних, кривавих подій, піднятих до якогось чорномагічного ритуалу (“вражою злою кров’ю волю

окропіте”)? Що можна сказати про таку “вольну, нову” сім’ю? Тільки те, що вона має бути такою ж безбожною, як і сам пііт.

Далі – повернімося до умови, яку Тарас Шевченко ставить щодо можливого визнання Бога. Тільки після кровопролиття, здобуття волі ціною багатьох убивств, він може полинати до Бога “молитися”. Про що? Може, каятиметься у своїх гріхах, у тому числі за свої, з дозволу сказати, вірші? Навряд. Адже в іншому витворі – “О думи мої! О славо злая!..”, поет відкритим текстом мовить:

*За тебе марно я в чужому краю
Караюсь, мучуся... але не каюсь!..*

[118, 334]

Про що це говорить? Тільки про одне – про велику, так і не подолану гординю. Більше того, Шевченко й не збирається її долати, він анітрохи не усвідомив, що у своїй “злій славі” винен він сам, оскільки підняв руку на владу. пішовши супроти Святого Письма – адже в Посланні святого апостола Павла до Римлян мовиться:

“Всякая душа да будет покорна высшим властям, ибо нет власти не от Бога; существующие же власти от Бога установлены.

Посему противящийся власти противится Божию установлению. А противящиеся сами навлекут на себя осуждение.

Ибо начальствующие страшны не для добрых дел, но для злых. Хочешь ли не бояться власти? Делай добро, и получишь похвалу от нее,

ибо начальник есть Божий слуга, тебе на добро. Если же делаешь зло, бойся, ибо он не напрасно носит меч: он Божий слуга, отмститель в наказание делающему злое.” (Рим, 13: 1–4) [7].

Як відомо у викупленні Тараса Шевченка з кріпацтва брав участь поет Василь Жуковський – так би мовити, “особа, наближена до імператора”. Отже, Микола I не міг не бути в курсі долі молодого художника. Здобувши волю, Тарас зміг здійснити свою давню мрію – стати художником (варто сказати, досить посереднім). Як же він за це віддячив? А жахливою поемою “Сон”, де царя названо “ведмедем”, а царицю – “засушеним опеньком” (це до речі, багато в чому нагадує історію з Мандельштамовим “віршем” про Сталіна). Я вже не кажу, як Олександрю Федорівну було названо після її смерті – у вірші “Хоча лежачого й не б’ють...”! То що, його за це по голівці гладити? Але згадаймо, Шевченка було відправлено до війська “з правом вислуги”, себто міг він дослужитися й до унтера, й до офіцера, і навіть до генерала – отже, вже в цьому можна побачити неабияку гуманність тогочасної влади до політичного, будемо прямо казати, злочинця... Поетові б змиритися, покаятися і сумлінною

службою та щирою молитвою довести свою вірність Богові й царю, а там, диви, й змилостивився б Микола I, і дозволив йому офіційно писати й малювати – адже йшли Шевченкові на зустріч тамтешні офіцери й закривали в більшості очі на заняття забороненим ремеслом. Натомість бачимо новий сплеск антимонархічних і антиправославних настроїв, новий сплеск нарікань на Господа (і яких нарікань!):

*А може, й Сам на небесі
Смієшся, батечку, над нами
Та, може, радишся з панами,
Як править миром! Бо дивись,
Он гай зелений похиливсь,
А он з-за гаю виглядає
Ставок, неначе полотно,
А верби геть понад ставом
Тихесенько собі купають
Зелені віти... Правда, рай?
А подивися та спитай!
Що там твориться, у тім раї!
Звичайне, радість та хвала!
Тобі, єдиному, святому,
За дивнії Твої діла?
Отим-бо й ба! Хвали нікому,
А кров, та сльози, та хула,
Хула всьому! Ні, ні, нічого
Нема святого на землі...
Мені здається, що й самого
Тебе вже люди прокляли!*

[118, 474]

А у витворі “Світе ясний! Світе тихий!..” (1860) бачимо ледь не більшовицький заклик до руйнації й осквернення храмів. У 1920-му “червоні” співали:

*Мы раздуваем пожар мировой,
Церкви и тюрьмы сравняем с землёй.*

[46], –

свідомо чи не свідомо “підголошуючи” своєму “попередникові”, котрий ще за шістдесят років до них писав:

*Будем, брате,
З багряниць онучі драти,
Люльки з кадил закуряти,
Явленними піч топити,
А кропилом будем, брате,
Нову хату вимітати!*

[118, 538]

Це вже навіть не атеїзм, це щось набагато страшніше (не хочу називати речі своїми іменами, аби не згадувати зайве ворога роду людського).

Мало вам? Я можу навести ще ой як багато прикладів, які свідчать аж ніяк не на користь “кумира” націоналістів (і вашого), але поки що даю вам можливість “перетравити” ту інформацію, що я вам дав.

З Богом!

Православний фундаменталіст
(і цим пишаюсь)

Носій Свідомої Віри – Православному Фундаменталістові:

14. 07. 2013 р.

Доброго дня, шановний Православний Фундаменталісте!

На відміну від Вас, релігійні переконання не виключають для мене необхідності дотримувати листовного етикету. Тому Ви для мене залишаєтесь “з великої літери”.

Так само й зі звертанням “шановний”. Розходження у наших поглядах справді є (й чимале), але хіба це привід для неповаги до Вас? Та повага не виключає й можливості цивілізованої полеміки.

А щодо вітання, то Христове “мир вам” цілком вписується в значення “добрий день”. Хіба може бути добрим день не мирний? Отже, побажання “доброго дня” – це й побажання миру. Миру в світі й миру в душах наших.

Я, власне кажучи, очікував саме такої Вашої реакції на шевченкознавчі лекції нашого Автора, яку побачив у листі. Що ж, Ви маєте право на свою думку про Тараса Шевченка, але таке ж право на власний погляд маю і я...

Це, так би мовити, передмова. А мову розпочну, хоч як дивно, з... одеського анекдоту.

Розмовляють дві одеситки.

Перша: “Ти знаєш, до нас приїздить Паваротті [визначний італійський оперний тенор, нині покійний. – Н. С. В.]”.

Друга (скептично): “Ну й що? Ні слуху там, ні голосу...”

Перша: “Звідки ти знаєш?”

Друга: “А мені Ізя наспівав по телефону”.

Схоже, що Вам про мій виступ по Кримському теж “наспівав” якийсь “Ізя”, котрий або неуважно мене слухав, або ж так само говорив із чужого голосу. Інакше б знав, що про жодні компліменти на адресу астрології й інших окультних наук не мовилося навіть близько. Так само ніхто не говорив про жодну “Астравідю”. Астравідья – це вчення про зброю люті богів, згадану в “Махабхараті”. Йшлося про “Відю” – себто знання, відання і слово це я вважаю однокорінним зі словом “Віра”: “Відання РА” – себто Відання (Знання) Світла. Таким чином Віра виступає синонімом Богопізнання.

Тепер про “Гайдамаки”. Поема вивчається в українських школах іще з радянських часів, і якщо йти за Вашою логікою, то донині мали б сформуватися цілі покоління суцільних Чикатил. Не думаю, щоб Ви вели статистику, хто скількох убив після вивчення “Гайдамаків”. Та й не існує такої статистики. До речі, й “Злочин і кару” Федора Достоєвського можна подати як інструкцію до кримінальних діянь, але ж це абсурд! Що ж до “Гайдамаків” – то хіба ж тільки кривавими сценами обмежується Великий Кобзар у поемі? А кохання Яреми й Оксани? А блискучі картини природи, як-от:

*Встала й весна, чорну землю
Сонну розбудила, Уквітчала
її рястом, Барвінком
укрила;
І на полі жайворонок,
Соловейко в гаї
Землю, убрану весною,
Вранці зустрічають...*

[115, I, 180]

Ми (та й, мабуть, Ви) вивчали цей уривок напам’ять ще десь у другому класі. Невже й тут “закодовано” заклик до вбивства? Може, я справді, як маніяк-сновида, ночами когось “валю”, а вранці прокидаюся у власному ліжку, нічого не пам’ятаючи?

Це, звичайно, жарт, але якщо говорити серйозно і саме про “Гайдамаків”, досить розкрити “Кобзаря”, а чи перший том Повного зібрання і у розділі “Гонта в Умані” прочитати продовження щойно наведеного фрагмента:

*Рай, та й годі! А для кого?
Для людей. А люде?
Не хочять на його й глянуть,
А глянуть — огудять.
Треба кров’ю домальовать,
Освітить пожаром:*

*Сонця мало, рясту мало
І багато хмари.
Пекла мало!.. Люде, люде!
Коли то з вас буде
Того добра, що маєте?
Чудні, чудні люде!*

*Не стинила весна крові,
Ні злості людської.
Тяжко глянуть; а згадаєм —
Так було і в Трої.
Так і буде.
Гайдамаки
Гуляють, карають;
Де проїдуть — земля горить,
Кров'ю підпливає.*

[115, I, 180]

“Тяжко глянуть...” У цих словах немає ані ноти захоплення описуваними подіями, а тільки біль від усвідомлення того, що історія нічому не вчить людей: “Так було і в Трої. Так і буде”. Окремо стоїть питання про Гонтине дітовбивство, якого насправді не було, як не було й двох синів (тільки один і чотири доньки), і дружина не була католичкою (молодий Поет надто довірився Міхалу Чайковському). Але розкриймо знову “Гайдамаки” і ще раз вчитаймося в епізод, де Гонта (не історичний, звісно, а Шевченків), ховає вбитих ним дітей.

*“Спочивайте, сини мої,
В глибокій оселі!
Сука мати не придбала
Нової постелі.
Без васильків і без рути
Спочивайте, діти,
Та благайте, просіть Бога,
Нехай на сім світі
Мене за вас покарає,
За гріх сей великий.
Просіть, сини! Я прощаю,
Що ви католики”.*
*Зрівняв землю, покритв дерном,
Щоб ніхто не бачив,
Де полягли Гонти діти,
Голови козачі.
“Спочивайте, виглядайте,
Я швидко прибуду.
Укоротив я вам віку,*

*І мені те буде.
І мене вб'ють... коли б швидче!
Та хто поховає?
Гайдамаки!.. Піду ще раз,
Ще раз погуляю!..”*

[115, I, 186]

Як бачимо, Гонта чудово розуміє, що вчинив непростимий гріх, і готовий прийняти за нього (та, напевно, й не лише за нього) кару від Бога. Отже, не милується своїм персонажем Поет, не схвалює його вчинку, а сповна показує трагедію цієї людини, яку навіть поховати по-людськи нікому, окрім таких же, як він сам. Зрештою в поемі ватажок гайдамаків не зазнає навіть цього – попів замордованого ляхами Гонти розвіює вітер, і “нема йому хреста, ні могили”.

І ще один просто-таки кінематографічний епізод згадаймо – той, яким власне завершується поема (далі йде епілог):

*Пішов Гонта, похилившись;
Іде, спотикнеться,
Пожар світить; Гонта гляне,
Гляне — усміхнеться.
Страшно, страшно усміхався,
На степ оглядався.
Утер очі... Тільки мріє
В диму, та й сховався.*

[115, I, 186, 187]

Звернімо увагу – “страшно усміхався” – не “сумно”, а саме “страшно”. Цим епітетом Поет передає не лише власне моторошне відчуття – він намагається викликати *такі ж* емоції і в читача. А це аж ніяк не можна трактувати як вияв однозначного захоплення діями героя твору.

Про “Заповіт”. Не від Вас першого я чую (і ще, мабуть, не один раз почую) подібні думки ¹⁷. Навіть люди, які з пієтетом ставляться до Великого Кобзаря, вважають його генієм, іноді губляться: як сприймати рядки про “вражу злу кров”? Як міг Поет заповідати нащадкам насильницькі дії? Особливо багато таких запитань з боку православних неофітів – зокрема тих, хто прийшов до релігії після багатьох років атеїзму або й окультизму. На жаль, відповідають на них нерідко грубо, на підвищених тонах – мовляв, не чіпайте Кобзаря, він знав, про що писав, а якщо не розумієте суті цих слів, незгодні з ними – то, значить, ви запродались Москві. Тим, до речі, відштовхують багатьох розгублених і від Шевченка, і від української культури взагалі, замість того, щоб разом поміркувати над цим доволі загадковим (попри рекордну популярність) твором із Кобзарєвої спадщини.

“Що ж тут загадкового?” – питаєте Ви чи хтось інший. Є думка, що у Біблії закодовано щонайменше сім смислових шарів, більшість же сприймає лише один – буквальний (надмірна зацикленість на “букві” – ознака “книжництва”, сиріч фундаменталізму). Так само полісемантичною є й висока поезія (пояснення не потребує хіба що “Ялинка в лісі виросла”, й то не факт). Глянемо ж на “Заповіт” саме з точки зору смислового плюралізму.

Перший, буквальний смисловий шар не дає читачеві конкретного уявлення про чию “ворожу кров” ідеться у вірші. Царів? Поміщиків? “Москалів”? За радянських часів акцент робився на перших двох “адресатах” Поетового гніву. Нині багато хто схиляється до третього. Але бачення у вірші тільки закликів до збройної боротьби за волю, на мою думку, є виявом досить поверхового підходу до теми: за цими рядками криється значно глибша символіка. Задумаймося, чому Тарас Григорович перемогу над ворогом вважає головною умовою для Богопізнання? Воєн та революцій Україна і світ зазнали чимало. Та чи наблизили вони людей до Бога? Навряд чи, бо навіть у разі фізичних і політичних перемог над супротивниками, неушкодженим лишався основний ворог – якого й розгледіти важко, бо він... у нас самих. Давні греки казали: “Часто у людини нема іншого ворога, окрім самої себе”. Цей ворог – наші гріхи, пристрасті, суєтні думки. Великий український Мислитель Григорій Сковорода у своїй праці “Вступні двері до християнської добронравності” подає детальний перелік тих ворогів, без яких неможливе здобуття ані внутрішньої, ані зовнішньої свободи – це “ненависть, злопам’ятність, гордість, улещення, скука, розкаяння [лише зовнішнє, словесне каяття без реальної спокути – **Н. С. В.**], нудьга, смуток та інший черв, що не засинає у душі” [79, I, 150]. Про вісім лихих помислів [26, I, 567–569] – ненажерливість, прелюбодіяння (блуд), жадібність, печаль, гнів, розпач, марнославство, гординю, – ще за чотирнадцять років до Сковороди писав візантійський богослов Євагрій Понтійський (346 – 399; згодом його доктрина лягла в основу вчення про сім смертних гріхів) [81]. Ці та й інші суєтні помисли і пристрасті зчиняють сум’яття в людському серці, і шлях до Богопізнання може бути відкритим лише після подолання цього сум’яття, після очищення серця від пристрастей та сумнівів. У деяких містичних практиках це називається “зупинкою внутрішнього діалогу” – й цей метод був відомий як адептам вчення Дзен, так і суфіям, і, ясна річ, ісихастам.

Власне, ісихазм – учення про єднання людини з Богом через очищення серця (засновниками його були єгипетські та синайські ченці IV – VII ст. від Р.Х. – такі, наприклад, як Макарій Єгипетський, Євагрій, Іван Ліствичник та ін.), – означає в перекладі з давньогрецької “спокій”, “безгоміння”, “відреченість”. Одним зі складників цього вчення є практика внутрішньої молитви, суть якої чи не найкраще розкрита в Добротолубії – зібранні спеціальних настанов Отців Церкви. Стислий виклад цих думок можна знайти у книзі “Щирі розповіді Прочанина своєму духовному отцеві”, яка просто-таки рясніє цитатами й ширшими витягами з Добротолубія. Так, зокрема, в додатку під назвою “Три

ключі до внутрішнього молитовного діяння” (з духовних багатств святих Отців) наводяться слова св. Симеона Нового Богослова, які, власне, й привели героя “Щирих розповідей...” до практики Ісусової молитви (у першій із розповідей їх цитує старець, котрий став духовним Учителем Прочанина): “Усамітнись у будь-якому відлюдному й тихому місці, зачини двері, сядь, відверни ум свій від усякої тимчасової і суєтної речі, схили голову свою на груди і зосередься всередині себе самого (не в голові, а в серці), звертаючи туди ум свій і чуттєві очі свої та затримуючи трохи подих. Усіляко намагайся занурити ум свій у серце, щоби він перебував там уже постійно. (...) Ум, подвизаючись так, знайде місце у серці твоєму й тоді одразу побачить там, усередині, такі речі, яких ніколи раніше не бачив і не знав. Тоді, звідки б не з’явився б помисел, раніше, аніж увійде досередини і зронить думку або уявлення, ум прожене його звідти, знищивши Ісусовим іменем, молитвою до Нього: Господи Ісусе Христе, помилуй мене! Тоді ум запалає гнівом на демонів, виганятиме їх і нещадно знищуватиме. Інше ж, що звичайно настає за цим діянням, з Божою поміччю сам із досвіду спізнаєш, будучи уважним і тримаючись Ісуса та молитви до Нього: Господи Ісусе Христе, помилуй мене!” [123, 190]

Тільки той, хто очистив серце від “внутрішнього ворога” здобуває духовну свободу і відкритий шлях до єднання з Богом – вже не на зовнішньо-обрядовому, а на внутрішньому, духовному рівні. Цей істинний “зв’язок з Вищим” має латинську назву religare, себто і є Релігією в найповнішому своєму вияві й, зрештою, Православ’ям як станом душі, незалежно від того, до якої конфесії належить людина – адже Спаситель конфесій не створював.

Ось де розгадка таких страшних на перший погляд, а насправді цілком доречних слів Великого Кобзаря:

*Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отойді я
Глани і гори —
Все покину, і долину
До самого Бога
Молитися... а до того
Я не знаю Бога (бо ще не подолав “ворога в собі” – Н. С. В.) .*

Тарас Шевченко, отже, закликав стати на прю з “внутрішнім супротивником” не лише інших, а й себе самого, бо, ясна річ, розумів – шлях до духовної свободи кожен повинен починати з себе. “Щирі розповіді...” були написані у другій половині ХІХ ст. А чи міг знати Великий Кобзар про Ісусову молитву і практику “розумного роблення” в час написання “Як умру, то поховайте...”? Якщо врахувати те, що “Добротолюбіє” у здійсненому Паїсієм Величковським перекладі церковнослов’янською мовою, якою Тарас Григорович, як ми знаємо, володів досконало, в період з 1793 по 1857 рік витримало в тодішній Російській

імперії не менше шести видань [27], то питання це виглядає ледь не як риторичне.

Що ж до нібито “жорстокості” й “зловісності” слів “Заповіту”, до якої апелює чимало хто (і Ви зокрема), наведу інший, не менш промовистий уривок – зі 136-го псалма, до речі, також інтерпретованого свого часу Тарасом Шевченком:

“Вавилонська дочко, що маєш і ти ограбована бути, блажен, хто заплатить тобі за твій чин, що ти нам заподіяла!

Блажен, хто ухопить та порозбиває об скелю і твої немовлята!..” (*Пс., 136/137: 8, 9*).

Якщо ж переклад Митрополита Іларіона Вас не переконує (для Вас він, напевно, не більш, аніж “клятий націоналіст Огієнко”), дублюю в синодальному:

“Дочь Вавилона, опустошительница! блажен, кто воздаст тебе за то, что ты сделала нам! Блажен, кто возьмет и разобьет младенцев твоих о камень!” (*Пс., 136: 8, 9*) [7].

І це не єдине місце – особливо в Старому Заповіті!

Чому ж тоді Кобзареві слова для Вас жорстокі, а слова царя Давида й щедрих на прокляття старозаповітних Пророків – ні?

Невже Ви й проти Біблії підете?

До речі, саме в період “Трьох літ” – кодою його і є “Як умру, то поховайте...”, – помітний чи не найбільший інтерес Тараса Шевченка до Святого Письма. Біблійну епіграфіку знаходимо у “Тризні” (*1 Петр., 1: 22-25*), “Сні” (*Ів., 14: 17*), “Єретику” (*Пс., 117: 22*), “Великому льосі” (*Пс., 43: 14-15*), “Кавказі” (*Єр., 9: 1*; у католиків і протестантів – *Єр., 8: 23*), “І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє” (*1 Ів., 4: 20*). А ще ж блискучий переспів десяти Давидових Псалмів! То про ЯКУ богозневагу може йтися?

Щодо “непротівлення злу”: Святе Письмо Ви зумисно чи мимоволі цитуєте неточно (обмовка за Фройдом, чи що?). Навіть у синодальному перекладі Євангелії від св. апостола Матвія мовиться: “А Я говорю вам: не противься злому” (*Матв., 5: 39*) [7]. Наявність злих людей є не причиною, а наслідком панування світового зла. І отже, цей вірш цілком може тлумачитися, як “борися не з наслідком, а з причиною”.

Так само й з “любов’ю до ворогів”. Як би не прикро це було Вам чути, але мусимо визнати, що Християнство вперше постало на Сході. У східній

символіці поняття “возлюбити” й “пізнати” нерідко є синонімами. Як слово “пізнати” може означати “возлюбити” (зокрема й на фізіологічному рівні – особливо часто це можна помітити у Старому Заповіті), так і навпаки. Тож “возлюбіть ворогів своїх” може мати значення “пізнайте ворогів своїх (зокрема й ворогів Віри), аби легше було потім із ними боротися”. Далєбі, під цією формулою могла б підписатися будь-чия розвідка – пригадайте, як нас навчали ще за часів СРСР: “Щоб подолати ворога, треба знати його ідеологію”.

Виявом пихи, гордині Вам видається Поетове “не каюсь”, але так може вважати лише той, хто не зазнав і дешиці того, що випало на долю мужицького сина з Моринців. Для того, хто обрав Свідому Віру, каяття у сподіванні особистої волі й бажанні її для свого народу якраз було б зрадою Господніх Законів – адже раб Божий не має права бути рабом людським. І Тарас не корився земним гнобителям – навпаки, в одній зі своїх славнозвісних “Молитов”¹⁸ він просив у Всевишнього:

*Царів, кровавих шинкарів,
У пуга кутії окуй,
В склепу глибокім замуруй.*

*Трудящим людям, Всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою ти силу ниспошли.*

*А чистих серцем? Коло їх
Постав Ти Ангели Свої,
Щоб чистоту їх соблюли.*

*Мені ж, о Господи, подай
Любити правду на землі
І друга щирого пошли!*

[115, II, 338]

До речі, у Вашому “тим і пишаюсь” далеко більше гордині.

Щодо горезвісного “права вислуги” – невже ви настільки наївна людина, що вірите, ніби Тарасові Шевченку дали б дослужитися до офіцера й навіть до генерала? Чи, може, мене таким вважаєте? Змушений Вас розчарувати. Вже за самим настроєм творів Кобзаря влада розуміла, що опальний Поет і Художник не послухається “височайшого” повеління і тайкома – правдами й неправдами, – все ж віддаватиметься улюбленій справі. Тож підвищення по службі навіть до рівня унтер-офіцера (що давало право на відставку) Тарасові Григоровичу “не світило” (зрештою, так і сталося – всі клопотання про надання рядовому Шевченкові цього звання були відхилені). Якщо врахувати, з яким станом

здоров'я Поет повернувся після десяти літ перебування в різко континентальному кліматі казахських степів і скільки прожив після цього – неважко збагнути, що заслання було для цього модифікацією “повільної страти”, й можна лише здогадуватися, чим би скінчилося все для Шевченка, якби не настав момент звільнення. Та й навіть, коли б і відбулася його військова кар'єра і дослужився б він до офіцера – де гарантія, що не було б спровоковано бійку, або й збройну сутичку, яка скінчилася б для Поета летально (як у випадку з Лермонтовим – дуель) або ж підлаштовано ще якусь смертельну пастку? Тож вирок “із правом вислуги” був аж ніяк не виявом гуманності, а цинічною грою в нібито “гуманність”.

Подумайте над цим!

З Богом!

Носій Свідомої Віри.

Православний Фундаменталіст – Носієві Свідомої Віри:

18. 07. 2013 р.

Доброго дня, так званий носію свідомої віри!

Думав не відповідати на ваш лист (переконувати вас, очевидно, таки марна справа), але обставини склалися так, що змушений продовжити нашу полеміку.

Почну з того, що ви на мене зводите наклеп (за таке й до суду можна подати). Як ви могли подумати, що я здатен піти проти Біблії? Біблія – це Книга Книг і створена вона не Пророками (як помилково думає чимало хто), а самим Богом, Котрий говорив через них (яко Дух Святий, Господь Животворящий). Тож і вустами царя Давида промовляв Бог і з жодного псалма не можна викинути ні слова, ані додати своє. Згадайте Апокаліпсис (22: 18-19):

“И я также свидетельствую всякому слышащему слова пророчества книги сей: если кто приложит что к ним, на того наложит Бог язвы, о которых написано в книге сей; и если кто отнимет что от слов книги пророчества сего, у того отнимет Бог участие в книге жизни и в святом граде и в том, что написано в книге сей” [7].

А хто промовляв вустами Шевченка? Ви ж так і не відповіли на мій аналіз вірша “Світе ясний! Світе тихий!..” – ні “так”, ні “ні”. Що, крити нічим? Правда очі коле? Натомість ви повисмикували з контексту біблійні цитати. Більше того, знову “сіли на свого коника”, змішуючи “горох з капустою” – ісихазм із суфізмом, “дзеном” та іншими з дозволу сказати, “вченнями” (ще Реріхів для

повного комплекту бракує!). Знову якісь “внутрішні діалоги”, про які у Святому Письмі – ні слова...

Щодо вашого “тлумачення” слів Ісуса Христа про “непротівлення злу” (ну, нехай буде “злomu” – в Євангелії справді так) і “любов до ворогів” узагалі мовчу – прочитавши про “розвідку” і подібне, потрібно, мабуть місяць постити й молитися, щоб Господь простив і вас нерозумного, і мене, котрий бачив на письмі цю ересь.

Щоправда, де в чому помилився і я (справді довірившись інформації “з чужого голосу” – я ж не добув до кінця лекцій), тож можу припустити, що пропаганди астрології не було, як не було й “астравіды”. За це я готовий попросити у вас пробачення, але тільки не за ваше тлумачення Віри. Справді, “відья” – це знання, але по-індійському (а індуси, як відомо, язичники). Та й “Ра” – це ім'я давньоєгипетського (знову ж таки язичницького) бога. То який стосунок це все має до християнської (й зокрема православної) Віри?

Так, я з неофітів 90-х, свого часу був членом КПРС, за плечима – роки роботи в атеїстичній спілці (комсомолі), алкогольна залежність, не завжди чисті стосунки з жіноцтвом. Церкву минав десятою дорогою – аж поки не зустрів жінку, яка перевернула мій світогляд докорінно, поставивши мене – ні, не з ніг на голову (“на голові” я якраз “стояв”), – навпаки, вона поставила мене на ноги, познайомивши мене зі своїм духівником (священником канонічної православної конфесії) й прилучивши мене разом із ним до Віри Православної. Молодша за мене на десять років, вона вже тоді (щойно розпався Союз) сповідувала християнські цінності, що для молодого людини було досить дивним. Невдовзі вона стала вірним супутником мого життя. Надто тяжко я йшов до Христа, до воцерковлення, щоб нині піддатися спокусам. Так, нині мені доводиться “пересівати” коло моїх друзів. Був у мене, наприклад, приятель, котрого лихий поплутав зайнятися спіритизмом (з ним я порвав остаточно – адже відомо: “Скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти”). Це ж стосується й моїх читацьких інтересів. Щойно бачу в книзі ересь чи спокусу незвичною думкою (іноді за однією лише назвою) – відкладаю її назавжди (деякі взагалі спалив). Єдине за чим шкодую – що стільки часу змарновано замолоду.

Розмову з вами вирішив продовжити, оскільки на час читання вашого листа зі спробами довести “глибоку релігійність” Шевченка в період “трьох літ”, я почав опрацьовувати видану 1941 року в Нью-Йорку брошуру російського білоемігранта, протоієрея Іоанна Чернавїна (ви його, мабуть, уже “записали” б в Івани) “Тарас Шевченко и его религиозно-политические идеалы”. Точніше, це не сама брошура, а її виклад в Інтернеті (на сайті <http://www.segoday.ru/content/107021>) під назвою “Деградация безбожного кумира” за матеріалами “Руси Трїединой” [65]. Справді, на початку свого творчого шляху Тарас був добропорядним християнином і це знайшло своє відображення у “Кобзарі” – отець Іоанн наводить як приклад такого світоглядного орієнтуру молитовне

звернення до Пречистої Богородиці Діви Марії з поеми “Неофіти” (про перших християн). У брошурі цитата в перекладі, я ж наведу в оригіналі:

*Благословенная в женах,
Святая праведная Мати
Святого Сина на землі.
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марне тратить.
Скорблящих радосте! Пошли,
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!*

[118, 483]

І порівняйте ці трепетні рядки з богоборчими пароксизмами останніх літ – їх теж цитує отець Іоанн (я знову ж таки наводжу текст в оригіналі):

*А ти, Всевидящее око!
Чи Ти дивилося звисока,
Як сотнями в кайданах гнали
В Сибір невольників святих,
Як мордовали, розпинали
І вішали?.. А Ти не знало?
І Ти дивилося на них
І не осліпло! Око, око!
Не дуже бачиш Ти глибоко!
Ти спиш в кіоті...*

[118, 497]

І це називається “глибока релігійність”?

А “Марія”? Більшого блюзнірства стосовно Богоматері важко знайти навіть у творах войовничих атеїстів совдепівського зразка. Пресвятая Богородиця представлена як покритка, сам епізод Благовіщення – як зведення дівчини гостем, якого Шевченко величає апостолом, Ісус – не Боголюдиною, а дитям гріха. Успення “вкладається” у такі рядки:

*...Ти ж під тином
Сумуючи, у бур’яні
Умерла з голоду. Амінь.*

*А потім ченці одягли
Тебе в порфіру і вінчали,
Як ту царицю. Розп’яли*

*Й Тебе, як Сина, наплювали
На Тебе, чистую, кати,
Розп'яли кроткую, а Ти,
Мов золото в тому горнилі,
В людській душі возобновилаь,
В душі невольничій малій,
В душі скорбящей і убогій.*

[118, 525]

Раджу почитати вам колективну працю луганських авторів Миколи Грекова, Костянтина Дерев'янка і Гліба Боброва “Тарас Шевченко – крестный отец украинского национализма” [20] – особливо перший розділ “Обвиняется Господь Бог”. Гадаю, він (та й уся книга) остаточно протверезить вас щодо вашого кумира й змусить задуматися, чи може православний християнин (яким ви, мабуть, себе вважаєте) любити Шевченка, котрий писав в одному зі своїх “Снів”:

*Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!*

[118, 329], –

котрий, зневажаючи Господа Саваофа, протиставляв йому ще якогось “Бога”:

*Моя ти любо! Не хрестись,
І не кленись, і не молись
Нікому в світі! Збрешуть люде,
І візантійський Саваоф
Одурить! Не одурить Бог...!*

[118, 538], –

попри те, що перша Заповідь Господня мовить:

“Я Господь, Бог твой, Который вывел тебя из земли Египетской, из дома рабства; да не будет у тебя других богов пред лицом Моим” (Исх., 20: 2-3).

То хто ж Шевченків “Бог”? На мій погляд, ясно хто (прости Господи!).

Св. апостол Іаков мовить (2: 10): “Кто соблюдает весь закон и согрешит в одном чем-нибудь, тот становится виновным во всем”. Шевченко ж згрішив далеко не в одному.

Книжку прочитайте обов'язково. Не все ж вам єретиків читати.

З Богом!

Православний фундаменталіст.

Р. С. До речі, богозневажні віршотворіння й криваві заклики Шевченка свого часу засуджували представники не лише російського, а й галицького духівництва [8; 65]

Носій Свідомої Віри – Православному Фундаменталістові:

7. 08. 2013 р.

Доброго дня, шановний Православний Фундаменталісте!

Чесно кажучи, своїм листом Ви мене розвеселили. Особливо погрозою звернутися до суду. Ну, й що б це дало? Насамперед, Ви продемонстрували б повну відсутність почуття гумору (адже ж ніхто не стверджував прямим текстом, що Ви здатні піти проти Святого Письма – було лише жартівливе запитання: “Невже?”). Окрім того, вчинивши так, Ви б справді пішли... проти Біблії, “засвітившись” перед одновірцями як *невіруючий*, оскільки уповаєте не на Божий Суд, а на земний. Невже Вам це вигідно?

Щодо того, хто говорив вустами Тараса Шевченка, я гадаю, достеменно може знати тільки Той, Хто говорив. Ви що, себе врівень із Богом ставите, чи навпаки – з “іншим”?

Далі. По-Вашому, про внутрішній діалог у Святому Письмі – ні слова. Якщо йти лише за буквою, може здатися, що так і є. Але розкриймо Новий Заповіт на Посланні св. апостола Павла до Филип’ян. У четвертій главі читаємо:

“Ні про що не турбуйтеся, а в усьому нехай виявляються Богові ваші бажання молитвою й проханням з подякою.

І мир Божий, що вищий від усякого розуму, хай береже серця ваші та ваші думки у Христі Ісусі.

Наостанку, браття, що тільки правдиве, що тільки чесне, що тільки праведне, що тільки чисте, що тільки любе, що тільки гідне хвали, коли яка чеснота, коли яка похвала, думайте про це! (*Фил., 4: 6-8*)

Хіба не про подолання пристрастей і помислів, які заважають молитовному спілкуванню з Господом, ідеться в цих віршах?

А численні євангельські оповіді про зцілення Ісусом Христом біснுவатих, одержимих духами (тих, у кого внутрішній діалог сягнув рівня внутрішнього багатоголосся, себто, по суті, божевілля)! Є подібні згадки і у православній молитовній практиці – скажімо, в “Правилі про позбавлення від злих помислів”: “Спаси мя ради милости Твоея, яко к Тебе привержен есмь от

юности моя: да посрамят ся ищущий отринуті от Тебе, деяньми нечистыми, помышленьми нелепыми, воспоминаньми неполезными” [60].

Буквальне розуміння заводить іноді в тупик – так можна дійти до того, що Ви “грішите” вже самим фактом мешкання в місті, якого нема в Біблії, як нібито нема й Інтернету, яким Ви вряди-годи користуєтесь. А насправді не так все просто: і місто, в якому Ви живете, й Інтернет, і інші дива науки й техніки у Святому Письмі... є, але не буквально. Суть цього всього передає, хоч як дивно, 27-й вірш 1-ї глави Книги Буття: “І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх”. Раз Господь – Творець і людей сотворив за своїм образом та подобою, отже сотворив Він їх теж творцями власного світу, заклавши в них і здатність до продовження роду, й могутній творчий, інтелектуальний потенціал, який згодом дав змогу будувати міста, винаходити нові технології, ліки, писати книги, музику, картини, знімати кіно, ставити вистави тощо.

Власне, страх гріха повинен бути в кожній віруючій людині, але лише на рівні обережності, обачності, уважності до своїх думок, почуттів, помислів, і в жодному разі не повинен переходити в боягузтво, коли гріх вбачається там, де його нема й близько, і людина, боячись згрішити якоюсь дією, чинить інший гріх – гріх бездіяльності, що суперечить місії людини, створеної Всевишнім для творчості. Не виконати цієї місії, не досягти поставленої мети – це й зветься по-давньогрецькому “амартія” (“промах”), себто, власне, “гріх”.

До речі, багато хто вважає, що прислів'я “Скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти” дуже мудре й правильне. Дозволю собі не погодитися: його вигадав, не інакше, якийсь боягуз і егоїст, котрий замість того, щоб прийти на допомогу другові, котрий потрапив у біду, волів би радше покинути його, аби тільки ця біда не перейшла на нього самого, аби тільки хтось би щось не подумав. Здається мені, що ви зарано відштовхнули Вашого приятеля від себе. Може, Ви не зуміли його переконати в небезпеці сповідуваних ним практик, чи допускали грубість або ж насміх. То це вже мінус не тільки Вашому другові, а й Вам. Замість антихристиянського, антирелігійного за самою своєю суттю згаданого вище прислів'я віруюча людина мусить взяти в серце іншу програму – “Друг пізнається в біді”. Так само й жодна книга не зашкодить тому, хто є стійким у Вірі та пам'ятає настанову св. апостола Павла з Першого послання до солунян: “Усе досліджуючи, тримайтеся доброго!” (1 Сол., 5: 21). Не гріх нагадати і давню східну мудрість: “Навіть у купі попелу можна знайти діамант”. А палити книги... Це вже було і в середні віки, і в Німеччині зразка 1933-го року.

Щодо РА і ВІДЬЯ. Так, РА – це ім'я давньоєгипетського бога, але виникло воно не випадково, а сягає своїми коренями прамови, де РА означало СВІТЛО. Звідси наші “РАЙ” (місце Світла), “РАЙдуга” (дуга Світла), “РАдість” (Світло в серці), індійське “РАджа” (первісно носій Світла, згодом – князь). Так само й

від ВІДЬЯ походить наше слово ВІДАТИ (знати), зрештою й ВІ-РА, й нікуди від цього не подінемося. До предків сучасних індійців воно теж прийшло з прамови.

Тепер про “мого кумира”. Я, до речі, теж міг би закинути Вам наклеп (хіба я казав, що Тарас Шевченко – мій кумир?), але не буду. Просто, бачу, Ви не відчуваєте різниці між улюбленим поетом і кумиром. Великий Кобзар – один із моїх улюблених Поетів. “Кумир” він здебільшого для тих, хто любить не Шевченка, а себе біля нього (дуже вигідно на цьому тлі уявляти себе патріотом). У оселях таких “любителів” – і портрети в рушниках, і “Кобзар” (рідко коли розкриваний) на видному місці поруч із Біблією, от тільки програми Тарасової (“учітесь, читайте”) в душі немає – все зведено до зовнішнього поклоніння (і то, буває, тільки тричі на рік – 9 й 10 березня та 22 травня).

З викладом праці протоієрея Іоанна Чернав'їна (як бачите, в “Івани” його не записую, хоч він і уродженець Волині [107]) я знайомий з часу опублікування її в Мережі. Читав також названу Вами книгу луганських авторів М. Грекова, К. Дерев'янка та Г. Боброва про “хрещеного батька” всім відомого “ізму” (паперової версії, щоправда, не знайшов – тож довелося теж залізити в Інтернет), й роздуми петербуржця В. Бідолаха [8], і, зрозуміло, те, що опублікував свого часу О. Бузина, але це зовсім не привід “бити поклони” перед кожною друкованою продукцією і “творити кумира” з кожної висловленої там думки. Людина доти людина, доки має *власну* думку. Книги, запропоновані Вами, на мій погляд, написані неспроста й розраховані насамперед на людей, які не в курсі справи, в яких не виробилося *власне* ставлення до поезії Великого Кобзаря. Бо той, хто глибоко сидить у матеріалі, одразу помітить і неточності, й “пересмикування”, і спробу залякати читача “тріхами” (релігійний шантаж, між іншим, теж гріх), і взагалі далеко не цивілізований тон розмови, що наштотує на підозру в тенденційності, ба навіть замовності таких писань – хоч у ряді випадків може йтися й про дійсні переконання цих людей. Принаймні І. Чернав'їн видається мені саме переконаною людиною, але не надто, скажемо так, “вчитаною” в критикований ним матеріал. Звідси й прикрі неточності у його викладі. Візьмімо хоча б тезу про раннього Шевченка – християнина, – і пізнього – атеїста. Як приклад християнської (себто “ранньої”, на думку протоієрея) творчості Кобзаря, отець Іоанн наводить молитовний уривок з поеми “Неофіти” (“Благословенная в женах...”), говорячи ж про “пізній” (нібито “атеїстичний”) період, цитує “А Ти, Всевидящее Око...” з “Юродивого” [65]. А поміж тим обидва твори були написані... одного й того ж року і навіть місяця – у грудні 1857 року (Ви, як я бачу, теж не звернули уваги на дату, хоч і правильно процитували фрагмент із “Неофітів”). Далі йде критика вірша “Світе ясний! Світе тихий!..” (1860) із цитованими вже й ним, і Вами рядками:

*Будем, брате,
З багрянлиць онучі драти,*

*Люльки з кадил закурятти,
Явленними піч топити,
А кропилом будем, брате,
Нову хату вимітати!*

[115, II, 350], –

одначе ні словом не згадується про виданий цього ж таки року “Букварь южнорусский”, де молитві “Отче наш” передує таке вступне слово Тараса Григоровича:

“Ісус Христос, Син Божий, Святим Духом воплощений од Пречистої і Пренепорочної Діви Марії, научав людей беззаконних слову правди і любові, єдиному Святому Закону. Люди беззаконні не йняли віри Його іскренньому святому слову і розп’яли Його на хресті меже разбойниками, яко усобника і богохула. Апостоли, святії ученики Його, рознесли по всій землі слово правди і любові і Його святую молитву” [115, V, 247].

А це – передмова до Символу Віри:

“Ширилось і ширилось святее слово Христове на опоганеній землі. Огнем і кровію людською очистилося, яко злато в горнилі, теє святее Божеє слово, але своїм святим тихим, ясним світом тойді ж осліпило очі людей поганих; найшлись лжеучителі і лжепророки. Тойді, 325 року, по воплощенії Сина Божія, в городі Нікеї, зібрались пресвітери і єпископи, ревнителі святої Христової заповіді, і одностайне, однодушне написали християнам Символ віри” [115, V, 248].

І до молитви преподобного Єфрема Сиріна:

“Беззаконіє і неправда вкравлись знову в душу людськую, і правдоучителі сховалися в дебрі і вертепи; побудовали собі скити, келії і святії монастирі; і в своєму святому пристанищі молилися Богу; і іноді подавали святее правди слово беззаконним темним людям. Тойді, коло 372 року, в тихій своїй келії озвався за слово Христове едеський диякон Єфрем Сирін і, поучая людей і в церкві і на улиці, яко заповідь Христову, передав нам свою святую молитву” [115, V, 248].

То що це – слова атеїста й богозневажника?

“Але ж антирелігійні заклики у віршах усе-таки були, й те, що вони написані, по суті, ледь не водночас, змушує задуматися, а коли ж Тарас Шевченко був щирим?” – може виникнути у Вас думка. Відповідь: по-перше, щирим Поет був в обох випадках, а по-друге, навіть страшні, здавалося б слова про “онучі з багрянлиць”, попри весь максималізм, не є в основі своїй антирелігійними,

оскільки спрямовані не проти Віри Христової, а проти її деформацій, до яких належить і одержавлення релігії, перетворення її в “кишенькову” структуру, суть якої старанно приховується зовнішніми пишними обрядами і атрибутами. Те ж і з зображенням “Всевидячого Ока” у “Юродивому”.

Вперше панівного й державного статусу християнство набуло в IV ст. після Р. Х. – за часів правління римського імператора Костянтина I Великого (сам правитель на той час був іще язичником і охрестився лише на смертному одрі, хоч за сприяння утвердженню Християнства на підвладних йому землях був згодом канонізований і вшановується у православ’ї – але не в католицизмі, – як Святий Рівноапостольний цар Костянтин). Це був досить прогресивний крок, адже Християнство перестало бути **Вченням, За Яке Розпинають**. Одначе, хоч як парадоксально, він був і... порушенням слів Спасителя: “Моє Царство не із світу цього” (Ів., 18: 36). Адже утвердившись, як державна, релігія ризикує втратити свою суть – адже зв’язок із Вищим (religare) поступово перетворюється в обслуговування інтересів земних правителів (яких нерідко оголошують “намісниками Божими”), – а отже, з Вчення, За Яке Розпинали, може стати **вченням, яке розпинає**, себто механізмом розправи з інакодумцями. На жаль, невдовзі так і сталося – згадаймо історію з Гіпатією Александрійською – знаною жінкою-філософом, математиком і астрономом, винахідницею, закатованою – ні, не християнами, а саме **фанатиками** від християнства, – за намовою тодішнього александрійського патріарха Кирила, згадаймо середньовічну інквізицію і т. д.

Намагання Великого Кобзаря повернутися до первісного християнства підкреслює, зокрема, проректор Острозької академії, проф. Петро Кралюк у книзі “Своя мудрість. Тарас Шевченко як мислитель” [44, 56], та й відомий український мистецтвознавець, дослідник сакрального образотворчого мистецтва, проф. Дмитро Степовик упевнений: “...віра Шевченка – надконфесійна. І цим вона найближча до літери й духу Євангелії. Він уже тоді бачив згубність міжконфесійних протистоянь, які постійно роздирають церковні організми й суспільства у багатьох країнах. Шевченко мав своє позитивне і своє критичне щодо кожної з них. Ця його позиція також глибинно євангельська. В останній книзі Біблії, в «Об’явленні св. Івана Богослова», Господь посилає до семи існуючих тоді Церков Малої Азії свого ангела – і в жодній з них не було стовідсоткового порядку і повної відповідності Божим настановам. Хоч кожна з них мала і свої переваги” [86]”.

Тож Шевченкові виступи – чи то радикальні (“Світе ясний! Світе тихий!..”), чи іронічні (“Кума моя і я...”) були спрямовані аж ніяк не на заперечення, а на очищення Христового Вчення (“нову хату вимітати”) від намулу державного “візантійства”. Так і в присвяті Ликері Полусмак – ім’я Саваофа вжито з означенням “візантійський”, себто йдеться про zdeформований фундаменталістами й поставлений на службу земній владі образ. Натомість Поет протиставляє йому істинного Бога-Отця, Бога-Творця (“Не одурить Бог...”),

а зовсім не того, про кого Ви, вслід за І. Чернав'їним та авторами з Луганська, подумали.

Суперечить собі отець Іоанн і тоді, коли цитує “Гайдамаки” то як свідчення релігійного світогляду раннього Шевченка, то як приклад його “деградації”. Не обходиться й без прямих фальсифікацій. Скажімо, захопившись за спогади в “Русской Старине” про крадіжку підлітком Тарасом лубочних картин на заїздах [91, 588], а також на згадку про це самого Шевченка, протоієрей-білоемігрант “ничтоже сумняшесь” переніс ці прикрі моменти на... зрілий вік Поета – мовляв, от до чого призводить горілка й відхід від Бога. Так, те що траплялося з Тарасом у юні роки, хочеш-не-хочеш, а мушиш визнати порушенням заповіді “не кради”, але ж хіба те, що зробив І. Чернав'їн, приписавши дитячі гріхи дорослій людині, не є порушенням заповіді “не свідкуй неправдиво”? І якщо це не дозволено мирянам, то невже це може бути дозволено священику, котрий навчає людей цим та іншим Заповідям?

Але якщо Іоанн Чернав'їн, повторюся, все-таки справляє враження переконаної людини (хоч я й не поділяю його поглядів), і поява брошури “Тарас Шевченко и его религиозно-политические идеалы” видається явищем спонтанним, то проект авторів із Луганська нашоухує на думку про певну *політичну тенденцію*, яка набуває поширення на східних теренах України і, боюсь, може мати непередбачувані наслідки¹⁹. Хоч, може, причина тут і не така вже “конспірологічна” – просто “не ті” вчителі могли трапитись авторам у шкільні роки. В такому разі їм можна щиро поспівчувати...

Перше, що впадає у вічі – роздратований, розв’язний, визивний, образливий тон викладу. Читаючи оті численні характеристики на кшталт “извращенная логика”, “вірши”, “поэт-зомби”, “первый украинский приколост”, “первый украинский большевик”, “хам”, “великоватый Писака” і т. д. – мимоволі задумуєшся над жанром самої книжки. Автори її назвали науково-публіцистичною монографією. Але монографії пишуться науковою мовою. А що наукового у згаданій вище “термінології”?

Далі. Наукова робота передбачає глибокий, ґрунтовний аналіз матеріалу, точне цитування. Що ж ми бачимо на ділі?

Взяти хоча б вірш Тараса Шевченка “Не спалося, а ніч, як море”, що прилягає до циклу “В казематі”. Значна частина твору – це діалог двох в’язничних вартових (судячи з мови – українця і росіянина). Росіянин згадує про стосунки з розбещеною поміщицею, через які потрапив у солдати, українець (так би мовити, “доброволець” із горя) розповідає про трагедію свого кохання (лейтмотивна для Шевченка тема дівчини, зведеної паничем) і ніби між іншим говорить своєму “товаришеві по нещастю”:

*А знаєш,
Його [панича-звідника. – Н. С. В.] до нас перевели
Із армії чи що?*

[115, II, 22], –

На що солдат-росіянин, знаючи про наміри свого співрозмовника помститися кривдникові, радить йому:

*Так что же,
Ну, вот теперь и приколи.*

[115, II, 23]

Ці слова автори “науково-публіцистичної монографії” наводять, як ще один приклад “кровожерливих настроїв” Поета. І той, хто з творчістю Великого Кобзаря знайомився б уперше за книгою М. Грекова, К. Дерев’янка та Г. Боброва (хоч я, чесно кажучи, не можу уявити собі такої ситуації), міг би подумати, що на цьому “приколі” вірш і закінчується. Ба ні, далі солдат-українець мовить:

*Нехай собі. А Бог поможет,
І так забудеться колісь.*

[115, II, 23]

Про ці рядки у “монографії” – ні слова [21]. Чому? Мабуть, просто *не вигідно* – адже це “пахне” християнським всепрощенням, а надзавданням було показати Шевченка як жорстокого, кровожерливого богозневажника. Цікава, до речі, й реакція росіянина на розповідь хлопця з України – він і не думає ображатися на двічі вжите слово “москаль”, бо розуміє, що не про націю йдеться, а про спільну недолю. Про це автори теж мовчать. Бо, напевно, теж *не вигідно* – не стикуються з їхньою концепцією. То на кого розраховані такі книги? Авжеж, на тих, хто звик “не читати, но считати”.

Есей? Але ж у творах цього жанру письменник просто ділиться з читачем своїми думками про ту чи іншу постать, подію, явище, анітрохи не видаючи їх за аксіому. Що ж ми бачимо у аналізованій книзі? Вже сама назва – “Тарас Шевченко – крестний отець українського націоналізму” є нав’язуванням читачеві авторської думки: жодного знаку питання, мовляв, усе тут ясно, а хто не згоден – той і є “клятий націоналіст”. Цікаво виглядає й спроба представлення Миколи Грекова, Костянтина Дерев’янка й Гліба Боброва (останній, до речі, досить відомий письменник). Попри те, що книга аж ніяк не стосується медицини, серед пріоритетів діяльності Костянтина Васильовича (“релігієзнавець, філософ, психолог”) згадано й “психіатра”. Чому б не написати просто “лікар”? Чи немає й тут психологічного тиску на читача (з підтекстом: “хто думає про Шевченка не так, як ми – божевільний”)? Хотілося б помилитися...

Тепер про поему “Марія”, об яку постійно ламаються списи церковників (щоправда не всіх). Пригадую, як, м’яко кажучи, неоднозначно сприйняли повість Річарда Баха “Ілюзії” фундаменталісти на його батьківщині. Причина в тому, що “Пригоди Месії мимоволі” (такий піднаголовок твору) непрямим текстом натякають читачеві, що якби Ісус Христос прийшов на Землю вдруге, Його теж розіп’яли б. А поміж тим у цій думці жодної богозневаги, навпаки, удар на сполох з приводу того, якими стали люди у ХХ столітті. Не варто, крім усього забувати, що “Ілюзії” – не богословський трактат, а художній твір, де все підпорядковано баченню письменника. Так і поема Тараса Шевченка була спробою осмислення євангельських образів у контексті тогочасних українських реалій. На мій погляд, найкраще про це сказав Митрополит УАПЦ Василь Липківський (розстріляний, до речі, тими, кого ви так не любите) у своїй проповіді “Мати Божа в уявленні Т. Шевченка (На Благовіщення)”. Ясна річ, УАПЦ для Вас – не канонічна церква, а отже, й митрополит не є авторитетом, але раджу прислухатись до нього бодай як до інтелектуала, котрий зумів розібратися в цьому складному питанні:

“Пречисту Діву Марію Шевченко уявляє собі в образі нашої ж таки сердешної селянської матері, святої у своїй убогості, чистої в своїй праці, непорочної в своїх мріях, і весь побут життя Йосифа і Марії з їх сином змальовує красками життя убогої бідолашної селянської сім’ї. Але що тут є грішного, чи кощунного? Що кощунного, коли наші предки на старовинному образі Благовіщення, який ви бачите в цім храмі, змалювали Пресвяту Діву Марію в мент Благовіщення і явлення архангела Гавриїла за кужелем з веретеном в руках? (в св. Софії Київській так іменно і змалювано старовинний мозаїчний образ Благовіщення, що на колюмнах вівтаря).

Що кощунного, коли наш нарід з любови і пошани до Пресвятої Диви вбірає її в віночок з польових квітів, в стрічки, в намисто, в сорочку вишивану і цим найбільше наближає її до свого серця, до свого рідного життя. Хіба ж це образа для Пресвятої Диви Марії, що дійсно в бідности, в нужді, в умовах трудового життя весь вік свій прожила? От це дійсно образа для Пресвятої Диви і її мученика-Сина, от де кощунство, коли багаті люди з самохвальства, чванства своїм багатством, вбірають чисту убогу Діву в золоту корону, дорогі шати, уявляють її якоюсь неприступною царицею, якою вона в житті ніколи не була, дорогих шатів ніколи не носила, і далеко ближчий не тільки до нашого, а й до її власного життя образ її у віночку з квітів, в стрічках, у намисті рушником прибраний, а ніж образ у золоті та дорогих шатах. От де кощунство для Пресвятої Диви, коли, як пише Шевченко “перед образом Твоїм неутомлені поклони за кражу, за війну, за кров, щоб братню кров пролити просять, а потім в дар Тобі приносять з пожару крадений покров” [52].

Стомив я Вас, мабуть, – не лист вийшов, а цілий есей.

Тож із Богом!

Носій Свідомої Віри.

Р. С. Ви пишете, що були свого часу членом КПРС. Знаєте, я чомусь так і подумав. Річ у тім, що “церковність” у багатьох випадках стала ніби заміником “партійності”. І як у Компартії було таке явище, як “комчванство”, коли певні члени партії згорда поглядали на позапартійних, так і нині існує ця небезпека (вже у вигляді “христо-”, “церкво-” чи “православночванства”), коли на “невоцерковлених” (на думку неофітів), або на тих, хто має власну, відмінну від клерикальної, думку, скажімо, про творчість того ж таки Шевченка, нерідко дивляться, як на людей “нижчого сорту”, якщо взагалі не “ворогів народу”. Інший варіант – коли людина вважає, що мати власну думку – гріх, і як папуга, слово в слово повторює те, що вчитала у відповідній літературі або ж те, що почула від “батюшки” (ніби священник – не така ж людина й не може помилятися), від “воцерковленої” дружини, друзів і т. д., навіть не намагаючись осмислити й проаналізувати почуте (за принципом – “партія сказала «надо», комсомол ответил «есть»”). А поміж тим вони забули, що Всевишній нас створив не папугами, а *за Образом і Подобою Своєю*, й до всього ми повинні підходити *творчо*. Пам’ятайте про це!

Православний Фундаменталіст – Носієві Свідомої Віри:

10. 09. 2013 р.

Доброго дня, все-таки, мабуть, шановний носію того,
що Ви звете свідомою вірою!

Справді, доходжу висновку, що не поважати Вас таки важко – іноді я (Господи, прости мені!) навіть трохи заздрю Вашій переконаності, і вмінню, як нині дехто висловлюється, “підсадити” співрозмовника на тему. Інший, може б, відклав (чи й викинув) Ваші листи подалі від гріха, а я все ж зберігаю їх і вряди-годи перечитую, хоч отримую при цьому більше запитань, аніж відповідей. До речі, потихеньку почав практикувати Ісусову молитву, чим викликав занепокоєння дружини (вона боїться, щоб я не потрапив, говорячи церковнослов’янською мовою, “в прелести” – мовляв, духівник її не радить цим займатися). Раз у раз повертаюся до Ваших слів про “Заповіт”, і приходжу до висновку, що в судженнях Ваших є-таки якесь раціональне зерно – просто треба його відділити від “полови” різних богопротивних “ізмів” (в усякому разі не треба плутати молитву з медитацією). Якщо справді уявити, що в “Заповіті” йдеться про подолання в собі смертних гріхів (хоч і в дуже своєрідних, не для всіх прийнятних образах), тоді все нібито стає на свої місце: отримавши довгоочікувану внутрішню, духовну свободу, люди зможуть, врешті, пом’янути вдячним “незлим тихим словом” того, хто підказав їм шлях до цієї свободи, розтлумачивши їм її суть, і “сім’я вольна, нова”, утворена людьми, які позбулися гріхів і згубних пристрастей, не може бути безбожною.

Книжку М. Грекова, К. Дерев’янка і Г. Боброва перечитав ще раз. Не думаю, що йдеться про якусь політичну тенденцію чи замовність. Гадаю все-таки, що

автори висловили свої власні думки про Шевченка, щоправда, сповна давши волю емоціям (і “перехльости” є, й щодо роздратованого, не надто християнського тону ви також маєте рацію). Інша річ, що чимало хто цю інформацію вважає за істину в останній інстанції (як-от моя дружина, котра досить-таки насторожено сприймає мою спробу розібратися в складних питаннях, та зовсім недавно і я сам; до речі, зізнаюсь вам, з часу нашого листування в сім’ї почастишали конфлікти – боюсь, як би не дійшло до розлучення).

Чимало цікавого знайшов у книзі П. Кралюка й статті Д. Степовика, але все це треба ще певний час “перетравлювати”, осмислювати. Це література, яку не можна зопалу прийняти чи заперечити. Тезу розстріляного більшовиками В. Липківського справді сприйняв як приватну думку інтелектуала (богословською її не можу назвати, оскільки церква, яку очолював Липківський, не канонічна), думку цікаву, не позбавлену певної логіки й таку, що має, в принципі, право на існування, проте це ще не привід для того, щоб беззастережно з нею погоджуватись. Принаймні я до цього ще далеко не готовий...

Дякую Богу (та й вам не гріх подякувати), за те, що поступово зникає мій страх перед книгами – якщо навіть автор висловлює неприйнятні чи й страшні для читача точки зору, зовсім не обов’язково, як ви кажете, “бити” перед ними “поклони” чи навпаки, тікати від них геть. Страх – ознака слабкості. Можна просто, не погоджуючись, “прийняти” щось “до відома” (і так, мовляв, люди думають), або й аргументовано спростувати. А палити – це справді щось ніби “фюрером” пахне...

Маєте ви рацію й щодо мого колишнього товариша – таки варто знову “навести” з ним “мости”, й ще раз, не жахаючись і не впадаючи у гнів, спробувати його переконати на численних прикладах у хибності його шляху. Справді, друг пізнається в біді...

І все ж таки – є у Тараса рядки, проти яких і досі повстає моя душа. Розкриймо “Кобзаря” на сторінці з віршем “N. N.” (“Мені тринадцятий минало...”) і прочитаймо закінчення вірша (у шкільних хрестоматіях радянських часів цей заключний уривок був відсутній):

*Бридня!.. А й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить,
Чому Господь не дав дожить
Малого віку у тім раю.
Умер би, орючи на ниві,
Нічого б на світі не знав.
Не був би в світі юродивим.
Людей і [Бога] не прокляв!*

[118, 326]

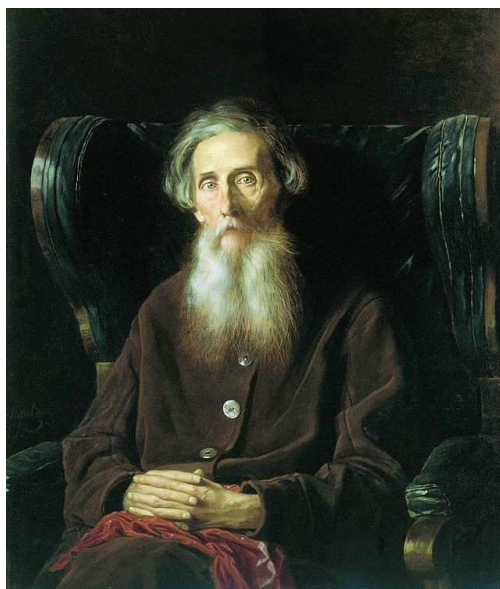
А ще ж, як я вам писав, є і “Якби ви знали, паничі...”, й “Сон” (“Гори мої високії...”), де маємо такі ж богозневажні сплески... Та й з іншого “Сну” (“У всякого своя доля...”) та “Хоча лежачого й не б’ють...” теж не викинеш знущальних і образливих слів на адресу цариці (навіть мертвої). А ось іще нарікання на Всевишнього:

*Доле, де ти! Доле, де ти?
Нема ніякої,
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!*

[118, 282]

Дістається й Біблії — розкриймо хоча б “Журнал” (запис від 16 грудня 1857 року):

“Ввечеру отправился я к В. И. Далю засвидетельствовать ему глубокое почтение от Ф. Лазаревского. (...) Заметив, что я равнодушен к библейской поэзии, В[ладимир] И[ванович] спросил у меня, читал ли я Апокалипсис. Я сказал, что читал, но увы, ничего не понял; он принялся объяснять смысл и поэзию этой боговдохновенной галиматши и в заключение предложил мне прочитать собственный перевод Откровения с толкованием и по прочтении просил сказать свое мнение. Последнее мне больно не по душе. Без этого условия можно бы, и не прочитав, поблагодарить его за одолжение, а теперь необходимо читать. Посмотрим, что это за зверь в переводе?” [113, 152, 153]

Володимир Іванович Даль

Автор: Василь Перов ■
Репродукція з сайту https://ru.wikipedia.org/wiki/Даль,_Владимир_Иванович#/media/File:1872._Портрет_писателя_Владимира_Ивановича_Даля.jpg

І далі (запис від 18 грудня того ж року):

“Читая подлинник, т. е. славянский перевод Апокалипсиса, приходит в голову, что апостол писал это Откровение для своих неофитов известными им иносказаниями, с целью скрыть настоящий смысл проповеди от своих приставов. А может быть, и [с] целью более материальной, чтобы они (пристава) подумали, что старик рехнулся, порет дичь, и скорее освободили бы его из заточения. Последнее предположение мне кажется правдоподобнее.

С какою же целью такой умный человек, как В[ладимир] И[ванович], переводил и толковал эту аллегорическую чепуху? Не понимаю. И с каким намерением он предложил мне прочесть свое бедное творение? Не думает ли он открыть в Нижнем кафедре теологии и сделать меня своим неофитом? Едва ли. Какое же мнение я ему скажу на его безобразное творение? Приходится врать, и из-за чего? Так, просто из вежливости. Какая ложная вежливость” [113, 153, 154].

А це про Сковороду, якого ви так любите:

“Мне кажется, никто так внимательно не изучал бестолковых произведений философа Сковороды, как к[нязь] Ш[аховской]. В малороссийских произведениях почтеннейшего князя со всеми подробностями отразился идиот Сковорода” [120, IV, 58].

Що Ви можете тут сказати на виправдання поета? Чи не здається Вам, що тут ідеться вже не про подолання “внутрішнього ворога”, а про перемогу цього ворога над Шевченком?

Зрозумійте – я в жодному разі не намагаюся вас “підловити” чи нав'язати вам свою думку. Просто раджуся з вами...

Тож не поспішайте відписувати, добре подумайте. Це багато для мене важить – хочу нарешті визначитися, як ставитися до цього безперечно талановитого (може, й по-своєму геніального), але такого суперечливого поета, хочу сформувати *власну* думку про нього.

З Богом!

Православний фундаменталіст.

P. S. Щодо “суду” – вибачте. Вважайте, що я теж невдало пожартував.

Носій Свідомої Віри – Православному Фундаменталістові:

10. 10. 2013 р.

Доброго дня, шановний Православний Фундаменталісте!

Почну з бувальщини часів СРСР. Якось Сталін приймав у Кремлі Місцєблєститєля патріаршого престолу (згодом Патріарха Московського і Всієї Русі) Сергія (Страгородського) й помітивши, що той прийшов не в церковному, а в світському одязі, спитав: “Ты что, меня боишься, а Его – нет?”

Спитаєте, до чого ця історія? А до того, що цього разу Ви мене неабияк порадували, але водночас і трохи засмутили. По-перше (що є добре), ви почали позбуватися страху перед книгами й висловами, які не вписуються у фундаменталістську модель Православ'я, по-друге (що є дуже добре) – нарешті, зрозуміли важливість мати власний погляд на людей, предмети і явища, а не пережовувати чийсь хай навіть авторитетні вислови. Людина – доти людина, доки має власну думку. Але помітив, що робите Ви це ще з оглядкою на реакцію дружини, якої, як я бачу, більше боїтеся, ніж Господа Бога. До речі, я Вам уже писав, і зараз повторю, що поняття “страх Божий” нині має означати аж ніяк не паніку перед Незвіданим (такий страх якраз є гріховним, оскільки заважає виконанню людиною Місії, покладеної на неї Всевишнім), а глибоку любов і повагу, яка мусить бути до доброго, коли треба – суворого, а головне – завжди справедливого Батька. Згадаймо рядки з Послання св. апостола Павла до Галатів:

“А що ви сини, Бог послав у ваші серця Духа Сина Свого, що викликає: Авва, Отче!

Тому ти вже не раб, але син. А як син, то й спадкоємець Божий через Христа” (Гал., 4: 6-7).

Як люблячий син ніколи не стане дратувати батька, так і глибоко віруючий усе робитиме для того, щоб не зійти зі шляху, визначеного Господом. До речі, п'ята Заповідь – “Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі!” (Вих., 20: 12) – окрім буквального свого значення (необхідність поважати батьків, які дали людині життя, годують, виховують) має й символічні. Те, що батько згадується першим, свідчить про первинність Духу над матерією (теза матеріалістів про первинність останньої була якраз хулою на Святого Духа). Інший смисловий пласт – люби Бога і Вітчизну, що ані трохи не суперечить думці св. апостола Павла з Послання до Колосян: “... нема ані геллена, ані юдея, обрізання та необрізання, варвара, скита, раба, вільного, але все та в усьому Христос!” (Кол., 3: 11), оскільки йдеться не про розрив із етнічними коренями, а про віротерпимість. На жаль, до

цих слів не прислухались ні в середні віки, ані пізніше, ані, зрештою, нині. Звідси – Варфоломіївська ніч, Ольстер, сучасні міжконфесійні й міжрелігійні чвари...

Повертаючись же до теми “что станет говорить княгиня Марья Алексевна” (себто ваша дружина), скажу таке. Раз ви віруючі, воцерковлені люди, то, зрозуміло, вінчалися в церкві, а тому розлучення не повинно стояти на порядку денному – “... що Бог спарував, людина нехай не розлучує!” (*Марк, 10: 9*), – тим паче, якщо є діти. Ті, хто насправді кохають одне одного, в змозі й порозумітися. Страх же перед новою думкою (на який нещодавно страждали й Ви) може свідчити тільки про неглибоку віру. Мав рацію мудрий швейцарець Карл Густав Юнг, коли мовив 1935 року в одній зі своїх Тавістокських лекцій, що фанатизм є ознакою глибоко прихованого сумніву. При цьому він звернувся до історії Церкви, нагадавши, що секти фанатиків виникали саме тоді, коли її становище було хистким (себто коли виникали таємні сумніви). Якщо людина переконана у власній правоті, – дійшов висновку К. Г. Юнг, – вона здатна обговорювати навіть протилежну точку зору спокійно, “без тіні обурення” [124]. Чого, до речі, не скажеш про тріумвірат авторів книги про “хрещеного батька українського націоналізму”.

Похвально, що Ви почали виявляти більший інтерес до творчості Тараса Шевченка – окрім “Кобзаря”, бачу, Ви вже цитуєте й “Журнал”, і повісті, але ще мабуть, не дійшли до факсимільних видань творів Поета. Інакше б, розкривши “Малу книжку”, в останньому рядку вірша “Мені тринадцятий минало...” Ви б не побачили жодної згадки про Всевишнього – тільки крапки [119, 93]. І це при цьому, що до тієї ж “Малої книжки” увійшов і цитований Вами “Сон” (“Гори мої високії...”) із сакраментальними, на Вашу думку, рядками про “Україну убогу”, де все названо “своїми іменами” [119, 99]. То чи можемо ми з певністю твердити, що в останньому рядку Поетового вірша про дитинство мало йтися саме про Господа? Що, як це були муки творчості, які так і не увінчалися успіхом (об’єкт інвектив так і не був придуманий) й зі згадкою тільки про “людей” увійшли до посмертного петербурзького видання “Кобзаря” (1867), а подальші варіанти (у празькому виданні 1876 року і т. д.) були редакторськими “відсебеньками”?

Зі “Сном” (“Гори мої високії...”) справа стоїть набагато дражливіше. Та все ж і тут деякі дослідники пішли не шляхом тотального заперечення й осуду, а шляхом розуміння й глибокого теологічного й психологічного аналізу. Так, Митрополит Іларіон (Іван Огієнко), відомий як перекладач Біблії українською мовою, у своїй книзі “Релігійність Тараса Шевченка” (Вінніпег, 1964) торкається, зокрема, й моментів розпачу в житті Кобзаря, під час яких і з’являлися контроверсійні думки. Але при цьому, – писав Митрополит, –

“Шевченко свідомий, що за таку хулу погубить душу свою, цебто і в одчай думка застається релігійна” [53, 63]. То ж і приходиться він до висновку:

“Шевченко був послідовним борцем за Божу Правду, та на кожному кроці бачив, як цю Правду нищать пани та могутні... Але допомогти народові не міг, – і впадав у крайній одчай, а тоді в своїх писаннях і в поведінці стриму не знав...

Це треба глибоко зрозуміти, сприйняти серцем – тоді зрозуміємо й нарікання Шевченка на Вседержителя, і – простимо йому!..

Простимо, бо “немає людини, щоб пожила й не згрішила”, “бо тільки Ти Єдиний без гріха”... (Молитва “Боже духів” на Літургії) [53, 63, 64].

Інший релігійний діяч – уродженець Кубані, пресвітеріанський пастор Михайло Фесенко (у 70-ті роки він очолював Раду Українських протестантських Церков у Канаді) [99], – у статті, яка теж мала назву “Релігійність Тараса Шевченка” [98], у контексті “Сну” стверджував, що рядки:

*Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю! –*

є доказом не безбожності Поета, а його глибокої любові до свого народу, і як паралель наводив слова св. апостола Павла:

“Кажу правду в Христі, не обманюю, як свідчить мені моє сумління через Духа Святого,

що маю велику скорботу й невпинну муку для серця свого!

Бо я бажав би сам бути відлучений від Христа замість братів моїх, рідних мені тілом;

вони ізраїльтяни, що їм належить синівство, і слава, і заповіді, і законодавство, і Богослужба, і обітниця,

що їхні й отці, і від них же тілом Христос, що Він над усіма Бог, благословенний, навіки, амінь” (Рим., 9: 3).

Від себе ж додам, що слова про прокляття вжиті Шевченком не в теперішньому, а в майбутньому часі, себто самого фатального акту не відбувається, та й буквально перед цим уривком, як спостеріг названий уже пастор, знаходимо рядок “я Богу помолюсь...”. А наприкінці вірша “Якби ви

знали паничі...” перед останнім рядком (“Тебе вже люди прокляли”), який викликає зрозуміле неприйняття у церковників, маємо слова “мені здається”, тобто не факт, що відбулося саме так, і не ототожнює себе Поет зі згаданими ним людьми.

Далі – щоденникові записи, точніше два з них, що стосуються Апокаліпсису в перекладі Володимира Даля. Як дізнаємося зі статті Олександра Васильєва – богослова Нової Господньої Церкви, послідовника вчення видатного шведського теософа Емануеля Сведенборга, – “Апокаліпсис. Даль. Шевченко (бывают странные сближенья)” [14], Володимир Іванович дав Поетові прочитати не просто переклад новозаповітної пророчої книги, а конспект праці Е. Сведенборга “Відкритий Апокаліпсис” – дав, очевидно в чорновому рукописі, забувши, а можливо з якихось містичних причин не назвавши автора, внаслідок чого Тарас Григорович “приписав” тлумачення Апокаліпсису тому ж таки Далю.

Ще раз уважно вчитаймось в рядки Кобзарєвого щоденника: “Читая подлинник, т. е. славянский перевод Апокаліпсиса, приходит в голову, что апостол писал это Откровение для своих неопитов известными им иносказаниями, с целью скрыть настоящий смысл проповеди от своих приставов”. Поет називає оригіналом церковнослов’янський переклад біблійної книги, в той час як написана вона давньогрецькою. Це, найрадше, свідчить, що мовою цією Тарас Шевченко не володів (або ж володів не в такому обсязі, який би дав можливість детально проаналізувати оригінал). Не володів він, мабуть, і латиною. То, можливо, якби Поет знав ці мови досконало і йому було б відоме прізвище Справжнього Тлумача, його відгук був би зовсім інший? О. Васильєв, розглядаючи постать Т. Шевченка в ключі матеріалістично-атеїстичних, як йому здається, устремлінь представників “ліберального кола”, таку можливість відкидає [14], хоча й не досить упевнено (“не думаю” все-таки інакше звучить, аніж “категорично заперечую”). Окрім того, Тарасові Григоровичу міг не сподобатися сам переклад, та й якийсь власне упередження до самого В. Даля, очевидно, було (це, до речі, простежується у стосовних до нього щоденникових записах). Можливо, у спілкуванні з Шевченком Володимир Іванович допустив надмірну категоричність у плані нав’язування власних поглядів, що Співцеві Свободи, котрий зовсім недавно вирвався на волю, це могло видатися спробою “вербування”, а відтак – уже нового, духовного поневолення. Взагалі слова Поета про те, що він “нічого не зрозумів” у Апокаліпсисі, входять у пряму суперечність із рядками з безсмертного послання “І мертвим, і живим...”:

*Схаменіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде.
Розкуються незабаром
Заковані люде,
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!*

*І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших... і не буде
Кому помагати.
Одцурається брат брата
І дитини мати.
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І навіки прокленетесь
Своїми синами!*

[115, I, 349-350], –

де бачимо (це, зокрема помітили автори приміток до I тому Повного зібрання творів [114, I, 739]) явні перегуки з рядками Книги Об'явлення:

“І коли шосту печатку розкрив [Агнець], я поглянув, і ось сталось велике трясіння землі, і сонце зчорніло, як міх волосяний, і весь місяць зробився, як кров...” (Об., 6: 12)

“І засурмив другий Ангол, і немов би велика гора, розпалена огнем, була вкинена в море. І третина моря зробилася кров'ю,

і померла третина морського створіння, що мають життя, і загинула третина кораблів...” (Об., 8: 8-9)

“Третій же Ангол вилив чашу свою на річки та на водні джерела, і сталася кров” (Об., 16: 4).

А згадаймо “Великий льох”, його образи:

*Он, бачите, над Києвом
Мітла простяглася,
І над Дніпром і Тясмином
Земля затряслася?
Чи чуєте? Застогнала
Гора над Чигрином.
О!.. Сміється і ридас
Уся Україна!
То близнята народились,
А навісна мати
Регочеться, що Йванами
Обох буде звати!*

[115, I, 323] –

і знову ж таки порівняймо з віршами Апокаліпсису:

“І зчинилися громи, і гуркотнява, і блискавиці та трясіння землі...” (Об., 8: 5)

“І засурмив третій Ангол, і велика зоря спала з неба, палаючи, як смолоскип. І спала вона на третину річок та на водні джерела.

А ймення зорі тій Полин. І стала третина води, як полин, і багато з людей повмирали з води, бо згіркла вона...” (Об., 8: 11)

А хіба в славнозвісному:

*І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі.*

[115, II, 353]

не відлунює: “І бачив я небо нове й нову землю...” – із того ж таки Апокаліпсису (21: 1)?

То питається, чи могла людина, яка “нічого не зрозуміла” в заключній книзі Біблії, так упевнено послуговуватися її символікою? Звісно, ні.

Що ж сталося? О. Васильєв висловлює припущення, що Шевченко ці щоденникові рядки писав... не зовсім сам [14], що маємо справу зі спокусою з боку якогось лихого духа, який нашіптував Поетові зовсім не те, що він міг би думати в нормальному стані. А може, причина була й зовсім прозаїчною, без будь-якої містики: просто у Тараса Григоровича на той час могли банально “здати” нерви (десять років неволі – не жарт). Звернімо увагу й на такий момент: після грудневих записів 1857 року до теми Апокаліпсису Шевченко більш не звертається. То ж чи не міг він у ті дні подолати згаданого “духа” й повернутися до реального сприйняття пророцтв Івана Богослова? Звісно, про повторну “еволюцію” Поета в “Журналі” – ні слова, проте немає згадок і про те, що Кобзар залишився при своїх “грудневих” поглядах...

Повною несподіванкою для мене стало те, що Ви – фундаменталіст (чи, може, вже ні?) – намагаєтесь “захистити” від Шевченка... Григорія Сковороду, погляди якого чимало хто з церковників (як-от протоієрей УПЦ- МП Андрій Ткачов)²⁰ вважає близькими до гностичних, а отже, й еретичних [63]. При цьому Ви посилаєтесь на повість “Близнець”. Але зрозумійте, що це – не щоденник, а знову ж таки художній твір, у якому – навіть, якщо розповідь ведеться від першої особи, – зовсім необов’язково дошукуватися повної ідентичності ліричного героя з автором. Валентин Катаєв якось написав роман “Цвинтар у Скулянах”, який починається словами: “Я умер от холеры на берегу реки Прут, в Скулянах, месте историческом. Моя жена Марья Ивановна

хлопотала возле мене вместе с несколькими девушками-цыганками, нашими крепостными.” [37]. Невже, прочитавши це, Ви подумали б, що письменник описав свою власну смерть (В. Катаєв насправді помер далеко не в часи кріпосного права, а 1986 року, й не в Скулянах, а у Москві, й аж ніяк не від холери, та й дружину його звали не Марією Іванівною, а Естер Давидівною)? Так і з “Близнецами”. Й для мене найбільше важить не те, що твори Сковороди у повісті герої називають “бестолковими” (оповідач) чи “вінегретними” (Никифор Федорович), а те, що останній з названих персонажів величає великого Мислителя “Діогеном наших днів”, як також і той факт, що реальний Шевченко в дитинстві переписував пісні Григорія Савовича до своєї “маленької книжечки”, про що читаємо у вірші-присвяті А. Козачковському:

*Хрестами
І везерунками з квітками
Кругом листочки обведу.
Та й стисую Сковороду
Або «Три царіє со дари».
Та сам собі у бур'яні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую та плачу.*

[115, II, 58]

Як бачимо, Ваші аргументи викликають чимало сумнівів, а сумніви, як каже мій друг Юрист-Книголюб, трактуються на користь “обвинуваченого”, себто, – у нашому випадку, – Тараса Шевченка.

І ще один момент, який у наш час не надто афішується, оскільки фундаменталісти сприймають його як блюзнірство щодо святих подвижників, а ті, кого Ви звете націоналістами, вбачають у цьому наклеп на “батька Тараса”. Йдеться про таке неоднозначне духовне поняття, як... юродство.

Хто такі юродиві? Це подвижники, котрі добровільно, з любові до Бога й ближніх, зреклися земних благ, і навіть, щоб змирити власну гординю, приймають на себе вигляд безумних, накликаючи на себе образи й насміхи, їхні вчинки можуть здатися, як на обивательське око, аморальними і навіть богозневажними. При цьому юродиві не бояться говорити правду у вічі можновладцям, викривають несправедливість і втішають добродішних людей. Окрім того, ці подвижники нерідко наділені пророчим даром і здатні творити чудеса. Юродивих заборонялося кривдити, навіть якщо вони говорили неприємні для володарів речі. Згадаймо відому сцену з трагедії О. Пушкіна “Борис Годунов” (переклад Миколи Зерова):

Юродивий

Борисе, Борис! Миколку діти кривдять.

Цар

Подайте йому милостиню. Чого він плаче?

Юродивий

Миколку малі діти кривдять... Скажи їх зарізати, як зарізав ти маленького царевича.

Бояри

Геть пішов, дурню! Заберіть дурня!

Цар

Покиньте його. Молися за мене, бідний Миколко!

(Відходить).

Юродивий

(услід йому)

Ні, ні! Не можна молитися за царя Ирода – Мати Божжа не велить.

[35, I, 557-558]

А тепер звернімося до житій візантійських святих і, гляньмо, як сприймали пересічні люди св. Симеона Емеського (оскільки благословення на власний переклад не маю, – та й грецькою не володію, – то цитую уривки в російськомовній інтерпретації відомого петербурзького візантолога – незабутньої Софії Полякової):

“...появление его в этом городе [Емесі – **Н. С. В.**] было таково: честной Симеон, увидев на гноище под стенами сдохшую собаку, снял с себя веревочный пояс и, привязав к ее лапе, побежал, волоча собаку за собой, и вошел в город через ворота, расположенные вблизи школы. Дети, заметив его, закричали: “Вот идет авва дурачок!” – и бросились за ним бежать, и били его. На следующий день – это было воскресенье – он запасся орехами и, войдя в церковь при начале службы, стал бросаться ими и гасить светильники. Когда подошли люди, чтобы его вывести, Симеон вскочил на амвон и начал оттуда кидать в женщин орехами. С большим трудом его вывели на улицу, и тут он опрокинул столы пирожников, которые до полусмерти избили его. Увидев, как сильно он побит, Симеон сказал себе: “Истинно, истинно, смиренный Симеон, в руках людей этих тебе не прожить и одной седмицы”. По устройению Божию его видит один харчевник и, не зная, что Симеон показывал себя юродивым, говорит ему (он считал, что авва в трезвом рассудке): “Хочешь, почтенный авва, вместо того чтобы бродить с места на место, продавать у меня бобы?”. И тот сказал ему: “Хочу”. В первый же день, когда харчевник приставил его к делу, Симеон стал всем раздавать бобы и сам поедал их в большом количестве, ибо всю седмицу ничего не ел. И вот жена харчевника говорит мужу своему:

“Откуда ты взял этого авву? Право, если он будет так прожорлив, мы не много продадим – ведь я заметила, что он съел по крайней мере целый горшок бобов”. Они не знали, что содержимое остальных горшков – бобы, чечевицу, разные лакомства и все другое – он роздал своим собратям и прочему люду, и думали, что это продано. Открыв денежную шкатулку и не найдя в ней ни единого фолія²¹, они отколотили Симеона и, отгаскав за бороду, выгнали вон. Когда настал вечер, святой захотел (а Симеон не ушел от харчевника на ночь глядя и лег спать за дверьми) воскурить фимиам и, не найдя черепка, сунул руку свою в очаг, набрал углей и воскурил фимиам. Так как Богу угодно было спасти харчевника (он был еретик из акефалов-севериан), жена его увидела, что Симеон воскуряет фимиам в руке, и, удивившись, говорит: “Боже единый! Авва Симеон, в ладони своей ты воскуряешь фимиам?”. Когда старец услышал это, он притворился, будто ожегся, и, стряхнув угли в старый плащ, который был на нем, сказал женщине: “Когда не хочешь, чтобы я воскурял в руке своей, гляди, я воскурю в плаще”. Видит Бог, сохранивший от огня терновник и отроков, старца и одежду его пощадил огонь“ [15, 68, 69].

“Симеон все совершал под личиной глупости и шутовства. Но слово бессильно передать его поступки. То он представлялся хромым, то бежал вприпрыжку, то ползал на гузне своем, то подставлял спешащему подножку и валил его с ног, то в новолуние глядел на небо, и падал, и дрыгал ногами, то что-то выкрикивал, ибо, по словам его, тем, кто Христа ради показывает себя юродивым, как нельзя более подходит такое поведение. Подобным образом он часто изобличал прегрешения, и отвращал от них, и ради вразумления какого-нибудь человека гневался на него, и давал предсказания, и делал все, что ему было угодно, лишь изменяя свой голос и облик, и при этом люди принимали его за одного из тех, кто говорит и предвещает, одержимый демоном” [15, 74].

У Тараса Шевченка поняття “юродивий” зустрічається не те, щоб дуже часто, але з різною семантикою. Видатний український літературознавець Юрій Барабаш відзначав свого часу “багатовекторність” цього образу [5, 47] – якщо, скажімо, у сатиричному вірші “П. С.” він вживається у Поета як синонім епітета “нерозумний”:

*Не жаль на його,
На п'яного Петра кривого.
А жаль великий на людей,
На тих юродивих дітей!*

[115, II, 97], –

то в сатиричній же таки поемі “Юродивий” (1857) підноситься до поняття “святий” – на означення персонажа, який не став терпіти владної наруги:

*Ви огласили юродивим
Святого лицаря.*

[115, II, 259]

Окремо варто сказати про поезію, де з юродивим порівнюється сам Поет. Це, передовсім, “Чигрине, Чигрине...”. Описавши занепад колишньої гетьманської резиденції:

*Чигрине, Чигрине,
Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає,
Над землею летять літа,
Дніпро висихає,
Розсипаються могили,
Високі могили —
Твоя слава... і про тебе,
Старче малосилий,
Ніхто й слова не промовить,
Ніхто й не покаже,
Де ти стояв? Чого стояв?
І на сміх не скаже!!*

[115, I, 254] –

і констатувавши, що на полі національно-визвольних битв

*Уродила рута... рута...
Волі нашої отрута.*

[115, I, 254], –

Т. Шевченко вводить у вірш згаданий уже образ:

*А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно сльози трачу; заснула Вкраїна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила,
А дітям надію в степу оддала.
А надію...
Вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла.*

[115, I, 254, 255]

Одразу виникає асоціація зі старозаповітними Пророками, яких небезпідставно вважають попередниками Христа ради юродивих, зокрема Єзекіїля. Розкріймо Книгу цього Пророка і в 4-й главі прочитаємо, який наказ дав йому Бог:

“А ти, сину людський, візьми собі цеглину, і поклади її перед собою, і накреслиш на ній місто Єрусалим.

І постав проти нього облогу, і збудуй проти нього башту, і висип вала навколо нього, і постав проти нього табори війська, і постав проти нього муруломи.

І візьми собі залізну сковороду, і постав її ніби залізною стіною поміж собою та між тим містом, і зверни своє обличчя до нього, і буде воно в облозі, і ти обляжеш його. Це ознака для Ізраїлевого дому!

А ти лягай на лівий свій бік, і поклади на нього провину Ізраїлевого дому. За числом днів, що будеш лежати на ньому, ти будеш носити їхню провину.

І Я призначив тобі роки їхньої провини за числом днів, три сотні й дев'ятдесят днів, і ти будеш носити провину Ізраїлевого дому.

А коли ти це скінчиш, то ляжеш удруге, на правий свій бік, і будеш носити провину Юдиного дому сорок день, один день за один рік Я тобі призначив.

Пророк Єзекііль

Автор: Мікеладжело Буонаротті ■

Репродукція з сайту

<https://uk.wikipedia.org/wiki/Єзекііль#/media/File:Ezekiel.jpg>

І на облогу Єрусалиму зверни своє обличчя та відкрите рамено своє, і будеш пророкувати на нього.

І ось Я накладу на тебе шнури, і ти не повернешся з боку одного на інший бік, аж поки ти не закінчиш днів своєї облоги.

А ти візьми собі пшениці та ячменю, і бобів та сочевиці, і проса та вики, і даси їх до одного посуду, і зробиш із них собі хліб, за кількістю днів, що лежатимеш на боці своєму, три сотні й дев'ятдесят день будеш те їсти.

А їжа твоя, яку будеш ти їсти, буде вагою двадцять шеклів на день, час від часу будеш це їсти.

І воду будеш пити мірою, шоста частина гіна, час від часу будеш пити.

І їстимеш це, як ячмінного калача, і будеш пекти це на кавалках людського калу, перед їхніми очима...

І сказав Господь: Так будуть їсти Ізраїлеві сини свій нечистий хліб серед тих народів, куди Я їх вижену...

А я відказав: О Господи, Боже, ось душа моя не занечищена, і падла та розшматованого звірями я не їв від молодости своєї й аж дотепер, і м'ясо нечисте не входило в мої уста.

І сказав Він до мене: Дивися, Я дав тобі товаричий гній замість людського калу, і ти зроби на ньому свій хліб!

І сказав Він до мене: Сину людський, ось Я поламаю підпору хліба в Єрусалимі, і будуть їсти хліб за вагою та в страху, а воду будуть пити за мірою та зо смутком,

щоб відчули вони брак хліба та води, і жажнулися один з одним, і вони знидіють за свій гріх!" (Єз., 4: 1-17)

А ось Господній наказ Ісаї:

“Того року, коли Тартан прийшов до Ашдоду, як його послав був Саргон, цар асирійський, і він воював був з Ашдодом і здобув його,

того часу казав був Господь через Ісаю, Амосового сина, говорячи: Іди, і розв'яжеш верету з-над стегон своїх, і здіймеш взуття зо своєї ноги! І він зробив так, ходив нагий та босий.

І Господь говорив: Як ходив Мій раб Ісая нагий та босий три роки, це ознака та чудо про Єгипет та про Етіопію,

так поведе цар асирійський полонених Єгипту й вигнанців Етіопії, юнаків та старих, нагих та босих, навіть з озадком відкритим. Сором Єгипту!

Пророк Ісая

Автор: Мікеладжело Буонаротті ■

Репродукція з сайту

<https://uk.wikipedia.org/wiki/Ісая#/media/>

File:Isaiah-Michelangelo.jpg

І будуть збентежені та засоромлені за Етіопію, куди звернений зір їхній, та за Єгипет, їхню пишноту.

І скаже того дня мешканець того побережжя: Оце таке місце, куди звернений зір наш, куди ми втікали за поміччю, щоб урятуватися перед асирійським царем. І як ми втечемо?” (Іс., 20: 1-6)

Звернувшись до Книг Малих Пророків, бачимо історію з Осією:

І сказав Господь мені ще: Іди, покохай жінку, кохану приятелем, але перелюбну, подібно, як любить Господь Ізраїлевих синів, а вони звертаються до інших богів, і кохаються у виноградних коржиках.

І я купив її собі за п'ятнадцять шеклів срібла й хомер ячменю та летех ячменю.

І сказав я до неї: Сиди довгі дні в мене, не будь блудлива, і не будь нічия, також і я буду такий до тебе.

Пророк Осія

Автор: Дуччо ді Буонінсенья ■

Репродукція з сайту

[https://uk.wikipedia.org/wiki/Осія#/media/
File:Duccio di Buoninsegna_063.jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/Осія#/media/File:Duccio di Buoninsegna_063.jpg)

Бо Ізраїлеві сини будуть сидіти довгі дні без царя та без князя, і без жертви та без камінного стовпа, і без ефода та без домашніх божків.

Потому Ізраїлеві сини навернуться, і будуть шукати Господа, Бога свого, та царя свого Давида, і за останніх днів з тремтінням обернуться до Господа та до Його добра” (Ос., 3: 5).

Даруйте, що так щедро цитую, але мені здається, Святого Письма ніколи не може бути забагато, й що найцікавіше – саме згадані вище Пророки надихали його на славнозвісні “подражанія”. Схоже, що ще в дитинстві, під час спільного слухання Чотьїх Міней, а потім в отроцтві (уже сам їх читаючи) Поет пройнявся ідеєю юродства як духовного подвигу, і його найбільш суперечливі зі світоглядного та етичного боку вчинки, вислови та цілі поезії доцільно розглядати саме в такому контексті, тим паче, що такий подвиг давав плоди у вигляді видінь, про що каже і сам Шевченко у “Сні” (“У всякого своя доля...”):

Отаке-то

*Приснилося диво.
Чудне якесь!.. таке тільки
Сниться юродивим
Та п'яницям. Не здивуйте,
Брати любі, милі,
Що не своє розказав вам,
А те, що приснилось.*

[115, I, 278]

І карикатурне зображення царя Миколи I та його дружини (а потім і пізніші випадки на її адресу) – це аж ніяк не зубоскальство, а нагадування людям, що надмірне “раболіпствування” перед земними царями є *зрадою* Царя Небесного, бо ж, як мовиться у Євангелії від Матвія:

“Ніхто двом панам служити не може, бо або одного зненавидить, а другого буде любити, або буде триматись одного, а другого знехтує. Не можете Богові служити й мамоні” (Матв., 6: 24).

А фінальний момент перетворення “ведмедя” у “кошеня”, коли цар після “генерального мордобитія” і “славословія” залишається сам, без своїх клеветів – це ж блискуче нагадування сучасникам та й майбутнім поколінням, що культ земного правителя значною мірою твориться його оточенням, як би цей правитель не називався – імператором, фюрером, дуче, лідером партії,

президентом чи ще якимось. Без цього оточення він на якусь мить може стати звичайною собі людиною, беззахисною, не страшною, а навіть смішною, поки не згадає, що він – самодержець:

*Дивлюся я, що дальш буде,
Що буде робити
Мій медведик! Стоїть собі,
Голову понурих,
Сіромаха. Де ж ділася
Медвежа натура?
Мов кошеня, такий чудний.
Я аж засміявся.
Він і почув, та як зикне —
Я перелякався
Та й прокинувся...*

[115, I, 278]

Тож і нібито “нарікання” на Всевишнього в обох “Снах”, “Кавказі”, “Юродивому”, “Мені тринадцятий минало...” (у цьому вірші Шевченко теж говорить про себе як про “юродивого”, “Якби ви знали, паничі...” тощо – якщо глянути на них крізь призму юродства, виглядають як спроби пояснити людям... гріховність таких нарікань і необхідність, згідно з Книгою Буття, творити власну Долю.

Якщо ж розглядати саме в контексті юродства згадані вже записи в “Журналі” від 16 і 18 грудня 1857 року (про Апокаліпсис), теж багато що стає зрозумілим. Судячи з усього, Тарас Григорович свій щоденник теж сприймав як своєрідний художній твір і мріяв (а може, й бачив у своїх візіях), що колись він буде-таки опублікований, і ці рядки, так би мовити, “від зворотного” (за принципом “Все, що добре, у нас лають”), привернуть читацьку увагу до Книги Об’явлення, а там справа дійде й до Сведенборга, і до Сковороди (це вже я знову про повість “Близнецы”).

А щодо співвідношення молитви й медитації, скажу таке: молитва тільки тоді молитва, коли вона – медитація, й медитація тільки тоді медитація, коли вона – молитва.

Отже, з Богом!

Носій Свідомої Віри.

ЖІНКА БЕЗ КОМПЛЕКСІВ-3. РІК 2014-Й

Дивно, але на початку листопада 2013-го спрацювала якась усна “пошта” (Одnodумниця й Жінка Без Комплексів згодом зізналися, що це – плід їхньої спільної діяльності). Про мій задум написати й видати книгу про Великого Кобзаря раптом довідалися і Вчителька, й Юрист-Книголюб, і Носій Свідомої Віри, і його незмінний опонент – Православний Фундаменталіст (варто сказати, що віднедавна стіна нерозуміння між цими двома православними інтелектуалами дала відчутну тріщину, і навіть визначення “фундаменталіст” у вустах останнього почало звучати не так упевнено). Усі вони виявили бажання ознайомити мене зі своїм епістолярним доробком (темою листування була наша з Одnodумницею лекційна Шевченкіана). Впродовж листопада прийшли чотири пакети з копіями листів, причому їхні автори подбали про датування кожного з них, тож із цього обміну враженнями можна було вибудувати якийсь сюжет і створити щось на зразок роману в листах. Коли я написав про це Одnodумниці, вона надіслала мені копії моїх листів і (нарешті!) рукопис своєї першої поетичної збірки. Мене, щоправда, дещо бентежило, що в листуванні відображалися не лише різноманітні грані постаті й творчості Тараса Григоровича, а й певні факти особистого життя моїх героїв, та сумніви мої розвіяли вони самі – мовляв, це більше їх олюднить, пожвавить сприйняття, щоб до читача пішла не лише суха інформація.

Можна було, отже, приступати до роботи, але тут у процес стрімко втрутилася... пані Політика. 21 листопада почався новий відлік історії України – чи не найбільш непередбачуваний за час її існування як незалежної держави.

Відмова керівництва країни від європейського вектора... Євромайдан... Сутички з “Беркутом” і “тітушками”... А вже в новому році – закони 16 січня, стрімка хвиля протесту, Київ у вогні, велика кількість жертв, усунення Януковича від влади, анексія Криму, президентські вибори, розгортання АТО й поповнення активного словника української мови таким страшним і, здавалося б, назавжди забутим словом “війна”, одразу ж міцно асоційованим з іншим словом – “Донбас”. Ізнову й знову приходили на пам'ять Кобзареві рядки:

*Мій Боже милий, знову лихо!..
Було так любо, було тихо;
Ми заходились розкуватъ
Своїм невольникам кайдани.
Аж гульк!.. Ізнову потекла
Мужицька кров!*

[115, II, 303]

Відпливли в минуле дні, коли можна було спокійно засинати, не боячись за завтрашній день. Настроєм тривоги сповнилися й листи до колег та друзів – ніколи не думав, що “есемеска” до одного з них звучатиме: “Ти живий?”

(на щастя, все обійшлося). Криза, що охопила країну з початком війни, не давала надій на те, що написане буде бодай коли-небудь виданим (адже все впирається в гроші, й без того стрімко знецінювані й знайти спонсора при такому “розкладі” вельми проблематично). Та й сумнівів, чи доречно саме в *такому* плані вести нині розмову про Тараса Шевченка, чи не дрібно це виглядатиме щодо постаті Великого Кобзаря на тлі буремного сьогодення (тим паче в рік його ювілею), було чимало. Бувало, що написавши кілька абзаців, і перечитавши їх, одразу виділяв і натискав клавішу “Delete”, після чого все починалося спочатку і так по кілька разів. Іноді виникало бажання відкласти свою писанину “до кращих часів” (хоч настання їх із кожним днем відсувалося все далі й далі), та цього не давав зробити мій видавець Андрій Криштальський, щоразу при зустрічі запитуючи мене, як іде робота над книжкою...

Не знати, скільки б це тривало іще, якби влітку 2014-го я не отримав листа від Жінки Без Комплексів.

“Не баріться з книгою, – писала вона, – слово Тараса Шевченка є нині символом духовної свободи й каталізатором революційних процесів у суспільстві. Творчість Кобзаря знаходить відгук у серцях мільйонів, причому це стосується не лише етнічних українців: згадайте, як проникливо рядки “Кавказу” прозвучали на Майдані з вуст вірменина Сергія Нігояна, котрий невдовзі відкрив скорботний список загиблих...”

Сергій Нігоян

Фото Андрія Шишкіна ■
Сайт [http://uk.wikipedia.org/wiki/Нігоян_Сергій_Гагікович#/media/File:Сергей_Нигоян._\(cropped\).JPG](http://uk.wikipedia.org/wiki/Нігоян_Сергій_Гагікович#/media/File:Сергей_Нигоян._(cropped).JPG)

Даруйте, що не писала Вам так довго. Довелося побувати й кашоваром, і медсестрою, й читцем, і навіть психологом «на громадських засадах». З вдячністю згадую велику допомогу в цьому з боку справжнього, професійного психолога (це сестра нашого спільного приятеля – Юриста-Книголюба). Цей рік запам'ятається мені (та й багатьом із нас), либонь, на все життя. Тим паче, що я, здається, нарешті знайшла свою долю...

Не забувала я і про нашу домовленість із Вами щодо коментарів людей, котрі слухали (або могли слухати) Ваші лекції. Так, **Орієнтованого на Європу** я зустріла буквально в перший день Євромайдану – за тиждень до Вільнюського саміту, де тодішнє керівництво держави спробувало поставити х рест на європейській мрії українців. Не можу сказати, що всі, хто зібрався тоді у Києві на Майдані Незалежності, однаково плекали ілюзії, що 28-29 листопада може щось раптом змінитися (надто добре більшість знала позицію влади), проте всі пам'ятали листопад-грудень 2004-го, коли сплеск народного протесту увінчався таки успіхом (? – Авт.), тож, напевно, багато хто сподівався, що й цього разу вдасться досягти позитивного результату без вогню і крові.

Варто сказати, що Орієнтований на Європу не одразу впізнав мене. Лише, коли я нагадала про позаминулорічні кримськознавчі лекції, він пригадав і Ваш виступ, і свій коментар до нього. Питання моє (точніше «два в одному») торкалося вражень від нових лекцій і значення, якого набула поезія Великого Кобзаря в ці історичні дні. Ось його відповідь (*звукове тло – гомін Євромайдану*):

– На жаль, я зміг побувати тільки на одній Шевченківській лекції шановного Автора, тому говорити за весь цикл не буду. Як і у випадку з Кримським, на цій зустрічі створювався своєрідний «ефект присутности» живого Поета, але не відомого всім «дядька в смушевій шапці», а Митця-інтелектуала, котрий вірив, що народи Європи (і серед них ми – українці) об'єднуються врешті-решт у «сем'ї вольній, новій».

Ми тут – щоб збулися Тарасові мрії, щоб збулися мрії Івана Франка, котрий писав у пролозі до поеми «Мойсей»:

*Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,*

*Покотиш Чорним морем гомін волі
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.*

[100, V, 214], –

щоб збулися, зрештою, мрії Миколи Хвильового, який ще у 20-ті роки визначив для України європейські пріоритети.

Наступна зустріч переконала мене в доречності старовинної приказки про те, що світ таки тісний: днів десь через три я, задумавшись про своє, ледь не наскочила на якусь жінку. Нею виявилася... **Закохана у Схід**, котра, на відміну від попереднього респондента, впізнала мене одразу. Після мого вибачення зав'язалася розмова, в процесі якої, я, звичайно, поставила відомі вже питання.

Закохана у Схід: Ви, мабуть, звідти (*показує в бік Майдану*)? Якщо так, то схоже, Вам треба поміняти свій нік, оскільки будь-яка зацикленість – це комплекс, зокрема й зацикленість на євроінтеграції. Невже Ви вважаєте, що нас там чекають із розпростертими обіймами й європейськими зарплатами? Якщо ми там і потрібні, то лише як сировинний придаток і дешева робоча сила. Звісно, ЄврАзЕС – теж не панацея (є чимало проблем), але все ж...

Особливо дивує. що до всього цього (*знову киває в бік Майдану*) цього намагаються «приплести» Тараса Шевченка, зробити з нього «західника». Хоч би уважно читали його! Посилаються, наприклад на передмову до «Єретика» – ніби там відображено Кобзареві мрії про Євросоюз, – і при цьому не бачать, що Поет говорить про злиття «в одно море» *слов'янських* рік і молиться, «щоб усі слав'яне стали добрими братами». А слов'яни – це, далєбі, не лише чехи й українці, а й словаки, поляки, хорвати, словенці, серби, боснійці, болгари, лужичани, білоруси, та, зрештою, й росіяни, яких так жахаються «євроінтегратори». Згадаймо також, із якою симпатією ставився Тарас під час заслання до східного народу – казахів! Хтозна, якби не згорів Поет передчасно у сорок сім, хтозна, може, й ідея «азійського вектора» зажеврїла б у ньому... Принаймні, «західник» ніколи не написав би таких рядків:

*Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претесь на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого. Волі! волі!
Братерства братнього! Найшли,
Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слов велику силу,
Та й більш нічого. Кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонились!..
І хилитесь, як і хилились!
І знову шкуру дерете
З братів незрящих, гречкосіїв,*

*І сонця-правди дозрівать
В німецькі землі, не чужії,
Претесея знову!..*

[115, I, 349]

Із новим проектом Автора, на жаль, не знайома, оскільки нині живу в столиці, проте, судячи з попередніх лекцій (присвячених Агатангелові Кримському) він не справляє враження зацикленої людини.

Прикметою часу стали недільні віча. На одному з них мені пощастило розшукати **Переконаного Націоналіста**. Ось що він повідав (*звукове тло – гомін віча*):

– Досі Тарасів заповіт: «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте» – був виконаний лише в першій своїй частині. Поховання (чи перепоховання) на Чернечій горі відбулося 22 травня 1861 року. Для здійснення другої частини знадобилось аж 153 роки! Поки одні мовчали «на всіх язиках», створюючи для царів, червоної гідри й наспіх перефарбованих у синьо-жовте партократів ілюзію «благоденствія», справжні Лицарі Народного Духу кидали виклик системі, за що брязкали потім кайданами по царських каторгах, гинули від більшовицьких куль під Крутами, в Холодному Яру (а проклятого 1937-го – в Сандармосі) клали життя за Волю в лавах УПА, а потім – у совдепівських концтаборах (як Василь Стус, Юрій Литвин, Олекса Тихий, Валерій Марченко). І тільки тепер можемо констатувати – звершилося! Народ врешті встав з колін, скинув ненависну владу й отримав ще один шанс збудувати справді Самостійну, Соборну Українську Державу. Та впадати в ейфорію рано. Нашвидкоруч перефарбованих і зараз не бракує. Пам'ятаймо засторогу Великого Кобзаря:

*...неоднаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...*

[121, II, 13]

Щодо Вашого Автора – я був на всіх його лекціях. Це розумна, ерудована людина, котра володіє цікавою інформацією. Хоча йому, на мій погляд, бракує радикалізму. Новітня історія України твориться не на лекціях (чи, точніше, не лише на них). Вона пишеться нині аж ніяк не чорнилом і не типографською фарбою, а кров'ю Небесної Сотні, кров'ю українських вояків, полеглих в «антитерористичній операції» (яку пора уже назвати національно-визвольною

війною, якою вона є насправді), твориться в реальному народному здвигу, в реальній боротьбі. І надихають нас на неї Кобзареві рядки:

*Борітеся — поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!*

[121, II, 106]

Переконану Комуністку я зустріла там, де колись і Мусульманина – на вокзалі. Вона повернулася з Мінська, де гостювала у доньки. Поговорити зі мною погодилась не надто охоче.

Переконана Комуністка (звукове тло – знову ж таки гомін вокзалу): Вы и здесь меня нашли? Зная круг Ваших знакомств, не думаю, что моё мнение кому-то из них сейчас интересно. На Шевченковских лекциях уважаемого Автора я, к сожалению, не была – банально не было времени. Тем более не до лекций теперь, при тотальном обнищании народа, дороговизне продуктов, лекарств, коммунальных услуг (а при Сталине, наоборот, снижались цены, что подметил в своё время даже Владимир Высоцкий – человек отнюдь не коммунистических воззрений [18, 399]), разгуле преступности, торжестве цинизма и лжи в СМИ. Все становится платным, всё покупается, всё продаётся – даже совесть (хотя Вы, наверное, и её считаете одним из ненужных «комплексов»). Кроме того, не прекращается война... Те, кто нынче у власти, кажется, ни о чем другом не заботятся, кроме личной выгоды и обогащения. Когда-то, выступая по Крымскому, я приводила слова Юлиуса Фучика: «Люди, будьте бдительны!» Но тогда, в 2012-м, ещё можно было говорить о “призраке фашизма”. Сейчас он уже, увы, реальность...

Что касается Автора, я могу судить только по предыдущим его лекциям, посвященным Агафангелу Крымскому. Не знаю политических убеждений Автора (да и не хочу о них знать), но основной плюс его выступлений, на мой взгляд, в том, что он не очерняет всех и вся, а пытается излагать объективную точку зрения, свободную от тенденциозных толкований творчества Поэта в наши дни. Не уверена, правда, что в своих лекциях он поднимал тот вопрос, о котором я сейчас скажу, но прошу Вас передать ему – пусть обратит внимание на эти цитаты из наследия Тараса Шевченко:

«Выходит, что идея о коммунизме не одна только пустая идея, не глас вопиющего в пустыне, а что она удобоприменима к настоящей прозаической жизни. Честь и слава поборникам новой цивилизации!» (повесть «Прогулка с удовольствием и не без морали» [120, IV, 305])

«...Разин не был разбойником, а он только на Волге брандвахту держал и собирал пошлину с кораблей и раздавал ее неимущим людям. Коммунист, выходит» (“Журнал” [113, 99]).

На моє запитання, чи не збирається Переконана Комуністка переїхати до доньки в Білорусь назовсім, вона відказала, як зав’язала: «Нет, нет и ещё раз нет! Дезертирство не в моих принципах! Остаюсь здесь!»

І нарешті – **Містик**:

– Те, що зараз відбувається, на жаль, не є для мене чимось несподіваним. Згадаймо пророцтво Ісуса Христа з Євангелії від св. Матвія (та, зрештою, воно є в усіх синоптичних євангеліях – тільки глави і вірші різні):

«Ви ж про війни почуєте, і про воєнні чутки, глядіть, не лякайтесь, бо статись належить тому. Але це не кінець ще.

Бо повстане народ на народ, і царство на царство, і голод, мор та землетруси настануть місцями» (*Матв., 24: 6-7*).

Далі – слово, що містить певну загадку: в оригіналі 8-й вірш звучить, як «*πάντα δε ταύτα εἶναι ἀρχὴ ὀδύων*». Слово *ὀδύων* має кілька тлумачень: одне з них – хвороби. Так, власне, й подається в церковнослов’янському («**Всѧ же сѧ начало болѣзнемъ**» [58, 1571]) і в синодальному російському перекладі («все же это – начало болезней» [5]). Іван Хоменко переклав *ὀδύων* як «страждання» («та все це – початок страждання» [73]). Зрозуміло, зараз виявлено чимало захворювань, які мають високу летальність і ставлять в тупик фахівців (СНІД, атипічна пневмонія, гарячка Ебола тощо) Але чи про звичайні недуги й страждання йдеться в цьому вірші? В тім-то й річ, що ні. У 8-му томі «Тлумачної Біблії» за редакцією відомого богослова Олександра Лопухіна (1852 – 1904), виданої 1911 року його послідовниками, в коментарі до 8-го вірша 24-ї глави Євангелії від Матвія читаємо: «Болѣзней – *ὀδύων*, собственно, мукъ рожденія. Во время эволюціоннаго міроваго процесса сначала бываютъ, какъ и у рождающей женщины, только предвѣстники дальнѣйшихъ мукъ, а потомъ начинаются самыя муки» [95, VIII, 369]. Виходить, найближчим до оригіналу є переклад Митрополита Іларіона (Івана Огієнка), де “чорним по білому” написано: «А все це початок **терпінъ породільних**». Мова, отже, про народження “неба нового й нової землі” (*Об., 21: 1*), нового суспільства, про народження, яке відбувається вкрай болісно – у лихах, смертях, вогні й крові. «І коли б не вкоротились ті дні, – читаємо в тій же таки главі Євангелії від

св. Матвія, – не спаслася б ніяка людина; але через вибраних дні ті вкоротяться» (Матв., 24: 22). І – кількома віршами вище: «А хто витерпить аж до кінця, той буде спасений!» (Матв., 24: 13).

Молімось, отже, щоб Бог дав нам силу витримати ці випробування й не піддаваймося на жодні спокуси та провокації. Не забуваймо застороги Спасителя:

«Тоді, як хто скаже до вас: “Ото, Христос тут” чи “Отам”, не йміть віри.

Бо постануть христи неправдиві, і неправдиві пророки, і будуть чинити великі ознаки та чуда, що звели б, коли б можна, і вибраних» (Матв., 24: 23, 24).

Будьмо пильні й пам’ятаймо, що темрява найгустіша – перед Світанком, за яким настане Новий День, і, гадаю, саме про нього писав Великий Кобзар:

*Оживуть степи, озера,
І не верстовії,
А вольнії, широкії,
Скрізь шляхи святії
Простеляться; і не найдуть
Шляхів тих владики,
А раби тими шляхами
Без твалту і крику
Позіходяться докупи,
Раді та веселі.
І пустиню опанують
Веселії села.*

[115, II, 284]

Оце, мабуть, і всі – точніше, майже всі. **Вченого зі столиці** я не наважилася турбувати з огляду на його завантаженість (а кажуть, що я – “без комплексів”), а також тому, що своїми монографіями він може сказати (й говорить) далеко більше, аніж у стислих інтерв’ю.

Що ж до **Об’єктивіста**, то сліди його, на жаль загубилися (жоден не зміг назвати мені його теперішніх координатів – ні домашньої, ні електронної адреси, ані, зрештою, номера телефону). За чутками, він одружився з громадянкою Великої Британії й переїхав до Лондона.

Ще раз прошу – не баріться з книгою, і, може, й добре, що світ вона побачить не в ювілейний рік (принаймні видно буде, що йдеться не про кон’юнктуру).

З повагою –

Жінка Без Комплексів

14. 07. 2014 р.”

ЗАМІСТЬ ЕПІЛОГУ

Тричі на рік – 9 і 10 березня, в річниці народження Тараса Григоровича Шевченка і його відходу з земного життя, а також 22 травня – в річницю перепоховання праху Великого Кобзаря на Чернечій горі у Каневі, – доля зводить нас біля пам'ятників Генію, якому випала висока місія українського національного Пророка й гірка стежа мученика за свій народ. Ці дні – нагадування про духовний подвиг Поета, коли люди покладають до монументів квіти й схиляють голову в мовчазній, скорботній і водночас удячній шані перед Тим, хто закликав сучасників до пробудження їхньої суспільної свідомості, до визволення від гнобителів різних мастей, хто, прозріваючи в майбутнє, змальовував у віршах той час, коли:

*...на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати,
І будуть люде на землі.*

[115, II, 353]

Та вияв любові й шани до Кобзаря не обмежується цими урочими датами: чимало хто з нас, для кого постать і творчість Тараса Шевченка є дороговказом у житті (звісно, з поправками на реалії сьогодення) щодня, щохвилини може повторити слова Ліни Костенко:

*Кобзарю!
Знов
до тебе я приходжу,
бо ти для мене совість і закон.*

[43, 109]

Уроки Шевченка для кожного з нас – непроминуші. Це, насамперед, уроки любові до рідного краю, до рідного народу, любові, яку не могли згасити ні холодні мури царських казематів, ані чужина, ані жорстока муштра:

*Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.*

[115, II, 20]

Це – і уроки мужності та подвижницького творення в нелюдських умовах неволі, уроки неослабної віри в Прийдешнє й усвідомлення того, що перемога можлива тільки за умов єдності й згуртованості людей:

*Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата –
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.
Благословить дітей своїх*

*Твердими руками
І діточок поцілує
Вольними устами.
І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній
Тихо засіяє...
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!*

[115, I, 353, 354]

Тож пізнаваймо, засвоюймо уроки нашого Вчителя, звиряймо з ним свої вчинки! Перш аніж здійснити задум, що особисто нам здається корисним для нас самих і для держави в цілому, поміркуймо: “А що сказав би з цього приводу Тарас Григорович?” Чи не зірвався б з його вуст докір, що дехто з нас любить не Україну, а себе в Україні? Чи багато хто може сказати вслід за Шевченком:

*Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.*

[115, II, 261]?

Знаймо, що 10 березня 1861 року Великий Кобзар покинув цей світ лише фізично – на рівні духовному він завжди з нами, він завжди незримо присутній всюди, де згадується його ім’я, де звучить його поезія, де височать пам’ятники Генію. Тож зважуймо кожен свій крок, не завдаваймо Поетові болю, бо коли плаче Пророк – Земля може зійти з орбіти... Докладаймо всіх зусиль, щоб “сім’я вольна, нова”, про яку мріяв Тарас Шевченко, і в якій прохав духовних нащадків пом’янути його “незлим тихим словом”, була справді ВЕЛИКОЮ – без поділу на “західняків” та “східняків”, без міжконфесійних чвар, без спроб використати Кобзареве слово для виправдання власних амбіцій! І безнастанно, ким би хто з нас не був – робітником, хліборобом, лікарем, учителем, науковцем, митцем, підприємцем, військовиком, правоохоронцем, політиком, священнослужителем – перебуваймо у праці для народного блага і, ясна річ, у праці над собою, в осмисленні того, що ми задумуємо, говоримо й творимо. Пам’ятаймо віщі слова Вчителя:

*Роботящим умам,
Роботящим рукам
Перелогі орать,
Думать, сіять, не ждять
І посіяне жать
Роботящим рукам.*

[115, II, 341]

2012-2014 рр.

ПРИМІТКИ

- ¹ Сакральна лексика у творах Тараса Шевченка подається згідно з релігійним каноном.
- ² Так у О. Кониського.
- ³ На час написання листа Євген Олександрович Сверстюк був живий – не стало його 1 грудня 2014 року (*прим. Одн.*).
- ⁴ Очевидно, все-таки йдеться про іншого Петра Шевченка – сина Тарасового брата Микити. Окрім того, цей епізод пам’ятав і брат Петра Микитовича Прокіп [93, 21]
- ⁵ Тут і далі, якщо немає спеціальних посилань, Біблія цитується в перекладі Митрополита Іларіона (Івана Огієнка) [6]
- ⁶ Лист писався ще за життя Олеся Бузини (16 квітня 2015 року він був убитий).
- ⁷ Випромінювання, поширення (*лат.*).
- ⁸ Тут загадка. Про це затемнення найчастіше згадують, як правило, астрологи, тоді як каталог місячних затемнень NASA (<http://eclipse.gsfc.nasa.gov/JLEX/JLEX-EU.html>) фіксує лише затемнення 17 жовтня 1986 року. Натомість часткове *сонячне* затемнення справді відбулося *навесні* того року – 9 квітня (див. сайт http://www.secl.ru/eclipse_catalog/1986_4_9.html).
- ⁹ Станом на 2013 рік.
- ¹⁰ Йдеться про есей “Леся Українка: містика імені й долі” (*Прим. Авт.*).
- ¹¹ До речі, на думку В. Сиротенка, слова “чужа чорнобрива” (“Мар’яна-черниця”) Тарас Шевченко, згадавши перед тим Оксану, адресував уже не їй, а саме Ядвізі [77, 36].

12 Сигізмунд III Ваза (1566 – 1632) – польський (з 1587) та шведський король (у 1592 – 1599).

13 Так у виданні.

14 Цій темі, зокрема, присвячено виданий 2011 року в Луцьку роман-біографію Олександри Гандзюк “Перед фортецею” [23] (*Прим Юр.-Кн.*).

15 В остаточній редакції:

*Хлюпа щастя
дзвінкою хвилию...*

[73, 200]

16 Вчитель (*тадж.*).

17 Так і є – див., зокрема, публікацію недавнього протоієрея УПЦ-МП (а нині – РПЦ) Андрія Ткачова “Заповіт” [64] і численні коментарі до неї – до речі, не всі в жанрі “одобрямсу” (*прим. Н. С. В. від 16. 09. 2014 р.*).

18 На думку Автора (та й не лише його) чотири Тарасові поетичні молитви є єдиним твором-циклом.

19 Події наступного року, на жаль, довели небезпідставність цих припущень (*прим. Н. С. В. від 24. 12. 2014 р.*).

20 Дані стосуються 2013 року. З літа 2014-го о. Андрій мешкає й служить у Москві (*прим. Н. С. В.*).

21 Дрібна мідна монета.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев Д. Роза Мира / Даниил Андреев. – М.: Товарищество “Клышников-Комаров и К°”, 1993. – 303 с.
2. Анісов В. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / Василь Анісов, Єлизавета Середа. – Вид. 2-е, доповн. – К. : Дніпро, 1976. – 392 с. Ізборник. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/shevchenko/litop.htm>, вільний. – Назва з екрану.
3. Антонович В. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / Володимир Антонович. – К. : Либідь, 1995. – 816 с.
4. Бану, Цецилия Бенциановна [Электронный ресурс] // Википедия. – Электрон. дан. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Бану,_Цецилия_Бенциановна, свободный. – Загл. с экрана.
5. Барабаш Ю. “З тюрми, з неволі” (“Юродивий” Тараса Шевченка) / Юрій Барабаш [Електронний ресурс] // Вісник НАН України. – 2009. – №3. – С. 42 – 52 // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України. – Електрон дан. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/3451/st6-spadok.pdf?sequence=1>, вільний. – Назва з екрану.
6. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. – Об'єднання біблійних товариств, 1990. – 1266 с.
7. Библия: Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. – М. : Российское Библейское общество, 2001. – 1376 с.
8. Бидолах В. Тарас Шевченко — это русский Каин и Иуда в одном лице / Василий Бидолах [Электронный ресурс] // Православное информационное агентство “Русская линия”. – 2009. – 11 марта. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://rusk.ru/st.php?idar=181764>, свободный. – Загл. с экрана.
9. Білецький О. Шевченко і західноєвропейські літератури / Олександр Білецький // Білецький О. Зібрання праць у 5-ти т. – Т. 2. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 265–287.
10. Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників / Державний Музей Т. Г. Шевченка АН УРСР ; упоряд. В. Косян [та ін.] [Електронний ресурс]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – 440 с. // Ізборник. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/shevchenko/biogr.htm>, вільний. – Назва з екрану.

11. Бузина О. Вурдалак Тарас Шевченко: Интеллектуальный триллер / Олесь Бузина. — К. : Прометей, 2000. — 126 с.
12. Бузина О. Вурдалак Тарас Шевченко, или Поддельный Кобзарь / Олесь Бузина. — К. : Арий, 2009. — 288 с.
13. Быч В. “Колючий унтер...”: [Вірш] / Владимир Быч. — Рукопись.
14. Васильев А. Бывают странные сближенья / Александр Васильев [Электронный ресурс] — Электрон. дан. — Режим доступа: <http://www.swedenborg.org.ua/apocdahl.html>, свободный. — Загл. с экрана.
15. Византийские легенды / Софья Полякова (перев.). - Л. : Наука, 1972. — 303 с.
16. Вороний М. Твори / Микола Вороний. — К. : Дніпро, 1989. — 687 с.
17. Высоцкий В. Я, конечно, вернусь...: Стихи и песни. Воспоминания / Владимир Высоцкий. — М. : Книга, 1988. — 464 с.
18. Высоцкий В. Спасите наши души!: Песни, стихотворения / Владимир Высоцкий. — М. : Эксмо, 2004. — 416 с.
19. Глинський І. Твоє ім'я – твій друг / Іван Глинський. — К. : Веселка, 1970. — 224 с.
20. Н. Греков. Тарас Шевченко – крестный отец украинского национализма / Николай Греков, Константин Деревянко, Глеб Бобров. — Луганск : Шико, 2005. — 268 с.
21. Н. Греков. Тарас Шевченко – крестный отец украинского национализма / Николай Греков, Константин Деревянко, Глеб Бобров [Электронный ресурс]. — Электрон. дан. — Режим доступа: http://okopka.ru/n/nachalxnk_k/text_0070.shtml, свободный. — Загл. с экрана.
22. Гудзенко С. Стихи слагались на ходу: [Стихотворения] / Семён Гудзенко. — М. : Мол. гвардия, 1990. — 158 с.
23. Гандзюк О. Перед фортецею: Роман-біографія / Олександра Гандзюк. — Луцьк: ПВД “Твердиня”, 2011. — 124 с.
24. Данилевський Г. Знакомство съ Гоголемъ (Изъ литературныхъ воспоминаній) / Григорій Данилевський [Електронний ресурс] // Ізборник. — Електрон. дан. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/shevchenko/danil.htm>, вільний. — Назва з екрану.

25. Дзюба І. Тарас Шевченко: Життя і творчість / Іван Дзюба. – Вид.2-е, доопрац. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 718 с.
26. Добротолюбие: В 5 т.– М. : Изд-во Сретенского монастыря, 2010. – Т. 1. – 608 с.
27. “Добротолюбие” [Электронный ресурс] // Википедия. – Электрон. дан. Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Добротолюбие>, свободный. – Загл. с экрана.
28. Драч І. Київський оберіг: Триптих / Іван Драч. – К. : Молодь, 1983. – 230 с.
29. Енгельгардт Василь Васильович [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Енгельгардт_Василь_Васильович, вільний. – Назва з екрану.
30. Єфремов С. Тарас Шевченко, життя його і діла / Сергій Єфремов. – К. : Час, 1917. – 56 с.
31. Жадько В. Шевченків Вільно: публіц.-докум. видання / Віктор Жадько, Раймундас Лопата [Електронний ресурс]. – К. : ВПК “Експрес-Поліграф”, 2012. – 256 с. // Електронна бібліотека “Культура України”. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://elib.nplu.org/view.html?id=3333>, вільний. – Назва з екрану.
32. Життя Святих в изложении святителя Димитрия, митрополита Ростовского / Димитрий Ростовский [Электронный ресурс] // Христианский портал mstud.org. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://mstud.org/library/d/dim_rost/lives/index.htm, свободный. – Загл с экрана.
33. Жур П. Труды і дні Кобзаря: Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / Петро Жур [Електронний ресурс]. – К. : Дніпро, 2003. – 520 с. // Електронна бібліотека “Чтиво”. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Zhur_Petro/Trudy_i_dni_Kobzaria.pdf, вільний. – Назва з екрану.
34. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / Павло Зайцев [Електронний ресурс]. – 2-е вид. – К. : Обереги, 2004. – 480 с. // Електронна бібліотека “Чтиво”. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Zaitsev_Pavlo/Zhyttia_Tarasa_Shevchenka.pdf, вільний. – Назва з екрану.
35. Зеров М. Твори. У 2 т. / Микола Зеров – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1. – 843 с.

36. Іваненко О. Тарасові шляхи: [Повість] / Оксана Іваненко [Електронний ресурс]. – К. : Молодь, 1953. – 154 с. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://www.ownlib.ru/read-156341/vanenko-oksana/tarasovi-shliakhi/page-9.html>, вільний. – Назва з екрану.
37. Катаев В. Кладбище в Скулянах: [Роман] / Валентин Катаев [Електронний ресурс] // Електронна бібліотека “ЛитМир”. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://www.litmir.me/br/?b=190916>, свободний. – Загл. с екрана.
38. Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т. / П. Сохань (гол. ред.). – К. Наук. думка, 1990. – Т. 1. – 544 с. – Т. 2. – 696 с. – Т. 3. – 440 с.
39. Кисельов Л. Над київськими зошитами: [Вірші, проза, переклади, нотатки, листи фото] / Леонід Кисельов (авт.), Сергій Кисельов (упоряд., передм.). – К. : Ярославів, 2013. – 720 с.
40. Коваленко П. “Серце моє трудне, що в тебе болить?..” (Захворювання і смерть Т. Г. Шевченка з погляду сучасної медицини) / Петро Коваленко. – Чернівці: Мол. буковинець, 2000. – 64 с.
41. Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя / Олександр Кониський. – К. : Дніпро, 1991 – 702 с.
42. Костенко Л. Зоряний інтеграл: Поліфонічна поема / Ліна Костенко [Електронний ресурс] // Сучасність – 1968. – №6 (90). – С. 30–45 // Електронна бібліотека “Diasporiana.org.ua”. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2824/file.pdf>, вільний. – Назва з екрану.
43. Костенко Л. Поезії / Ліна Костенко [Електронний ресурс]. – Балтимор – Париж – Торонто: Укр. вид-во “Смолоскип” ім. В. Симоненка, 1969. – 357 с. // Електронна бібліотека “Diasporiana.org.ua”. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/5090/file.pdf>, вільний. – Назва з екрану.
44. Кралюк П. Своя мудрість. Тарас Шевченко як мислитель / Петро Кралюк. – Луцьк: Надстир’я – Ключі, 2013. – 104 с.
45. Красицький Д. Дитинство Тараса : коротенькі оповідання про дитинство Тараса / Дмитро Красицький. – К. : Дитвидав, 1959. – 206 с.
46. Красная Армия всех сильней [Электронный ресурс] // Википедия. – Электрон. дан. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Красная_Армия_всех_сильней, свободный. – Загл. с экрана.

47. Кримський А. Твори. В 5 т. / Агатангел Кримський (гол. ред. І. Білодід)– К. : Наук. думка, 1972. – Т. 1. – 632 с.
48. Лебедин [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Електрон. дан. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Лебедин_\(Шполянський_район\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Лебедин_(Шполянський_район)), вільний. – Назва з екрану.
49. Луговий О. Визначне Жіноцтво України / Олександр Луговий [Електронний ресурс]. – Торонто: Український робітник, 1942. – 251с. // Електронна бібліотека “Diasporiana.org.ua”. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/ideologiya/2861-lugoviy-o-viznachne-zhinotstvo-ukrayini/file.djvu>, вільний. – Назва з екрану.
50. Манифест о трёхдневной барщине [Электронный ресурс] // Википедия. – Электрон. дан. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Манифест_о_трёхдневной_барщине, свободный. – Загл. с экрана.
51. [Мартосъ П.] Эпизоды изъ жизни Шевченка / Петро Мартос [Електронний ресурс] // Ізборник. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/rizne/vestnizr04.htm>, вільний. – Назва з екрану.
52. Митрополит Василь Липківський. Мати Божа в уявленні Т. Шевченка (На Благовіщення) / Митр. Василь Липківський [Електронний ресурс] // Митрополит Василь Липківський. Проповіді. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://lypkivskyivasyl.in.ua/propovidi/075-Maty-Bozha.html>, вільний. – Назва з екрану.
53. Митрополит Іларіон. Релігійність Тараса Шевченка / Митр. Іларіон. – Вінніпег: Вид. комісія при Т-ві “Волинь”, 1964. – 103 с. // Електронна бібліотека “Diasporiana.org.ua”. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/453/file.pdf>, вільний. – Назва з екрану.
54. Навколо Парнасу: Літературні бувальщини / Ігор Артемчук (упоряд.). – К. : Дніпро, 1989. – 223 с.
55. Неаполитанский С. Библейская нумерология / Сергей Неаполитанский, Сергей Матвеев. – СПб. : Институт метафизики, 2002. – 352 с.
56. Новые стихотворения Пушкина и Шавченки / Иван Головин (вид.) [Электронный ресурс]. – Лейпцигъ: Вольфгангъ Гергардъ, 1859. – 47 с. //

Электронные публикации Института русской литературы (Пушкинского Дома) РАН. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://lib.pushkinskijdom.ru/LinkClick.aspx?fileticket=w_ygx616Jp0%3d&tabid=10326, свободный. – Загл. с экрана.

57. Олесь О. Твори: В 2 т. / Олександр Олесь. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1. – 959 с.

58. Отъ Матфеа Святое Благовѣствованіе [Электронный ресурс] // Новый Заветъ Господа нашего Иисуса Христа. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.orthodic.org/gospel/verses/book/1/chapter/24>, свободный. – Загл. с экрана.

59. Пагутяк Г. Казахська родина Шевченка / Галина Пагутяк [Електронний ресурс] // ZAXID.NET. – 2011. – 9 берез. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?kazahska_rodina_shevchenka&objectId=1124292, вільний. – Назва з екрану.

60. Правило об избавлении от злых помыслов. – Молитва 1 [Электронный ресурс] // Полный Православный Молитвослов на всякую потребу. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.molitvoslov.com/text799.htm>, свободный. – Загл. с экрана.

61. Превлоцький Степан Степанович [Електронний ресурс] // Вікіпедія – Електрон. дан. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Превлоцький_Степан_Степанович, вільний. – Назва з екрану.

62. Прицак О. Шевченко – пророк / Омелян Прицак // Сучасність. – 1989. – №5. – С. 109–135. // Електронна бібліотека “Diasporiana.org.ua”. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3294/file.pdf>, вільний. – Назва з екрану.

63. Протоиерей Андрей Ткачѳв. Беглец от мира: сила и слабость Григория Сковороды / о. Андрей Ткачѳв [Электронный ресурс] // Отрок.ua. – 2007. – № 6 (30). – Электрон. дан. – Режим доступа: http://otrok-ua.ru/sections/art/show/beglec_ot_mira.html, свободный. – Загл. с экрана.

64. Протоиерей Андрей Ткачѳв. Заповит / о. Андрей Ткачѳв [Электронный ресурс] // Православие. Ru – 2014. – 1 июля. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.pravoslavie.ru/smi/71902.htm>, свободный. – Загл. с экрана.

65. Протоиерей Иоанн Чернавин. Деградация безбожного кумира / о. Иоанн Чернавин [Электронный ресурс] // Сегодня. Ру. – 2012. – 17 марта. – По

матеріалам “Руси Триединой”. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://www.segoday.ru/content/107021>, свободный. – Загл. с экрана.

66. Пушкин А. С. Собрание сочинений: В 10 т. / Александр Пушкин – Т. 4. – 596 с. – М. : ГИХЛ, 1960.

67. Пушкин А. С. Путешествие из Москвы в Петербург / Александр Пушкин // Пушкин А. Собрание сочинений: В 10 т. – Т. 6. – М. : ГИХЛ, 1962. – 378–406 с.

68. Радищев А. Путешествие из Петербурга в Москву. Вольность / Александр Радищев. – СПб.: Наука, 1992. – 672 с.

69. Рильський М. Поезії / Максим Рильський. – К. : Рад. письменник, 1976. – 303 с.

70. Русско-турецкая война (1828 – 1829) [Электронный ресурс] // Википедия. – Электрон. дан. – Режим доступу: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Русско-турецкая_война_\(1828—1829\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Русско-турецкая_война_(1828—1829)), свободный. – Загл. с экрана.

71. Сава Ч. (Новые) матеріали для біографії Т. Г. Шевченка / Михайло Чалый // Основа. – 1862. – №5. – С. 45–61. – №6. – С. 1–27.

72. Сверстюк Є. Дуже важливо, щоби поет розмовляв з народом тоді, коли народ його розуміє та чує: [Інтерв'ю] / Євген Сверстюк, Надія Тисячна. [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2014. – 27 берез. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/kaleido_digest/55884, вільний. – Назва з екрану.

73. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Українське Біблійне Товариство, 1992. – 1422 с.

74. Симоненко В. Ти знаєш, що ти – людина: Вірші, сонети, поеми, казки, байки / Василь Симоненко. – К. : Наук. думка, 2001. – 296 с.

75. Сиротенко В. Чому Тарас не хотів згадувати про перше кохання / Володимир Сиротенко // 2000 – Аспекти. – 2004. – Ч. 10 (211). – 5 берез. – С. 4.

76. Сиротенко В. Незнайомий Тарас Шевченко / Володимир Сиротенко // 2000 – Аспекти. – 2004. – Ч. 20 (221). – 21 трав. – С. 7.

77. Сиротенко (Вербицький) В. Тарас Шевченко по розповідям моїх предків / Володимир Сиротенко [Електронний ресурс]. – 2008. – 355 с. // Електронна бібліотека “Чтиво”. – Електрон. дан. – Режим доступу:

http://chtyvo.org.ua/authors/Syrotenko_Volodymyr/Taras_Shevchenko_po_rozповidi_am_moikh_predkiv.doc, вільний. – Назва з екрану.

78. Сінкевич О. Тарас Шевченко передбачив Чорнобильську катастрофу? / Олександр Сінкевич [Електронний ресурс] // Сім'я і дім. – 2003. – 26 верес. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://simya.com.ua/articles/7/55>, вільний. – Назва з екрану.

79. Сковорода Г. Твори: У 2 т. / Григорій Сковорода. – К.: АТ “Обереги”, 1994. – Т.1. – 528 с. – Т. 2. – 480 с.

80. “Слово о плъку Игоревѣ” та його поетичні переклади і переспіви / Леонід Махновець (упоряд.). – К. : Наук. думка, 1967. – 524 с.

81. Смертні гріхи [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Смертні_гріхи, вільний. – Назва з екрану.

82. Смирнова Р. Миф о Сошенко / Рената Смирнова // 2000 – Аспекты. – 2004. – №46 (148). – 15 нояб. – С. 7.

83. Соборное уложение 1649 года [Электронный ресурс] // Википедия. – Электрон. дан. – Режим доступа: https://ru.wikisource.org/wiki/Соборное_уложение_1649_года/Глава_X, свободный. – Загл. с экрана.

84. Спогади про Тараса Шевченка / Ігор Дзевєрін (ред.). — К.: Дніпро, 1982. – 547 с.

85. Старицький М. Поетичні твори. Драматичні твори. – К. : Наук. думка, 1987. – 576 с.

86. Степовик Д. Тарас Шевченко і українське православ'я / Дмитро Степовик [Електронний ресурс] // Народна творчість та етнологія. – 2004. – Ч. 3. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2004/N3/Art05.htm>, вільний. – Назва з екрану.

87. 100 песен Владимира Высоцкого: Песенник / Владимир Высоцкий. – К. : Муз. Україна, 1990. – 336 с.

88. Супоницкая И. Раб и крепостной / Ирина Супоницкая [Электронный ресурс] // История. – 2006. – №15. – 1-15 авг. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://his.1september.ru/2006/15/4.htm>, свободный. – Загл. с экрана.

89. Тарас Шевченко: Документи та матеріали до біографії. 1814 – 1861 / Є. Кирилюк (ред.) [Електронний ресурс]. – Вид 2-е, перероб. та доп. – К. : Вища

школа, 1982. – 432 с. // Изборник. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/shevchenko/docum.htm>, вільний. – Назва з екрану.

90. Тарасов Б. Россия крепостная. История народного рабства / Борис Тарасов. – М. : Вече, 2011. – 320 с.

91. Тарась Григорьевичъ Шевченко. 1814 – 1861 [Электронный ресурс] // Русская старина. – 1880. – Т. XXVII. – Вып. 3. – Мартъ. – С. 587–610. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.runivers.ru/bookreader/book199502/#page/608/mode/1up>, свободный. – Загл. с экрана.

92. Тарась Григорьевичъ Шевченко в письмахъ его къ О. М. Бодянскому / Тарас Шевченко [Электронный ресурс] // Русская старина. – 1883. – Т. XXXIX. – Вып. 9. – Сентябрь. – С. 639–644. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.runivers.ru/bookreader/book199580/#page/664/mode/1up>, свободный. – Загл. с экрана.

93. Т. Г. Шевченко: Біографія / Євген Кирилюк (відп. ред.) [Электронный ресурс] – К. : Наук. думка, 1984. – 560 с. // Изборник. – Електрон. дан. – Режим доступа: <http://izbornyk.org.ua/shevchenko/bio.htm>, вільний. – Назва з екрану.

94. Тичина П. Зібрання творів: У 12 т. / Павло Тичина. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 1. – 735 с. – Т. 4. – 547 с. – Т. 5 – Кн. 2. – 632 с. – Т. 11 – 552 с.

95. Толковая Библия или Комментарій на всѣ книги Св. Писанія Ветхаго и Новаго Завѣта: В 12 т. / Изд. преемниковъ А. П. Лопухина.– СПб: Бесплатное приложение къ журналу “Странникъ”, 1911. – Т. 8: Евангеліе отъ Матфея. – 478 с.

96. Тургенев И. С. Полное собрание сочинений и писем: В 30 т. – Собрание сочинений: в 12 т. / Иван Тургенев. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Т. 11. – 528 с. – М. : Наука, 1983.

97. Федорук О. Стаття Володимира Міяковського про генезу Шевченкового псевдоніма Кобзар Дармограй / Олесь Федорук // Слово і Час. – 2013. – №1. – С. 42–45.

98. Фесенко М. Релігійність Тараса Шевченка / Пастор Михайло Фесенко [Електронний ресурс] // Вісник Товариства української культури Кубані. – 2005. – Ч. 2 (42). – Електрон. дан. – Режим доступа: <http://www.товарищ.com.ua/visnyk-krasnodar/1227-kubanska-shevchenkiana-pastor-m-v-fesenko.html>, вільний. – Назва з екрану.

99. Фесенко Михайло [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Електрон. дан. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Фесенко Михайло](http://uk.wikipedia.org/wiki/Фесенко_Михайло), вільний. – Назва з екрану.
100. Франко І. Зібрання творів. У 50 т. / Іван Франко (гол. ред. Є. Кирилюк) – К. : Наук. думка, 1976. – Т. 5. – 383 с.
101. Хинкулов Л. Тарас Шевченко / Леонид Хинкулов – Изд. 2-е, перераб. – М. : Мол. гвардия, 1960.
102. Хмельковський Л. Останнє кохання Тараса Шевченка: До 90-річчя смерті Ликери Полусмак (1840 – 1917) / Левко Хмельковський [Електронний ресурс] // Альманах Українського Народного Союзу-2007. – Парсиппані, Нью-Джерсі: Свобода, 2007. – С. 125–128. // Електронна бібліотека “Diasporiana.org.ua”. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/8481/file.pdf>, вільний. – Назва з екрану.
103. Хоткевич Г. Про Шевченка: З архівних джерел / Упоряд.: А. Болабольшенко, С. Гальченко [Електронний ресурс]. – К. : Літопис, 1999. – 80 с. // Бібліотечний інформаційно-освітній портал. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://libportal.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=571&Itemid=0&limit=1&limitstart=0, вільний. – Назва з екрану.
104. Хоткевич Г. Про Шевченка: З архівних джерел / Упоряд.: А.Болабольшенко, С.Гальченко [Електронний ресурс]. – К. : Літопис, 1999. – 80 с. // Бібліотечний інформаційно-освітній портал. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://libportal.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=571&Itemid=0&limit=1&limitstart=1, вільний. – Назва з екрану.
105. Цветков Э. Мастер Самопознания или погружение в “Я”. – Спб.: Лань, 1999. – 192 с.
106. Чалий М. Життя і твори Тараса Шевченка : (звід матеріалів до його біографії) / Михайло Чалий [Електронний ресурс]. – К. : Веселка, 2011. – 263 с. // Електронна бібліотека “Чтиво”. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Chalyi_Mykhailo/Zhyttia_i_tvory_Tarasa_Shevchenka_Zvid_materialiv_do_oho_biografii.djvu, вільний. – Назва з екрану.
107. Чернавин Иоанн [Электронный ресурс] // Культурный центр “Дом-музей Марины Цветаевой”. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.dommuseum.ru/index.php?m=dist&pid=15885>, свободный. – Загл. с экрана.
108. Чуб Д. Живий Шевченко (Інтимне життя поета) / Дмитро Чуб [Електронний ресурс]. – Вид 3-тє, перероб. і доп. – Мельборн: Ластівка, 1987. –

152 с. // Електронна бібліотека “Diasporiana.org.ua”. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/7952/file.pdf>, вільний. – Назва з екрану.

109. Шевельов Ю. 1860 рік у творчості Тараса Шевченка / Юрій Шевельов // Записки Наукового товариства імені Шевченка — Том ССХХІV: Праці Філологічної секції / Микола Ільницький, Олег Купчинський (ред.). – Львів, 1992. – С. 89-106

110. Шевченківський словник: У 2 т. / Є. Кирилюк (відп. ред.). – К. : Голов. ред. УРЕ, 1976–1977. – Т. 1. – 416 с. – Т. 2. – 412 с.

111. Шевченко Т. “Буває, в неволі іноді згадаю...”: [Вірш] / Тарас Шевченко [Електронний ресурс] // Енциклопедія життя і творчості Тараса Шевченка / Микола Жарких. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://www.t-shevchenko.name/uk/Kobzar/1850/BuvajeVNevoliInodiZgadaju.html>, вільний. – Назва з екрану.

112. Шевченко Т. Вечірня зіронька / Тарас Шевченко. – К. : Дитвидав, 1960. – 21 с.

113. Шевченко Т. Журнал / Тарас Шевченко. – К. : Держлітвидав, 1954

114. Шевченко Т. Г. Заповіт: Мовами народів світу / Тарас Шевченко. – К. : Наук. думка, 1964. – 123 с.

115. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. / Тарас Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – 784 с. – Т. 2. – 784 с. – Т. 3. – 592 с. – Т. 4. – 600 с. – Т. 5. – 496 с. – Т. 6. – 632 с.

116. Шевченко Т. Кобзар: У 4 т. / Тарас Шевченко (авт.), Леонід Білецький (ред., комент.). – Вінніпег: Вид. спілка “Тризуб”, 1953. – Т. 3. – 576 с.

117. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К.: Держлітвидав, 1964. – 624 с.

118. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К.: Рад. школа, 1986. – 608 с.

119. Шевченко Т. Мала книжка: Факс. видання / Тарас Шевченко. – К. : Наук. думка, 1984. – 431 с.

120. Шевченко Т. Твори: В 5 т. / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1978. – Т. 4. – 413 с.

121. Шевченко Т. Твори: В 14 т. За ред. Павла Зайцева / Тарас Шевченко. – Чикаго: Вид-во Миколи Денисюка, 1959. – Т. 2. – 316 с. – Т. 7. – 330 с.

122. Широцький К. Шевченкова наречена / Кость Широцький [Електронний ресурс] // Ізборник. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/shevchenko/shirots.htm>, вільний. – Назва з екрану.
123. Щирі розповіді прочанина своєму духовному отцеві / Пер. з рос. Д. Кічі – Львів : Свічадо, 2003. – 232 с.
124. Юнг К. Г. Аналітична психологія: Тавистокські лекції / Карл Густав Юнг [Електронний ресурс] // Бібліотечка Странника. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://wanderer.org.ua/book/psy/jung/tavistok.htm>, вільний. – Загл. с екрана.
125. Язык Шевченко – не український! [Електронний ресурс] // КиноShock. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://kinoshock.org/index.php/interesnoe-chtivo/blogi-polzovatelej-kinoshock/lokhm-tyjjj/2155-yazyk-shevchenko-ne-ukrainskij.html>, вільний. – Загл. с екрана.
126. Ян Гус [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Ян_Гус, вільний. – Назва з екрану.